

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI**

**DOĞU VE GÜNEYDOĞU GAZİLERİNİN PSİKOLOJİK
SAĞLAMLIKLARININ İNCELENMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Şüle HASANÇEBİ

**TRABZON
Haziran, 2018**

**KARADENİZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
EĞİTİM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
REHBERLİK VE PSİKOLOJİK DANIŞMANLIK BİLİM DALI**

**DOĞU VE GÜNEYDOĞU GAZİLERİNİN PSİKOLOJİK
SAĞLAMLIKLARININ İNCELENMESİ**

Şüle HASANÇEBİ

**Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nce Yüksek
Lisans Unvanı Verilmesi İçin Kabul Edilen Tezdir.**

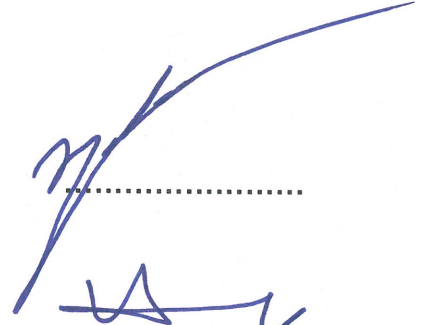
**Tezin Danışmanı
Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN**

**TRABZON
Haziran, 2018**

KTÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma jürimiz tarafından Eğitim Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS tezi olarak kabul edilmiştir. 28 / 06 / 2018

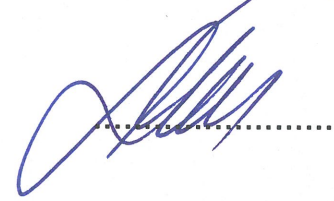
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN

Üye : Prof. Dr. Hikmet YAZICI

Üye : Doç. Dr. Fikret GÜLAÇTI

Onay

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Nevzat YİĞİT
Enstitü Müdür V.

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Tezimin içerdiği yenilik ve sonuçları başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalardan bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Karadeniz Teknik Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı”yla tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

Şüle HASANÇEBİ

28 / 06 / 2018

ÖN SÖZ

Bireyler, yaşamlarında stres oluşturan, hayatının seyrini değiştiren ve fiziksel, psikolojik ve toplumsal uyumunu bozan bir takım olumsuz faktörlerle karşılaşabilmektedirler. Bireylerin bazıları bu sıkıntıların üstesinden kolaylıkla gelebiliyorken bazıları da stres oluşturan bu durumlardan olumsuz etkilenebilmektedir. Zorlu ve güç durumlarla baş ederken bireylere, bu süreçte yardım eden, destek sağlayan bireysel, çevresel ve toplumsal faktörler vardır. Bu çalışmada, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terör sonucu gazi olan güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlamlıklarına etki eden faktörleri derinlemesine incelemek amaçlanmıştır.

“Bilime mutluluk içinde katkı yap” sözüyle bilime ve öğrencisine verdiği değeri gösteren, kendisini çok yormama, kızdırmama, bu süreci uzatmama rağmen her zaman bana destek olan, güven veren, değerli zamanını, bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan, sabır ve anlayışla bana yol gösteren, uzun ve zahmetli olan bu süreçte üzerimdeki emeğini, hakkını nasıl ödeyeceğimi bilemediğim, öğrencisi olduğum için her daim kendimi çok şanslı hissettiğim, kıymetli hocam Prof. Dr. Mustafa ŞAHİN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Lisans eğitimimde bana okuduğum bölümün değerini hissettiren, akademik ve kişisel gelişimime katkı sağlayan 2009-2013 yıllarında On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Psikolojik Danışma ve Rehberlik bölümünde görev yapan kıymetli hocalarıma teşekkürü borç bilirim. Lisansüstü eğitimime değerli bilgileriyle katkı sağlayan kıymetli hocam Prof. Dr. Hikmet YAZICI ve KTÜ Eğitim Bilimleri Bölümündeki tüm hocalarıma çok teşekkür ederim.

Tez sürecinde, değerli vaktini ayırıp, samimiyet ve özenle bana yardımcı olan saygıdeğer hocam Doç. Dr. Nedim ALEV'e katkılarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Ne zaman olursa olsun yardımlarını esirgemeyen, samimi bir şekilde vakit ayıran ve her konuda destek veren güler yüzlü, değerli hocalarım İsmail BALCI, Arş. Gör. Ayşe KALYON ve Yrd. Doç. Fatma ALTUN'a çok teşekkür ederim. Bu çalışmayı bilimsel araştırma projeleri kapsamında, 5667 proje koduyla kabul eden, araştırmamı gerçekleştirmemde bana destek veren Karadeniz Teknik Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimine teşekkür ediyorum.

Birlikte yol aldığımız bu süreçte, bana her anlamda yardımcı olan, desteğini esirgemeyen, varlığından mutluluk duyduğum, çok kıymetli arkadaşım Cansu YELKEN'e, içten gülüşüyle, enerjisiyle, konuşmasıyla, samimiyetiyle destek veren tez arkadaşım

Damla Nur ÖZTÜRK'e ve veri toplama sürecinde elinden gelen yardımı gösteren, çalışmama katkı sağlayan, motivasyonumu arttıran, değerli teyzem Kübra KÜÇÜKALİ'ye teşekkürü borç bilirim.

Hayatımın her döneminde yanımda olan, sevgi, ilgi ve desteğini her daim gösteren, bugüne gelmemde üzerimde çok emekleri olan, varlıklarına her gün sonsuz şükrettiğim, kıymetlilerim, babam Yaşar HASANÇEBİ ve annem Emine HASANÇEBİ'ye minnettar olduğumu belirtir, canım kardeşlerime sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

Araştırmamın yapı taşlarını oluşturan, veri toplama sürecinde güler yüz, samimiyet, içtenlik ve merhametleriyle en güzel şekilde yardımcı olan, bu süreçten keyif ve tat almamı sağlayan, ufkumu genişleten minnettar olduğum gazilerime katkılarından, değerli vakitlerini ayırmalarından, bana güvenerek yapmış oldukları paylaşımlarından dolayı sonsuz teşekkür ederim. Son olarak vatan ve milletimizin birlik, beraberliği ve bağımsızlığı uğruna canlarını, kanlarını, bedenlerini feda eden, ülke olarak minnettar ve borçlu olduğumuz değerli gazilerimize, kendileriyle övündüğümüzü ve her zaman kalbimizde olduklarını belirtir, verdikleri mücadele için teşekkürü borç bilirim.

Haziran, 2018
Şüle HASANÇEBİ

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	IV
İÇİNDEKİLER.....	VI
ÖZET.....	XII
ABSTRACT.....	XIV
TABLolar LİSTESİ.....	XVI
KISALTMALAR LİSTESİ.....	XVII
1. GİRİŞ.....	1
1. 1. Araştırmanın Amacı.....	4
1. 2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi.....	4
1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları.....	5
1. 4. Araştırmanın Varsayımları.....	5
1. 5. Tanımlar.....	5
2. LİTERATÜR TARAMASI.....	7
2. 1. Gaziliğin Tanımı.....	7
2. 1. 1. Türklerde Geçmişten Günümüze Gazilik Kavramı.....	8
2. 1. 2. Diğer Ülkelerde Gazilik Kavramı.....	11
2. 1. 3. Gazilik Kavramının Kanunen Tanımı.....	12
2. 1. 4. Gazi, Malul ve Yakınlarına Sağlanan Haklar.....	14
2. 1. 4. 1. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Başkanlığınca İşlem Yürütülen Haklar.....	15
2. 1. 4. 2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca İşlem Yürütülen Haklar.....	16
2. 1. 4. 3. Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca İşlem Yürütülen Haklar.....	17
2. 1. 4. 4. Millî Eğitim Bakanlığınca (MEB) İşlem Yürütülen Haklar.....	18
2. 1. 4. 5. Vergi/Ücret Muafiyetleri ve İndirimler.....	19
2. 1. 4. 6. Diğer Haklar.....	20
2. 1. 4. 7. Yardımlar ve Ödemeler.....	21
2. 2. Psikolojik Sağlık.....	21
2. 2. 1. Psikolojik Sağlık Kavramının Tarihsel Gelişimi.....	25

2. 2. 2. Psikolojik Sağlamlıkla İlgili Kavramlar	28
2. 2. 3. Psikolojik Sağlamlık ve Risk.....	30
2. 2. 4. Psikolojik Sağlamlık ve Koruyucu Faktörler.....	31
2. 2. 4. 1. İçsel Koruyucu Faktörler	34
2. 2. 4. 2. Dışsal Koruyucu Faktörler	34
2. 2. 5. Psikolojik Sağlamlık ve Olumlu Sonuçlar.....	36
2. 3. Terör Olayları ve Gazilerin Psikolojik Sağlamlığı	37
2. 3. 1. Gazilerin Psikolojik Sağlamlığı	39
2. 3. 2. Gazilerin Psikolojik Sağlamlığını Etkileyen Koruyucu Faktörler	41
2. 3. 3. Gazilerin Psikolojik Sağlamlığını Etkileyen Risk Faktörleri	46
2. 3. 4. Gazilerin Psikolojik Sağlamlıklarına Yönelik Müdahale Programları	48
2. 4. Literatür Taramasının Sonucu	51
3. YÖNTEM	52
3. 1. Araştırma Modeli	52
3. 2. Araştırma Grubu.....	52
3. 3. Verilerin Toplanması.....	56
3. 3. 1. Veri Toplama Araçları	56
3. 3. 1. 1. Demografik Bilgi Formu	56
3. 3. 1. 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu	56
3. 3. 2. Veri Toplama Süreci	57
3. 4. Verilerin Analiz Süreci ve Yöntemi.....	58
4. BULGULAR.....	61
4. 1. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Güvenlik Görevlisi Olarak Gitmeye İlişkin Görüşler.....	61
4. 1. 1. Vatan Sevgisi.....	62
4. 1. 2. Kariyer	64
4. 1. 3. Dini İnanç.....	65
4. 1. 4. Örselenmişlik	66
4. 2. Gazi Olan Güvenlik Görevlilerinin Gazilik Kavramına İlişkin Atıfları	67
4. 2. 1. Vatan ve Bayrak Sevgisi	67
4. 2. 2. Kutsallık	69
4. 2. 3. Onur Duyma	70
4. 3. Gazilerin Görüşlerine Göre Toplumun Gazilik Algısı	70
4. 3. 1. Olumlu Atıflar	71
4. 3. 2. Olumsuz Atıflar	72

4. 4. Algılanan Sosyal Destek.....	76
4. 4. 1. Destek Almaya İlişkin Olumlu Algılar	78
4. 4. 1. 1. Aile Desteği	78
4. 4. 1. 2. Yakın Akraba ve Arkadaş Desteği	80
4. 4. 1. 3. Devlet Desteği	81
4. 4. 1. 4. Tıp Desteği.....	83
4. 4. 1. 5. GATA/Askeriye Desteği.....	84
4. 4. 1. 6. Gazi Desteği.....	85
4. 4. 2. Destek Almaya İlişkin Olumsuz Algılar	86
4. 5. Beden İmgesi Algısı.....	89
4. 5. 1. Uyumsuz Süreç.....	91
4. 5. 2. Uyum Süreci	94
4. 6. Bireysel Koruyucu Faktörler.....	98
4. 6. 1. Sosyal - Bilişsel.....	100
4. 6. 2. Duyuşsal	103
4. 6. 3. Kişilik Özelliği.....	107
4. 6. 4. Dinsel.....	110
4. 7. Sosyal Koruyucu Faktörler.....	111
4. 7. 1. Aile.....	112
4. 7. 2. Çevre	113
4. 7. 3. Resmi Kurumlar	114
4. 7. 4. Aktivite	116
4. 8. Toparlanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Faktörler	117
4. 8. 1. Milli Duyarlılık.....	118
4. 8. 2. Sosyal Destek.....	120
4. 8. 3. Travma	122
4. 8. 4. Fizyolojik Değişim	124
4. 9. Umut ve Umutsuzluk	125
4. 9. 1. Umut	128
4. 9. 1. 1. Motivasyon	128
4. 9. 1. 2. Amaç Sahibi Olma.....	130
4. 9. 1. 3. Farklı Yollar Deneme	131
4. 9. 1. 4. Olumlu Gelecek Beklentisi.....	133
4. 9. 1. 5. Dolaylı Duygulanım	136
4. 9. 1. 6. İyimser Bakış Açısına Sahip Olma.....	138
4. 9. 2. Umutsuzluk	140

4. 9. 2. 1. Travma Dönemi Sağlık Endişesi.....	140
4. 9. 2. 2. Toplumun Olumsuz Söylemleri.....	141
4. 9. 2. 3. Manevi Devlet Desteğinin Olmaması.....	142
4. 9. 2. 4. İzlenen Devlet Politikaları.....	143
4. 10. Gazilerin 15 Temmuz'a İlişkin Görüşleri.....	146
4. 10. 1. Duygusal.....	148
4. 10. 2. Bilişsel.....	149
4. 10. 3. Eleştirel.....	150
5. TARTIŞMA.....	153
5. 1. Gazilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Gitmeye İlişkin Tercihlerinin Sonuçları.....	153
5. 2. Gazilerin Gazilik Kavramına İlişkin Atıflarının Sonuçları.....	154
5.3. Gazilerin Görüşlerine Göre Toplumun Gazilik Algısı.....	155
5. 4. Gazilerin Algıladıkları Sosyal Destek Durumlarına İlişkin Sonuçlar.....	156
5. 4. 1. Aile Sosyal Desteğine İlişkin Sonuçlar.....	156
5. 4. 2. Arkadaş, Akraba ve Yakın Çevre Desteğine İlişkin Sonuçlar.....	156
5. 4. 3. Devlet Desteğine İlişkin Sonuçlar.....	157
5. 4. 4. Askeriye Desteğine İlişkin Sonuçlar.....	158
5. 5. Gazilerin Beden İmgesi Algılarına İlişkin Sonuçlar.....	159
5. 5. 1. Fizyolojik Rahatsızlık Hisseden Gazilerin Beden İmgesi Algılarına İlişkin Sonuçları.....	160
5. 5. 2. Toplumun Göz Teması, Tutumları ve Gazilerin Beden İmgesi Algılarına İlişkin Sonuçlar.....	161
5. 5. 3. Gazilerin Organ Kaybı ve Bedensel Yaralanmalarına İlişkin Görüşlerinin Sonuçları.....	162
5. 5. 4. Gazilerin Beden İmgesi Baş Etme Durumlarına İlişkin Sonuçlar.....	162
5. 6. Bireysel Koruyucu Faktörlere İlişkin Sonuçlar.....	163
5. 6. 1. İkinci Hayatımı Yaşıyorum Düşüncesi.....	163
5. 6. 2. Mizah.....	164
5. 6. 3. Öz yeterlilik.....	165
5. 6. 4. Gazilik Gururu.....	166
5. 6. 5. Problem Çözme Becerisi.....	167
5. 6. 6. Durumu Kabullenme.....	168
5. 6. 7. Olumlu Bakış Açısı.....	168
5. 6. 8. Şükretme.....	169
5. 6. 9. Mücadeleci Kişilik - Güçlü Kişilik.....	171

5. 6. 10. Dışadönük Kişilik - Yardımsever Kişilik	172
5. 6. 11. Dine Sığınma	172
5. 7. Sosyal Koruyucu Faktörlere İlişkin Sonuçlar	173
5. 7. 1. Evlilik, Eş Desteği	173
5. 7. 2. İşe Girme, Sosyal Çevre	174
5. 7. 3. Çevrenin Olumlu Tepkisi	175
5. 7. 4. Makamların Desteği	175
5. 7. 5. Rehabilitasyon Merkezi Desteği	176
5. 7. 6. Maddi Destek	177
5. 7. 7. Sosyal Faaliyetler	177
5. 7. 8. Spor	178
5. 8. Toparlanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Faktörler	179
5. 8. 1. Şehit Haberleri - Terör Eylemleri	179
5. 8. 2. İzlenen Devlet Politikaları	180
5. 8. 3. Resmi Makamların Duyarsızlığı	180
5. 8. 4. Toplumun Olumsuz Bakışı	181
5. 8. 5. Sosyal Destek Yoksunluğu	182
5. 8. 6. Tetikleyicilerin Yaşantıları Aktive Etmesi - Travmatize Yaşantının Devam Etmesi	182
5. 8. 7. Farklı Travmalar	183
5. 8. 8. Sağlığın Bozulması	184
5. 8. 9. Spordan Uzaklaşma	184
5. 9. Gazilerin Geleceğe Yönelik Beklentilerinin Sonuçları	185
5. 9. 1. Motivasyon	185
5. 9. 2. Amaç Sahibi Olma	186
5. 9. 3. Farklı Yollar Deneme	187
5. 9. 4. Olumlu Gelecek Beklentisi	188
5. 9. 5. Dolaylı Duygulanım	189
5. 9. 6. İyimser Bakış Açısına Sahip Olma	190
5. 9. 7. Travma Süreci Sağlık Endişesi	191
5. 9. 8. Toplumun Olumsuz Söylemleri	192
5. 9. 9. Manevi Devlet Desteğinin Olmaması	193
5. 9. 10. İzlenen Devlet Politikaları	193
5. 10. Gazilerin 15 Temmuz'a İlişkin Görüşlerinin Sonuçları	194
5. 10. 1. Duygusal	194
5. 10. 2. Bilişsel	195

5. 10. 3. Eleştirel	196
6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER	198
6. 1. Sonuçlar	198
6. 2. Öneriler	208
6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler	208
6. 2. 2. Gelecekte Yapılacak Çalışmalar İçin Öneriler	210
7. KAYNAKLAR	211
8. EKLER	236
9. ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ.....	239

ÖZET

Doğu ve Güneydoğu Gazilerinin Psikolojik Sağlıklarının İncelenmesi

Bireyler, yaşamlarında psikolojik durumlarını etkileyen, stres ve sıkıntı oluşturan çeşitli risk faktörleriyle (terör, doğal afetler, yas, boşanma, yoksulluk, savaş, göç) karşılaşmaktadır. Bazı bireyler bu stres oluşturan durumlara kolaylıkla uyum sağlayabiliyorken bazıları da bu sıkıntılı durumlardan psikolojik olarak fazlasıyla etkilenmektedir. Terör eylemleri de bireyler ve toplum için uyum bozan, risk oluşturan tehdit edici bir unsurdur. Bireylerin, sarsıcı bir deneyime maruz kaldıktan sonraki süreçte, olayın olumsuz etkisinden kurtulma, toparlanma ve hayata uyum sağlama durumlarına etki eden bireysel, çevresel ve toplumsal faktörler vardır.

Bu çalışmanın temel amacı Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terör sonucu gazi olan güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlıklarını derinlemesine incelemektir. Bu bağlamda gazilerle görüşmeler yapılmış, teröre maruz kaldıktan sonraki süreçte olumsuz yaşantılar karşısında güçlü kalabilmelerine olumlu veya olumsuz etki eden bireysel, çevresel, toplumsal ve sosyal faktörler belirlenmeye çalışılmıştır.

Bu araştırma, nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan "olgu bilim/fenomenoloji" yöntemiyle yapılmıştır. Araştırma grubu Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize illerinde yaşayan son otuz yıl içinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terörle mücadele sonucu gazi olmuş 30 güvenlik görevlisinden oluşmaktadır. Araştırma verilerini toplamak amacıyla, gazilerin demografik özellikleriyle ilgili bilgi edinmek amacıyla hazırlanmış "Demografik Bilgi Formu" ve araştırmanın amacına yönelik olarak hazırlanmış mülakat sorularından oluşan "Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu" kullanılmıştır. Araştırma verileri içerik analizi yöntemi kullanılarak analiz edilmiştir. Toplanan veriler önce kavramlaştırılmış ardından kategori ve temalar oluşturulmuştur. Analiz sonuçları tablolar şeklinde sunulmuş ve buna destek olması amacıyla katılımcıların görüşme kayıtlarından elde edilen özgün alıntılara yer verilmiştir.

Araştırma verilerinin analizi sonucu elde edilen bulgular, gazilerin psikolojik sağlıklarına etki eden çeşitli faktörlerin olduğunu göstermiştir. Araştırmada, gazilerin, gazilik kavramına ilişkin atıfları, sosyal destek kaynakları, bedenlerine ilişkin algıları ve bu durumların gazilerin uyumlarına olan etkileri ile gazilerin psikolojik sağlıklarına etki eden bireysel, sosyal, çevresel koruyucu faktörler ve risk faktörlerine ilişkin bulgular elde edilmiştir.

Bulgular, alanyazın bağlamında tartışılmış, araştırma sonuçlarına dayalı ve gelecekte yapılacak çalışmalara yönelik önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Psikolojik Sağlık, Doğu ve Güneydoğu Gazileri, Terör, Nitel Araştırma

ABSTRACT

Investigation of Psychological Resilience of Eastern and Southeastern Veterans

Individuals are faced with various risk factors (terrorism, natural disasters, mourning, divorce, poverty, war, migration) that affect their psychological state in their lives and cause stress and distress. While some individuals can easily adapt to these stressful situations, others are more psychologically affected by these stressful situations. Terrorist acts are also a threatening element that harms and harms individuals and society. There are individual, environmental and societal factors that influence the situation in which individuals recover from the adverse effects of the event, adapt to recovery, and adapt to life after experiencing a shocking experiment.

The main aim of this study is to deeply examine the psychological resilience of the security officers, who are terrorist endangers in Eastern and Southeastern Anatolia. In this context, negotiations with the veteran have been made in an individual, environmental, and social factors have been tried to be determined which have negative or negative effects on the ability to stay strong against the negative experiences in the future.

This research was carried out using the "phenomenological science/phenomenology" method, which is one of the qualitative research approaches. The research group consists of 30 security officers who have been the end result of the struggle against terrorism in Eastern and Southeastern Anatolia in the last thirty years in Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon and Rize. "Demographic Information Form" prepared to obtain information about the demographical characteristics of the gazettes and "Semi-structured Interview Form" consisting of interview questions prepared for the purpose of the research were used in order to collect the research data. Research data were analyzed using content analysis method. The collected data were first conceptualized and then categories and themes were created. The analysis results are presented in tables and the original citation from interview records of the participants is included to support it.

Findings obtained from the analysis of the research data show that there are various factors affecting the psychological resilience of the veterans. In the research, findings related to the veterans, references to the concept of being veteran, sources of social support, perceptions about their bodies and their effects on the harmonization of the veterans and individual, social, environmental protective factors and risk factors affecting the psychological resilience of the veterans were obtained.

Findings have been discussed in the context of literature, based on the results of the research and suggestions were made for future work.

Keywords: Psychological Resilience, Eastern and Southeastern Veterans, Terrorism, Qualitative Research.

TABLolar LİSTESİ

<u>Tablo No</u>	<u>Tablo Adı</u>	<u>Sayfa No</u>
1.	Terörle Mücadele Kanunu (1991) Kapsamında Bulunan Malul Gaziler ve Yakınlarına Sağlanan Haklar.....	14
2.	Psikolojik Sağlamlıkla İlgili Tanımlar.....	29
3.	Destekleyici ve Koruyucu Faktörler	33
4.	Araştırma Grubundaki Gazilerin Demografik Bilgi Tablosu	54
5.	Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Güvenlik Görevlisi Olarak Gitmeyi Tercih Eden Gazilerin Görüşleri	61
6.	Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Gazi Olan Güvenlik Görevlilerinin Gazilik Kavramına İlişkin Görüşleri	67
7.	Gazilerin Toplumun Gazilik Algısına Yönelik Görüşleri.....	71
8.	Gazilerin Zorlu ve Tehdit Edici Durumlar Karşısında Uyumu Sürdürme Sürecinde Yardım ve Destek Almaya Yönelik Algıları.....	77
9.	Gazilerin Askerlik Döneminde Çatışma/Kazada Yara Aldıktan veya Organ Kaybına Uğradıktan Sonraki Bedenleriyle İlgili Görüşleri	90
10.	Gazilerin Yaşamış Oldukları Örseleyici Olaydan Sonraki Süreçte Sağlıklı ve Başarılı Uyum Göstermelerine Yardımcı olan Tutum ve Becerilerine Dair Görüşleri.....	99
11.	Gazilerin Yaşamış Oldukları Örseleyici Olaydan Sonraki Süreçte Sağlıklı ve Başarılı Uyum Göstermelerine Yardımcı olan Ailesel ve Çevresel Desteklere İlişkin Görüşleri	111
12.	Gazilerin Yaşamış Oldukları Örseleyici Olaydan Sonraki Süreçte Sağlıklı ve Başarılı Uyum Göstermelerine Engel Olan Durumlara İlişkin Görüşleri	118
13.	Gazilerin Geleceğe Yönelik Beklentilerine Dair Görüşleri	126
14.	Gazilerin 15 Temmuz ile İlgili Görüşleri	147

KISALTMALAR LİSTESİ

- APA** : Amerikan Psikoloji Birliği
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı
- MEB** : Milli Eğitim Bakanlığı
- MİT** : Milli İstihbarat Teşkilatı
- SGK** : Sosyal Güvenlik Kurumu
- TDK** : Türk Dil Kurumu
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- TSK** : Türk Silahlı Kuvvetleri
- EMDR** : Göz Hareketleriyle Duyarsızlaştırma ve Yeniden İşleme Terapi Yöntemi (Eye Movement Desensitization and Reprocessing)
- GATA** : Gülhane Askeri Tıp Akademisi
- TSSB** : Travma Sonrası Stres Bozukluğu
- PKK** : Terör Örgütü/Kürdistan İşçi Partisi (Partiya Karkerên Kurdistan)
- PYD** : Terör Örgütü /Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekîtiya Demokrat)
- YPG** : Terör Örgütü /Halkçı Koruma Birlikleri (Yekineyen Parastina Gel)
- FETÖ** : Terör Örgütü/Fethullahçı Terör Örgütü
- DEAŞ** : Terör Örgütü /Irak Şam İslam Devleti (Devlet'ül Irak ve's Şam)
- DHKP-C** : Terör Örgütü /Devrimci Halk Kurtuluş Partisi-Cephesi

1. GİRİŞ

Stres yaratan yaşantılara bireylerin verdikleri tepkiler birbirinden farklılaşmaktadır. Stres yaratan yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında bireylerin bir kısmı bunlarla etkili bir biçimde başa çıkarak içsel ve çevresel uyumlarını sürdürürler. Bazı bireyler için ise olumsuz yaşantıların etkilerini atlatmak kolay olmayabilir, stres yaratan yaşantılar karşısında bu bireylerde birtakım duygusal ve davranışsal problemler ortaya çıkabilir. Bireylerin yaşamındaki riskler ve bunların olumsuz etkileri azaltılabilirse de, onların zorluklara rağmen başarılı olmalarına yardımcı olan birtakım bireysel ve sosyal faktörlerin araştırılması ve bunların desteklenmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Psikolojinin, 2. Dünya Savaşı'ndan sonra büyük ölçüde tedavi etmeye dayalı bir bilim haline gelmesi; insan doğasına ilişkin bir patoloji modeli kullanılmasını ortaya çıkarmıştır. Patolojiye ilişkin bu dikkat, kendini gerçekleştiren birey ve işleyen toplum fikrini aynı zamanda da bireyin mevcut güçlerini desteklemenin terapinin en etkili aracı olabileceği fikrini ihmal etmiş ve bunun sonucunda yaşamı yaşanmaya değer kılan olumlu nitelikler açıklanmada yetersiz kalmıştır (Gilham ve Seligman, 1999; Seligman, 2002). Son yıllarda ise gelişmeye devam eden pozitif psikoloji perspektifiyle birlikte, bireylerin zayıf taraflarına odaklanan patoloji yönelimli bu yaklaşım yerini, yukarıda da bahsedilen, olumlu nitelikleri geliştirmeye doğru bir yönelime bırakmaya başlamıştır (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000).

Pozitif psikoloji perspektifi içinde ele alınan önemli kavramlardan biri de psikolojik sağlamlıktır. Zorlu yaşam şartları ve stresli yaşam olayları açısından risk altında bulunan çocuklar, bireyler ve topluluklarda da olumlu gelişimsel sonuçların desteklenmesine dönük çabalar, pozitif psikoloji yönelimli araştırmacıları psikolojik sağlamlığı bir kavramsal çerçeve olarak benimsemeye yönlendirmiştir. Psikolojik sağlamlık kavramıyla ilişkili olarak önleme ve müdahale hizmetleri ve sosyal politikalara dönük yararlı çıkarımların yapılabilmesi bu konuya ilişkin araştırmaları daha da arttırmıştır (Yates ve Masten, 2004).

Psikolojik sağlamlık, strese ve zorluklara verilen tepkilere ilişkin bireysel farklılıkların olumlu tarafını temsil eden bir kavram olarak adlandırılmaktadır (Rutter, 1987). 1970'li yıllarda Kauai Adası'nda başlatılan ve yaklaşık 40 yıl süren bir araştırmada, anne karnında strese maruz kalan, kronik bir yoksulluk içinde gelişen ve ailesel istikrarsızlıklar yaşayan çocukların bir kısmının yetişkinlik dönemlerinde yeterli ve özerk bireyler olmaları psikolojik sağlamlık ile ilgili araştırmalara dikkati çekmiştir. Psikolojik sağlamlık zorluklara ya da gelişimi tehdit edici durumlara rağmen uyumun ortaya çıktığı bir süreç, kapasite ya da olumlu bir sonuç olarak değerlendirilmektedir. Olumlu sonuçlar üç açıdan ele

alınmaktadır, birinci tür olumlu sonuç gelişimsel açıdan risk altındaki bireylerde ortaya çıkan olumlu durumu, ikinci tür olumlu sonuç stres altında yeterlilik gösterebilmeyi, üçüncü tür olumlu sonuç ise bir travmadan iyileşmeyi ifade etmektedir (Masten, Best ve Garnezy, 1990). Bu bakış açısından değerlendirildiğinde psikolojik sağlamlıkla ilişkili üç temel faktörün ortaya çıktığı görülmektedir: risk faktörleri, koruyucu faktörler ve olumlu sonuçlar. Herhangi bir bireyin sağlam olduğuna karar vermek, bireyin uyumunu zorlaştıran bir tehditle karşı karşıya kalmasını ve buna rağmen nitelikli bir biçimde uyumunu sürdürmesini gerektirmektedir. Bu tehditler, bireyin gelişiminde ve uyumunda çeşitli problemler yaratma ihtimali kuvvetli olan risk faktörleridir. Risk, zorluk ya da sıkıntı olarak ifade edilmekte ve istatistiksel olarak uyum sorunlarıyla ilişkili olan prematüre doğum, kötü bakıma maruz kalma, boşanma, evsizlik, genetik hastalıklar, yoksulluk, savaş, terörizm ve doğal afetler gibi olumsuz yaşam olaylarını içermektedir (Luthar ve Cichetti, 2000; Masten ve Reed, 2002).

Savaşlar, teröre maruz kalma, terör eylemleri bireylerde çeşitli kırılmalara sebep olan, insan hayatında olumsuz etki yaratabilen önemli bir risk faktörüdür. Teröre doğrudan veya dolaylı olarak maruz kalan bireylerin ve toplumların günlük yaşantılarında, düşünce sistemlerinde, geleceğe ilişkin beklenti ve umutlarında kalıcı hasarlar oluşabilmektedir (Demirli, 2011). Teröre maruz kalınan olay sonrasında bireylerin büyük çoğunluğu, yoğun stres ve davranış değişikliği yaşamakta, tanıdık dünya imgeleri, insan doğası, ölüm ve kendileri ile ilgili düşüncelerinde farklılaşmalar gözlenmektedir (Bonanno, Westphal ve Mancini, 2011). İnsanlar bu tür olaylara bireysel farklılıklarından dolayı farklı tepkiler verebilirler (Bonanno, 2005). Sıkıntılı süreçle karşılaşan bireyler olumsuz deneyimin ardından ayağa kalkma, toparlanabilme, dünyayla yeniden bütünleşme gibi uyum sağlayıcı bir gidişat izleyebileceği gibi çeşitli ruhsal bozukluklar da yaşatabilmektedirler (Bonanno ve Mancini, 2008).

Bireylerin strese verdikleri tepkilerin neden farklılaştığını, bir başka deyişle bazı bireylerin neden psikolojik olarak sağlam olduklarını anlayabilmek, onların ve buldukları ortamların niteliklerinin değerlendirilmesinden geçmektedir. Bireysel, ailevi ve toplumsal risklerin yanında, bireylerin uyumlarını sürdürmelerini sağlayan koruyucu faktörler de önemlidir. Koruyucu faktörler ise yüksek risk koşulları altında iyi sonuçları yordayabilen, bireyin ya da içinde bulunduğu ortamın nitelikleridir (Masten ve Reed, 2002). Benard (1991) psikolojik sağlamlık ile ilişkili olan dört bireysel faktörden bahsetmektedir; bunlar bireyin sosyal açıdan yeterli, etkili problem çözme becerilerine sahip, özerk, amaç ve gelecek duygusuna sahip olmasıdır. Bunun yanında olumlu aile iklimi, anne-babayla yakın ilişkiler, sosyo-ekonomik avantajlar, sorumlu ve kurallara uyan arkadaşlar, etkili sağlık ve bakım hizmetleri, eğitimin desteklenmesi ve etkili bir okul gibi faktörler de olumsuz yaşam

olaylarına rağmen bireyin gelişimini ve uyumunu desteklemektedir (Wright ve Masten, 2005). Psikolojik sağlamlığın üçüncü boyutu olan olumlu sonuçlar ise sosyal ve akademik başarıyı, bireyin yaşı için uygun görülen davranışları, mutluluğu ve yaşam doyumunu ifade etmektedir. Bunun yanında akıl hastalığı, duygusal stres, suç davranışı ya da risk alma gibi arzulanmayan davranışların yokluğu olarak da tanımlanmaktadır (Masten ve Reed, 2002). Olumsuz yaşam olaylarının bireyin gelişim sürecine ve psikolojik sağlığı üzerindeki olumsuz etkisini minimum düzeye indirmek, hem bireysel hem de sosyal nitelikteki koruyucu faktörlerin belirlenmesi ve bunların güçlendirilmesinden geçmektedir.

Bireysel ve toplumsal düzeyde olumsuz yaşam olayı olarak değerlendirilen terör olayları baskı, şiddet, korkutma, yıldırma, tehdit gibi yöntemler kullanarak, ülke içinde, toplumda, bireyler üzerinde siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik olumsuz etkiler oluşturmaktadır (Bal, 2006). Terör eylemlerinin başlıca hedefi ülkenin ve milletin bütünlüğünü yıkmak, devletin iç ve dış güvenliğini bozmak olsa da ülkeyi ve toplumu oluşturan en küçük birime bakıldığında bireylerin genel ve psikolojik sağlıklarının bozulması belki de en tehlikeli olan durum olarak değerlendirilebilir (Terörle Mücadele Kanunu, 1991). Terör eylemleri özellikle son yıllarda insanların ruhsal dengesini bozarak hayata uyumlarını zorlaştırabilmekte, psikolojik olarak yıpratarak çeşitli ruhsal bozukluklar yaşamalarına sebep olabilmektedir (James, Kampen, Miller ve Engdahl, 2013; Polusny vd., 2011; Şar, 2017; Thomas vd., 2010; Wisco vd., 2016;).

Yapılan araştırmalardan hareketle, terör olaylarından psikolojik olarak en çok etkilenen risk grubu, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görev yapan güvenlik görevlilerinin olduğu düşünülmektedir. Bu durum, ülkenin ve milletin, refahı, mutluluğu, huzuru, bekası ve bağımsızlığında önemli yere sahip olan, özellikle vatan uğruna canını hiçe sayarak bedenini bağışlayan gazilerin psikolojik sağlamlıklarını incelemeye değer olduğunu göstermektedir. Bu araştırmada terörle mücadele sürecinde gazi olmuş Türk Silahlı Kuvvetler bünyesindeki güvenlik görevlilerinin; "gazilik" kavramına ilişkin atıflarını, günlük yaşamlarında travmatik olayların etkisini ne düzeyde yaşadıklarını, psikolojik sağlamlıklarını tehdit eden risk faktörlerinin olup olmadığını, psikolojik sağlamlıklarını olumlu yönde etkileyen hem bireysel hem de sosyal boyutlu koruyucu faktörlere ilişkin farkındalıklarını ve gazi olduktan sonra ailelerine, sosyal çevrelerine, topluma, ilgili kurumlara (Türk Silahlı Kuvvetleri, gazi dernekleri vs.) ve devlette yönelik atıflarını derinlemesine inceleyerek belirlemektir. Ayrıca elde edilecek sonuçlar tartışılarak gazilerin psikolojik sağlamlık düzeylerini geliştirici psiko-sosyal, psiko-egitimsel destek programların ve nicel yaklaşıma dayalı çalışmaların yapılmasına ilişkin öneriler geliştirilip ilgili kurum ve kuruluşlarla paylaşılacaktır.

1. 1. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı, Türkiye’de terörle mücadele sürecinde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da görev yaparken gazi olan güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlamlıklarını derinlemesine incelemektir. Bu genel amaç çerçevesinde Doğu ve Güneydoğu gazilerinin toparlanma ve uyum sağlama sürecinde kendilerine, sosyal çevreye ve yaşama ilişkin algılarını incelemeye yönelik çeşitli alt amaçlar belirlenmiştir. Araştırmanın alt amaçları şunlardır:

1. Doğu ve Güneydoğu gazilerinin, gaziliğe ilişkin atıflarının incelenmesi,
2. Doğu ve Güneydoğu gazilerinin görüşlerine göre toplumun gaziliğe ilişkin atıflarının incelenmesi,
3. Gazilerin toparlanma ve uyumlarını etkileyen bireysel, çevresel, toplumsal, sosyal, kültürel ve dinsel faktörlere ilişkin görüşlerinin incelenmesi,
4. Yaralanma sonucu yara izi, işlev ve uzuv kaybı olan gazilerin beden algılarına ilişkin görüşlerinin incelenmesidir.

1. 2. Araştırmanın Gerekçesi ve Önemi

Gaziler görev sırasında yaşamış oldukları terör çatışmaları anında ve sonrasında başta stres olmak üzere psikolojik etkilenmeler yaşamaktadırlar. Bu olumsuz psikolojik durumdan kurtulma, hayatına sağlıklı bir şekilde devam etme ve toparlanma süreçlerine etki eden kişisel, duygusal, sosyal ve çevresel faktörler vardır. Bu faktörler gazilerin psikolojik sağlamlıklarını etkilemektedir. Araştırmada özellikle psikolojik sağlamlığı güçlü bir şekilde etkilediği düşünülen faktörler belirlenmeye çalışılmıştır. Gazilerin geçirmiş oldukları terör olayı sonucundaki yıpranmışlıkları, psikolojik durumları, şu anki yaşamlarındaki sosyal, duygusal ve psikolojik yaşantıları, kendilerini toparlama süreçleri ve bu süreçte onlara yardımcı olan değişkenlerin neler olduğu derinlemesine incelemek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Türkiye’de teröre maruz kalmış gazilerin psikolojik sağlamlıklarını etkileyen faktörlerin incelenmesine, analizler sonucunda ortaya çıkan sonuçların ilgili kuruluşlara bilgi sağlayarak gazilere yönelik yapılması planlanan çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Bugüne kadar ihmal edildiği düşünülen bu risk grubunun yaşadıkları sorunlar nedeniyle toplumun aile yapısı, ekonomik kayıplar, işgücü kaybı ile ilgili olumsuz sonuçlara maruz kaldığı değerlendirilmektedir. Bu çerçevede bu araştırma ile beraber ilgili risk grubunun muhtemel kişisel, ailevi ve sosyal yaşamları ile ilgili bir iyileşmenin sağlanacağı düşünülmektedir. Bu bağlamda, bu araştırmanın, Türkiye’nin terör nedeniyle verdiği kayıpların yarattığı toplumsal, ailevi ve bireysel sorunları daha fazla gün ışığına çıkaracağı, araştırmada teröre maruz kalmış gazilerin

psikolojik sağamlıklarını arttırıcı değişkenlerin tespit edilmesiyle gazilere sunulması gereken destek ve imkanların bu doğrultuda verilmesine katkı sağlayacağı düşünölmektedir.

Mevcut literatür incelendiğinde Türkiye’de gazilerin yaşıadıkları sorunlar, uyuma yönelik çabaları, zorlu yaşam olayları ve stresörlerle başa çıkma durumlarına ilişkin çalışmalara rastlanmamıştır. Bu açıdan değerlendirildiğinde, toplumun kanayan bir yarası olarak nitelenen terörün vahim bir sonucu olan yaralanma, organ kaybı ya da silah arkadaşının şehit olması gibi olumsuz yaşam olayları sonucu psikolojik sorunların üstesinden gelme konusunda bireylerin durumlarını dikkate almak gerekmektedir. Bu nedenle bu risk grubunu etraflıca ele alan ve sarsıcı olaylardan sonra psikolojik sağamlık düzeylerini etkileyen durumların derinlemesine incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Sonuç olarak, Doğu ve Güneydoğu gazilerinin sorunları, psikolojik ve sosyal durumları, psikolojik sağamlıklarına etki eden faktörlerin belirlenmesi sonra yapılacak olan araştırma ve diğer çalışmalara zemin hazırlayacağı düşünölmektedir.

1. 3. Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu araştırma 2016-2017 yılları arasında Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize illerinde yaşayan otuz gaziden elde edilen mülakat kayıtlarıyla sınırlıdır.

1. 4. Araştırmanın Varsayımları

Gaziler, mülakatlardaki soruları içtenlikle cevaplamış, duygu ve düşüncelerini samimiyetle ifade etmişlerdir.

1. 5. Tanımlar

Malul Gazi: Türk Silâhlı Kuvvetleri mensuplarından; Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamak görevi ile harpte veya Devletin bekasını hedef alan terör örgütlerine karşı yurt içi ve yurt dışı mücadelede her çeşit düşman veya terörist silâhlarının tesiriyle veya harp bölgesindeki harekât ve hizmetler sırasında, bu harekât ve hizmetlerin sebep ve tesiriyle yaralanarak tedavileri sonucunda sakatlığı rapor ile kesinleşenleri ifade eder (Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malûlü Gaziler, Şehit Dul Ve Yetimleri İle Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun, 1983).

Terör: Herhangi bir amaca (bu amaç çoğunlukla siyasaldır) ulaşmak için, sivilleri veya güvenlik görevlilerinin, propagandaya yönelik, ses getirici eylemlerle öldürölmesidir (Bal, 2006).

Psikolojik Sağlamlık: Dinamik bir sistemin, yaşayabilirliğini, işlevini veya gelişimini tehdit eden bozukluklara karşı bu sistemin, başarılı bir şekilde uyum sağlayabilme kapasitesidir (Masten, 2014).

2. LİTERATÜR TARAMASI

2. 1. Gaziliğın Tanımı

Âsım'ın nesli... diyordum ya... nesilmiş gerçek
İşte çığnetmedi nâmusunu, çığnetmeyecek
Şûhedâ gövdesi, bir baksana, dağlar, taşlar...
O, rükû olmasa, dünyâda eğilmez başlar...
Vurulmuş tertemiz alnından, uzanmış yatıyor,
Bir hilâl uğruna, yâ Rab, ne güneşler batıyor!
Ey, bu topraklar için toprağa düşmüş, asker!
Gökten ecdâd inerek öpse o pâk alını değer.
Ne büyüsun ki kanın kurtarıyor Tevhid'i...
Bedr'in arslanları ancak, bu kadar şanlı idi.
Sana dar gelmeyecek makberi kimler kazsın?
"Gömelim gel seni tarihe" desem, sığmazsın.
Herc ü merc ettiğın edvâra da yetmez o kitâb...
Seni ancak ebediyetler eder istiâb.

Mehmet Akif ERSOY'un (2011, s. 355) Çanakkale şehit ve gazilerine hitap ettiğı "Çanakkale Şehitlerine" adlı şiirden birkaç mısra alıntı yapılmıştır. Türk toplumunda gazi, vatani, milleti, bayrağı, bağımsızlığı namus olarak görüp düşmana çığnetmeyen kahraman olarak ifade edilmektedir (URL-1, 2013). Türk milletinin gaziliğe atfettiğı değer gazilik tanımlarına yansımaktadır. Türk milletinin gaziye atfettiğı anlamlara bakıldığında; "Vatan uğruna şehit olanların kanını yerde bırakmayacak, düşmana boynunu eğdirtmeyecek şeref sahibi vatan evladıdır; tarihi zaferler kazanmış, ecdadımız gibi şanlı, övgüye değer, onurlanmış askerdir; gazilerimizin şanı, şerefi, onuru, değeri, vatan müdafaasındaki cesareti, kahramanlıkları, başarıları tarihe sığdıramayacak kadar sonsuzdur." gibi ifadelere rastlamak mümkündür (Gürbüz, 2017).

Gazi nedir denildiğinde akla kahramanlık, şeref, erdem sahibi olmak gelmektedir. Gazilik, canını, kanını, bedenini, gençliğini; vatani, milleti, devleti, bağımsızlığı için feda etmek, kendi menfaatinin; vatanının, devletin menfaatinden sonra geldiğini bilmektir (Güneş, 2007). Türkiye Cumhuriyeti, en büyük gazisi olan Gazi Mustafa Kemal ATATÜRK'e sonsuz saygısıyla, vatan ve ay yıldızlı bayrak sevgisiyle, Cumhuriyet aşkı ve Türklük tutkusuyula yaşamaktır (URL-1, 2013).

Türk Dil Kurumu'na (TDK, 2011) göre “Gazi” olağanüstü yararlıklar göstererek düşmanı yenen komutanlara devlet tarafından verilen onur unvanı, savaştan sağ olarak dönen kimse ve dini bilgi olarak da Müslümanlıkta düşmanla savaşan veya savaş yapmış kimse olarak tanımlanmıştır. Gazilik ise gazi olma durumu, gazi unvanıdır.

2. 1. 1. Türklerde Geçmişten Günümüze Gazilik Kavramı

Gazi, din uğrunda savaşanlar için özellikle Türkler tarafından mücahit karşılığında kullanılan bir sıfat ve unvandır. Gazi kelimesi, sözlükte “hücum etmek, savaşmak; din uğrunda cihat etmek’ manasına gelen gazanın isim hali olup savaşta başarı kazanan kumandanlara, hatta hükümdarlara şeref unvanı olarak verilmiştir (Türkiye Diyanet Vakfı [TDV], 1996, s. 443). Gazi kelimesi Kur'an-ı Kerim'de şehitlikle birlikte anılmakta olup Nisa suresinin 74. ayetinde “Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükafat vereceğiz.” şeklinde anılarak kutsallığı ve mükafatı hak eden bir derece olduğu ifade edilmiştir (Diyanet İşleri Başkanlığı [DİB], 2010). Tevbe suresi 52. ayette de “Deki bizim için siz, (şehitlik ve zafer olmak üzere) ancak iki güzellikten birini bekleyebilirsiniz.” sözleriyle gazilik övülmektedir (DİB, 2010). Hemen tamamında övülen gazilik kavramı Allah yolunda savaşan kimseler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Hz. Peygamber'in şehitlik ve gaziliğin faziletleri hakkındaki sözleri gaziliğin değerini arttırmış ve “ölürsem şehit kalırsam gazi” düsturunun ortaya çıkmasına vesile olmuştur. İslâm zaferlerinde bu prensibin birinci derecede rolü vardır. İslâmiyet'in yayılmasından sonra şehitlikle birlikte gazilik, neferden hükümdara kadar her savaşa katılanın almak istediği bir şeref unvanı olmuştur (TDV, 1996, s. 443). İslam'da, Türkler'de, Osmanlı'da gazilik kavramına bakıldığında, dini, toplumsal, sosyokültürel, askeri, sanatsal alanlarda temelde aynı şeyi anlatmak istese de farklı durumlar için kullanıldığı görülmektedir (Döğüş, 2018). İlk İslam kaynaklarında, Emeviler Dönemi'nde çok sert geçen kış mevsiminde hayvanları telef olunca şehir ve kasabalara inen ve şehirlielerde yardım isteyen göçebelere yardım etmekle görevlendirilmiş gönüllü birliklere gazi denilmiştir. Bu gazilerin işi daha sonra kervanları, şehirleri korumanın yanı sıra gayrimüslimleri (göçebelere) İslam'a davet etmek olmuştur (TDV, 1996, s. 443).

Türk gazi tipinin mükemmel bir örneğini yansıtan Battal Gazi Destanı Seyyid Battal Gazi'ye ait kahramanlık hikâyelerini içine alan eserdir. 8. yy.'da Emeviler'in Anadolu'da Bizanslılara karşı açtıkları savaşlarda Battal (kahraman) lakabıyla ün kazanmış Müslüman bir kumandanı anlatır. Bu kumandan hakkında söylenen kahramanlık hikayeleri ve menkıbeler 11. yy.'dan itibaren Türkler arasında büyük rağbet görmeye başlamış ve gazi-veli kimliğiyle yüceltilerek destan kahramanı haline gelmiştir (URL-2, 2007).

Selçuklu hanedanına adını veren Selçuk Bey, gayri müslim Oğuzlar'la yaptığı cihad sebebiyle "el-Melikü'l-Gazî" unvanını almıştır. Selçuklu Devleti'nin Bizans ile sınırı olan bölgelerine yerleştirilenlerin "Uç Türkleri" diye anılan gaziler topluluğu olduğu belirtilir. Gazneliler devrinde Hindistan'a yapılan seferlerde gaziler de önemli rol oynamışlardır. XI. yüzyılda Anadolu'ya yapılan Türk hücumlarına öncü olarak katılan gaziler, Alparslan'ın Bizanslılar'a karşı kazandığı Malazgirt zaferinden sonra Anadolu'nun fethinde etkili rol oynayan Emîr Dânişmend, Emîr Mengüçük, I. Süleyman Şah gazi unvanıyla birlikte anılırlar (Şeker, 2007, s. 142).

Âşık Paşa, alp eren (gazi) olabilmek için güçlü bir yürek, cesaret, pazı kuvveti, gayret, iyi bir at, özel bir elbise, yay, iyi bir kılıç ve süngü ile uygun bir arkadaşına sahip olunması gereğinden söz eder (Köprülü, 2003, s. 244). Bazı kaynaklarda unvan olarak geçen "alp" kelimesi gazinin Türkçe karşılığı olarak kabul edilebilir. Gazneliler Devleti'nin kurucusu Alp Tegin, Selçuklu Devleti'nin ikinci hükümdarı Alp Arslan olduğu gibi Anadolu'nun Türkleşmesinde ve fethinin tamamlanmasında bu dinî-askerî alp eren (gazilerin) kuruluşlarının çok büyük rolü olmuştur (TDV, 1996, s. 444).

Anadolu beyliklerinde de gazilik geleneği devam etmiştir. Gazilik anlayışının etkili şekilde yer aldığı, izahının yapılabileceği değeri üzerinde durulduğu Osmanlı sahasında mevcut en eski kaynak olan ve eserini bazen "gazavatnâme", bazen de "gaziler tarihi" olarak adlandıran Ahmedî'ye göre gazi, Allah'ın yeryüzünde şirki kaldırmak için kullandığı bir silâh ve hizmetkârdır, Allah'ın kılıcıdır, müminlerin hâ-misidir; Allah yolunda ölürse şehittir ve Allah katında ebedîliğe ulaşır (Banarlı, 1939'dan akt., TDV, 1996, s. 444). P. Wittek'e göre Batı Anadolu'daki uç beylikleri gazi teşkilâtından doğmuştur. Hepsinin gayesini fethin teşkil ettiği bu beyliklerin başlangıçta en küçüğü olan Osmanlı Beyliği, coğrafi mevkii ve Bizans'a sınır komşusu olması dolayısıyla daima savaş halindeydi, buna bağlı olarak da gazâ ruhunu hep canlı tuttu. Bizans İmparatorluğu aleyhine kısa sürede büyüdü, güçlendi ve fetihlerini iyi organize edebilen tek devlet haline geldi. Osmanlı Devleti'ni ve Osmanoğullarını kuran ve adını devletine ve soyuna vermiş bulunan ilk Osmanlı Sultânı Osman Gazi ve oğlu Orhan Gazi görüldüğü üzere tarihte gazi unvanları ile anılmaktadırlar (Öztürk, 2013, s. 364).

Osmanlılar'da bütün askerlere "guzât-ı İslâm" denilerek gazilik geleneği çeşitli şekillerde yüzyıllarca devam ettirilmiştir. Osmanlılar'da tahta çıkan padişaha genellikle bir tasavvuf büyüğü veya şeyhülislâm tarafından kılıç kuşatılması gazilik geleneğiyle açıklanabilir. Aynı şekilde zafer kazanan kumandana törenle gazi çelengi takılması da doğrudan bununla ilgili bir uygulamadır (TDV, 1996, s. 444). Osmanlı padişahları da bizzat katıldıkları seferlerde kazandıkları başarılar sebebiyle bazı müelliflerce gazi unvanıyla anılmışlardır, Kanunî Sultan Süleyman gibi. Ancak daha sonra bizzat sefere çıkmasalar

da, I. Mahmud, III. Mustafa ve I. Abdülhamid, kazandıkları zaferler dolayısıyla bu unvanla anılmışlardır. Bu anlayış daha sonra da devam etmiş, II. Abdülhamid, Şeyhülislâm Hayrullah Efendi'nin fetvasıyla gazi unvanını almış, tuğrasına ve devrinde basılan paralara bu unvanını koydurmuş, hutbelerde okunması için ferman çıkartmıştır (Yılmaz, 2015).

Cumhuriyet Dönemi'nde ise, Sakarya Meydan Savaşı'ndan sonra 19 Eylül 1921 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından Mustafa Kemal'e mareşal rütbesiyle birlikte gazi unvanı verilmesi de bu geleneğin bir devamıdır. İşte o tarihten bugüne; 19 Eylül tarihi, "Gaziler Günü" olarak kutlanmaktadır. Türk milleti, 19 Eylül Gaziler gününde yapılan tören ve kutlamalarla her zaman gazilerin yanında olduğunu göstermektedir. Vatanı uğruna ölümü göze almış kahraman Türk ordusu, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra dünya barışını korumak için görev almıştır. 1950–1953 yılları arasında barış için Kore'de savaşmıştır. 1974 yılında soydaşlarımız Kıbrıs Türk halkını yok olmaktan kurtarmak için, Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'nı gerçekleştirmiştir. Yine Mehmetçik barışı korumak için, Bosna-Hersek, Somali ve Kosova'ya Birleşmiş Milletler kararıyla Barış Gücü olarak gitmiştir. Birinci Dünya Savaşı'nda, Kurtuluş Savaşı'nda, Kore Savaşı'nda ve Kıbrıs Türk Barış Harekâtı'nda birçok askerimiz şehit oldu, bir kısmı da gazi olarak geri dönmüştür (URL-3, 2015).

Yakın tarihe bakıldığında, Türkiye, 15 Temmuz 2016'da, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) içindeki Fetullahçı Terör Örgütü (FETÖ) mensubu bazı generallerin ve askeri personelin içinde olduğu darbe girişimiyle karşı karşıya kalmıştır. İhanet girişimi halkın sokağa çıkması ve TSK içindeki çoğunluğun destek vermemesi üzerine darbe girişimi kontrol altına alınmıştır (URL-4, 2017). Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün Amasya Genelgesi'nde 'Vatanın bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını, yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.' dediği gibi; Türkiye Cumhurbaşkanı liderliğinde, aziz millet, 15 Temmuz 2016'da gerçekleştirilen darbe girişimine 'Dur' demiş, azim ve kararlılık ile istiklaline ve istikbaline sahip çıkmıştır. Darbe girişimi sırasında tanklara, tüfeklere, FETÖ mensubu teröristlere karşı sokaklarda mücadele veren 250 kişi şehit, 2 bin 193 kişi gazi olmuştur. Türkiye, darbe girişimi karşısındaki kararlı direnişiyiyle dış aktörlerin oyununu bozarken İslam dünyası için de bir umut ışığı olduğunu göstermiştir (URL-5, 2017).

TSK ve kolluk kuvvetleri; PKK, DEAŞ, FETÖ ve DHKP-C terör örgütleri başta olmak üzere yurt içi ve sınır ötesinde terörle mücadeleye aralıksız devam etmektedir. Bu mücadelede kırsal alanda PKK ile mücadeleye devam edilirken eş zamanlı olarak kolluk kuvvetleriyle yerleşim yerlerinde terör örgütlerine yönelik çok sayıda operasyonlar gerçekleştirilmektedir (Bural, 2017). Türkiye'nin Suriye sınırında yuvalanan ve Türkiye'ye yönelik güvenlik tehdidi oluşturan terör örgütüne müdahale etmek ve Suriye kuzeyinde oluşturulmaya çalışılan PKK/ PYD terör koridorunu ikiye bölmek amacıyla 24 Ağustos

2016'da başlatılıp 29 Mart 2017'de bitirilen Fırat Kalkan Harekâtı'nda 71 asker şehit düşmüş, 245 asker yaralanmıştır (URL-6, 2017). Bunun yanısıra, Türkiye'nin ulusal güvenliğini korumak amacı ile Türk Silahlı Kuvvetleri tarafından Suriye'nin Afrin bölgesindeki PKK/PYD/YPG ve DEAŞ hedeflerine yönelik düzenlenen operasyon Zeytin Dalı Harekâtı'nda Türk Silahlı Kuvvetleri çok büyük sayıda teröristleri etkisiz hale getirmiş, büyük başarılar elde etmiştir ancak harekâtın sonunda 46 asker hayatını kaybetmiş, 225 asker de yaralanmıştır (URL-7, 2018).

Türkiye, 22 Şubat 2015'de "Şah Fırat" operasyonu, 24 Ağustos 2016'da "Fırat Kalkanı Harekâtı", 7 Ekim 2017'de "İdlib Operasyonu" ve 2018'de "Zeytin Dalı" operasyonlarıyla sınır dışında ülke güvenliği için terörle mücadele etmekte, ülke içinde de başta Doğu ve Güneydoğu Anadolu olmak üzere terör eylemlerine maruz kalmaktadır. Gerek ülkenin jeopolitik konumu gerek dış ülkelerin izlemiş olduğu politikalar gerek terör örgütlerinin eylemleri sebebiyle Türkiye'de şehit ve gazi sayısı oldukça fazladır. Bu sebeple Türkiye'nin iç ve dış güvenliğini sağlamakla görevli Türk askerinin ve Türk milletinin psikolojik, duygusal ve sosyal durumu üzerinde durulması, incelenmesi gereken bir konudur. Gazilerin, şehit yakınlarının, terör olaylarına kayıtsız kalmayan vatandaşların psikolojik olarak sağlam olması, bu tür terör eylemlerine karşı dayanıklılık gücünün artırılması kişisel, ailevi, toplumsal ve sosyal sorunların en aza indirilmesi gerek bilimsel çalışmalarla incelemeli ve müdahale edilmeli, gerekse sosyal, hukuksal, siyasal faaliyet ve düzenlemelerle desteklenmelidir.

2. 1. 2. Diğer Ülkelerde Gazilik Kavramı

Ülkelerin gazilik tanımları ve gaziliğe yükledikleri anlamlar, tarihi geçmiş, dil, din, örf ve adet, buldukları coğrafya, iklim gibi çeşitli faktörlerden etkilenecek oluşmakta, ülkelerin gazilik tanımları bu sebeple farklılık göstermektedir. Bu bağlamda İslam ve Türk kültüründeki gaziliğin tanımı ile farklı ülkelerdeki gazilik tanımı birbirinden farklı anlamlar içermektedir (Seyyar ve Köleoğlu, 2011). Gazi kelimesinin İngilizce'deki yaygın kullanımı "veteran"dır. "Veteran"ın kelime anlamına bakıldığında; "Emektar, belli bir meslekte veya alanda uzun hizmet veya deneyime sahip olan birey; bir savaş esnasında orduda görev yapan kişi, eski muharip, eski asker." olarak tanımlandığı görülmektedir (URL-8, 2015).

İngiltere'de yani Birleşik Krallık'ta gazilik kavramı Birleşik Krallık Askeri Kuvvetleri'ne hizmet etmiş kişiler ile onların geride bıraktığı dul eşleri ve bakmakla yükümlü olduğu diğer yakınlarını kapsamaktadır (Arslan, 2014). Yani gazi terimi kavram olarak bireyi değil bakmakla yükümlü olunan, geride bırakılan yakınlarla birlikte bir "gazi topluluğunu" ifade etmektedir. Gazi topluluğu olarak ifade edilen kitle, "askeri hizmet kariyeri sonucunda sivil hayata kısa süre içerisinde başarılı bir şekilde uyum sağlayıp

normal yaşamını sürdürenler; askeri görev esnasında hastalanan, yaralanan, sakat kalan veya hayatını kaybeden kişilerin yakınları; askeri görev sonucu çeşitli nedenlerle sivil hayata uyum sağlayamayanlar” olmak üzere üç sınıfa ayrılmışlardır (URL-9, 2007).

Amerika Birleşik Devletleri’nde gazinin en yaygın kullanımı, eski silahlı personeli tanımlamak içindir ve emektar, silahlı kuvvetlerde, özellikle de savaşta görev yapmış kişiler için kullanılır. Özellikle 20 yıl ve daha fazla süre boyunca orduya hizmet edip kariyerine devam eden kişileri tanımlar (URL-8, 2015). Gazilere yönelik hizmet veren Gazi İşleri Dairesi, Amerika Birleşik Devletleri’nde 1930 yılında kurulmuş, ülkede Vietnam Savaşı’nın ardından başlayan tartışmalar, 1989 yılında bu dairenin Gazi İşleri Bakanlığı’na dönüştürmesiyle sonuçlanmıştır. Kurulduğu günden beri birçok savaşa katılan Amerika Birleşik Devletleri’nde çok sayıda gazi yaşamakta ve ordunun bir bölümü kadınlardan oluşmaktadır. Özellikle Irak ve Afganistan Savaş’larıyla (Kalıcı Özgürlük ve Irak Özgürlüğü Operasyonları) birlikte Amerikan askeri üyeleri savaşlarda daha fazla konuşlandırılmış, sayıca daha çok askerin görev almasına sebep olmuştur (Sey, 2005). Bu bağlamda zor şartlar altında görev yapmayla birlikte askeri hayata uyum sağlamada yaşanan zorluklar, yaralanmalar, ölümler, artan stres, TSSB, depresyon ve intihar gibi psikolojik problemlerin görülme sıklığını arttırmıştır (Fulton vd., 2015; Hoge vd., 2004). Amerikan toplumunda gazilere yönelik politikaların geliştirilmesi adına bakanlığın kurulmuş olması, bu toplumdaki gazi sayısının fazla olmasına ve bu sayısının her geçen gün artmasına bağlamak mümkündür (Seyyar ve Köleoğlu, 2011).

Diğer ülkelerle Türk toplumundaki gazilik kavramı kıyaslandığında sosyal, kültürel ve dini faktörler açısından bir takım farklılıkların olduğu görülmüştür. Türkiye’de gazilik kavramı ağırlıklı olarak görev esnasında yaralanma, organ kaybına uğrama ile tanımlanırken Amerika ve İngiltere’de orduda uzun yıllar görev yapma sonucu da elde edilen bir unvan olduğu göze çarpmaktadır. Amerika’da kadınların da orduda görev alması, orduya hizmet etmesi Türkiye ile karşılaştırıldığında gazi denildiğinde sadece erkeklere ait bir unvan olmadığını ifade etmektedir. Diğer ülkelerle kıyaslandığında gaziliğin tanımına etki eden bir faktörün de dini inanç olduğu belirlenmiştir. Türk toplumunda gaziliğe dini inanç doğrultusunda bir takım değerler yüklenerek gazilik kutsal sayılmakta, diğer ülkelerde ise gaziliğe dini bir anlamın atfedilmediği görülmektedir.

2. 1. 3. Gazilik Kavramının Kanunen Tanımı

“Malul, Vazife Malulü, Harp Malulü, Muharip Gazi, Malul Gazi” tanımları Terörle Mücadele Kanunu (1991), Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu (1949) ve Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malûlü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri İle Muharip

Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun'a (1983) göre yapılacak, "Gazi, Malul ve Yakınlarına Sağlanan Haklar"dan bahsedilecektir.

"*Malul*" tanımı Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun (1949) 44. Maddesi'ne göre; her ne sebep ve suretle olursa olsun vücutlarında ortaya çıkan sorunlar veya tedavisi imkânsız hastalıklar yüzünden görevlerini yapamayacak duruma giren kişilere denir. İş kazası veya meslek hastalığı sonucu çalışma gücünün en az % 60'ını veya vazifelerini yapamayacak şekilde meslekte kazanma gücünü kaybeden kişiler malul sayılır.

"*Vazife Malulü*", Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun (1949) 45. Maddesi'ne göre; kişilerin görevlerini yaptıkları sırada veya görevleri dışında idarelerince görevlendirildikleri herhangi bir kamu idaresine ait başka işleri yaparken veya kurumlarının menfaatini korumak maksadıyla bir iş yaparken ya da idarelerince sağlanan bir taşıtla işe gelişi ve işten dönüşü sırasında veya işyerinde meydana gelen kazadan doğmuş olursa, buna vazife malûllüğü ve bunlara uğrayanlara da vazife malûlü denir.

"*Harp Malulü*" Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu'nun (1949) 64. Maddesi'ne göre; subay, astsubay, uzman jandarma, uzman erbaş ile Türk Silâhlı Kuvvetlerince görevlendirilen kişilerin, harpte fiilen ateş altında; harp harekât ve hizmetleri sırasında, bu harekât ve hizmetlerin sebep ve etkileriyle; harpte veya harbe hazırlık devresinde her çeşit düşman silâhlarının etkisiyle; askerî harekâtı gerektiren iç tedip ve sınır hareketleri sırasında, bu hareketlerin sebep ve etkisiyle; Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmeler uyarınca Türk Silâhlı Kuvvetlerinin yabancı ülkelere gönderilmesini gerektiren durumlarda, birliklerin buldukları yerlerden hareketlerinden itibaren yurt içinde, yurt dışında, yabancı ülkelerde veya yurda dönüş sırasında, vazife malûlü olanlara harp malûlü denir.

Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malûlü Gaziler, Şehit Dul ve Yetimleri İle Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanunu'nun (1983) 1. Maddesi'ne Göre:

Muharip Gazi: Türk Silâhlı Kuvvetleri mensuplarından harbe fiilen katılanları,

Malul Gazi: Türk Silâhlı Kuvvetleri mensuplarından; Türkiye Cumhuriyeti Devleti sınırlarını korumak ve güvenliğini sağlamak görevi ile harpte veya Devletin bekasını hedef alan terör örgütlerine karşı yurt içi ve yurt dışı mücadelede her çeşit düşman veya terörist silâhlarının tesiriyle veya harp bölgesindeki harekât ve hizmetler sırasında, bu harekât ve hizmetlerin sebep ve tesiriyle yaralanarak tedavileri sonucunda sakatlığı rapor ile kesinleşenleri ifade eder.

2. 1. 4. Gazi, Malul ve Yakınlarına Sağlanan Haklar

Bağımsızlıklarını ve sahip oldukları ülke topraklarını kaybetmemek uğruna savaşan veya terörle mücadele eden güvenlik görevlileri ya hayatlarını kaybetmekte ya da yaralanarak, sakatlanarak hayatlarını zor şartlar altında devam ettirmek durumundadırlar. Gelişmiş sosyal devletler, hayatlarını kaybeden vatandaşlarının geride kalanları ve hayatta kalanların kendileri ve aileleri için çeşitli sosyal politikalar ve hizmetler geliştirip uygulayarak, bu sorunun en asgari derecede hissedilmesini sağlamaya çalışmaktadır. Bu doğrultuda uygulanan politikaların temel amacı; ülkesinin varlığı için hayatından, sağlığından vazgeçen fedakâr vatandaşların kendilerinin ve ailelerinin toplum içinde, insan şeref ve haysiyetine yaraşır şartlarda, hayatlarını onurlu, mutlu, huzur ve refah içinde idame ettirmelerini sağlamaktır (Seyyar ve Köleoğlu, 2011).

Türkiye Cumhuriyeti, Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında bulunan malul gaziler ve yakınlarına; harp malulleri ve yakınlarına; vazife malulleri ve yakınlarına; muharip gaziler ve yakınlarına birtakım haklar tanımıştır (URL-10, 2015). Bu çalışmada terörle mücadele sonucunda gazi olan ve Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında bulunan gazi ve yakınlarına tanınan haklardan bahsedilmiştir (URL-11, 2015).

Tablo 1. Terörle Mücadele Kanunu (1991) Kapsamında Bulunan Malul Gaziler ve Yakınlarına Sağlanan Haklar

Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Başkanlığınca İşlem Yürütülen Haklar
Aylık Bağlanması
Emsal Aylık İlerlemesi
Emekli İkramesi
Ek Ödeme (Tütün İkramesi) ve Eğitim Öğretim Yardımları
Sağlık Hizmetlerinde Katılım Payı ve İlave Ücret Alınmaması
Ortez, Protez ve Diğer İyileştirici Araç ve Gereçlerin Temininde Kısıtlama Getirilmemesi
Bazı Tedaviler ile Sağlık Giderlerinin Karşılmasında Kolaylıklar
Bakıma Muhtaçlık Ödemesi
Maluliyet Aylıklarının Kesilmemesi
Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca İşlem Yürütülen Haklar
İstihdam (İş) Hakkı
Ücretsiz Seyahat
Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinden Yararlanma
Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca İşlem Yürütülen Haklar
Tazminat
Kamu Konutlarından Yararlanma ve Kira Bedelinin Devlet Tarafından Ödenmesi
Kardeşlerin Askerlik Hizmeti Muafiyeti
İkâmetine Yakın Yerde Askerlik Hizmeti Yapma
Devlet Memuru Alımlarında Puan Ayrıcalığı
Askeri Okullara Öncelikle Alınma

Tablo 1'in devamı

Millî Eğitim Bakanlığınca (MEB) İşlem Yürütülen Haklar
Özel Öğretim Kurumlarından Ücretsiz Yararlanma İstenilen Okula Kayıt ve Nakil (Orta Öğretim) Orta Öğretim Okullarında Parasız Yatılılık Öğretmen Eşlerin Zorunlu Çalışma Muafiyeti ve Yer Değiştirme Ayrıcalıkları
Vergi/Ücret Muafiyetleri ve İndirimler
Emlak Vergisi Muafiyeti Silah Bulundurma ve Taşıma Yetki Belgelerinin Vergi ve Harç Muafiyeti Elektrik Ücret İndirimi Su Ücret İndirimi Yüksek Öğrenim Ücret Muafiyeti Engellilikten Doğan Vergi Muafiyetleri (Gelir Vergisi İndirimi Özel Tertibatlı Araç İthalinde Vergi Muafiyetleri Motorlu Taşıtlar Vergisi Muafiyeti)
Diğer Haklar
Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca (TOKİ) İşlem Yürütülen Haklar Kredi ve Yurtlar Kurumunca (YURTKUR) İşlem Yürütülen Haklar Atanma Taleplerinde Kısıtlayıcı Hükümlere Bakılmaması Sayısal Oyunlar Bayilik Ruhsatı Müsabaka Yerlerine Girme Şehitler ve Gaziler Günlerinde İdari İzin Sosyal Tesislerden Yararlanma Müze ve Ören Yerlerinden Ücretsiz Yararlanma Devlet Tiyatrolarından Ücretsiz Yararlanma

2. 1. 4. 1. Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) Başkanlığınca İşlem Yürütülen Haklar

Aylık Bağlanması: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dahil) aylık bağlanmaktadır. Aylık miktar ve süreleri ilgili kanun hükümlerine ve maluliyet derecesine göre değişmektedir.

Emsal Aylık İlerlemesi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dahil) bağlanan aylıklar görevde olan emsalinin aldığı aylığa yükseltilmektedir.

Emekli İkramesi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (erbaş ve er hariç) emekli ikramiyesi ödenmektedir.

Ek Ödeme (Tütün İkramesi) ve Eğitim Öğretim Yardımları: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dahil) başvuru tarihini izleyen yılın en geç ilk üç ayı içinde ve takip eden her yıl ek ödeme yapılmaktadır. SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991)

kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) çocuklarına ilköğretimleri, ortaöğretimleri ve yükseköğretimleri sırasında her yıl eğitim ve öğretim yardımı yapılmaktadır.

Sağlık Hizmetlerinde Katılım Payı ve İlave Ücret Alınmaması: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) kendisi ve bakmakla yükümlü olduğu kişilerden söz konusu sağlık hizmetleri katılım payı ve ilave ücret alınmamaktadır.

Ortez, Protez ve Diğer İyileştirici Araç ve Gereçlerin Temininde Kısıtlama Getirilmemesi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) sağlık kurulu raporuyla ihtiyaç duyduğu her türlü ortez/protez ve diğer iyileştirici araç ve gereçler herhangi bir kısıtlama getirilmeksizin SGK'ca karşılanmaktadır.

Bazı Tedaviler ile Sağlık Giderlerinin Karşılmasında Kolaylıklar: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil); kendileri ve eşleri yardımcı üreme yöntemi tedavilerinde (tüp bebek), son üç yıl içinde diğer tedavi yöntemlerinden sonuç alınamaması, beş yıldır genel sağlık sigortası kapsamında olma ve 900 gün genel sağlık sigortası primi ödemiş olma şartlarından muaf tutulmaktadır. Kendileri için kemik içi implant tedavilerinde implant bedeli ödenmesi üst sınırı yüksek tutulmaktadır. Kendileri için fizik tedavi ve rehabilitasyon uygulamaları SGK'ca karşılanmaktadır.

Bakıma Muhtaçlık Ödemesi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında ve başkasının yardımı ve desteği olmaksızın yaşamak için gereken hareketleri yapamayacak derecede malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dahil) 16 yaşından büyük işçiler için tespit edilmiş olan otuz günlük asgari ücretin net tutarının iki katı aylıklarıyla birlikte ödenmektedir.

Maluliyet Aylıklarının Kesilmemesi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) göreve devam etmesi veya sigortalı olarak çalışmaya başlaması halinde (kamu idarelerinde, iş akdi ile işyerlerinde veya kendi hesabına) maluliyet aylığı kesilmemektedir.

2. 1. 4. 2. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığınca İşlem Yürütülen Haklar

İstihdam (İş) Hakkı: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) kendisi veya eş ve çocuklarından birisi, eşi veya çocuğu yoksa kendileri veya kardeşlerinden birisi olmak üzere bir kişiye istihdam hakkı verilmektedir.

Ücretsiz Seyahat: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) kendileri, eşleri, evli olmayan ve yirmi beş yaşını doldurmamış olan çocukları, anne ve babalarına demiryolları ve denizyollarının şehir içi ve şehirlerarası hatlarından, belediyelere, belediyeler tarafından kurulan şirketlere, birlik, müessese ve işletmelere veya belediyeler tarafından yetki verilen özel şahıs ya da şirketlere ait şehir içi toplu taşıma hizmetlerinden ücretsiz olarak yararlanma hakkı verilmiştir.

Özel Kreş ve Gündüz Bakımevleri ile Özel Çocuk Kulüplerinden Yararlanma: Malul gazi çocukları Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlüklerince uygun görülmesi halinde özel kreş ve gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerine ücretsiz olarak yerleştirilmektedir.

2. 1. 4. 3. Millî Savunma Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Kuvvet Komutanlıkları, Jandarma Genel Komutanlığı ve Sahil Güvenlik Komutanlığınca İşlem Yürütülen Haklar

Tazminat: Yaptığı görevin sebep ve tesiriyle malul olan ve durumu Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dahil) tazminat ödenmektedir.

Kamu Konutlarından Yararlanma ve Kira Bedelinin Devlet Tarafından Ödenmesi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeli (erbaş ve er hariç), özel tahsisli konutlarda oturanlar hariç olmak üzere, olay tarihinden itibaren bir yıl süreyle kamu konutlarından yararlanmaya devam edebilmektedir. Bu süre sonunda kamu konutundan çıkacaklar, kamu konutundan yararlanmayanlar ve özel tahsisli konutlarda oturanların istekleri halinde ikametgâh olarak kullanacakları yurtiçindeki taşınmazın kira bedeli (yalnızca bir konut için) on yıl süre ile D-devletçe karşılanmaktadır.

Kardeşlerin Askerlik Hizmeti Muafiyeti: Askerlik hizmetini yerine getirmekte iken malul olan ve SGK'ca aylık bağlanan yükümlülerin (yedek subay, erbaş ve er) baba ve annesinin müşterek talep ettiği kardeşlerinden biri istekli olmadıkça silahaltına alınmamakta veya silahaltında ise terhis edilmektedir.

İkâmetine Yakın Yerde Askerlik Hizmeti Yapma: Malul olan TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) askerlik hizmeti yapacak kardeş ve çocuklarının dağıtımları mümkün olduğunca ikamet ettikleri yere yakın birlik, kurum ve karargahlara yapılmaktadır.

Devlet Memuru Alımlarında Puan Ayrıcalığı: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) eş ve çocuklarına, giriş koşullarını sağlamaları halinde, Millî Savunma Bakanlığı,

Genelkurmay Başkanlığı ve Kuvvet Komutanlıkları (Kara, Deniz, Hava) memur alımlarında puan ayrıcalığı sağlanmaktadır.

Askeri Okullara Öncelikle Alınma: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) çocuklarına, askeri okullara girişte, giriş koşullarını sağlamaları halinde ek puan veya kontenjan verilerek öncelik sağlanmaktadır.

2. 1. 4. 4. Millî Eğitim Bakanlığınca (MEB) İşlem Yürütülen Haklar

Özel Öğretim Kurumlarından Ücretsiz Yararlanma: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) ilk ve orta öğretim çağındaki çocuklarının özel öğretim kurumlarında (okul öncesi eğitim, ilköğretim, ortaöğretim, özel eğitim okulları ile çeşitli kursları, uzaktan öğretim yapan kuruluşları, motorlu taşıt sürücüleri kursları, hizmet içi eğitim merkezleri, öğrenci etüt eğitim merkezleri, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri vb.) ücretsiz okumada öncelik hakları bulunmaktadır.

İstenilen Okula Kayıt ve Nakil (Orta Öğretim): SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) çocuklarının ortaöğretim kurumlarına nakil ve geçiş işlemleri zamana bağlı olmadan ve kontenjan şartı aranmaksızın bir defaya mahsus olmak üzere aynı türden okullara İl Millî Eğitim Müdürlükleri bünyesinde kurulan Öğrenci Yerleştirme ve Nakil Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

Orta Öğretim Okullarında Parasız Yatılılık: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) çocukları ortaokul veya imam-hatip ortaokulları ile ortaöğretim okullarında sınavsız olarak parasız yatılılığa yerleştirilmektedir. Ancak bu çocuklardan özel giriş sınavı ve kayıt-kabul şartları bulunan eğitim-öğretim kurumlarına alınacakların, bu kurumların kayıt-kabul şartlarını taşımaları ve sınavlarını kazanmaları gerekmektedir.

Öğretmen Eşlerin Zorunlu Çalışma Muafiyeti ve Yer Değiştirme Ayrıcalıkları: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) öğretmen eşleri zorunlu çalışma yükümlülüğünden muaf tutulmaktadır. SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) eşi olan öğretmenler, durumlarını belgelendirmeleri halinde, olayın meydana geldiği tarihten itibaren 6 ay içinde yer değiştirme isteğinde bulunabilmektedirler.

2. 1. 4. 5. Vergi/Ücret Muafiyetleri ve İndirimler

Emlak Vergisi Muafiyeti: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dahil) 200 m2'yi geçmeyen tek mesken için emlak vergisi muafiyeti hakkı bulunmaktadır.

Silah Bulundurma ve Taşıma Yetki Belgelerinin Vergi ve Harç Muafiyeti: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinden silah taşıma ve bulundurma yetkisine sahip olanların şahsi tabancaları varislerine devredilebilir. Bu şekilde intikal eden ateşli silahların taşınması ve bulundurulmasına yetki veren kayıt ve belgeler her türlü resim, vergi ve harçtan muaftır.

Elektrik Ücret İndirimi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) ikametgâhlarında kullandıkları elektrik enerjisi ücretinde en az %40 oranında indirim uygulanmaktadır.

Su Ücret İndirimi: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dâhil) belediyelerce tahakkuk ettirilecek su ücretinde en az % 50 oranında indirim uygulanmaktadır.

Yüksek Öğretim Ücret Muafiyeti: Yükseköğretim kurumlarında öğrenimine devam eden veya yeni kayıt yaptıracak birinci öğretim ve açık öğretim öğrencilerinden (yurtdışından kabul edilenler ve süresinde mezun olamayanlar hariç) öğrenci katkı payı (üniversite harcı) alınmamaktadır. Ayrıca ikinci öğretimde SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) kendisi, eş ve çocuklarından (süresinde mezun olamayanlar dahil), yaş sınırlaması olmaksızın öğrenim ücreti alınmamaktadır.

Engellilikten Doğan Vergi Muafiyetleri

Gelir Vergisi İndirimi: Çalışma gücünün asgari % 40'ını kaybetmiş bulunan engellilerin ücretlerinde çalışma gücü kayıp oranına göre gelir vergisi indirim yapılmaktadır. Özel Tertibatlı Araç İthalinde Vergi Muafiyetleri: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinden (yedek subay, erbaş ve er dahil) ortopedik özürden kaynaklı maluliyeti bulunanların özel tertibatlı araç ithalinde gümrük vergisi, özel tüketim vergisi ve katma değer vergisi muafiyetleri bulunmaktadır.

Motorlu Taşıtlar Vergisi Muafiyeti: Engel oranı % 90 ve daha fazla olan malul ve engellilerin adına kayıtlı taşıtlar ile diğer malul ve engellilerin bu durumlarına uygun hale getirilmiş özel tertibatlı taşıtlar motorlu taşıtlar vergisinden muaftır.

2. 1. 4. 6. Diğer Haklar

Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca (TOKİ) İşlem Yürütülen Haklar: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dâhil) bir konut ile sınırlı olmak kaydıyla, TOKİ tarafından faizsiz konut kredisi verilmektedir.

Kredi ve Yurtlar Kurumunca (YURTKUR) İşlem Yürütülen Haklar: Kredi ve Yurtlar Kurumu (YURTKUR) tarafından Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan ve yurt içinde yüksek öğrenim gören öğrencilere verilen burs/öğrenim kredilerinde SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) çocuklarına öncelik tanınmakta, yurt ücreti ve depozito alınmamaktadır.

Atanma Taleplerinde Kısıtlayıcı Hükümlere Bakılmaması: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) devlet memuru olarak görev yapan eş ve çocukları ile anne, baba ve kardeşlerinin; çalıştıkları kurum veya kuruluşların hizmet birimleri olan yerlere münhasır olmak üzere, aynı kurum içinde yer değiştirme suretiyle atanma talepleri, bu durumlarının ilgili makamlarca belgelendirilmiş olması kaydıyla, kadro imkanları da dikkate alınmak suretiyle kısıtlayıcı hükümlere bakılmaksızın öncelikle yerine getirilir.

Sayısal Oyunlar Bayilik Ruhsatı: Milli Piyango İdaresi Genel Müdürlüğünce sayısal oyunları (sayısal loto, şans topu, on numara, süper loto vb.) oynatmak üzere bayilik ruhsatı verilecek gerçek ve tüzel kişiler, şartları taşıyan ve başvuru sahipleri arasından kura yöntemiyle belirlenmektedir.

Müşabaka Yerlerine Girme: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dâhil), kartlarını ibraz etmeleri halinde Gençlik ve Spor Genel Müdürlüğü mülkiyetinde veya kullanımında bulunan tesislerde spor müsabakalarına girişlerde kolaylık sağlanarak özel yer tahsisi yapılmakta, kullanım hakkı devredilmiş tesislere girişlerde de kolaylık sağlanması ve özel yer tahsis edilmesi konusunda Gençlik ve Spor Bakanlığınca talimat verilmektedir.

Şehitler ve Gaziler Günlerinde İdari İzin: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinden (yedek subay, erbaş ve er dâhil) kamu kurum ve kuruluşlarında görevli olanlar ve eşleri, yapılacak törenlere rahatlıkla katılabilmeleri amacıyla 19 Eylül Gaziler Günü'nde idari izinli sayılmaktadır.

Sosyal Tesislerden Yararlanma: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) kendileri ile eş, anne, baba ve çocukları ikametgâh mahalleri dışına çıktıklarında, kamu kurum ve kuruluşlarına ait misafirhane ve sosyal tesislerden bu kurum/kuruluşların kendi personeline uyguladıkları ücret tarifesine göre yararlandırılmaktadır.

Müze ve Ören Yerlerinden Ücretsiz Yararlanma: SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personelinin (yedek subay, erbaş ve er dâhil) kendileri ile refakatindeki anne, baba, eş ve çocukları; Kültür ve Turizm Bakanlığına ait müze ve ören yerlerinden ücretsiz olarak yararlanmaktadır.

Devlet Tiyatrolarından Ücretsiz Yararlanma: Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğüne, SGK'ca Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında malul olduğu değerlendirilen TSK personeline (yedek subay, erbaş ve er dâhil) oyunlar ücretsiz olarak izlettirilmektedir.

2. 1. 4. 7. Yardımlar ve Ödemeler

TSK Dayanışma Vakfı Yardımları: TSK Dayanışma Vakfı tarafından Vakfa üye olan ve görev esnasında hayatını kaybeden veya görev esnasında malul olan TSK personeline ve yakınlarına çeşitli yardımlar yapılmaktadır.

Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları Yardımları: Yoksul ve muhtaç vatandaşlara yapılan yardımlardan belirlenen kriter ve süreler çerçevesinde şehit yakınları ve gaziler de yararlanabilmektedir. Söz konusu yardımlardan yararlanmak için il veya ilçelerde bulunan Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıflarına başvurulması gerekmektedir.

Devletin gaziler için uyguladıkları sosyal politikalar önem arz etmektedir. Çünkü terörle mücadele eden bir ülke olarak bu mücadelede gazi ve şehit yakınlarının mutsuz olması, vermiş oldukları emeğin karşılığını maddi veya manevi desteklerle alamamaları mutlu olmalarını, toparlanmalarını, hayatlarına uyum sağlamalarını zorlaştıracaktır. Bireysel olarak değil de toplumsal refah olarak düşünüldüğünde de aynı şekilde toplumsal huzur, sosyal barış ve ülke güvenliği için mücadele etme arzusunu etkilemektedir. Ülke güvenliği için çok önemli bir yere sahip olan güvenlik görevlileri için, sosyal risk olarak görülen gazilik ile karşılaşmaları durumunda devletin kendilerine sahip çıkacağını bilmeleri görevlerini daha rahat yapmalarını sağlayabileceği gibi yaşamış oldukları olumsuzluklardan sonra toparlanmalarına yardımcı olacaktır (Seyyar ve Köleoğlu, 2011).

2. 2. Psikolojik Sağlamlık

Son 20 yıldır, terörizm, savaşlar, siyasi şiddet, depremler, tsunami, kasırgalar ve endüstriyel kazalar da dahil olmak üzere tüm dünyada korkunç ve topluma endişe verici çatışmalar ve felaketler yaşanmıştır. Sonuç olarak, pek çok araştırmacı, çocuklar ve gençlerin maruz kaldığı sarsıcı olayların öncesinde ve sonrasında gerginlik yaratacak durumların önlenmesi veya azaltılması için neler yapılacağı ile ilgilenmişlerdir (Masten ve Narayan, 2012). Afetler, siyasi şiddet, hastalık, kötü beslenme, kötü muamele ve insan

gelişimine ve refahına yönelik diğer tehditlerin sonuçlarına ilişkin küresel kaygılar, psikolojik sağlık bilimi alanında uluslararası bir ilgi uyandırmıştır (Masten, 2014).

Araştırmacılar, olumsuzluklardan sonra kötü bir şekilde işlev gören insanlar üzerinde yapılan araştırmalarda neyin yanlış gittiğine odaklanmanın yanı sıra, potansiyel olarak travmatik olaylar yaşayan insanlarla iletişime geçildiğinde onlarda neyin yolunda gittiğini sorgulamaya başlamışlardır (Bonanno, 2004). İnsanların çoğunun zorluklarla başarılı bir şekilde baş etmesine imkân tanıyan doğal mekanizmalar nelerdir? (Luthar, 2006; Masten, 2001), Ne yapıyorlar ve nasıl baş ediyorlar? (Bonanno ve Burton, 2013; Tugade ve Fredrickson, 2004) şeklindeki sorulara yanıt aramışlardır.

Psikolojik sağlık üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında psikolojik sağlık terimini açıklayan çeşitli tanımlara rastlanmaktadır. Amerikan Psikoloji Birliği (APA, 2014), psikolojik sağlamlığı; “aile ve ilişki sorunları, ciddi sağlık sorunları, işyeri ve finansal stres gibi, sıkıntı, travma, trajedi, tehdit veya önemli stres kaynakları karşısında iyi adapte olma süreci.” olarak tanımlıyor. İlgili tanıma göre kısaca sağlık, “zor deneyimlerden sonra kendini toparlama” olarak da ifade edilmiştir. Psikolojik sağlık (resilience) kavramıyla ilgili Türkiye’de yapılan çalışmalar incelendiğinde “resilience” kelimesinin “psikolojik sağlık” (Gizir, 2016; Kararımak, 2007), “psikolojik dayanıklılık” (Eminağaoğlu, 2006; Zengin, 2013), “yılmazlık” (Gürkan, 2006; Kurt-Ulucan, 2013; Turan, 2014), ve “kendini toparlama gücü” (Terzi, 2008) olarak kullanıldığı tespit edilmiştir. Bu araştırmada kelime anlamının daha kapsamlı olması sebebiyle psikolojik sağlık terimi kullanılmıştır.

Doğal afetler, endüstriyel felaketler, küresel iklim değişikliği, terörist saldırıları ve savaş gibi büyük travmatik olayların psikolojik sağlamlığa olan etkilerini anlamak için birden çok etkileşimli sistem açısından düşünmek daha kapsamlı olacaktır (Masten, 2014). Masten, yıllarca üzerinde çalıştığı psikolojik sağlık alanında, yoksulluk, evsizlik, göç vb. sıkıntılarla karşılaşan çocuk ve gençlerle ilgilendiğini ve bu deneyimlerin çeşitliliği ve yoğunluğunun sağlık tanımına etki ettiğini belirtmektedir (Masten, 2001, 2004, 2006, 2007, 2013, 2014). Masten sağlamlığı “dinamik bir sistemin, bu sistemin yaşayabilirliğini, işlevini veya gelişimini tehdit eden bozukluklara karşı başarılı bir şekilde uyum sağlayabilme kapasitesi” olarak tanımlamıştır (Masten 2014). Bu tanım en küçük birim olan bireyden başlayarak, aile, toplum ve toplumsal bağlam gibi daha geniş sistem seviyesindeki insan davranışlarını incelemede de kullanılabilir bir tanımdır.

Bonanno (2012), psikolojik sağlamlığı, olumsuz bir olaydan sonra sağlıklı bir şekilde işleyen istikrarlı, dengeli bir yörünge veya yol olarak tanımlamıştır. Psikolojik sağlamlığı açıklarken travmatik yaşam olaylarına odaklanan araştırmacılar, travmatik olaylara insanların vermiş olduğu tepkilerin zaman içindeki gidişatlarını haritalandırdıklarını ifade etmişlerdir (Bonanno, 2004; Bonanno, Kennedy, Galatzer-Levy, Lude ve Elfstrom, 2012;

Bonanno vd., 2011; Bonanno vd., 2012; DeRoos-Cassini, Mancini, Rusch ve Bonanno, 2010; Orcutt, Bonanno, Hannan ve Miron, 2014). Psikolojik sağlamlık yörüngesi, gidişatı veya eğimi olarak adlandırılan şey, kısmen sağlığın da devam ettiği bir dengesizlik dönemi olarak nitelendirilmektedir (Bonanno, 2004; Bonanno vd., 2011). Burada önemli olan nokta psikolojik sağlamlığın, potansiyel olarak travmatik olaylara tepki veren kalıplardan farklı olması ve yalnızca psikopatolojinin yokluğunu ifade etmemesidir (Bonanno, 2004, 2012; Bonanno, Brewin, Kaniasty ve LaGreca, 2010; Bonanno vd., 2011).

Yehuda, psikolojik sağlamlığın en iyi tanımının, saat reklamındaki tanımda ifade edilen söz gurubu olduğunu ifade etmiştir: Saatin canına okunsa dahi, tik tak yapmaya, çalışmaya devam etme yeteneğine sahip olduğunu ifade etmiş, psikolojik sağlamlığın tanımını yaparken saat benzetmesinden yararlanmıştı (Southwick, Bonanno, Masten, Panter-Brick ve Yehuda, 2014). Cansız bir cisim için, maruz kalmaya, darbeye rağmen kırılmama kalitesi iyi bir tanım olduğunu ancak bir kişi için sağlamlığı ileriye doğru ilerleyip geri dönmeme süreci olarak kavramsallaştırmanın daha yerinde olacağını belirtmiştir (McFarlane ve Yehuda, 1996).

Travma geçiren insanlar aslında birçok açıdan başlamış olduklarından daha iyi bir yere ulaşabilirler. Bunun ışığında, sağlamlığın tanımı, olumsuz bir deneyimden alınan derslerin sonucunda, olumlu bir şekilde ilerlemeye yönelik bilinçli bir çaba içeren benliğin yeniden bütünleşmesini içermektedir (Yehuda, 2004). İleriye gitme fikri psikolojik sağlamlığın önemli bir bileşenidir; çünkü bu kavram, çok ağır bir travma sonrası stres bozukluğu geçirmiş ve her geçen gün daha da fazla mücadele eden sağlam insanlardan bazılarını tanımlamada dahi kullanılabilir. Burada vurgulanan durum, travmanın olumsuz etkilerine yenik düşmemek ve olumsuz etkiler yüzünden yenilmemektir. Psikolojik sağlamlık, sıklıkla yeniden keşfedilmesi gereken, aktif bir kararı içerir. Bu karar ilerlemeye devam etmektir (Southwick vd., 2014; Yehuda ve Flory, 2007).

Windle (2011) ise sağlamlık için "önemli bir sıkıntı, risk; olumsuzlukların etkilerini dengelemeye yarayan kaynaklar ve olumlu uyum veya olumsuz bir sonucun önlenmesi " olmak üzere üç gerekli şart olduğunu belirtmiştir. Sağlamlığın önemli stres veya travma yaratan durumları etkili bir şekilde müzakere etme, uyarılma ve yönetme süreci olduğunu ifade ederek sağlamlığı süreç bağlamında tanımlamıştır. Buna benzer olarak, bir zorluk durumuyla karşılaştığında bu durumdan daha güçlü bir şekilde çıkmayı, kriz durumunda gelişim göstermeyi ve dayanıklı olmayı sağlayan aktif bir süreç olarak da tanımlanmaktadır (Walsh, 2007).

Farklı bir tanıma bakıldığında psikolojik sağlamlık, refahı sürdürmek için kaynakları harekete geçirme sürecidir (Panter-Brick ve Leckman, 2013). "Süreç" kelimesiyle kastedilen şey sağlamlığın sadece kişilik özelliği değil kapasite olduğudur. "Kaynakları

kullanmak" ifadesine bakıldığında ise insanların farklı ülke, kültür, toplum ve yaşantılardan geldiğini ve herkesin kendine has özellik ve yaşayış tarzına, fırsatlara sahip olduğunu ifade etmektedir. Ve " sürekli refah/sürdürülebilir iyi oluş" ifadesi sağlamlığın sadece dar bir sağlık tanımından veya patolojinin yokluğundan daha fazlasını içerdiği ile ilgilidir.

İnsanlarla ilişkili olarak kullanıldığında, psikoloji araştırma literatüründe sayısız psikolojik sağlık tanımları önerilmiştir. Bir tanımın özel doğası, araştırmanın yürütüldüğü tarihsel ve sosyokültürel bağlamdan, araştırmacıların kavramsal eğilimlerinden ve örneklenen nüfustan etkilenir. Çoğu tanım iki temel kavrama dayanmaktadır: olumsuzluk ve olumlu uyum. Çoğu araştırmacı, psikolojik sağlamlığın gösterilmesi için hem olumsuzluk hem de olumlu uyumun belirgin olması gerektiğine karar vermektedir (Fletcher ve Sarkar, 2013).

Çoğu araştırma psikolojik sağlamlığı belirlemek ve değerlendirebilmek için risk faktörünün var olması gerektiğini vurgulamıştır (Luthar, 2006; Masten, 2013; Masten ve Narayan, 2012). Sağlamlıkla ilgili tanımlara ve araştırmalara bakıldığında savaş, terör, doğal afet, göç, yoksulluk vb. zorlu yaşam koşulları veya travmatik deneyimlerin olduğunu görmekteyiz. Hatta bazı araştırmacılara göre psikolojik sağlamlığın ortaya çıkabilmesi için "risk" anahtar faktör olarak belirlenmiştir (Luthar, Cicchetti ve Becker, 2000; Masten, 2004). Masten ve Reed (2002), sağlamlığın ancak, kişinin bir tür olumsuz, istenmeyen bir durumla karşılaştığında tanımlanabileceğini ifade etmiştir. Risk faktörleri ya da risk içeren yaşantılara maruz kalmış olan bireylere ise risk grubundaki bireyler denilmektedir (Smith-Osborne, 2007). Zorluklar karşısında gösterilen olumlu uyumu kapsayan ve dinamik bir süreç olarak tanımlanan psikolojik sağlamlıkta iki önemli durumdan biri herhangi bir tehlide veya ciddi bir sıkıntıya maruz kalmadır (Luthar vd., 2000; Masten, 2001; Masten ve Coatsworth, 1998). Psikolojik sağlamlık, felaket, stres ya da travma karşısında pozitif adaptasyona atıf yapan bir yapı olarak kullanılmaktadır (Masten, 2001; Masten ve Reed, 2002).

İkinci temel kavrama bakıldığında olumlu uyum, "davranışsal olarak ortaya çıkan sosyal yeterlik veya belirgin gelişimsel görevleri yerine getirirken gösterilen başarı" (Luthar ve Cicchetti, 2000) ya da "içsel refaha ilişkin belirtiler" olarak tanımlanmıştır (Masten ve Obradovic, 2006). Olumlu uyumu ifade etmek için, bu kavramı temsil eden göstergelerin, değerlendirilen alan ve kullanılan ölçütler açısından incelenen olumsuzluklara uygun olması gerekmektedir (Luthar, 2006; Luthar vd., 2000). Örnek vermek gerekirse, okul çocukları için bir gösterge bir akademik başarı olabilirken, askeri personel için psikiyatrik belirtilerin bulunmaması daha uygun bir göstergedir. Kriterlerin zorluğu ile ilgili olarak, bir bireyin mükemmel veya ortalama düzeyde yeterlilik göstermesi gerekip gerekmediğini, olumsuzluğun doğası belirlemelidir. Daha spesifik olarak, ciddi bir yaşam sıkıntısı yaşayan

bir kişi (terörist saldırılara doğrudan maruz kalma gibi) için, yetkinliği, mükemmel işleyişin kanıtlarından ziyade, psikiyatrik teşhislerin bulunmaması açısından tanımlamak uygundur.

Psikolojik sağlamlık tanımıyla ilgili olarak varılacak sonuç şu şekildedir, çoğu tanımlama, olumsuzluk ve olumlu uyum olan temel iki kavrama dayanır. Devam eden günlük sıkıntılardan başlıca yaşam olaylarına kadar çeşitli olumsuzluklara yanıt olarak sağlamlık gereklidir. Olumlu adaptasyon, değerlendirilen alan ve kullanılan ölçütlerin açısından incelenen olumsuzluğa kavramsal olarak uygun olmalıdır (Fletcher ve Sarkar, 2013). Sağlamlığın ana öncüsü olumsuzluk olarak görülmekte ve ana sonucu ise olumlu uyum olarak düşünölmektedir.

Sağlamlık, sürekli olarak kavramsal ve işlevsel olarak tanımlanması gereken bir kavramdır. Birçok özelliği ve süreci içermekle birlikte kültürel, gelişimsel ve tarihsel bağlamlarla etkileşim içindedir. Sağlamlıkta bireyi harekete geçiren süreçler ve uyum sağlamaya etki eden kapasite önemlidir ve sağlamlıkta sihirli bir güç söz konusu değildir. Sağlamlık için geçerli olan tek bir yol yoktur ve sağlamlık sadece bireyin özelliklerinden kaynaklanmaz (Masten ve Obradovic, 2006).

2. 2. 1. Psikolojik Sağlamlık Kavramının Tarihsel Gelişimi

Psikolojik sağlamlık araştırmalarının öncüleri, psikopatolojinin kökeni ve tedavisi ile ilgili değişime öncülük etmişlerdir (Luthar vd., 2002). Psikopatoloji için yüksek risk taşıyan çocuklar üzerine yapılan daha önceki klinik araştırmaların birincil odak noktası ya olumsuzlukların sonuçlarını gözlemek ya da bozuklukların nedenlerini oluşturan risk süreçlerinin ortaya çıkmasını sağlamaktı. Araştırma çabaları, sorunların önlenmesi, çözölmesi veya aşılması üzerine değil, patolojiyi ve açıkları anlamaya yönelikti (Masten vd., 1990; Rutter, 1987; Werner ve Smith, 1992). Sağlamlık olgusunu araştıran ilk araştırmacılar, öncelikle psikopatolojiyi öngören modellerin kapsam ve yararlılık açısından sınırlı olduğunu fark etmişlerdir ve "risk altında" olarak tanımlanan birçok çocuğun iyi sonuçlara nasıl ulaşıldığına dair çok az bilgi sahibi olduklarının farkına varmışlardır. Sonuç olarak psikolojik sağlamlık araştırmalarının odak noktası artık; risk altında yaşarken bile başarılı olabilmüş kişilere doğru yönü değiştirmiştir (Luthar, 2006; Masten, 2001; Masten ve Obradovic, 2006).

Sağlamlık araştırmaları, dört büyük dalga halinde ilerlemiştir. Bu dalgaların ortaya çıkardığı kavram ve bulguları aydınlatmak önemlidir çünkü bunlar araştırma ve uygulama için ortaya çıkan psikolojik sağlamlık çerçevesini şekillendirmiştir. İlk çalışma dalgası, temel kavramlar ve metodolojilerle birlikte psikolojik sağlamlık kavramının tanımlarını yapmış ve bireye odaklanmıştır (Luthar vd., 2000). İkinci dalga psikolojik sağlamlık konusunda daha dinamik bir muhasebe sağlamıştır. Olumsuzluk ya da risk bağlamında

pozitif uyum üzerine teori ve araştırmaya yönelik bir gelişimsel sistem yaklaşımı benimsemiş ve bireyler arasındaki işlemlere ve gelişimlerinin gömülü olduğu birçok sistem üzerinde yoğunlaşmıştır. Üçüncü dalga ise, gelişimsel yolları değiştirmeye yönelik müdahalelerle psikolojik sağlamlık oluşturmaya odaklanmıştır. Gelişmekte olan dördüncü dalga da, epigenetik ve nörobiyolojik süreçlere, beyin gelişimine ve bu sistemlerin gelişimini şekillendiren etkileşim yöntemlerine olan ilgisinin artmasıyla, çoklu analiz seviyelerinde psikolojik sağlamlığı anlama ve bütünleştirmeye odaklanmıştır (Masten, 2013).

İlk çalışma dalgasında, ciddi zihinsel rahatsızlıkların nedenleri hakkında bilgi arayışında olan davranış bilimcileri önceliği, riskli koşullar altında iyi gelişmiş gibi görünen çocukların gelişimine yönelik çalışmalara vermişlerdir. Bu öncüler, genetik veya çevresel riskleri yüzünden mücadele etmesi beklenen gençler arasında iyi uyum sağlayabilmenin neyle ilişkili olduğunu ve göstergelerinin ne olduğunu belirlemek için yola çıkmışlardır (Masten, 2004). Tehlikeli deneyimler ve zayıf noktalardan kaynaklanan problemler nedeniyle risk altında olan çocukların yaşam şansını artırma çabalarına rehberlik etmek adına, sağlam olarak kabul edilen, yenilmeyen çocukların hayatlarında farklı olan şeylerin neler olduğunu öğrenmek temel amaçlarıydı. İlk dalgada, çocukların ve gençlerin dayanıklılığı ile ilişkili potansiyel varlıkların veya koruyucu faktörlerin "kısa bir listesi" ortaya çıkmıştır ve bu liste çeşitli çalışmalarda da doğrulanmaya devam etmektedir (Masten, 2006).

Psikolojik sağlamlığın ikinci araştırma dalgası, halen devam etmekte olan kısa listeyi oluşturan süreçleri ve düzenleyici sistemleri açığa çıkarmaya odaklanmıştır (Luthar, 2006; Weissberg, Kumpfer ve Seligman, 2003). Psikolojik sağlamlık araştırmaları geliştirildiğinde, psikolojik sağlamlığa detaylı ve farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Açık ki, bir çocuk gelişiminin herhangi bir aşamasında sağlam olarak adlandırılabilir fakat aynı çocuk diğer gelişim dönemlerinde sağlamlık göstermeyebilir, bir çocuk bir bağlamda uyumlu olabilir fakat aynı gelişim dönemindeki diğer çocuk öyle olmayabilir ve bazı çocukların yaşamlarının bazı durumlarına uyum sağlayabiliyorken diğer durumlarda uyumlu olamayabiliyor. İkinci dalga araştırmaları, sağlamlığı ortaya koymak için birbirini etkileyen birden fazla durumları daha fazla dikkate alarak yol kat etmişlerdir. Sonuç olarak, en karmaşık psikolojik sağlamlık modelleri, zamanla olumsuzluklara maruz kalan çocukların yaşamlarındaki sağlıklı ve uyumsuz gelişim yollarına odaklanmaktadır. Bu modeller, bireylerin yaşamlarındaki dönüm noktalarına özel olarak dikkatini vermektedirler, değişen bir kişinin ve durumun karmaşık, bütünsel etkileşimlerini değerlendirmektedirler (Masten ve Narayan, 2012; Masten ve Reed, 2002).

İkinci dalga çalışmaları, zorluk ve zorluk sonrası geliştirilen uyuma yönelik yeterliklere ve bu bağlantıları açıklayabilecek hafifletici ve arabulucu süreçlere odaklanmıştır, bu çalışmalar, sağlamlığı ve pozitif gelişmeyi desteklemek için müdahale etme hedefine doğru bir ara adım olarak görülebilir. Bu tür süreçler üzerine yapılan araştırmaların önemi devam etmektedir (Masten ve Narayan, 2012).

İlk iki dalganın bilgilerini kullanarak, üçüncü dalgayı araştıran araştırmacılar, var olan çalışmalarının yönünü, psikolojik sağlamlığı sağlamaya ve teşvik etmeye yönelik eylemlere çevirmeye başlamışlardır (Luthar ve Cicchetti, 2000). Pozitif uyumu teşvik etmek ve gelişmekte olan sorunlar açısından yüksek riskli bireyler arasındaki problemleri önlemeye yönelik; deneyler, deneysel müdahaleler, teoriye dayalı müdahale tasarımları ve varsayılan uyum süreçlerini test etmek için güçlü stratejiler oluşturmayı amaçlamışlardır (Masten, 2001, 2006, 2011).

Önleme, müdahale ve politika yoluyla psikolojik sağlamlığı artırma çabaları ile karakterize edilen üçüncü dalga, olumsuzluklar ve kırılganlıklar ile büyüyen çocukların refahını sağlamak için aciliyet duygusundan (var olan ihtiyaçtan, ihtiyaçların karşılanması için) yükselmiştir (McClain vd., 2010; Patterson, Forgatch ve DeGarmo, 2010; Weissberg, Kumpfer ve Seligman, 2003; Wyman, 2003). Önleyici bilimin önemsenmesiyle psikolojik sağlamlığa müdahale çabaları değer kazanmış, davranışsal ve duygusal sorunların önlenmesi veya iyileştirilmesi için yetkinliğin geliştirilmesinin önemini vurgulamış, bu gelişmeler, psikolojik sağlamlığa müdahale çabalarının artmasına neden olmuştur (Masten ve Coatsworth, 1998; Masten ve Obradovic, 2006).

Tarihsel olarak, üçüncü dalga, önleme biliminden gelen hedefler, modeller ve yöntemlerin bir birleşimini ve doğal olarak ortaya çıkan sağlamlık çalışmalarını temsil etmektedir (Masten, 2007; Masten ve Coatsworth, 1998; Weissberg, Kumpfer ve Seligman, 2003). Kaynaklar, teşvik edici ve koruyucu faktörler hakkındaki bilgiler, psikolojik sağlamlık çalışmalarında birikmeye başladığında, veriler, yeterliliği arttıran programların önemli bir unsuru olan rastgele klinik çalışmalarına dayanan önleme biliminde yerini almıştır (Luthar ve Cicchetti, 2000; Masten, 2001, 2007; Masten, Burt ve Coatsworth, 2006; Masten ve Coatsworth, 1998; Masten ve Obradovic, 2006).

Deneysel müdahale tasarımları, özellikle süreç belirtildiğinde, müdahale belirli ihtiyaçlara göre uyarlanır ve bu süreçteki değişiklikleri hedef alır. Bu müdahale süreçleri, sistem veya bireyin hedeflenen davranışlardaki değişimini etkiler, psikolojik sağlamlığın nasıl oluştuğuna ilişkin fikir sağlayabilir. Bu çalışmalar, yeterliliği arttırmanın yanı sıra riski azaltma ihtiyacını da vurgulamaktadır (Masten, Cutuli, Herbers ve Reed, 2009; Masten ve Cicchetti, 2010; Shonkoff, Boyce ve McEwen, 2009).

Psikolojik sağlamlık araştırmalarının dördüncü dalgası, insanların uyumuna etki eden birçok faktörün olduğunun kabul edilmesiyle, çok seviyeli dinamikler ve genlerin, nörobiyolojik adaptasyonu, beyin gelişimini, bireyin davranışını etkilemesi sebebiyle birçok işleme odaklanmıştır (Masten, 2007). Genler, gen ifadesi, beyin yapısı ve işlevi, sosyal etkileşim ve büyüme, değişim ve karmaşık sistemlerin etkileşimleri ve bu süreçleri incelemek için yeni yöntemler yaygınlaştıkça bu dalga yükselmeye başlamıştır (Charney, 2004; Cicchetti, 2010; Cicchetti ve Curtis, 2007; Feder, Nestler ve Charney, 2009; Masten, 2007, 2014; Masten ve Obradovic, 2008; Masten vd., 2004).

Son yıllarda, psikolojik sağlamlığın biyolojisini veya sinirbilimini aydınlatmayı amaçlayan araştırmalar hız kazanmıştır (Cicchetti, 2010; Feder vd., 2009). Aynı zamanda, doğal afetler, terörizm, küresel ısınma ve grip salgını gibi bütünleştirici çözümler gerektiren acil ulusal ve küresel tehditlere yanıt olarak, farklı disiplinlerin (ör. ekoloji, mühendislik, halk sağlığı, yönetim, acil hizmetler) farklı seviyelerinde psikolojik sağlamlık üzerine bağımsız ve farklı araştırma alanları bir araya getirilmiştir (Masten ve Obradovic, 2008; Norris, Steven, Pfefferbaum, Wyche ve Pfefferbaum, 2008). Bu sebeple psikolojik sağlamlık üzerine yapılan araştırmalar, kavramın tanımını, içeriğini, etki alanını genişletmiş, bireylerin davranışlarına, psikolojilerine etki eden birçok faktörü içine alan geniş bir kavram ve araştırma konusu haline gelmesine sebep olmuştur denilebilir.

2. 2. 2. Psikolojik Sağlamlıkla İlgili Kavramlar

Son 40 yılda psikolojik sağlamlık araştırmacıları tarafından kullanılan pek çok terimin anlamıyla ilgili önemli karışıklıklar olmuştur (Luthar vd., 2000; Masten, 2001, 2006). Buna rağmen, kavramlarla ilgili bir fikir birliği vardır. Psikolojik sağlamlık tanımları, risk, sıkıntı, zorluk ve olumsuz yaşam olayları gibi kavramları, iyi uyuma yönelik tehditleri veya sistemdeki bozulmaları, her zaman göz önünde bulundurur (Masten, 2013).

Travma veya zorlu, sıkıntılı bir olay sonrası bazı insanlarda görülen psikolojik sağlamlık nadir bir durum değildir (Masten, 2001). Bununla birlikte dayanıklı bireyler arasında önemli ölçüde heterojenliklerin görülmesi normaldir. Nüfusun bu kadar büyük bir kısmı psikolojik olarak sağlam olma eğiliminde olduğundan, sağlam bireylerin demografik profil, kişilik, yaşam öyküsü, geçmiş ve şimdiki stres faktörleri, sosyal ve ekonomik kaynaklar ve birçok faktöre sahip olma bakımından değişiklik gösterdiği söylenebilir (Bonanno vd., 2011). Psikolojik olarak sağlam bireylerin heterojenliği göz önüne alındığında, psikolojik sağlamlık sonuçlarının birden çok, bağımsız tahmincilerinin olması muhtemeldir.

Travmatik olaylardan sonra gözlenen sağlamlık, herhangi bir baskın koruyucu faktörden kaynaklanmamakla birlikte, çocuk ve gençlerin yaşanan zorlu deneyimlerden

sonra sağlam kalmalarına etki eden çeşitli risk ve koruyucu faktörler vardır (Bonanno, Galea, Bucciarelli ve Vlahov, 2007). Çeşitli risk ve koruyucu faktörler birbirini etkileyerek bireylerin sağlam olup olmama ihtimaline katkıda bulunur veya çıkarsama yapmamızı sağlar. Çoğu risk faktörü, çift kutuplu boyut olarak değerlendirilebilir, eğer bir faktör olumlu bir sonuç doğuruyorsa kaynak (varlık) olarak değerlendirilebiliyorken, aynı faktör olumsuz sonuca neden oluyorsa risk olarak tanımlanır (Masten, 2001). Dolayısıyla, bir risk eğiminde düşük risk, birçok durumda yüksek kaynakları (varlık) gösterir. Örneğin, olumlu ebeveyn tutumuna sahip bir ailede yetişen birey için anne baba desteği olumlu olarak değerlendirilebilir ve bireyin gelişimine, kendini toparlamasına katkı sağlar fakat olumsuz ebeveyn tutumuna sahip ailede yetişen birey için anne babanın tutum ve davranışları birey için risk oluşturabilir.

Davranış araştırmacıları, bazı çocukların hayattaki olumsuzlukların üstesinden nasıl geldiğini anlamaya çalıştıklarını belirlemek için, risk, olumsuzluk, yetkinlik, gelişimsel görevler, koruyucu faktörler ve psikolojik sağlamlığın diğer kilit yönlerini tanımlar ve değerlendirirler (Masten ve Obradovic, 2006). Tablo 2'de sağlamlıkla ilgili olan ana kavramların açıklaması yer almaktadır.

Tablo 2. Psikolojik Sağlamlıkla İlgili Tanımlar

Terim	Tanımı	Örnek
Sıkıntılı bir durum veya süreç, zorluk (Adversity)	Bir sistemin işlevine veya yaşayabilirliğine ilişkin bozulmalar; adaptasyonu veya gelişmeyi tehdit eden deneyimler	Yoksulluk; evsizlik; çocuk istismarı; siyasi çatışma; afetler, felaketler
Sağlamlık (Resilience)	Risk veya olumsuzluk karşısında gösterilen olumlu uyum; rahatsızlıktan kurtulmaya veya rahatsızlığa karşı koymaya yardımcı olan dinamik bir sistem kapasitesi	Depremden sağ kurtulan kişinin normal işlevine ve gelişime geri dönmesi
Terim	Tanımı	Örnek
Risk (Risk)	İstenmeyen bir sonucun yüksek olasılığı	Şizofreninin gelişme olasılığı, bu bozukluğu sahip biyolojik ebeveyni olan insanların gruplarında daha yüksektir
Risk faktörü (Risk factor)	Belirli bir sonuç kriterinde olumsuz bir sonuç ortaya koyan bireylerin veya durumların ölçülebilir özelliği	Erken doğum; boşanma; yoksulluk; ebeveyn akıl hastalığı; çocuk istismarı
Kümülatif risk (Cumulative risk)	Aşağıdakilere bağlı olarak riskin artması: (a) çoklu risk faktörlerinin varlığı; (b) aynı risk faktörünün birden fazla ortaya çıkması; (c) Süregelen sıkıntıların biriktirici etkileri	Evsiz ailelerde yaşayan çocuklar, genellikle lise mezunu olmayan tek bir ebeveyn, kötü sağlık bakımı öyküsü, yetersiz eğitim, yetersiz beslenme ve aile ya da toplumsal şiddet gibi pek çok olumsuz olaya maruz kalma gibi gelişim sorunları için birçok risk faktörü taşırlar.
Kırılganlık, savunmasızlık (Vulnerability)	İstenmeyen sonuçlar için bireysel (veya sistem) duyarlılık, hassaslık	Endişeli çocuklar okul değişikliklerini daha stresli bulur; zayıf olan bağışıklık sistemi bulaşıcı hastalıklara duyarlılığı artırır

Tablo 2'nin devamı

Terim	Tanımı	Örnek
Yakınsal Risk (Proximal risk)	Doğrudan kişinin maruz kaldığı risk faktörleri	Şiddete tanık olma; suçlu akranlarla ilişki kurma
Uzaksal Risk (Distal risk)	Bir çocuğun çevresel şartlarından kaynaklanan risk ancak daha yakın süreçler aracılığıyla	Yüksek topluluk suç oranı; ulaşılamayan sağlık hizmetleri
Varlık, kaynak, telafi edici veya destekleyici faktörler (Asset, resource, on compensatory or promotive factor)	Düşük veya yüksek risk seviyeleri için benzer şekilde, bir grup bireyde veya durumlarda olumlu veya istenen sonucu öngören ölçülebilir bir özellik	Bilişsel yetenekler; yetkin ebeveynlik; yüksek sosyal sınıf
Koruyucu faktör (Protective factor)	Özellikle risk veya olumsuzlukların olduğu durumlarda daha iyi sonuçların yordayıcısı	Otomobillerdeki hava yastıkları; 112 hizmetleri; yenidoğan yoğun bakım üniteleri; sağlık sigortası
Toplu koruma (Cumulative protection)	Bireyin yaşamında birden fazla koruyucu faktörlerin varlığı	Yoksul bir mahallede bulunan bir çocuğun, özenli ebeveynlere, güvenli bir eve, destekleyici akrabalara, ilgili okul öğretmenine ve sosyal topluluk üyelerine veya topluluk örgütleriyle bağlantılara sahip olma durumu.
Psikososyal yetkinlik (Psychosocial Competence)	Yaşa uygun gelişim görevlerini yerine getirmek için kişisel veya bağlamsal kaynakları uyum sağlayıcı bir şekilde kullanma yeteneği veya etkililiği	Entelektüel yetenek ve öğretmenlerle olumlu ilişkilerin birleşimi, okul başarısı ile sonuçlanır.
Gelişimsel görevler (Developmental tasks)	Genellikle kişinin hayatta ne kadar iyi bir performans gösterdiğini değerlendirmek için ölçüt olarak kullanılan, belli bir tarihsel veya kültürel bağlamda farklı yaşlardaki insanlardan beklenen başarılar veya psikososyal dönüm noktalarıdır.	Yürüme; konuşma; okumayı öğrenmek; dostluklar geliştirmek; kurallara uymak; birinin çocuklarına bakmak

Masten ve Obradovic'den (2006) alıntı yapılmıştır.

2. 2. 3. Psikolojik Sağlık ve Risk

Tablo 2'de gösterildiği gibi, risk, olumsuz sonuç olasılığının yüksek olduğunu ifade eder. Risk altında olduğu ifade edilen kişi veya grubun içindeki bireylerin hangisinin risk sonrasında uyumda zorluk yaşayıp yaşamayacağını bilemeyiz, daha doğrusu, bu risk faktörüne sahip olan grupların, genel olarak, daha iyi sonuç verme olasılığı düşüktür (Obradovic, Shaffer ve Masten, 2012). Bireylerin gelişimlerini tehdit eden herhangi bir önemli durum söz konusu değilse, ilgili bireyler sağlam sayılmazlar; bir bireyi sağlam olarak değerlendirebilmek için normal gelişimlerini bozma potansiyeline sahip olduğuna karar verilen mevcut veya geçmiş tehlikeler olmalıdır. Başka bir deyişle, açıkça ortaya

çıkabilecek risk olmalıdır (Masten, 2001). Bu sebeple bireysel işleyiş ve gelişime yönelik birçok farklı tehdit ve tehlike, psikolojik sağlık çalışmalarında soruşturma hedefi olmuştur (Masten vd., 1990).

Risk faktörleri nadiren tek başına görülmektedir. Yani yüksek risk altındaki çocuklar, yaşamlarının uzun dönemlerinde çok sayıda olumsuz olaya maruz kalmaktadırlar (Masten ve Wright, 1998; Obradovic vd., 2012). Çocukların hayatında risk faktörleri arttıkça genellikle sonuçlar daha da kötüleşir ve buna bağlı olarak psikolojik sağlık azalır. Bu nedenle, gelişimsel sonuçları daha doğru bir şekilde öngörmek ve anlamak için kümülatif risk faktörlerini incelemek önem kazanmaktadır (Sameroff, Gutman ve Peck, 2003). Aynı stres kaynağına maruz kalan bireyler farklı sonuçlar gösterebilmektedir, kümülatif risk kavramı bu çeşitliliğin açıklanmasına yardımcı olan etmenlerden biridir. Riski oluşturan, yaşam sürecine etki eden, bireyler arasında farklılık oluşturabilen birden fazla risk göstergeleri olabilir. Bu nedenle, olumsuz sonuca götürme ihtimali olan risk süreçlerini ayrıntılı olarak bilmek, riski üreten süreçlerin daha iyi anlaşılmasına katkı sağladığı gibi, iyileşme sürecine doğru müdahaleler yapmaya da yardımcı olur (Masten, 2013).

Literatürde risk faktörleri genel olarak bireysel, ailesel ve çevresel (toplumsal) olmak üzere üç kategori altında ele alınmıştır (Gizir, 2016; Gürkan, 2006; Murray, 2003):

1. *Bireysel Risk Faktörleri*: cinsiyet, ırk, erken doğum, kronik hastalıklar, ergenlik döneminde anne olma, yetersiz akademik beceriler, okulu bırakma, okul devamsızlığı, düşük IQ, düşük özerklik seviyesi, yetersiz sosyal problem çözme becerileri, duygusal problemler, stresli yaşam olayları

2. *Ailesel Risk Faktörleri*: ebeveynlerin ayrılması, boşanması, ölümü ya da tek ebeveyn ile birlikte yaşamak, ebeveynlerin hastalığı ya da psikopatolojisi, ilgisiz anne-baba tutumları

3. *Çevresel (Toplumsal) Risk Faktörleri*: düşük sosyo-ekonomik düzey, ekonomik zorluklar ve yoksulluk, evsizlik, çocuk ihmali ve istismarı, savaş ve doğal afetler gibi toplumsal travmalar, toplumsal şiddet ve ailevi felaketler, katılacak çok az sosyal aktivite fırsatı, çok az saygın iş fırsatı ve seçenekleri, çok az pozitif yetişkin modelleriyle önemli ilişki kurma ve sürdürme fırsatı, yüksek oranda şiddet ve suç

2. 2. 4. Psikolojik Sağlık ve Koruyucu Faktörler

Olumlu bir yordayıcı, koruyucu bir faktör olarak nitelendirildiğinde, risk veya olumsuzlukların etkisinden korunmanın bazı türleri kastedilir (Benard, 1991). Dolayısıyla, koruyucu faktörler, özellikle risk faktörü veya olumsuzlukların yüksek olduğu durumlarda önem taşıyan kaynaklardır (Rutter, 1987). Örneğin, otomobillerde hava yastığı veya bazı hastalıklara karşı geliştirilen antikorlar, kişileri kaza veya enfeksiyon tehlikesinden

korumak için faaliyet gösterdikleri için koruyucu faktörler olarak görülür. Koruyucu faktörler, bireylerin uyumuna etki eden olumsuzlukların etkisini hafifletirler. Benzer şekilde, bir çocuğun önünde, fiziksel bir saldırıda darbe almaması için atlayan bir ebeveyn, çocuğu daha kötü bir şekilde korumak anlamında koruyucudur (Wright, Masten ve Narayan, 2013).

Zorluklar içinde (yüksek yoksulluk, şiddet, aile içi uyumsuzluk ve madde kullanım sorunları) büyüyen kişilerin izlendiği çalışmalarda, "koruyucu" oldukları düşünülen faktörler, kişilerin özelliklerine ve koşullarına bağlı olarak farklılık gösterdiği belirlenmiştir (Wyman, 2003). Koruyucu faktörler ifadesi, risk ya da zorluğun etkisini yumuşatan, azaltan ya da ortadan kaldıran, sağlıklı uyumu ve bireyin yeterliklerini geliştiren durumları tanımlamaktadır (Murray, 2003). Koruyucu faktörler bireysel özellikler, bazı çevresel faktörler ya da bu iki boyutun etkileşiminden kaynaklanan durumları içerebilir. Önemli olan bu boyutlardan hangisinin varlığına bakılmaksızın, koruyucu faktörlerin riski azalttığına, durdurduğuna ve hatta önlediğine olan inançtır (Masten ve Reed, 2002).

Sağlamlık üzerine yapılan araştırmalar, hem kişi odaklı hem de değişken odaklı yaklaşımları içermektedir. Kişi odaklı yaklaşımlar, benzer sıkıntılarla karşı karşıya kaldıklarında sağlam bireyleri, kendilerini iyi hissetmeyen diğer bireylerden nasıl farklı olduklarını belirlemek amacıyla tanımlamışlardır (Masten ve Reed, 2002). Buna karşın, değişken odaklı yaklaşımlar ise, risk veya olumsuzlukların yüksek olduğu durumlarda iyi sonuçlara yol açan bireylerin ve çevrelerinin özellikleri arasındaki bağlantıları incelemiştir (Shiner, Tellegen ve Masten, 2002). Bu yaklaşımların her birinin ve birçok farklı yöntemden elde edilen araştırma bulgularının önemli derecede tutarlılık gösterdiği ortaya koyulmuş ve çeşitli nedenlerden dolayı risk altında olan bireylerin daha iyi uyumu için ortak noktalar oluşturulmuştur. Yani kısaca sağlam bireylerin niteliklerinin listesi yapılmış olup hangi faktörlerin zorlukların üstesinde gelmeye yardımcı olduğu, koruyucu olarak görev yaptığı belirlenmiştir. Masten (2001, 2007) bu ilişkilere "kısa liste" olarak değinmiş ve insan gelişimini destekleyen, uyum sağlamayı kolaylaştıran sistemleri yansıtabileceğini savunmuştur.

Kısa liste olarak ifade edilen destekleyici ve koruyucu faktörler genel olarak içsel ve dışsal koruyucu faktörler olmak üzere gruplandırılmaktadır. İçsel koruyucu faktörler, bireysel ve kişisel özellikleri kapsayan koruyucu faktörlerdir. İçsel koruyucu faktörlerin dışında olan ailesel, toplumsal, kültürel ve sosyal özellikleri içeren koruyucu faktörler ise dışsal koruyucu faktörler olarak ifade edilmektedir.

Tablo 3. Destekleyici ve Koruyucu Faktörler

Bireysel özellikler
Kolay mizaç
Uyum sağlayıcı kişilik
İyi bilişsel yetenekler, problem çözme becerileri ve yürütücü işlevler
Pozitif akran ilişkileri kurma ve sürdürme becerisi
Etkili duygusal ve davranışsal düzenleme stratejileri
Benliğin pozitif görünümü/kendinle ilgili olumlu görüş (kendine güven, yüksek benlik saygısı, öz-yeterlik)
Hayata olumlu bakış (iyimserlik)
İnanç ve hayatın anlamı duygusu
Toplum ve benlik tarafından değer verilen özellikler, yetenekler
Mizah duygusu
Çekicilik
Aile özellikleri
İstikrarlı ve destekleyici ev ortamı
Ebeveynler arası uyumlu ilişki
Uyumlu ve duyarlı bakıcı ile yakın ilişki
Yetkili ebeveynlik tarzı (samimiyet, gözlemlene ve beklentiler)
Pozitif kardeş ilişkileri
Geniş aile bireyleri ile destekleyici ilişkiler
Çocuğun eğitimiyle ilgili ebeveynler
Sosyo-ekonomik avantajlar
Ebeveynin eğitilmiş oluşu
Toplumsal özellikler
İnanç ve dini bağlar
Komşuluk ilişkileri niteliğinin yüksek oluşu
Güvenli mahalle
Düşük toplumsal şiddet düzeyi
Uygun fiyatlı konut
Eğlence merkezlerine erişim
Hava ve suyun temizliği
Etkili okullar
İyi eğitilmiş öğretmenler
Okul sonrası programlar
Okul eğlence kaynakları (spor, müzik, sanat, vb.)
Ebeveynler ve gençler için istihdam olanakları
İyi kamusal sağlık hizmetleri
Acil servislere erişim (polis, yangın, tıbbi)
İlgili yetişkin rehberlerle ve olumlu sosyal davranış gösteren akranlarla ilişkiler
Kültürel veya sosyal özellikler
Koruyucu çocuk politikaları (çocuk işgücü, çocuk sağlığı ve sosyal yardımlaşma)
Eğitime yönelik değer ve kaynaklar
Zulüm ve siyasi şiddetin önlenmesi ve korunması
Fiziksel şiddetin düşük kabul görmesi

Wright, Masten ve Narayan'dan (2013) alıntı yapılmıştır.

2. 2. 4. 1. İçsel Koruyucu Faktörler

Tablo 3’de görüldüğü gibi, içsel (bireysel, kişisel) koruyucu faktörler, bireyleri risk faktörlerinin olumsuz, yıpratıcı etkilerinden koruyarak psikolojik olarak zarar görmelerini engelleyen veya en aza indiren ve psikolojik sağlamlığı arttıran kişilik özellikleri olarak tanımlanabilir (Masten ve Reed, 2002). Bireysel koruyucu faktörlerin “kolay mizaç, uyum sağlayıcı kişilik, iyi bilişsel yetenekler, problem çözme becerileri ve yürütücü işlevler, pozitif akran ilişkileri kurma ve sürdürme becerisi, etkili duygusal ve davranışsal düzenleme stratejileri, benliğin pozitif görünümü/kendine ilgili olumlu görüş (kendine güven, yüksek benlik saygısı, öz-yeterlik), hayata olumlu bakış (iyimserlik), inanç ve hayatın anlamı duygusu, toplum ve benlik tarafından değer verilen özellikler veya yetenekler, mizah duygusu, çekicilik” olduğu yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulmuştur. (Benard, 1991; Masten, 2001, 2007; Richardson, 2002; Segovia vd., 2012; Tugade ve Fredrickson, 2004).

2. 2. 4. 2. Dışsal Koruyucu Faktörler

Bireylerin psikolojik sağlamlıklarına etki eden dışsal koruyucu faktörler, kendileri dışındaki kişi, kurum veya toplum tarafından alabileceği desteklerle ilgilidir. Maddi, manevi, duygusal, psikolojik, sosyal ve fiziksel destekler bireyler için önemli bir yere sahiptir. Literatür incelendiğinde dışsal koruyucu faktörlerin, aile, okul ve toplum olmak üzere farklı seviyelerde sınıflandırıldığı görülmüştür.

Psikolojik sağlamlığın yordayıcıları, kişinin stresli deneyimlere nasıl tepki verdiğini belirlemek için birbirleriyle etkileşime giren birçok biyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel faktörleri içermektedir (Southwick vd., 2014). Stres ve travmaya verdiğimiz cevaplar, diğer insanlar, mevcut kaynaklar, belirli kültürler, mensup olunan dinler, kuruluşlar, topluluklar ve toplumlar ile olan etkileşimler bağlamında gerçekleşir (Sherrieb, Norris ve Galea, 2010; Walsh, 2007). Bu bağlamların her biri kendi başına az çok esneklik gösterebilir ve dolayısıyla bireyi destekleme kabiliyetine sahiptir. Psikolojik sağlamlığı bireysel bir özellik olarak görmek yanlış sonuçlar doğurmaktadır (Masten ve Narayan, 2012). Uyum, aile, okul, mahalle, toplum ve kültür de dahil olmak üzere birden fazla etkileşim sistemi bağlamında yer aldığından, bir bireyin sağlamlığı başkalarına ve diğer etki sistemlere çok bağlıdır (Masten ve Obradovic, 2008; Riley ve Masten, 2005).

Psikolojik sağlamlığı destekleyen süreçler, bütüncül bağlamda ele alınmalıdır. "Başarısız" olan çocuklar başarılı bir gelişim için ihtiyaç duydukları temel destek, koruma ve ilgi, alakadan yoksundurlar, oysa başarılı olan çocuklar, genellikle ilerlemeye devam etmek için yeterli dış desteğe sahiptirler (Benard, 1991). Çocuğun gelişimini, yoksulluk,

ayrımcılık, yetersiz tıbbi bakım ya da toplum şiddetine maruz kalma gibi benzer güçlükler genelde aileyi de etkilemekte ve zorlamaktadır. Ekonomik yoksulluk çeken aileler veya alkolizm ya da zihinsel hastalıklarla mücadeleleri sonucu harap olan ebeveynler, çocuklarının ihtiyaç duyduğu gerekli kaynakları ve temel korumaları sağlayacak donanıma sahip değildirler (Masten, 2011). Tüm bireylerin yaşadıkları toplumun desteğine ve yardımına ihtiyacı vardır. Bu engelleri aşmada başarının derecesi kişinin güçlü ve zayıf noktalarının yanı sıra kişinin ailesi ve toplumun ağıyla devam eden etkileşimlerinin birleşimidir (Riley ve Masten, 2005).

Yakın ilişkiler tarafından sağlanan dinamik kapasiteler, gelişmeyi desteklemekte ve olumsuzluklar karşısında bireyleri ve toplumsal grupları korumaktadır. Bu kapasitelerin birçoğu, ilişkilerin, risk altındaki gençler için en önemli koruyucu faktör olduğuna karar verilmiştir (Luthar, 2006). Zorluk sırasında iyi işlev gören veya çocuklarını korumak için ihtiyaç duyulan şeyleri seferber eden ebeveynlerin çocukları, dünyanın her yerinde incelenen birçok durumda olumsuzluklar sırasında ve sonrasında daha iyi yerde olduklarını göstermektedir (Masten ve Narayan, 2012). Riskli koşullara maruz kalan bireylerin olumsuz örüntüler geliştirmelerini önleyici nitelikteki aile ortamları ve ebeveynlerinin nitelikleri, ailesel özellikler ile ilgili koruyucu faktörlerdir. Bu bağlamda, ebeveynlerle kurulan olumlu ilişkiler, ilgili ebeveynlerin varlığı (Simpson ve Jones, 2013), eğitim düzeyi yüksek ebeveynlere sahip olma (Bahadır, 2009), ebeveynlerden algılanan destek (Turan, 2014; Zengin, 2013) ve görevlerini yerine getiren, destekleyici ebeveynlere sahip olmanın (Masten vd., 1999) dışsal koruyucu faktörler olduğu belirtilmektedir.

İnsanlar, zorlukların üstesinden gelmek ya da uyum sağlamak için büyük potansiyele sahiptir, ancak bunu yapmak için temel sosyal ve maddi kaynaklara ihtiyaç duyulmaktadır (Bonanno vd., 2007). Psikolojik sağlamlığı teşvik etmenin en önemli yollarından biri, bireyin doğal koruyucu sistemlerinin etkili bir şekilde gelişmesine ve kullanılmasına olanak tanıyan sağlıklı aile ve toplum ortamlarının geliştirilmesidir (Pietrzak, Johnson, Goldstein, Malley ve Southwick, 2009). Psikolojik sağlamlığı artırmak ve etkin müdahaleler geliştirmek için, ailelerin topluluk ve kurumların içine; toplulukların ise toplum ve kültürün içine gömülü olduğunu anlamak önemlidir (Panter-Brick ve Eggerman, 2012). Bu düzeylerin herhangi birinde hedeflenen müdahaleler diğer düzeylerde işleyişi etkileyecektir. Bazen, belirli bir düzeyde psikolojik sağlamlığı artırmak için en etkili strateji, farklı bir seviyeye müdahale etmek olabilir. Örneğin, küçük bir çocuğun sağlamlığını artırmak için, okullara ve ebeveynlere, ihtiyaç duyulan kaynakları (sağlıklı yemekler, çocuk yetiştirme eğitimi vb.) sağlamak, bireysel çocuğun düzeyine müdahale etmekten daha etkili olabilir. Benzer şekilde, topluluklar işsiz çalışanlara iş eğitimi ve yerleştirme sağlayarak bireysel psikolojik sağlamlığı artırabilir. Başka bir

deyişle, bireyin psikolojik sağlamlığı toplumun çok katmanına oldukça bağımlıdır (Southwick vd., 2014).

2. 2. 5. Psikolojik Sağlamlık ve Olumlu Sonuçlar

Bireylerin psikolojik sağlamlığı, olumlu sonuçları da içine alan bir kavram olup kişinin kendi hayatında ne kadar iyi olduğuna veya diğer bir deyişle uyumunun, gelişiminin kalitesine ilişkin kararları içerir (Masten ve Reed, 2002). Literatürde, pozitif uyumu veya olumlu sonuçları değerlendirmek için, patolojinin bulunmaması, akıl hastalığı, duygusal sıkıntı, problem davranış ya da risk alma davranışları gibi istenmeyen davranışların olmamasını, yaşla ilgili gelişimsel görevlerde başarılar, sosyal ve akademik başarıların varlığı, toplumun bireylerden beklediği diğer davranışların varlığı, öznel iyi olma, olumlu sosyal ilişkiler, psikososyal uyum, mutluluk veya yaşam doyumu gibi pozitif davranışlar, veya bu konuların hepsine odaklanan ölçütler de dahil olmak üzere çeşitli kriterler kullanılmıştır (Masten ve Reed, 2002; Wright vd., 2013).

Uyumun kalitesi, gelişimsel sonuçlarla ilişki olan boyutu veya iyi olarak değerlendirilen kriterlerin neler olduğunun belirlenmesine dair tartışmalar söz konusudur (Luthar vd., 2000; Masten, 2001). Gelişimsel görevler, yetkinlik ölçütleri, yaş beklentileri uyum için geçerli kriterler olarak değerlendirilebilir (Masten ve Coatsworth, 1998). Bununla birlikte, bazı araştırmacılar, özellikle madde kötüye kullanımı ve psikopatolojinin önlenmesiyle ilgili alanlarda, akademik veya sosyal başarıların varlığı yerine psikopatolojinin yokluğuna ya da sağlamlık için bir kriter olarak, belirtilerin düşüklüğüne odaklanmıştır (Conrad ve Hammen, 1993; Tiet vd., 1998).

Psikolojik sağlamlık literatüründe sağlamlığın belirlenmesi için kriterler üzerine yapılan tartışmalardan biri de, dış sağlamlık ölçütlerine (akademik başarı ya da suçluluğun olmaması gibi) ya da iç ölçütlere (psikolojik iyi olma ya da düşük düzeyde sıkıntıya) ya da her ikisine dayanarak psikolojik sağlamlığı tanımlayıp tayin edip edemeyeceğimiz üzerinedir (Luthar vd., 2000; Masten vd., 1999). Bu ölçütler, bireyin yaşamış olduğu travmatik deneyimlerden sonra uyumlu veya sağlam olarak değerlendirilebilmesi için iyi iç adaptasyona (pozitif psikolojik refah, duygusal sıkıntı ve sorunları) sahip olması mı yoksa iyi dışsal adaptasyonu içermesi gerekmektedir, sorularına yanıt aramışlardır. Bu tartışma, sistemlerin veya bireylerin iki durumuna atıfta bulunmaktadır (Masten ve Coatsworth, 1998). Yani insanlar, bireysel düzeyde, kendi içinde tutarlılık, düzen ve uyumu sağlamalı ve aynı zamanda aileler ve topluluklar gibi daha büyük sistemlerin bir parçası olarak işlev görmelidir.

Sonuç olarak, zorlu yaşam deneyimine maruz kalmış olan bireylerin uyum kapasitesini değerlendirmede iki faktörün var olduğu söylenebilir, bunlar, çevreye uyum ve

içsel bütünleşmenin sağlanması veya korunmasıdır. Kişinin iş hayatına, normal yaşamına ayak uydurması veya kaldığı yerden devam etmesi, dışsal uyuma; psikolojik iyi oluş, olumsuz semptomların olmayışı, fiziksel sağlık vb. durumlar da içsel uyuma örnek gösterilebilir (Masten ve Obrodovic, 2006). Özetle bireylerin sarsıcı bir olaydan sonra içsel ve dışsal uyuma sahip olması olumlu sonuçlar gösterdiğini, başarılı bir uyum süreci geçirdiğini ve psikolojik olarak sağlam bir birey olduğunu ortaya koymaktadır denilebilir.

2. 3. Terör Olayları ve Gazilerin Psikolojik Sağlamlığı

Doğrudan ve uzun süreli travmatik strese maruz kalma risk etmeni olarak değerlendirilmektedir (Brown, Antonius, Kramer, Root ve Hirst, 2010; Güloğlu ve Kararımak, 2013). Doğu ve Güneydoğu'da askerlik vazifesini yapan veya güvenlik görevlisi olarak çalışan bireyler sürekli olarak, çatışma, mayın tehlikesi, tuzak, patlayıcı el bombası vb. stres yaratan hayati tehlike unsuru olan durumlara maruz kalmaktadırlar. İfade edilen terörist saldırı ve eylemleri güvenlik görevlilerinin psikolojilerini olumsuz etkilemekte, ruhsal sorun yaşamalarına sebep olmaktadır (Bonanno vd., 2006; Cho vd., 2003; Hamaoka, Shigemura, Hall ve Ursano, 2004; Masten ve Narayan, 2012).

Terör, siyasi amaçlar doğrultusunda, propagandaya yönelik, ses getirici eylemlerle sivillere ve güvenlik görevlilerine zarar verilmesi veya öldürülmesidir (Bal, 2006). Aynı zamanda toplumda genel bir korku, dehşet, umutsuzluk ortamını meydana getiren, şiddet eylemleridir (Döner, 2005). Bu eylemler duygusallıktan uzak olmakla birlikte rasgele seçilmiş kişilere yönelik değildir. Eylemlerini amaçlarına ulaştıracak, ses getirecek kişiler ve kitleler üzerinde gerçekleştirmektedirler (Bal, 2006). Bu sebeple terör eylemlerinin hedef kitlesi çoğunlukla ülkenin güvenliğini sağlayan güvenlik görevlilerine yönelik olmaktadır.

Terör olayları baskı, şiddet, korkutma, yıldırma, tehdit gibi yöntemler kullanarak, ülke içinde, toplumda, bireyler üzerinde siyasi, sosyal, kültürel, ekonomik ve psikolojik olumsuz etkiler oluşturmaktadır. Terör eylemlerinin başlıca hedefi ülkenin ve milletin bütünlüğünü yıkmak, devletin iç ve dış güvenliğini bozmak olsa da ülkeyi ve toplumu oluşturan en küçük birime bakıldığında bireylerin genel ve psikolojik sağlıklarının bozulması belki de en tehlikeli olan durum olarak değerlendirilebilir (Terörle Mücadele Kanunu, 1991). Terör eylemleri insanların ruhsal dengesini bozarak hayata uyumlarını zorlaştırabilmekte, bireyleri psikolojik olarak yıpratarak çeşitli ruhsal bozukluklar yaşamalarına sebep olabilmektedir (James vd., 2013; Polusny vd., 2011; Şar, 2017; Thomas vd., 2010; Wisco vd., 2016). Yapılan araştırmalardan hareketle, terör olaylarından psikolojik olarak en çok etkilenen risk grubu, Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görev yapan personeller, askerler ve polislerdir demek mümkündür.

PKK terör örgütleri çatışma, patlayıcı kullanma, silahlı saldırı, taciz ateşi, kundaklama, yol kesme, adam kaçıрма, yağma vb. eylemlerle saldırılarını gerçekleştirmektedir (Cantenar ve Tümlü, 2016). PKK terör örgütleri eylemlerini Türk Silahlı Kuvvetlerinin yanı sıra savunmasız sivillere de yönelmektedir. 2017 yılı içinde aralarında işçilerin, öğretmenlerin, siyasi parti temsilcilerinin de bulunduğu PKK terörü neticesinde 42 Türk vatandaşı şehit olmuştur. 2017 yılına ilişkin TSK personeli şehit ve yaralı durumuna bakıldığında PKK terörü ile mücadelede 128 Türk askeri şehit olmuş, 352 asker de yaralanmıştır. Aynı yıl içinde 30 güvenlik korucusu ile 19 polis şehit olurken, 82 güvenlik korucusu ile 42 polisin yaralandığı tespit edilmiştir (Bural, 2017).

Türkiye çok sayıda terör örgütü ile aynı anda ve değişik coğrafyalarda mücadele etmektedir (URL-6, 2017; URL-7, 2018). Türkiye, TSK ve kolluk kuvvetleri sayesinde, terörle mücadelede katıldığı harekâtlarda ve ülke içindeki vatan müdafaasında çok sayıda terör örgütü mensuplarını etkisiz hale getirmiş, birçok terör örgütüne karşı büyük başarılar elde etmiştir (URL-4, 2017; URL-6, 2017; URL-7, 2018). Bu mücadelede önemli görevler alan TSK mensuplarının, kolluk kuvvetlerinin, askerlerin görevleri süresince ve sonrasındaki psikolojik durumları, geçirdiği zorluklar, yaptıkları fedakârlıklar, kahramanlıklar, yaşadıkları acılar, başlarında geçen travmatik olaylar dikkat edilmesi ve üzerinde önemle durulması gereken noktalaradır.

Türkiye'de terör olayları sonucu gazi olan bireylerin psikolojik sağlıkları üzerine yapılan çalışmalara bakıldığında, Güloğlu ve Kararımak (2013), Güneydoğu gazilerinin askerlik görevlerini tamamladıktan sonra travma sonrası stres tepkilerini ve depresif belirtileri hangi düzeyde yaşadıklarını araştırmışlardır. Bulgular, travmatik olayın ardından ortalama 15 yıl geçmesine rağmen Güneydoğu gazilerinin %29.6'sının travmatik belirtiler yaşadığını göstermiştir. Ayrıca gazilerin %16.6'sı travmatik belirtilere eşlik eden depresif belirtiler bildirmişler ve diğer psikiyatrik bozukluklar da görülmüştür. Terörün neden olduğu ruhsal problemleri incelemeyi amaçlayan başka bir çalışmada; terör olayını yaşamış, çatışmaya girmiş, operasyon harici saldırıya uğramış ya da olaya şahit olmuş polisler örneklem olarak seçilmiş ve polislerde teröre bağlı travmanın stres bozukluğu ve depresyona yol açtığı sonucuna ulaşılmıştır (Gültekin, Ekici ve Tepe, 2011).

Yurtdışında yapılan çalışmalara bakıldığında ise, araştırma sonuçları, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve depresyonun sıklıkla Irak/Afganistan savaş gazileri tarafından yaşandığını göstermektedir. Kanıtlar Irak/Afganistan savaş gazilerinin % 12 ila 20'sinin TSSB tanısı ve yaklaşık % 15'inin depresyon belirtilerini gösterdiğine işaret etmektedir (Hoge vd., 2004; Seal, Bertenthal, Miner, Sen ve Marmar, 2007). Irak/Afganistan gazilerinin yaklaşık % 23'ü klinik olarak önemli düzeyde travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) geliştirmektedir (Fulton vd., 2015). Bu savaş gazilerinden

bazılarının TSSB veya depresyon tanısı almış, mesleki ve sosyal bozulma, fiziksel sağlık sorunları ve madde kullanımı gibi fonksiyonel güçlükler yaşadıkları saptanmıştır (Brenner vd., 2010; Hoge vd., 2004; Ramchand vd., 2010; Thomas vd., 2010). Wisco ve diğerlerinin (2016) yapmış olduğu farklı bir çalışmada ise 1.500'e yakın ABD Gazisi'nde görülen TSSB'nin, duygudurum ve anksiyete bozuklukları ile %8-63 oranında, madde kullanım bozuklukları ile %4 oranında ve intihar davranışları ile %8-15 oranında ilişkili olduğu tespit edilmiştir.

Sonuç olarak çatışmaya katılmış, teröre maruz kalmış, yaralanmış, organ kaybına uğramış birçok gazi üzerinde yapılan araştırmalar gazilerin travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), travmatik beyin hasarı, madde kötüye kullanımı, depresyon, saldırgan davranışlar, sosyal işlevsellikte bozulma gibi ruhsal problemler yaşadıklarını ortaya koymuştur (Elbogen vd., 2012; Elbogen vd., 2014; Fear vd., 2010; Hoge, Auchterlonie ve Milliken, 2006; Hoge vd., 2004; James vd., 2013; Milliken, Auchterlonie ve Hoge, 2007; Seal vd., 2007; Seal vd., 2009; Thomas vd., 2010). Yapılan araştırmalar, askeri personellerin psikolojik durumlarının ciddiyetini göstermektedir. Bu bağlamda, gazilerin psikolojik olarak sağlam olmalarını ve normal hayata uyum sağlamalarını kolaylaştıracak olan faktörlerin belirlenmesi önem arz etmektedir. Sonuç olarak, gazilerin sağlığını artıran koruyucu faktörlerin belirlenmesi, gelecekteki askeri personel üzerindeki mücadelenin zararlı etkilerini daha etkili bir şekilde ortaya koyma konusunda önemli bir bilgi kaynağının oluşmasına katkı sağlayacaktır.

2. 3. 1. Gazilerin Psikolojik Sağlamlığı

Terör olayını yaşamış; çatışmaya girmiş; gerçek bir ölüm ya da ölüm tehdidi algılamış; ağır bir yaralanma veya fizik bütünlüğüne dair bir tehdit yaşamış, operasyon harici tuzağa düşürülmüş, saldırıya uğramış ya da olaya şahit olmuş askerler bahsedilen travmatik olaylar sonucunda ciddi derecede sarsılabilmektedirler. Bununla birlikte aynı travmatik olayı yaşayan kişiler, aynı olaya farklı tepkiler verebilmektedir. Stres kaynağı psikolojik bozuklukların ortaya çıkması için önemli bir faktör olsa da, bu bozuklukların ortaya çıkmasını etkileyen çeşitli kişisel, ailesel, etnik, kültürel, sosyal, ekonomik faktörler vardır.

Travmaya maruz kalan kesimde, özellikle askeri bir toplulukta, psikolojik sağlamlığın rolünün anlaşılması, travma sonrası stres bozukluğu (TSSB), depresyon ve kötü psikososyal uyum gibi olumsuz ruhsal sorunlarla başa çıkma yeteneklerini güçlendirmek ve travmanın potansiyel olumsuz etkisini azaltmak için askeri topluluğun psikolojik sağlamlıkları incelenmeli, önleme ve tedavi amaçlı çalışmalar artırılmalıdır (Pietrzak ve Southwick, 2011; Pietrzak vd., 2010a). Birçok çalışma, gazilerin % 10-19'unun, TSSB,

depresyon, yaygın kaygı bozukluğu gibi psikolojik rahatsızlıkların görüldüğünü ortaya koymuştur (Hoge vd., 2006; Milliken vd., 2007; Hoge vd., 2004). Buna karşın, psikolojik sağlamlığın, olumsuz psikolojik işlevsellik üzerindeki koruyucu etkisi, gaziler üzerinde yapılan çalışmalarda belgelenmiştir (Green, Calhoun, Dennis, Workgroup ve Beckham, 2010; Mansfield, Bender, Hourani ve Larson, 2011; Pietrzak vd., 2010b; Pietrzak ve Southwick, 2011).

Askeri operasyon temposu, birliklerin savaş ortamının sürekli değişen ve aşırı koşullarına hızlı bir şekilde cevap vermesini gerektirir. Bu stres kaynaklı koşulların üstesinden gelme veya uyum sağlamaya yardımcı olan bu yetenek, yani bireylerin sağlamlığı bu popülasyonda ruhsal hastalığın gelişimine karşı temel bir koruma kaynağı olarak hizmet etmektedir (Green, Beckham, Youssef ve Elbogen, 2014). Psikolojik sağlamlık, sıkıntı karşısında başarılı bir şekilde uyum sağlama yeteneği olarak tanımlanmıştır ve bu nedenle stres ve travmaya maruz kalmanın ardından koruyucu bir faktör olarak işlev görmektedir (Bonanno, 2004; Richardson, 2002). Psikolojik sağlamlığın, dinamik bir süreç olduğu ve stresle başa çıkabilme yeteneğini etkileyen biyolojik, psikolojik ve manevi faktörlere sahip çok boyutlu bir yapı olduğu düşünülmektedir (Richardson, 2002).

İç ve dış taleplerle karşılaştığında, insanlar uzun vadeli psikolojik bozulma olasılığını azaltmak ve gelecekteki stres oluşturan durumlara uyum sağlamak için uyum sağlama becerilerini ve koruyucu faktörleri geliştirebilir ve kullanabilirler (Richardson, 2002). Böyle uyarlamalar olmadığında, stres yaratan durumlara baş etmek için birey potansiyel olarak daha fazla aksama, zorluk yaşar ve daha da fazla strese yol açan uyumsuz süreçlerin artmasında sebep olabilir (Richardson, 2002). Daha yüksek psikolojik sağlamlığa sahip olan bireyler, travmatik bir olayı takiben bir tür geçici stres yaşayabilirler, ancak bu tepkilerin bireylerin işlevselliğini bozma ihtimali daha azdır (Bonanno ve Mancini, 2012).

Psikolojik sağlamlığı yüksek olan kişiler zaman içinde düzelmelerini kolaylaştırabilecek yolları seçebilmektedirler. Sağlam bireyler, kişiliğin koruyucu ve uyum sağlayıcı nitelikleri sayesinde, önceki savaş maruziyetine ve bunun sonucunda oluşan biyolojik rahatsızlıklara rağmen, zaman içinde pozitif bir etki oluşmasına katkı sağlamaktadır (Bonanno, 2005). Bununla beraber sağlamlık, psikolojik sağlığın daha iyi olmasını, depresyon, TSSB, kaygı bozukluğu gibi rahatsızlıkların daha az ortaya çıkmasını sağlamaktadır (Elliott vd., 2015).

Psikolojik sağlamlık üzerine yapılan araştırmalarda koruyucu faktörler belirlenmeye çalışılırken deneysel ve uzunlamasına yapılan çalışmalardan yararlanılmıştır (Bonanno vd., 2012). Görevden geri dönen gazilerden, yaralanma veya çatışma öncesinde psikolojik

sağlamlığı yüksek olan gaziler ve koruyucu psikolojik özelliklere sahip bireyler, diğerlerine oranla daha az sıkıntılı durum ile ilişkilendirilmişlerdir (Elliott vd., 2015). Sağlık, pozitif duyguların deneyimini kolaylaştırarak ve semptomların bilişsel değerlendirmelerini etkileyerek, bireylerin uyumları üzerinde olumlu etkiler oluşturmaktadır (Ong, Zautra ve Reid, 2010). Bu çalışmalar, stresli koşullar altında denge ve uyarlanabilir işlevselliği sürdürme becerisi ve “geri dönme” ya da “daha iyi” yi gösterme yeteneği dahil olmak üzere yaygın olarak kullanılan sağlık kavramlarını desteklemektedir (Bonnano ve Mancini, 2012).

Yetişkinler üzerine yapılan araştırmalar, sağlam bireylerin, travmatik bir engelliliğin başlangıcını takip eden süreçte, daha fazla uyum gösterebilen davranışlar, aktif problem çözme becerileri ve var olan tıbbi durumunu kabul etme duygusunun fazla olduğunu ortaya koymuştur. Psikolojik olarak sağlam olmanın vermiş olduğu güçle birlikte sağlam bireyler herhangi bir engele sahip olma, uzvunu kaybetme veya ciddi derecede darbe alma vb. durumlarda daha az depresyon bildirmekte ve sosyal olarak yalnızlaşma ihtimalleri düşmektedir (Berry, Elliott ve Rivera, 2007). Araştırmalar, psikolojik sağlamlığın depresif belirtiler ve intihar düşüncesi ile negatif ilişkili olduğunu ortaya koymakta ve bu da sağlamlığın potansiyel koruyucu bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir (Youssef vd., 2013).

Psikolojik sağlık, Connor ve Davidson (2003) tarafından “bir kişinin zorluklar karşısında gelişmesini sağlayan kişisel nitelikler” olarak tanımlanmaktadır ve olumsuz psikolojik sürece girmeye engel olmada önemli bir rol oynadığı kanıtlanmıştır (Green vd., 2010; Vaishnavi, Connor ve Davidson, 2007). Özetle, hem teori hem de önceki araştırmalar, sağlam bir kişinin “strese karşı direniş ya da meydan okuma karşısında pozitif sonuçların sürdürülmesi” ni açıklayabilecek “koruyucu bir özellik” e sahip olduğunu ileri sürmektedir (Ong, Bergeman ve Boker, 2009). Bu bağlamda gazilerin psikolojik sağlamlığını etkileyen koruyucu faktörleri belirlemek önem arz etmektedir.

2. 3. 2. Gazilerin Psikolojik Sağlamlığını Etkileyen Koruyucu Faktörler

Askerde, görevini icra ederken mayına basma, yaralanma, çatışma veya savaşa katılma sonucu zorluk, sıkıntı, stres yaşayan bireylerin toparlanmalarını sağlayan, hayata uyumlarını kolaylaştıran, psikolojik sağlamlıklarına olumlu etki eden çeşitli koruyucu faktörlerin varlığı araştırmalar sonucunda ortaya koyulmuştur. Bu başlık altında, gazilerin psikolojik sağlamlıklarına katkı sağlayan faktörler incelenmiş ve konuyla ilgili yapılan araştırmalardan bahsedilmiştir.

Pietrzak ve Southwick (2011) tarafından yapılan araştırmada toplam 272 eski yedek, Milli Muhafız ve Irak ve Afganistan gazilerinin savaşa ilgili maruz kalma, psikopatolojik

tepkiler, psikososyal işlevler ve sosyal destek algılarını değerlendiren bir posta araştırması yapılmıştır. Yapılan çalışmada, psikolojik sağlamlığı yüksek gruba ait olan gazilerin, daha az psikososyal zorluk çektiği, bir amaç ilişkisi içinde olduğu, amaç, kontrol algısı yüksek, aile desteği ve anlayışının daha fazla olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçlarına dayalı olarak gazilerin psikososyal zorluklarını hafifletmek, amaç ve kontrol algılarını arttırmak ve ailede destek ve anlayışı güçlendirmek için yapılan müdahalelerin, gazilerin yaşadığı olumsuz deneyime karşı psikolojik sağlamlığı artırmaya yardımcı olabileceği söylenebilir.

Sivil insanlar veya gazilerin de dahil olduğu çeşitli travmaya maruz kalmış örneklerde, daha fazla amaç ve kontrol duygusuna sahip olan bireylerin daha az psikolojik belirtiyile ilişkilendirildiği tespit edilmiştir (Alim vd., 2008; Pietrzak vd., 2009; Pietrzak ve Southwick, 2011). Daha fazla amaç ve kontrol duygusu taşıyan bireylerin, hayatlarındaki olayların büyük ölçüde kendi kontrolü altında oldukları konusunda bir iç kontrol odağı ya da inançları söz konusudur (Kuterovac-Jagodic, 2003; Luthar, 1991). Yaşamın kendi kontrolü altında olduğunu hissedene, nereden yardım alacağını bilen ve hayatında amaç duygusu olan gaziler operasyon dönüşlerinde psikopatolojik belirtiler göstermeyerek normal yaşama uyumları daha kolay olmaktadır (Benight ve Harper, 2002; Pietrzak vd., 2009).

Travmaya maruz kalan bireylerde psikolojik sağlamlıkla ilişkili çok sayıda demografik ve psikososyal faktörlerin var olduğu araştırmalarla belirlenmiştir. Yapılan araştırmalar psikolojik sağlamlığa etki ettiği düşünülen; “yaşlılık, erkek cinsiyeti ve eğitim seviyesinin yüksek oluşu” gibi demografik değişkenleri; “daha az şiddete maruz kalma” gibi travmaya bağlı faktörleri; “iyimserlik, amaç duygusu, dışa dönüklük, sorumluluk duygusu ile hareket etme, vicdan, maneviyat ve aktif başa çıkma” gibi psikolojik faktörleri ve “yüksek psikososyal işlevler, destekleyici ilişkiler ve toplumsal kaynaklar” gibi sosyokültürel faktörleri içermektedir (Bonanno vd., 2006, 2007; Bonanno vd., 2008; Bonanno ve Mancini, 2008; Brewin, Andrews ve Valentine, 2000; Butler vd., 2009; Feder vd., 2009).

Travmatik stres ve buna bağlı psikopatoloji için koruyucu bir faktör olarak sosyal desteğin önemi iyi bilinmektedir (Brewin vd., 2000; Charuvastra ve Cloitre, 2008; Koenen, Stellman, Stellman ve Sommer, 2003; Özbay, Fitterling, Charney ve Southwick, 2008; Pietrzak vd., 2009). Sosyal destek aynı zamanda, travmayı takiben daha az sıkıntı yaşamaya ve daha iyi olmaya katkı sağlar (Butler vd., 2009). Bireyin mevcut ilişkileri ve destek ihtiyaçlarını zamanında aktif olarak kullanıp sürdürme becerisi özellikle psikopatolojiye karşı koruyucu etki yapmaktadır. Sağlam bireyler ayrıca sosyal ağlar kurmada ve ihtiyaç duyduğu zamanlarda sosyal desteğe ihtiyaç duyarak, aile ve arkadaşlar arasındaki anlayışı artırabilme becerisine sahiptirler (Pietrzak vd., 2010b).

Ayrıca gazilerin evli olması, bir ilişki içinde olması veya eş desteğine sahip olması koruyucu bir faktör olarak belirlenmiştir (Pietrzak ve Southwick, 2011). Teröre maruz kalan bireylerin, evli veya bekar olması, eğitim durumu, çatışmaya yakından maruz kalma durumu, sağlık ve engel durumu, görev sırasında birini kaybedip kaybetmediği, arkadaş, aile desteği, finansal durum gibi stres kriterleri terör saldırıları sonucundaki psikolojik durumlarını etkileyen değişkenlerdir (Njenga, Nicholls, Nyamai, Kigamwa ve Davidson, 2004).

Savaş sırasında mücadele ile ilgili stresle aktif olarak baş etmeye çalışan, sorunu çözmek için çaba sarfeden, başkalarından rehberlik ve destek isteyen ve durumu başlangıçta ve uzun vadede olumlu bir şekilde tekrar değerlendiren askerler; durum hakkında düşünmekten kaçınan, dikkat dağıtıcı faaliyetlerle uğraşan, duygusal durumu ortadan kaldıran veya duruma kendini teslim eden askerlerden daha düşük psikolojik belirtilere sahiptirler (Cole, Bruch ve Vogel, 2006). Bu doğrultuda stresle baş etmede aktif başa çıkma becerilerini kullanmanın, gazilerin psikolojik sağlıklarını artırdığı söylenebilir.

Askeri birimlerin doğasında grup eğilimi vardır ve bu sebeple askerler oldukça birbirlerine bağlıdırlar. Birimde lider olarak ifade edebileceğimiz komutanlar otorite sahibi olarak astları üzerinde kontrol sahibi olabildikleri gibi aslarını önemli derecede etkileyebilme gücüne de sahiptirler (Bartone, 2006). Komutanların politika ve öncelikler doğrultusunda verdiği direktifler, sundukları tavsiyeler ve yapmış olduğu yönlendirmeler astlarının yorumlama ve deneyimlerini anlamlandırma şekillerini değiştirebilir (Pietzark vd., 2010b). Sonuç olarak, birim desteği, stresli deneyimler karşısında anlam oluşturmaya yardımcı olarak psikolojik sağlamlığı arttırmada koruyucu bir faktör olarak rol oynamaktadır (Bartone, 2006; Cole vd., 2006; Pietrzak vd., 2010b).

Stresli ya da acı verici bir deneyim, bilişsel olarak çerçeveselenebilir ve daha geniş bir perspektif içerisinde, durumun, faydalı, eğlenceli, kişisel tercih meselesi olduğu ve öğrenme ve büyüme şansının sağlanması için mantıklı olarak algılanabilirse stresli deneyimin zararlı olanlardan ziyade faydalı psikolojik etkileri olabilir (Tugade, Fredrickson, ve Barrett, 2004). Askeriyedeki üstler, stresli yaşantıların grubun üyeleri tarafından nasıl anlaşıldığını şekillendiren benzersiz bir konumdadır (Bartone, 2006). Bu nedenle paylaşılan stresli deneyimleri olumlu bir şekilde inşa etmeye veya yeniden yapılandırmaya yönlendiren üstler veya liderler, tüm grubun deneyimi olumlu olarak yorumlamasına etki ederek sağlamlığa katkı sağlamaktadır (Bartone, 2006).

Bireylerin yaşamış oldukları zorlukları olumlu olarak yorumlama eğilimleri stresli bir olaya kazançlı ve zahmete değer bir gözle bakma ortak anlayışının gelişmesine fırsat sağlayabilir. Bununla birlikte paylaşılan değerler, bağlılık duygusu ve olumlu duyguların

artışına sebep olabilir (Bartone, 2006; Bartone, Johnsen, Eid, Brun ve Laberg, 2002). Sağlam bir komutan veya lider, görevlerin veya misyonların planlanması, tartışılması ve yürütülmesi ve ayrıca hataların, zorlukların ve kayıpların nasıl konuşulduğu ve yorumlandığı konusunda "sağlam" grup duygusu deneyiminin yaşanmasına katkı sağlayabilir (Bartone, 2006; Casey, 2011; Cornum, Matthews ve Seligman, 2011; Reivich, Seligman ve McBride, 2011).

Doğal afetler, terörist saldırıları, askeri mücadeleler, çatışmalar ve cinsel saldırılar gibi çeşitli travmatik deneyimlerden sonra algılanan baş etme öz yeterliliği bireylerin toparlanma gücüne katkıda bulunmaktadır (Benight ve Bandura, 2004). Savaş alanında yaşanan travmatik durumların bireylerin öz-yeterlik algısı üzerindeki etkileri çeşitli araştırmacılar tarafından tespit edilmiştir (Solomon, Benbenishty ve Mikulincer, 1991; Solomon, Weisenberg, Schwarzwald ve Mikulincer, 1988). Travmalar, askerlerin savaş koşullarıyla baş etmesi için algıladıkları yeterliliği ciddi bir şekilde azaltmaktadır. Algılanan yeterlik düzeyi ne kadar düşük olursa, tedirgin edici müdahaleler ve sonraki günlük yaşantılarında uyum sağlama sorunları da o kadar rahatsız edici olmaktadır (Benight ve Bandura, 2004; Karademas, 2006). Öz yeterliliğin, travma sonrası toparlanmaya katkı sağladığına dair sonuçlar, kişinin travmatik olumsuzluklara karşı bir miktar kontrol yetkisine sahip olma inancının sağlanmasına ve korunmasına destek verilmesi gerektiğinin altını çizmiştir (Benight ve Bandura, 2004). Yaşanan travma sonrası zorluğu aşacağına inanan insanlar, hayatlarının olumsuz koşullar tarafından belirleneceğini düşünmek yerine hayatlarını düzeltmek için sorumluluk alıp bir adım atarlar. Algılanan öz-yeterlilik, sadece davranışsal işlevsellik ve değişimin bir göstergesi olmaktan öte, insanları kişisel ve toplumsal değişim için motive etmek, olanak tanımak ve yönlendirmeyi sağlamaktadır (Bandura, 2002).

Pietrzak ve Cook (2013), yaşam boyu potansiyel travmatik bir olay geçirmiş, 60 ve üzeri yaştaki 2.025 Amerikan gazisi üzerinde yaptıkları araştırmada, TSSB, majör depresyon ve yaygın anksiyete belirtileri ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişkileri incelemişlerdir. Çok sayıda travmaya sahip yaşlı gazilerin % 70'i psikolojik sağlamlığı yüksek grupta (yüksek yaşam boyu travma, düşük oranda psikolojik sıkıntı) yer almıştır. Sıkıntılı grupla (yüksek yaşam boyu travma, yüksek akımlı psikolojik sıkıntı) karşılaştırıldığında, psikolojik sağlamlığı yüksek grubun daha yüksek bir eğitim seviyesine sahip olması, evli olması ya da bir ortakla yaşamasının olumlu etkilerinin görüldüğü tespit edilmiştir. Ayrıca duygusal istikrar, sosyal bağlılık (güvenli bağlanma stili, sosyal destek), koruyucu psikososyal özellikler (ör. toplumun bütünleşmesi, yaşamdaki amaç) ve ordunun kişinin hayatına olan olumlu etkisine yönelik olumlu algılar yüksek bulunmuştur. Bununla birlikte, fiziksel sağlık sorunlarının ve psikiyatrik problemlerin oranlarının daha düşük

olduğu gözlenmiştir. Araştırma sonucunda sosyal bağlılığı arttırmak, toplumun bütünleşmesini sağlamak ve yaşamdaki amaçları güçlendirmek, hayatlarında önemli sayıda travmaya maruz kalan yaşlı gazilerin psikolojik sağlamlığını arttırdığı sonucu vurgulanmıştır (Pietrzak ve Cook, 2013).

Bir bireyin değişen ortamlara uyum sağlama yeteneği olarak ifade edilen psikolojik sağlamlığı, bazı araştırmacılar tarafından kişilik özelliği olarak ifade edilmektedir (Cohn, Fredrickson, Brown, Mikels, ve Conway, 2009). Bu uyum sağlayıcı tepkiler, fırsatları tanımlama, kısıtlamalara uyum sağlama, talihsizlikleri geri döndürmeyi içermektedir. Bu bağlamda, psikolojik sağlamlık, daha az davranış problemi gösterme (Conway ve McDonough, 2006), strese rağmen daha hızlı iyileşebilme (Tugade ve Fredrickson, 2004), toplumdaki sıkıntının ardından daha az depresyon ve daha fazla gelişme gösterme gibi (Fredrickson, Tugade, Waugh ve Larkin, 2003) bir dizi önemli yaşam sonuçlarıyla ilişkilendirilmiştir.

Psikolojik sağlamlığı besleyen kaynaklardan biri de olumlu duygulardır (Cohn vd., 2009). Bir stres etkeni ile karşı karşıya kaldıklarında, sağlam insanlar, benzer düzeylerde olumsuz duygulara maruz kalsalar da, daha az sağlam olan akranlarından daha çok olumlu duygular yaşarlar. Olumlu duygulardaki farklılıklar, sıkıntı ve stresten geri dönme, depresyondan kurtulma ve büyümeye devam etme yeteneklerinin daha iyi olmasının nedenini oluşturmaktadır (Fredrickson vd., 2003; Ong, Bergeman, Bisconti ve Wallace, 2006; Tugade ve Fredrickson, 2004). Pozitif duygular stres zamanlarında depresyona karşı bir tampon görevi görmektedir ve kanıtlar fiziksel sağlığı geliştirdiğini göstermektedir (Kok ve Fredrickson, 2010). Pozitif duygular, kronik sağlık durumu olan gazilerin yaşadığı semptomların, uyum sağlayıcı bilişsel değerlendirmelerle birlikte psikolojik sağlamlığa katkı sağlamaktadır (Ong vd., 2010).

Olumlu duygular, psikolojik sağlamlığı ve yeni bilgileri deneyimleme ve bütünleşme yeteneğini geliştirdikçe stres durumlarında düzelmeyi kolaylaştırabilir (Cohn vd., 2009; Fredrickson, 2013). Olumlu duyguların yaşanması, insanların kendilerini daha yakın hissetmelerine ve başkalarıyla daha ilişki içinde olmalarına yardımcı olabilir (Kok vd., 2013) ve bireylerin artan iletişimi ve desteği genellikle psikolojik sağlamlığın bir özelliğidir (Bonanno, 2005). Fredrickson'un (2013) yaptığı araştırmaya göre olumlu duygu, stresin düşünülmesi ve değerlendirilmesinde sağlamlığı desteklediği, esnek başa çıkmayı ve problem çözmeyi kolaylaştırdığı, sosyal ilişkileri geliştirdiği ve stres ve olumsuz duyguların kalıcı etkilerini ortadan kaldırdığı için, psikolojik sağlamlığın belirleyici özelliği olarak değerlendirilmiştir. Araştırmalarda görüldüğü gibi psikolojik sağlamlığın, TSBB ve onunla ilişkili psikolojik problemleri azalttığı, bireyin sağlığına koruyucu faktör olarak katkı sağladı sonuçlarına ulaşılmaktadır (Wisco vd., 2014).

2. 3. 3. Gazilerin Psikolojik Sağlamlığını Etkileyen Risk Faktörleri

Görevde veya çatışma ortamında karşılaşılan taciz ateşi, silahlı saldırılar, mayın patlamaları, el yapımı patlayıcılar, ölümler, yakın arkadaş kaybı vb. aşırı stres yaratan durumlara maruz kalmak güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlamlıklarını olumsuz etkileyen faktörlerdir (Hoge vd., 2004; Seal vd., 2009). Amerika Birleşik Devletleri'nin 2001'de Afganistan'ı, 2003 de Irak'ı işgal edişinde, 2 milyona yakın gazinin görev yaptığı tespit edilmiş, Irak ve Afganistan'daki askerlik hizmetinden sonra, Gazi İşleri Sağlık Hizmeti alan yaklaşık 300.000 gazinin üçte birinden fazlasının ruhsal sağlık tanısı aldığı belirlenmiştir (Seal vd., 2009). % 40'ın üzerinde gaziye ruh sağlığı tanısı konulmuş ve psikososyal veya davranışsal sorunlar saptanmıştır. Ayrıntılı olarak incelendiğinde, Irak ve Afganistan gazilerinin % 36.9'u ruh sağlığı tanısı; %21.8 travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) tanısı ve % 17.4'ü depresyon tanısı aldığı tespit edilmiştir (Seal vd., 2009). Bu bulgular teröre veya savaşa maruz kalmanın bireylerin psikolojik sağlıklarını olumsuz olarak etkileyen önemli bir risk faktörü olduğunu ortaya koymaktadır.

Seal ve diğerlerinin (2009) yaptığı araştırmada, 25 yaşından küçük aktif görevli gaziler, 40 yaşından büyük aktif görev gazileriyle karşılaştırıldığında, daha yüksek TSSB, alkol ve uyuşturucu kullanma bozukluğu tanılarına sahip olma riski altında oldukları görülmüştür (Seal vd., 2007; West ve Weeks, 2006). Daha genç aktif görev gazileri, daha yüksek rütbeye sahip olan ve çoklu konuşlandırma yapan gazilerden daha fazla savaş maruziyetine uğramaktadır (Hoge vd., 2004; Milliken vd., 2007; West ve Weeks, 2006). Sonuç olarak daha büyük mücadele maruziyeti, görev yapan askerlerin psikolojik sağlamlığına etki eden en önemli risk faktörleri arasındadır demek mümkündür (Seal vd., 2009).

Potansiyel olarak travmatik bir olaya maruz kaldıktan sonra sağlamlık veya sağlıklı sonuçlar gösterme normal bir durumdur (Bonanno, 2004, 2005; Masten, 2001). Araştırma sonuçları var olan tehdidin değerlendirilme biçiminin sağlıklı veya patolojik sonuçlar ortaya çıkarmasını etkileyen önemli bir faktör olduğunu göstermektedir (Tugade ve Fredrickson, 2004). Tehdidi değerlendirmedeki bireysel farklılıklar tehdidin risk olup olmadığını belirlemektedir. Psikolojik sağlamlığı düşük olan bireyler için zorluk, savunmasızlık işaretçisi olarak algılanmakta ve bireyin uyumunu ve işlevselliğini zayıflatmaktadır (Wyman, 2003). Psikolojik sağlamlığı yüksek olan bireyler ise tehdidi aşılması gereken bir durum, bir gelişme olarak algılayıp daha uyum sağlayıcı bir yolu seçmektedir (McFarlane ve Yehuda, 1996). Gazilerin psikolojik durumlarına etki eden risk faktörlerinin içinde askeri görevin yanı sıra askeri olmayan deneyimler ve koşullar da vardır. Görev sırasında risk olarak değerlendirilebilecek faktörler öznel tehditin algılanması yani güvenlik ve hayatta kalmayla ilgili endişeler gazilerin psikolojik durumlarını oldukça etkilemektedir (Iversen vd.,

2008). Algılanan tehdit, gerçek savaş deneyiminden daha güçlü bir şekilde bireyin psikolojisini etkilemektedir (Renshaw, 2011).

Potansiyel olarak travmatize edici olaylara maruz kalmak, düşük rütbe, evlenmemiş olma, düşük eğitim düzeyi ve çocukluk çağı öyküsü travma sonrası stres belirtileriyle ilişkilidir (Iversen vd., 2008). Yaşamı tehdit eden bir duruma maruz kalma ya da görev içinde çalıştığı deneyimin öznel değerlendirilmesi, bir bireyin görev veya tecrübesine kıyaslandığında risk faktörü olarak daha fazla önem arz etmektedir (Meredith vd., 2011). Düşük moral, birim içindeki sosyal destek yokluğu veya aileden uzakta olma travma sonrası stres semptomları için daha fazla risk oluşturmaktadır (Iversen vd., 2008).

Çatışma sonrasında fiziksel sağlık önlemlerinin alınma durumu bireyler için risk faktörüdür. Bununla birlikte mücadele ile ilişkili travma sonrası stres bozukluğu (TSSB) ve fiziksel sağlık önlemleri arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmalar, Irak'taki savaş görevinden dönen askerler arasında TSSB'nin (% 12-13) oldukça yaygın olduğunu (Hoge vd., 2004) ve hastanede yatan ciddi yaralı gaziler arasında savaş zamanı yaralanma şiddetinin (Grieger vd., 2006) TSSB ile ilişkili olduğunu göstermiştir. Savaş bölgesinde görevli olmayan askeri personele kıyasla, çatışmaya katılmış gaziler somatik belirtiler, psikolojik sıkıntı, kötü genel sağlık durumu ve sağlıkla ilgili fiziksel ve psikososyal işlevsel bozukluğun daha yüksek oranlarda olduğunu göstermiştir (Hoge, Terhakopian, Castro, Messer ve Engel, 2007). Araştırmalar göstermektedir ki, savaştan kaynaklanan yaralanmaların kontrol altına alınması gazilerin psikolojik durumlarına olumlu olarak etki etmektedir. Fiziksel olarak kendini sağlıklı hisseden gaziler, psikolojik ve ruhsal olarak da kendilerini daha iyi hissedeceklerdir denilebilir.

Gazilerin yaşamış olduğu çatışmada vurulma veya mayına basma sonucu fiziksel yaralanmalar, organ kayıpları olabilmektedir. Fiziksel yaralanmalar, bozulan sağlık, hareketlerde kısıtlılık dereceleri gaziler için risk unsurudur. Fiziksel yaralanmanın boyutu, sağlık durumunun ciddiyeti, engel seviyesinin yüksek oluşu gazilerin ruhsal durumlarını olumsuz olarak etkilemektedir (Lew, Tun ve Cifu, 2009; Öznur, 2013). Gazilerin almış oldukları yaraların şiddetine ve fiziksel işlevsizliklerine göre gazilik dereceleri belirlenmektedir. Gazilik derecelerine göre bireylerin psikolojik durumları da farklılık gösterebilmektedir (Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu, 1949). Daha fazla yara almış, kendi ihtiyaçlarını yerine getiremeyecek durumda olan veya fiziksel engele sahip olan gazilerin hayata uyum sağlamları daha zor olacağı için gazilik derecesi psikolojik sağlamlığa etki eden risk faktörü olarak değerlendirilebilir.

Kadın olmanın, evli olmamanın, eğitim düzeyinin düşük olmasının, patlama sırasında saldırının meydana geldiği bölgede bulunmanın, patlamaya görsel olarak tanıklık etmenin, yaralanmış olmanın, yaralanmanın tam olarak iyileşmemiş olmasının,

yas tutuyor olmanın (patlama nedeni ile bir yakın ya da tanıdığıının ölmüş olması), patlamadan sonra ekonomik güçlükler yaşamının, yaralanma nedeni ile çalışmıyor olmanın TSSB gelişimi ile ilişkili olduğunu saptamışlardır (Njenga vd., 2004). Travmatik bir yaşam olayından sonra; farklı travmaların varlığı, ek yaşam stresi, algılanan yaşam tehdidi seviyesi, travma yaşı, travma şiddeti, travma sırasında yaşanan duygusal tepkiler, aile öyküsü, çocukluk dönemi yaşantısı, eğitim durumu, sosyal destek durumu, risk faktörleri olarak değerlendirilebilir (Brewin vd., 2000; Özer, Best, Lipsey ve Weiss, 2003). Bu risk faktörleri bireylerin psikolojik uyumlarına, toparlanmalarına, iyileşme süreçlerine olumlu veya olumsuz olarak etki etmektedir. Bu faktörler ya çeşitli ruhsal bozuklukların görülmesine sebebiyet vererek toparlanmaya olumsuz etki yapmakta ya da psikolojik sorunların yaşanmayarak bireyin bu süreci sağlıklı ve en az yara alarak geçirmesine katkı sağlamaktadır.

2. 3. 4. Gazilerin Psikolojik Sağlıklarına Yönelik Müdahale Programları

Son yıllarda yapılan çalışmalar, bir zamanlar davranışsal sağlık olarak ifade edilen ordu kültürünün; psikolojik sağlığın tamamıyla fiziksel sağlık kadar önemli olduğu bir kültüre dönüşmesine odaklanmıştır (Casey, 2011). Bu amaçla yapılan çoğu çalışma karmaşık ve belirsiz bir gelecekte ülkenin korunmasına yardımcı olan orduyu daha iyi yapma amacıyla tasarlanmaktadır. Yıllardır süren savaş yüzünden ordu topluluğunda yaşanan stres ve gerginlik, basın ve bilimsel literatür tarafından belgelenmiştir. Bu doğrultuda askerler, aile üyeleri ve gaziler arasında psikolojik sağlamlığı artırmak, geliştirmek isteyen koruyucu programlar geliştirilmiştir (Meredith vd., 2011; Morgan ve Bibb, 2011). Orduda psikolojik sağlamlığı arttırmaya yönelik olarak düzenlenmiş müdahale programları askerlerde, aile üyelerinde ve ordunun sivil iş gücünde psikolojik sağlamlık geliştirmeye yöneliktir (Casey, 2011; Morgan ve Bibb, 2011; Reivich vd., 2011).

Askeriye bünyesinde görev yapan askerler, savaşa katılmak, çatışmaya girmek, ölüm tehdidi altında yaşam sürdürmeye çalışmak gibi performanslarını, istekliliklerini ve çoğu durumda kişisel ilişkilerini etkileyen kümülatif stres faktörlerine maruz kalmaktadırlar (Masten ve Obradovic, 2006). Bu bağlamda, psikoloji biliminden yararlanarak askeri kuvvetlerin psikolojik sağlıklarının artırılması hedeflenmektedir. Çalışmalar, tedavi odaklı yaklaşımın ötesine geçerek, askerlerde halihazırda mevcut psikolojik sağlıklarını koruma ve geliştirilmesi üzerine odaklanmaktadır. Bu programlar, pozitif psikolojinin son çalışmalarından faydalanmakta ve bireylerin güçlü yönlerini temel almaktadırlar (Seligman, 2002). Bu nedenle programlar askerlerin savaşa başlamadan

önce "daha iyi" olabildiklerini, böylece döndükten sonra daha iyi "olmaya" gerek kalmayacağını vizyon olarak belirlemişlerdir (Casey, 2011).

Psikolojik sağlamlık terimi birden fazla tanıma sahip olmakla birlikte, bu eğitime rehberlik eden şey, ciddi tehditlere rağmen iyi sonuçlar veren bir dizi süreçtir (Masten, 2001). İyimserlik, etkili problem çözme, inanç, anlam duygusu, duygusal farkındalık, öz-yeterlik, dürtü kontrolü, empati, yakın ilişkiler ve maneviyat gibi diğer hususların yanı sıra psikolojik sağlamlığa katkıda bulunan koruyucu faktörler vardır (Masten ve Reed, 2002). Bu eğitimlerin hazırlık aşamalarında psikolojik sağlamlık araştırmacıları tarafından belirlenen faktörlere odaklanıldığı gibi, buna ek olarak, güçlü yönlerini belirleme (Park, Peterson ve Seligman, 2004), şükür artırma (McCullough, Emmons ve Tsang, 2002) ve aktif yapıcı tepkiler yoluyla ilişkileri güçlendirme (Gable, Reis, Impett ve Asher, 2004) gibi pozitif psikolojiden elde edilen deneysel olarak kanıtlanmış kavramlar da yer almaktadır. Ordu personelinin sağlamlığını arttırmak için yapılan programlar değerlendirildiğinde, hem askeri hayatta hem de kişisel hayatta değerli olarak kabul edilebilecek öğrenme becerilerini öğrettiğini söylemek mümkündür (Reivich vd., 2011).

Orduda sağlamlığı arttırmayı hedefleyen müdahale programları "benlik bilinci, öz düzenleme, iyimserlik, zihinsel dayanıklılık, karakterin güçlü yönleri, ilişki vb. yeterlilik alanlarını geliştirmeyi ilke olarak benimsemişlerdir. Müdahale programlarında benimsenen ilkelere bakıldığında psikolojik sağlamlık araştırmalarında koruyucu faktör olarak değerlendirilen değişkenler olduğu görülmektedir (Casey, 2011):

(a) Benlik bilinci: Birinin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını tanımlamak ve her biri verimsiz, kendine zarar verici olan kalıpları tanımlamak.

(b) Öz düzenleme: Dürtüleri, düşünce, duygu ve hedefleri gerçekleştirmek için davranışları düzenleyebilme ve duyguları ifade etme isteği ve yeteneği.

(c) İyimserlik: Benlikte ve diğerlerinde iyiliği fark etmek, kontrol edilebilir olanın, gerçeğe bağlı kalmanın tanımlanması ve verimsiz, kendine zarar verici inançlara meydan okumak.

(d) Zihinsel dayanıklılık: Esnek ve doğru düşünme, geniş bakış açısına sahip olma ve yeni stratejiler denemek için istekli olmak.

(e) Karakterin güçlü yönleri: Kendinde ve başkalarındaki en güçlü yönleri belirlemek, zorlukların üstesinden gelmek ve hedeflere ulaşmak için kişinin gücüne güvenmesi ve kendi birliğinde güçlü bir yaklaşımın geliştirilmesi.

(f) İlişki: Olumlu ve etkili iletişim, empati, yardım istemeye istekli olma ve yardım sunma isteği yoluyla güçlü ilişkiler kurma.

Psikolojik sağlamlık bireysel kişilik özelliklerinden çok daha fazla şeyi kapsamakta olup; bireyin yaşam deneyimleri ile mevcut yaşam durumu arasındaki etkileşimi içeren bir

süreçtir (Obradovic, Burt ve Masten, 2006). Örneğin, sağlamlık, önlemeye (strese maruz kalmadan önce) veya tedaviye (bu stresin zararlı etkilerinden kurtulma) ilişkin durumlara uygulanabilir. Sağlamlığı arttıran veya koruyucu faktör olarak işlev gören unsurların askeri personeller üzerinde nasıl uygulanabileceği ile ilgili araştırmalar; savaş, terör vb. durumların olumsuz etkileriyle birlikte günümüzde daha çok önem kazanmıştır (Meredith vd., 2011).

Meredith ve diğerleri (2011) tarafından yapılan çalışmada, sağlamlık programlarını içeren 270 çalışma incelenmiş, literatür taramasında sağlamlığı artıran yirmi farklı faktör bulunmuştur. Bu sağlamlık faktörleri, birey, aile, kurum (birim) ve toplum düzeyinde kategorize edilmiştir. Bir birey içinde sağlamlığı destekleyen içsel faktörleri, bir gruba dahil olan diğer bireyleri de (ör. aile, kurum, topluluk) içine alan sağlamlık faktörlerinden ayırmak için böyle bir düzenleyici çerçeve kullanmışlardır:

Bireysel faktörler: Olumlu başa çıkma, olumlu duygulanım, olumlu düşünme, gerçekçilik, davranışsal kontrol, fiziksel zindelik ve fedakarlık.

Ailesel faktörler: Duygusal bağlar, iletişim, destek, yakınlık, yetiştirme, uyum.

Kurumsal faktörler: olumlu komuta iklimi, takım çalışması, bağlılık (misyonu sürdürmek amacıyla).

Toplumsal faktörler: Aidiyet, bağlılık (insanları bir araya getiren bağlar), ortak yarar.

Bireysel faktörler, ailesel faktörler, kurumsal faktörler ve toplumsal faktörler olarak sınıflandırmalar yapılarak psikolojik sağlamlığı arttıran faktörleri tanımlanmışlardır. Bunların yanı sıra yapılan çalışmada en güçlü kanıta sahip bireysel faktörler olumlu düşünme, olumlu duygulanım, olumlu başa çıkma, gerçekçilik ve davranışsal kontrol olarak tespit edilmiştir. Ailesel faktörler arasında aile desteği, kurumsal faktörlerden olumlu komuta iklimi, toplumsal faktörlerden ise aidiyetlik en fazla bulguya sahip, etkisi yüksek faktörler olarak belirlenmiştir (Meredith vd., 2011).

Siyasi ve ideolojik hedeflerini gerçekleştirmek için daha fazla şiddete ve zarar vermeye yönelik terör eylemlerine karşın güvenlik görevlileri; ülkeyi korumak, ülkenin huzurunu, birlik bütünlüğünü sağlamak için görev başında olmaktadır. Tüm dünya ve Türkiye’de tam anlamıyla huzurun sağlanması, terör eylemlerinin sona ermesi durumu zor gibi görünmesi sebebiyle bu süreç Türk milletine özellikle de güvenlik görevlilerine, onların yakınlarına yaşam biçimlerine, psikolojik durumlarına zarar vermeye devam edecektir. Bu nedenle Türk Silahlı Kuvvetleri’nde görevli askerlerin, aile üyelerinin, ordu sivillerinin fiziksel ve psikolojik olarak hazırlıklı olma, dayanıklı olma durumlarının desteklenmesi önemlidir. Güvenlik görevlilerinin psikolojik olarak sağlam olmalarının altında yatan etmenlerin saptanması, bu sağlamlığı etkileyen içsel ve dışsal faktörlerin

belirlenmesi psikolojik olarak daha sağlıklı bir orduya, millete sahip olmaya katkı sağlayacaktır.

2. 4. Literatür Taramasının Sonucu

Bireyler, yaşamlarının belirli bir döneminde hayatın gidişatını, normal seyrini değiştirecek herhangi bir sarsıcı, zorlayıcı, stres verici olay veya olaylarla karşılaşabilmektedirler. Kimi bireyler deneyimledikleri durumlardan sonra hayata kaldıkları yerden devam edebiliyorken, kimileri de bir takım aksamalar yaşayarak hayata uyum sağlama noktasında zorluklar yaşayabilmektedirler. Yaşanılan sıkıntı, stresten sonra bireylerin uyum sağlamada göstermiş olduğu farklılıklar psikoloji biliminde psikolojik sağlık kavramıyla açıklanabilmektedir.

Psikolojik sağlık kavramından bahsedebilmek için bireye stres veren, yaşamı olumsuz olarak etkileyen bir risk faktörünün var olması gerekmektedir. Bu çalışmada risk faktörü olarak terörle etkin bir şekilde mücadele eden Türkiye'nin güvenliğini sağlamakla görevli olan güvenlik görevlileri için risk unsuru olan "teröre maruz kalma" durumu risk faktörü olarak değerlendirilmiş, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da terörle mücadele eden güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlamlığının incelenmesi araştırmaya değer görülmüştür. Doğu ve Güneydoğu'da vatani görevini yapan veya orduda görev alan bireylerin terörle mücadelede girmiş oldukları çatışmalar, patlayıcı el bombasına maruz kalma, mayına basma, yaralanma, organ kaybı, arkadaşın şehit olması, teröristle karşı karşıya kalma gibi örseleyici deneyimler bireyleri psikolojik olarak etkilemekte, yaşama uyumlarını zorlaştırmaktadır.

Çatışma, mayına basma, yaralanma sonucu gazi olan güvenlik görevlilerinin bazıları sarsıcı olaydan sonra kendilerini toparlayıp kaldıkları yerden hayata devam edebiliyorken bazıları ise sonraki süreci daha zor atlatabilmekte veya diğerlerine göre daha fazla psikolojik probleme sahip olabilmektedir. Bu bağlamda gazilerin psikolojik sağlamlıklarına etki eden bireysel, toplumsal ve çevresel bir takım faktörlerin koruyucu etkisini incelemek yerinde olacaktır. Olumsuz deneyime maruz kalmış çocuk, genç ve yetişkinlerin psikolojik sağlamlığına etki eden çeşitli koruyucu faktörler yurtiçi ve yurtdışında yapılan çalışmalarla ortaya koyulmuştur. Bununla birlikte yapılan literatür taramasında gazilerin psikolojik sağlamlıklarına yönelik yapılan araştırmalar daha çok yurtdışında yapılmış, Türkiye'de gazilerin psikolojik sağlamlıklarına ilişkin çalışmalara pek rastlanmamıştır. Bu bağlamda gazilerin psikolojik sağlamlıklarının inceleyen bu çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

3. YÖNTEM

3. 1. Araştırma Modeli

Bu araştırma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da gazi olmuş güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlıklarını derinlemesine incelemek amacıyla nitel araştırma yaklaşımlarından biri olan "olgu bilim" yöntemiyle yapılmıştır. Nitel araştırmanın amacı insan davranışlarını, algılarını ve deneyimlerini, içinde bulunduğu ortam içinde ve çok yönlü olarak anlamaya çalışmaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Olgubilim deseni farkında olduğumuz fakat derinlemesine ve ayrıntılı bir anlayışı sahip olmadığımız olgulara odaklanmaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Olgubilim deseni, insanın deneyimleriyle oluşturduğu anlamlara odaklanır, deneyimlerin davranışları biçimlendirdiğini, davranışların basit bir yanıt ya da tepkiden ziyade kasıtlı ve amaçlı olduğunu, davranışların amaçlar, inançlar, korkular, istekler veya algılara göre şekillendiğini, aynı fenomeni deneyimleyen bireylerin deneyimlerinin ve oluşturdukları anlamların farklı olduğunu, insanların güncel olduğu kadar geçmiş deneyimlerinin de önemli olduğunu savunur (Saban ve Ersoy, 2016). Gerçekliği bireysel boyutta ele alan ve bireysel deneyimlerin oluşturduğu bakış açısını kendine hareket noktası yapan fenomenolojik desen, gazilerin psikolojik sağlıklarına etki eden durumları daha iyi tanınmasına, anlaşılmasına ve ortaya konulmasına yardımcı olmuştur.

Bu araştırmada gazilerin tecrübe ettikleri zorlu yaşam olaylarından sonra hayata uyumlarını etkileyen faktörlerin neler olduğu, bu faktörleri nasıl algıladıkları, ilgili durumla nasıl başa çıktıkları, kendilerini destekleyen kaynakların neler olduğu, bu süreci nasıl değerlendirdikleri, sürece ilişkin duygu, düşünce ve davranışlarının neler olduğunu derinlemesine ve ayrıntılı olarak incelemek amaçtır. Bu sebeple nitel araştırma desenlerinden araştırmanın doğasına uygun olan "olgubilim (fenomenoloji) deseni" kullanılmıştır.

3. 2. Araştırma Grubu

Bu araştırmanın örneklem grubu, son otuz yılda terörle mücadele sürecinde gazi olmuş, yatalak ve beyin hasarı olmayan, Türk Silahlı Kuvvetleri Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi'nde tedavi olmuş, Rize, Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ve Türkiye Muharip Gaziler Derneği'ne kayıtlı olan gazilerden oluşturulmuştur. Araştırma grubunun seçimi amaçlı örnekleme yöntemlerinden biri olan "ölçüt örnekleme" yöntemi ile yapılmıştır. Amaçlı örnekleme zengin bilgiye sahip olduğu

düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak verir (Paton, 2014). Ölçüt örnekleme yöntemindeki temel anlayış önceden belirlenmiş bir dizi ölçütü karşılayan bütün durumların çalışılmasıdır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Çalışmaya uygun örneklem oluşturulurken Rize, Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun Aile ve Sosyal Politikalar İl Müdürlükleri ve Türkiye Muharip Gaziler Dernekleriyle irtibata geçilerek bu kurumlara kayıtlı (Rize=19, Trabzon=31, Giresun=29, Ordu=21 ve Samsun=50) gaziler belirlenmiştir. Araştırma grubundaki gazilerin araştırmaya gönüllü katılmalarını sağlamak amacıyla ön görüşme yapılmış, araştırmacının amacı ve süreci hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Katılımcıların soruları içten, samimi, doğru ve güvenilirliği artırıcı şekilde cevaplamalarını sağlamak önemsenmiştir. Bu doğrultuda samimi, güven verici bir ortam sağlamak amaç edinilmiştir. Araştırma grubu, özellikle mülakat yapılabilecek yeterliğe sahip, demografik bilgi formu neticesinde bilgi çeşitliliği sağlayabilecek istekli kişilerden oluşturulmuştur. Araştırmacı tarafından belirlenen ölçütlere uyan ve araştırmaya gönüllü katılmak isteyen gazi sayısı yapılan ön görüşmelerden sonra 30 olarak belirlenmiştir.

Araştırmanın Rize, Trabzon, Giresun, Ordu ve Samsun'da yaşayan gazilerden seçilmesinde, ekonomik kaynaklarının yeterliliği ve katılımcılara ulaşılabilirlik dikkate alınmıştır. Gazilerin yaşam şekillerinin, ait oldukları sosyal çevrenin, kültürel özelliklerinin, yetiştirme tarzlarının; düşüncelerini, duygularını ve algılarını etkileyeceği düşünülerek, daha zengin veriler elde etmek amaçlanmıştır. Araştırmanın farklı beş ilde yapılmasının bir diğer sebebi ise katılımcıların terörle mücadele sürecindeki çeşitli travmatik etkiler sonucu o anları tekrar hatırlamak istememek, sivil hayatta tekrar terörün hedefi olmamak gibi çeşitli sosyal ve politik kaygılar ile çalışmaya katılmama durumunda ortaya çıkabilecek sorunları yaşamamak için bir önlemini içermektedir.

Bu araştırmanın örneklemini oluşturan araştırmaya grubundaki gazilerin demografik bilgi tablosu aşağıda sunulmuştur:

Tablo 4. Araştırma Grubundaki Gazilerin Demografik Bilgi Tablosu

Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek	Gazi Olduğu Yıl	Gazi Olduğundaki Statüsü	Nerede Gazi Olduğu	Nasıl Gazi Olduğu	Gazilik Derecesi	Organ Kaybı	
G1	30	İlköğretim	Karayollarında işçi	Er	2007	Şırmak	Operasyonda	6	İşlev azalması
G2	41	İlköğretim	Karayollarında bekle	Er	1996	Kuzey Irak	Sınır ötesi çatışma	4	Sağ dizaltı kaybı, protez
G3	35	Ortaokul	Karayollarında işçi	Jandarma er	1999	Kuzey Irak	Mayın patlaması	4	Sağ dizaltı kaybı, protez
G4	41	Ortaokul	Karayollarında işçi	Er	1996	Şırmak	Pusuya düşme, çatışma	5	Sağ kol 15cm kısıklık, işlev azalması, platin
G5	38	Ortaokul	İşçi	Er	1998	Erzurum-horasan yolu üzeri	Trafik kazası	6	Bel kemiği kırık, platin
G6	43	Ortaokul	İşçi	Er	1993	Şırmak-Gabar	Operasyon, çatışma	6	4 cm bacak kısıklığı,
G7	37	İlköğretim	Karayollarında bekle	Er	1999	Hakkari Şemdinli	Operasyon, mayın	4	Sol diz altı protez
G8	42	İlköğretim	Karayollarında bekle	Roket atar yardımcısı, er	1995	Kuzey Irak	Çelik hareket operasyonu, çatışma	5	6cm kol kısıklığı
G9	42	Lise	Karayollarında işçi, öncesinde özelde	Er	1995	Kuzey Irak sınır ötesi	Mayın, vurulma	4	Sağ ayak protez, gözleri rahatsız
G10	43	Ortaokul	Tarım işçisi	Eribaş	1994	Batman-Sason	Yaralanma, çatışma	6	İşlev azalması
G11	32	Lise	Kütüphane memuru	Jandarma ulaştırma eri	2011	Mardin	Mayın patlaması araçta	6	İşlev kaybı
G12	33	Önlisans	Memur	Er	2007	Şırmak	Operasyon dönüşü, tuzak	5	İşlev kaybı
G13	44	Önlisans	İşçi emeklisi, milli sporcu	Er çavuş	1994	Şırmak Silopi	Operasyon dönüşü, mayın	4	Sol dizaltı protez
G14	43	Lise	-	Uzman çavuş	1997	Ağrı dağı	Operasyon, mayın patlaması	6	İşlev kaybı
G15	41	Lise	Başhekim sekreteri	Çavuş	1995	Hakkari çukurca	Çatışma, yaralanma	6	İşlev kaybı
G16	28	Lise	-	Er	2008	Tunceli	Mayın	6	İşlev kaybı
G17	35	İlkokul	Karayollarında işçi	Piyade er	2000	Hakkari	Çatışma	6	İşlev kaybı
G18	51	Üniversite	Serbest	Asteğmen	1993	Van	Çatışma	5	İşlev kaybı
G19	47	Lise	Emekli astsubay	Astsubay/kıdemli çavuş	1994	Bingöl, Yedisu	Operasyon, çatışma	6	Uzun zafiyeti, kalça kısıklığı
G20	32	İlkokul	Karayollarında işçi	Jandarma onbaşı	2004	Hakkari Şemdinli	Operasyon, çatışma, mayın	4	Organ zedelenmeleri

Tablo 4'ün devamı

Yaş	Eğitim Düzeyi	Meslek	Gazi Olduğu Yılı	Gazi Olduğundaki Statüsü	Nerede Gazi Olduğu	Nasıl Gazi Olduğu	Gazilik Derecesi	Organ Kaybı
G21	35	Lise	2004	Uzman çavuş	Siirt	Çatışma	5	Organ zedelenmesi
G22	46	Üniversite	1994	Özel tim	Diyarbakır	Operasyon	6	Çene platin
G23	35	Lise	2005	Topçu er	Mardin	Tank bakımı sırasında kaza		Sol ayak işlev kaybı
G24	29	Önlisans	2007	Onbaşı	Hakkari Şemdinli	Operasyon, mayın	6	İşlev kaybı
G25	37	Lise	1999	Jandarma sınır TIM'inde er	Şırnak Şenoba	Tuzaklama	2	İki ayak prptez
G26	45	Lise	1995	Özel harekâta uzman çavuş	Bingöl	Operasyon dönüşü pusu	1, bakıma muhtaç	Yürüyemiyor
G27	37	Ortaokul	1998	Komando er	Hakkari Şemdinli	Kuzey irak operasyon	4	Sağ dizaltı yok
G28	44	Lise	1992	Er	Hakkâri çukurca üzümlü karakolu	Kuzey irak çatışma	4	Elini kullanamıyor
G29	40	İlkokul	1996	Er	Hakkari Şemdinli	Kuzey irak çatışma	5	%42 sakatlık
G30	26	Lise	2014	Er	Şırnak	Çatışma	6	İşlev kaybı

3. 3. Verilerin Toplanması

3. 3. 1. Veri Toplama Araçları

Araştırmanın verilerinin toplanmasında araştırmacı tarafından hazırlanan demografik bilgi formu ile yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır.

3. 3. 1. 1. Demografik Bilgi Formu

Demografik bilgi formunda gazilerin yaşı, eğitim düzeyi, mesleği, medeni durumu, çocuk sayısı, bakmakla yükümlü olduğu kişiler, gazi oldukları yıl, gazi oldukları statü (er, erbaş, astsubay, subay vb.), nerde gazi oldukları (operasyonda, kışlada, görevde vb.), nasıl gazi oldukları(kaza, çatışma, olayın nasıl olduğu vb.), gaziliğin derecesi (organ kaybı, kalıcı yara veya yara izi, psikolojik vb.) vb. bilgilere dair sorular yer almaktadır.

3. 3. 1. 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu

Görüşme, insanların 'zihinlerinde' ve 'kalplerinde' olanları ortaya çıkarmak için kullanılan en önemli veri toplama araçlarından biridir (Ekiz, 2009). Karasar'a (2014) göre ise görüşme, bireylerin çeşitli konulardaki bilgi, düşünce, tutum ve davranışları ile bunların oluş nedenlerinin öğrenilmesinde en kestirme yol olarak tanımlanmaktadır. Görüşme metodunun en belirleyici özelliği olarak, görüşülen kişilerin bakış açılarını ortaya çıkarmaktır. Dolayısıyla görüşülenlerin anlam dünyalarını, duyu ve düşüncelerini anlama, nicel görüşmelerden farklı olarak yüzeysel değil de daha detaylı ve derinlemesine öğrenmek mümkün olabilmektedir (Kuş, 2012). Bu araştırmada, Türkiye Cumhuriyeti güvenlik güçleri kapsamında sadece terörle mücadele nedeniyle gazi olan güvenlik görevlilerinin gazilik kavramına ilişkin atıfları, teröre maruz kaldıktan sonra psikolojik, sosyal, duygusal, dinsel ve fiziksel durumlarına ilişkin görüşleri ve sosyal yaşam ve sosyal çevrelerine yönelik görüşlerini incelemek amacıyla araştırmacı tarafından hazırlanmış ve dört ana bölümden oluşan yarı-yapılandırılmış mülakat formu kullanılmıştır. Mülakat formunda yer alan bölümlerin başlıkları aşağıdaki gibidir:

BÖLÜM A: Gazilerle ilgili demografik bilgiler

BÖLÜM B: Gazilerin "gazilik" kavramına yönelik atıfları

BÖLÜM C: Gazilerin psikolojik, sosyal, duygusal, dinsel ve fiziksel boyutlarına ilişkin görüş ve düşünceleri

BÖLÜM D: Sosyal yaşam ve sosyal çevrelerine ilişkin düşünceleri

Araştırma ile ilgili bilgi toplamak için kullanılan yarı yapılandırılmış görüşme formu, gazilerin duygularının derinliğini, hayatlarını düzenleme şekillerini, yaşadıkları travmayla

ilgili düşüncelerini, travmanın ardından psikolojik sağlamlıklarına etki edecek mizah, sosyal destek, umut düzeyleri, beden algıları, kişisel özelliklerinin neler olduğuna dair bilgilerini, deneyimlerini ve temel kavrayışlarını ortaya çıkarabilecek seviyede hazırlanmıştır. Yarı yapılandırılmış görüşme formu hazırlanırken, katılımcılardan toplanacak bilgilerin derinlemesine incelenmesini, gazilerin duygu, düşünce ve davranışlarını tam anlamıyla anlamaya ve ifade etmeye olanak sağlayacak, açık anlaşılır şekilde açık uçlu sorular kullanılmıştır. Hazırlanan bu sorular kategorilere ayrılarak, mülakat yapılırken araştırmacı ve katılımcıya kolaylık sağlamasına, kendi içlerinde bütünlük oluşturmalarına dikkat edilmiştir.

Yarı yapılandırılmış mülakat formu, alanında uzman üç akademisyen tarafından dil ve anlam uygunluğu açısından incelenmiş ve alınan dönütler doğrultusunda düzenlemeler yapılmıştır. Uzman incelemesi bu tip araştırmalarda niteliğin artırılması konusunda alınan önlemlerden birisidir (Tracy, 2013).

3. 3. 2. Veri Toplama Süreci

Veri toplama süreci, çalışmanın sınırlarının çizilmesini, bilginin kaydedilmesi için protokol yapılmasının yanında yapılandırılmış ya da yarı yapılandırılmış gözlemler, mülakatlar, dokümanlar ve görsel materyaller vasıtasıyla bilginin toplanmasını içerir (Creswell, 2014). Nitel araştırmaların arkasında yatan fikir, araştırmacının araştırma problemi ve araştırma sorularını en iyi şekilde anlamasına yardımcı olacak katılımcıları ve çalışma yerlerini amaca yönelik olarak seçmektir (Creswell, 2014). Araştırmanın veri toplama sürecinde, çalışmanın amacına bağlı olarak bilgi açısından zengin durumların seçilip derinlemesine araştırma yapılabilir; zaman, para ve işgücü açısından var olan sınırlılıklar nedeniyle kolay ulaşılabilir, uygulama yapılabilir katılımcıların seçilmesi tercih edilmiştir (Büyüköztürk, Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2016). Bu plan doğrultusunda araştırma grubunu oluşturan Trabzon, Rize, Giresun, Ordu ve Samsun olmak üzere beş ilden seçilen gazilerle veriler toplanmıştır. Özellikle dernekler aracılığıyla görüşmeye müsait ve görüşme imkanı olan gaziler seçilmiş ve ön görüşme yapılmaya çalışılmıştır. Ön bilgiler alınırken özellikle mülakat yapılabilecek yeterliğe sahip, kendisine ulaşılma imkanı olan, demografik bilgi formu neticesinde bilgi çeşitliliği sağlayabilecek kişiler belirlenmiştir. Katılımcıların soruları içten, samimi, doğru ve güvenilirliği artırıcı şekilde cevaplamalarını sağlamak önemsenmiştir. Bu doğrultuda samimi, güven verici bir ortam sağlamak amaç edinilmiş ve çalışma hakkında detaylı bilgi verilmiştir (Patton, 2014). Ön görüşme sonrasında gönüllü olan, çalışmaya katılmayı kabul eden gazilerimizle görüşmeler yapılmış, araştırma verileri toplanmıştır. Yapılan bir kısım görüşmelerden sonraki görüşülecek gaziler belirlenirken, gazi oldukları yıl, gaziliklerinin derecesi (gazilerin

rahatsızlık, sağlık durumlarına göre belirlenir), travma yaşantıları, ne şekilde gazi oldukları, eğitim durumlarının farklı olmasına özen gösterilmiştir

Araştırma sürecinde Samsun'dan 9, Trabzon'dan 11, Ordu'dan 5, Giresun'dan 3, Rize'den 2 gazi olmak üzere toplamda 30 gazi ile görüşülmüştür. Terör olayına maruz kalmanın yaratmış olduğu travmatik süreçten sonra psikolojik sağlamlığa etki eden değişkenlerin incelenmesinde gazilerin vermiş olduğu bilgilerin farklılık göstermesi, duruma değişik bakış açılarıyla yaklaşan gazilerle görüşme yapılması amaç edinilmiştir. Gazilerle yapılan görüşmeler neticesinde vermiş oldukları bilgilerin çeşitliliğini yitirmeye başlaması nedeniyle 30 görüşmenin yeterli olduğu anlaşılmıştır.

Veri toplama süreci nitel mülakatlarla yüz-yüze gerçekleştirilmiştir. Bu süreçte veriler, katılımcıların görüş, fikir, duygu ve yaşantılarını ortaya çıkarma amacı güden açık uçlu sorularla toplanmıştır. Bu süreçte sorulacak sorular önceden hazırlanmış ve cevaplar ses kayıt cihazıyla kaydedilmiştir. Herhangi bir veri kaybını engellemek amacıyla iki adet ses kayıt cihazı kullanılmıştır. Var olan sorulara verilen cevaplar neticesinde katılımcıların düşünce ve duygularını derinlemesine incelemek amacıyla katılımcılara çeşitli açık uçlu sorular yöneltilmiştir. Mülakata başlamadan önce mülakatın yapıldığı tarih, mülakat yapılan kişi ve yer kaydedilmiştir. Her mülakatta kullanılacak süreçlerin standart olması için yönergeler hazırlanmıştır (Creswell, 2014). Mülakata başlamadan önce yapılan çalışmanın amacı, genel olarak soruların içeriği ve etik kurallar hakkında bilgi verilmiştir. Sonuç olarak, araştırma veri toplama süreci 30 katılımcı ile yüz yüze görüşmeler şeklinde, ses kayıt cihazlarıyla kayıt altına alınarak gerçekleştirilmiştir.

3. 4. Verilerin Analiz Süreci ve Yöntemi

Verilerin analizini yapmadan önce bir plan belirlenmiştir. Bu plan ses kayıt cihazıyla toplanan ham veriler, bu verilen analiz için hazırlanması ve düzenlenmesi, verilerin tamamını okuma ve inceleme, verilerin kodlanması, temaların oluşturulması, temaların bağlantılarının kurularak nasıl sunulacağına belirlenmesi ve temaların anlamının yorumlanması şeklinde düşünülmüştür (Creswell, 2014).

Araştırma sürecinde planlanan gazilerle görüşülmüş, yapılan mülakatlar ses kaydına alınmıştır. Ses kaydına alınan görüşmeler zaman kaybedilmeden bilgisayar ortamına aktarılmıştır. Ses kayıtlarının bilgisayar ortamına aktarılması için planlanan tüm görüşmelerin yapılması beklenmemiştir. Görüşmelerdeki ortamın ve atmosferin üzerinden zaman geçirilmeden yazıya dökülmesindeki amaç araştırmacı olarak gazilerin duygu, düşünce, davranış ve bilgi bütünlüğünü kaybetmeden gazi ile ilgili gözlemleri, bilgileri olduğu gibi aktarmaktır. Ardından verilerin tamamını okuma veya inceleme basamağına geçilmiştir. Burada amaç toplanan bilgilerin ne olduğunu anlamaya yönelik derinlemesine

düşünmedir. Gazilerin söylediği genel fikirler, sahip oldukları yaşantılar, psikolojik sağlamlıklarına etki eden durumların benzerlik ve farklılığı, travma sonrası duygu ve düşünceleri, toparlanma sürecine etki eden durumların farklılıkları nelerdir genel olarak fikir oluşturulmaya çalışılmıştır. Toplanan bilgilerin derinliği, kullanılabilirliği gözden geçirilmiştir. Gazilerle yapılan görüşmeler Word ortamına aktarıldıktan sonra verilere hakim olmak, var olan eksiklikleri belirlemek, başka veri toplamaya ihtiyaç duyulup duyulmadığını öğrenmek, mülakat yapılan gazilerin verdiği cevaplardaki var olan boşlukları tespit edip tekrar gazilerle görüşme yapılıp yapılmamasına karar vermek amacıyla veriler defalarca okunmuştur. Verilerde tespit edilen boşlukları doldurmak amacıyla bazı gazilere tekrar dönüş yapılmış, verilerde doygunluğa ulaşma sağlanmaya çalışılmıştır.

Araştırma verileri "içerik analiz yöntemi" kullanılarak analiz edilmiştir. İçerik analizinde temel amaç, toplanan verileri açıklayabilecek kavramlara ve ilişkilere ulaşmaktır. İçerik analizi yoluyla verileri tanımlamaya, verilerin içinde saklı olabilecek gerçekleri ortaya çıkarmaya çalışılır. İçerik analizinde temelde yapılan işlem, birbirine benzeyen verileri belirli kavramlar ve temalar çerçevesinde bir araya getirmek ve bunları okuyucunun anlayabileceği bir biçimde düzenleyerek yorumlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2016).

Araştırma verileri dört aşamada analiz edilmiştir:

1. Verilerin kodlanması
2. Temaların bulunması
3. Kodların ve temaların düzenlenmesi ve tanımlanması
4. Bulguların yorumlanması

1. Verilerin Kodlanması: Verilerin analizinde ilk aşama verilerin kodlanmasıdır. Bu aşamada elde edilen veriler incelenmiş, anlamlı bölümlere ayrılmış, her bölümün kavramsal olarak ne anlama geldiği bulunmaya çalışılmıştır. Katılımcıların ifade ettiği her bir cümle bazen bir sözcük bazen bir kelime grubuyla kodlanmıştır. Tüm veriler bu şekilde tek tek kodlandıktan sonra verilerin incelenmesi ve düzenlenmesine yardımcı olacak kod listesi oluşturulmuştur. Toplanan verilerin farklı bölümlerinde yakın anlamlara sahip veriler, aynı kodlarla isimlendirilmeye çalışılmıştır. Bu yolla farklı bölümlerde yer alan anlam bakımından ilişkili olan verilerin bir araya getirilmesi ve ilişkilendirilmesi mümkün olmuştur. Verilerin kodlanması sürecinde veriler defalarca okunmuş, üzerinde tekrar tekrar çalışılmış, anlamı en iyi yansıtabilecek bir kavram bulunmaya çalışılmıştır.

2. Temaların Bulunması: İlk aşamada oluşturulan kodlardan yola çıkarak verileri genel düzeyde açıklayabilen ve kodları belirli kategoriler altında toplayabilen temalar

bulunmaya çalışılmıştır. Temaları oluştururken, kodlar bir araya getirilmiş, kodlar arasındaki ortak yönler bulunmuştur ve veriler aynı kategori altında sunulmuştur.

Tematik kodlama yaparken iç tutarlılık ve dış tutarlılık ilkelerini göz önünde bulundurmak önemlidir. İç tutarlılıkta ifade edilen durum, ortaya çıkan temanın altında yer alan verilerin anlamlı bir bütün oluşturup oluşturmadığıdır. Dış tutarlılık ise ortaya çıkan temaların tümünün araştırmada elde edilen verileri anlamlı bir biçimde açıklayabilmesine ilişkindir (Yıldırım ve Şimşek, 2016). Yani temalar, birbirinden farklı olmakla birlikte kendi aralarında anlamlı bir bütün oluşturabilmesi gerekir (Patton, 2014).

3. Kodların ve Temaların Düzenlenmesi: Veriler, kodlandıktan ve temalar oluşturulduktan sonra üçüncü aşamada, elde edilen veriler okuyucunun anlayabileceği bir dille tanımlanmış, açıklanmış ve sunulmuştur.

Bu aşamada araştırmacının mümkün olduğu kadar tanımlayıcı olması ve elde edilen bulguları ilk elden okuyucuya sunması önemlidir. Araştırmacı kendi görüş ve yorumlarına yer vermez, toplanan bilgileri işlenmiş bir biçimde okuyucuya sunar (Saban ve Ersoy, 2016).

4. Bulguların Yorumlanması: Ayrıntılı bir biçimde tanımlanan ve sunulan bulgular araştırmacı tarafından yorumlanmış ve konuyla ilgili sonuç ve bulgulara ulaşılmıştır. İlk elden toplanmış verilere uygun olarak görüş ve yorumlar yapılmaya dikkat edilmiştir. Toplanan verilere anlam kazandırmak, bulgular arasındaki ilişkileri açıklamak, neden sonuç ilişkileri kurmak, bulgulardan bir takım sonuçlar çıkarmak ve elde edilen sonuçların önemine ilişkin açıklamalar yapılmıştır. Bu aşama araştırmanın 4. bölümü olan “Bulgular” kısmında ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde araştırmanın amacı doğrultusunda, gazilerle yapılan görüşmeler aracılığıyla elde edilen bulgulara yer verilmiştir. Mülakatlar sonucu elde edilen bulgular analiz edilerek ortaya konulmuştur. Bulgular tablolar halinde açıklanmaya çalışılmış, araştırma gurubundaki gazilerin görüşlerinden alıntılar yapılmıştır. Araştırma kapsamında yapılan içerik analizi sonucunda katılımcıların gazi olduktan sonraki psikolojik sağlamlık boyutuna ilişkin elde edilen bulgular on tema halinde sunulmuştur. Bu temalar; (1) Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya güvenlik görevlisi olarak gitmeye ilişkin görüşler, (2) gazi olan güvenlik görevlilerinin gazilik kavramına ilişkin atıfları, (3) gazilerin görüşlerine göre toplumun gazilik algısı, (4) algılanan sosyal destek, (5) beden imgesi algısı, (6) bireysel koruyucu faktörler, (7) sosyal koruyucu faktörler, (8) toparlanma sürecini olumsuz etkileyen faktörler, (9) umut ve umutsuzluk, (10) gazilerin 15 Temmuz'a ilişkin görüşleri şeklindedir.

4. 1. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Güvenlik Görevlisi Olarak Gitmeye İlişkin Görüşler

Araştırmaya katılan gazilere ilk eğitim sürecinden (acemi birliği) sonra, terör bölgesinde (Doğu ve Güneydoğu Anadolu) görev yapmaya ilişkin tercihleri ve bu tercihlerini etkileyen psikolojik, sosyal ve duygusal etmenlerin olup olmadığına ilişkin sorular sorulmuştur. Gazilerin, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya güvenlik görevlisi olarak gitmeye yönelik tercihleriyle ilgili görüşleri Tablo 5'te özetlenmiştir.

Tablo 5. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Güvenlik Görevlisi Olarak Gitmeyi Tercih Eden Gazilerin Görüşleri

	Vatan Sevgisi	Kariyer	Dini İnanç	Örselenmişlik
Gönüllü	<ul style="list-style-type: none"> Vatan uğruna Doğu'ya gitmeyi arzulayan (G1,G2,G5,G10,G20,G28,G29) Şehit haberlerinden etkilenme ve vatani koruma isteği (G1,G5,G10,G28,G29) Çocukluk hayali olan (G1,G5,G6)	<ul style="list-style-type: none"> Özel Harekât başvurusunda bulunma (G6) Başarılı asker olması sebebiyle komutanı tarafından yönlendirilme (G15) Gelecek garantisi sağlama (G14)	<ul style="list-style-type: none"> Vatan mücadelesi için gazi olmanın kutsallığı Şehit olmayı arzulama (G12,G17,G25,G29)	<ul style="list-style-type: none"> Parçalanmış aileye sahip olma Olumsuz hayat koşullarına sahip olma (G4, G9)
Kura	Kura sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Güvenlik Görevlisi Olarak Gitme (G3,G7,G8,G11,G13,G16,G18,G19,G21,G22,G23,G24,G26,G27,G30)			

Gazilerin görüşleri doğrultusunda oluşturulan Tablo 5 incelendiğinde, katılımcıların bazılarının acemi birliğini tamamladıktan sonra kendi istekleriyle Doğu'ya gönüllü gitmeyi tercih ettiği, diğerlerinin ise kura sonucu Doğu'da askerlik görevlerini tamamladıkları görülmektedir. Askerde acemi birliğini tamamladıktan sonra usta birliğine geçecek olan gazilerin 15'inin Doğu'ya gönüllü olarak gittiği, diğerlerinin ise kura sonucu Doğu'da görev yaptığı belirlenmiştir. Gaziler, Doğu ve Güneydoğu'da gönüllü olarak görev yapmaya yönelik tercihleriyle ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirmiş, tercihlerinin altından yatan nedenleri açıklamışlardır. Gazilerin verdiği cevaplar incelenerek, Doğu'ya gönüllü olarak gitmeye yönelik tercihleriyle ilgili görüşleri "vatan sevgisi(8), kariyer(3), dini inanç(4) ve örselenmişlik(2)" kategorileri altında toplamıştır. Ayrıca "G3, G7, G8, G11, G13, G16, G18, G19, G21, G22, G23, G24, G26, G27, G30" olmak üzere 15 gazinin kura sonucu Doğu ve Güneydoğu'da görev yaptığı tespit edilmiştir.

4. 1. 1. Vatan Sevgisi

Vatan sevgisi kategorisi altında görüşlerini ifade eden gazilerin 7'si (G1, G2, G5, G10, G20, G28, G29) vatan uğruna Doğu'ya gitmek istediğini, 5'i (G1, G5, G10, G28, G29) şehit haberlerinden etkilendiği için vatani koruma isteğiyle Doğu'ya gitmeyi tercih ettiğini, 3'ü (G1, G5, G6) ise çocukluk hayali olduğu için Doğu'ya gitmeyi arzuladığını ifade etmişlerdir.

Vatan uğruna Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gitmek istediğini ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G1: *Bu vatanın çok güzel geçmişi var bu bütünlüğü devam ettirmek bizim görevimiz.*

G2: *Ben birliğime teslim olan ikinci askerdim benden önce birisi daha gitmişti. Birliğimdeki askerler gitmemem için uğraştı ama ben sonuna kadar Doğu'ya gitmeyi gözümün önüne aldım, aklıma koymuştum. Biz önce vatan dedik... Bu durumu ben kabullenmiştim zaten göreve giderken biliyorduk bunu bile bile kabul ettik. Orda bir zorlama yok bu görevi yapacaksınız diye bir dayatma yok çünkü kapıdan içeriye girerken bile girmek istiyor musun diye soruyorlar. Kendi tercihimizdi bu, vatan, millet, bayrak için.*

G28: *Terör olayı vardı, Sarıkamış'a gittik, orada askeri hastaneye teknisyen arıyorlardı, kimseyi bulamadılar bana teklif ettiler ben yok dedim Doğu'ya gideceğim, bu ülkemi koruyacağım, vatanıma sahip çıkacağım.*

Gazilerin verdiği ifadelere bakıldığında, gaziler vatani korumak, ona sahip çıkmak amacıyla daha rahat bir şekilde görevlerini tamamlamak varken tüm zorluğa ve teröre

rağmen Doğu ve Güneydoğu'ya gitmeyi tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Katılımcılar Doğu'ya gitmenin kendi tercihleri olduğunu belirterek yaşamış oldukları travmadan sonraki süreçte gazi olmanın, yaralanmanın, organ kaybına uğramanın sorumluluğunu kabul ettikleri sonucunda varılabilir. Sonuç olarak yaşamış oldukları olaylardan üzüntü ve pişmanlık duymak yerine, vatan, millet ve bayrak uğruna mücadele içinde olmayı tercih etmenin mutluluğunu, şerefini yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Şehit haberlerinden etkilenen ve vatani koruma isteğiyle Doğu'ya gitmeyi arzulayan gaziler görüşlerini şöyle belirtmişlerdir:

- G10: *Ben 1992 yılında askere gittiğim zaman Manisa/Kırkağaç'ta başka bir yere gitme ihtimali varken ben kendim gönüllü olarak Güneydoğu'ya gittim. Bundan önceki yıllarda askerlikten önce terör olaylarını görüyorduk oradaki macera, vatan sevgisi ikisinin birleşmesiyle oraya gönüllü gitme arzusu uyandı.*
- G29: *Ben ilkokul mezunuyum köyde okudum, çoğu insanla da bazı konuları tartışırım. Gitmeden önce şunu dedim, terörü biliyorum o dönemler çok var, muayeneyi oldum ve komutanlara söyledim ki beni Güneydoğu'ya yazın.*

Örnek gösterilen veriler incelendiğinde, vatan topraklarının korumayı amaç edinen Türk gencinin terör eylemleri ve şehit haberlerinden etkilendiği canı pahasına bile olsa Doğu'da savaşmayı göze aldıkları görülmektedir. Gazilerin ülke geleceği adına endişe duydukları, milli duyarlılıkla birlikte hareket ederek bir amaç uğruna Doğu'ya gitmeyi tercih ettikleri göze çarpmaktadır.

Çocukluğundan beri terör bölgesine gitme ve düşmanla mücadele etme isteği ve hayali olup bunu gerçekleştiren gaziler görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

- G1: *Küçükken, askere gitmeden önce Doğu'dan bu haberleri alıyorduk, ben çok gitmek istiyordum, inşallah büyüdüğüm zaman Doğu'ya gitmek nasip olur, komanda olurum derdim. Allah da kalbime göre verdi.*
- G5: *Şehit cenazesi geldiğinde bizim de canımız yanardı, bir ateş kopardı içimizden. Kendi kendimize derdik, ya ne olursa olsun ben de oralara gideceğim ben de çatışacağım bu ülke için huysuzluk çıkaranlara bölücülük yapanlara karşı geleceğim.*

Yukarıdaki ham verilere bakıldığında G1 ve G5, Doğu'ya giderek düşmanlarla savaşmak, ülkeyi bölmek isteyenleri yenmek, vatani korumak, acılı şehit haberlerinin gelmesini engellemek vb. çocukluk hayallerinin olduğunu ifade etmişlerdir. Çocukluk hayali olarak dile getirdikleri şey aslında amaç edindikleri, ulaşmak istedikleri bir hedef olarak görülmekte ve bu hedef doğrultusunda Doğu ve Güneydoğu'ya gitmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Ayrıca çocukluk hayali olarak ifade ettikleri hedefler o yaşta bu

bilinçte olduklarını ve ülkenin yaşamış olduğu olayların toplumda her kesimi etkilediği sonucunu göstermektedir.

4. 1. 2. Kariyer

Asker olma isteğiyle Özel Harekât başvurularına katılıp Doğu'ya gönüllü gitmeyi tercih eden G6'nın görüşleri şu şekildedir:

G6: Ortaokula kadar okudum ondan sonra köyde babama yardım ediyordum ben o zamanlar uzman çavuş olmak istiyordum. Askerlik görevi içinde o zaman Tansu Çiller'in bir kavramı vardı alayda iki kişi o formu doldurduk yani komando olarak askerliği yapıp ortaokul mezunu olanlar özel harekât tim polislerine seçilme hakları vardı. Ben dedim ben olacağım, arkadaşlarım bana bu meslek yapılır mı falan dediler ama ben bu mesleği seviyorum istiyorum dedim.

İlk askeri eğitim (acemi birliği) sürecinde başarı gösterdikleri için komutanları tarafından Doğu ve Güneydoğu'ya gitmeleri ve askerlik görevinden sonra sözleşmeli olarak bu meslekte kalmaları konusunda yönlendirilen G15 görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

G15: Ben Doğu'ya gönüllü gittim. Isparta Eğirdir de acemi birliğimizi gördük, gençliğimiz de sporla geçtiği için, orada eğitim çok önemliydi. Beni orada eğitim çavuşu bıraktılar acemi birliğini eğitmek için yalnız bir astsubayım vardı beni görüp o astsubayımız gönderdi Doğu'ya. Biz başarılıydık eğitimde, size orada ihtiyaç var dedi. Tabi biz de gönüllü gitmek istedik, gönderdi bizi.

Askere gitmeden önce düzenli bir işe sahip olmadığı için "uzman çavuş" kadrosuyla askerde kalıp geleceğini garanti altına almak amacıyla Doğu ya da Güneydoğu'ya gitmeyi tercih eden G14 görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

G14: Askere gitmeden önce gelecekle ilgili endişelerim vardı. Mesleğin yok elinde, işin yok yaşın büyüyor, gelecekte ne yapacağın belli değil. O yüzden uzman çavuşluğu seçtim kimsenin haberi yoktu ailemden. Kimseye sormadan katıldım çünkü geleceğim olsun diye onu tercih ettim. Uzman çavuş olarak da Doğu'ya gitmek istedim.

Tablo 5 ve kariyer kategorisi altında örnek gösterilen ham veriler göz önüne alındığında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gitmeyi tercih eden gazilerin 3'ü, asker olma hedefi olup Özel Harekât başvurusunda bulunduğunu (G6), başarılı asker olduğu için üst

rütbe rehberliğinde Doğu'ya yönlendirildiğini (G15) ve meslek sahibi olmak amacıyla uzman çavuşluğu tercih ettiğini (G14) dile getirmiştir. Çok istediği Özel Harekât Polisliği başvurusunu çeşitli sebeplerle yapamayan ama bu isteğini karşılamak için terör bölgesinde askerlik yapma, acemi birliği eğitiminde ilgi ve yeteneğiyle ön plana çıkarak, komutanlarının rehberliğinde askerlik mesleğini seçme ve sosyoekonomik durumunu göz önüne alarak geleceğini planlama bilinciyle Doğu ve Güneydoğu'ya gitmeyi tercih ettikleri görülmektedir. Gaziler bu farkındalık ile yaptıkları seçimler sonucunda karşılaşabilecekleri çatışmaya girme, yaralanma, hayatını kaybetme ihtimallerini bilerek sorumluluk aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda kariyer seçimi bilinciyle terör bölgesine gitmeyi tercih eden gazilerin diğer gazilere göre sıkıntı veren durumlarla başa çıkma tarzlarının daha işlevsel olduğu görülmektedir.

4. 1. 3. Dini İnanç

Şehit olmayı arzulayan, vatan mücadelesi için gazi olmayı kutsal kabul eden ve bu bilinçle Doğu'ya gitmeyi tercih eden gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

- G25: *Jandarma Sınır Tim'inde erdim, gönüllü olarak Doğu'ya gitmek istedim. Gazilik peygamberlikten sonra gelen şehitlik mertebesi, şehitlerin de şahit olduğu gazi mertebesi. Müslüman bir ülkenin gazisi olduğum için kendimle gurur duyuyorum.*
- G12: *Birinin şehit olduğunu duyunca heves ederdik, şehit olmuş, peygamberimize komşu olarak gidecek derdik dini inançlarımız boyutunda. Ben şehit olabileceğimi düşünmüştüm, aklımdan geçmişti. Bu ülke, bayrak ve vatan için şehit olmak en güzel mertebe ama Allah bize gazilik mertebesine layık gördü.*
- G17: *Gazilik anlatılmaz, yaşanır. Ancak yaşayan adam anlar gaziliğin nasıl bir duygu olduğunu. Gazilik bir onurdur, Cenabı Allah'ın vermiş olduğu bir onur. Ben askere gitmeden önce anne ve babama demiştim ki: "Anne ben Doğu'ya gideceğim ve şehitlik mertebesine uğrayıp öyle geleceğim oradan." Ben bunları hep rüyamda gördüm. Vurulmadan önceki akşam operasyona çıkmadan önce vurulduğumun rüyasını gördüm. Dedim ki komutanım beni bu gece operasyona çıkarmayın benim başıma böyle bir hal gelecek. Komutan bana Allah'ın takdiri bir şey olmaz dedi. Ben de TİM öncüsüydim, keskin nişancıydım. Mecbur çıkacağız operasyona dedi sen de ben de. Komutan öyle deyince ben de kanımın son damlasına kadar helal olsun bu vatan için dedim. Sabah 3.30'a kadar yürüdük, tam mevzi alacağımız zaman tek bir silah sesiyle vurulduğumu hissettim o anda. Komutana ben vuruldum dedim.*

Tablo 5 ve yukarıda örnek gösterilen alıntılara bakıldığında, gazilerin Doğu'ya gitmeyi tercih etme nedenlerinden biri olarak da, İslam dininin vatan ve değerleri uğruna şehit ve gazi olanlara atfettiği makamın etkili olduğu görülmektedir. İslam dinine göre şehitliğin peygamberlikten sonra gelen en büyük rütbe olduğu bilinci ile vatan uğruna "Ölürsem şehit, kalırsam gazi olurum" inancının Doğu ve Güneydoğu'daki bölücü terör ile mücadeleye gönüllü katılma tercihlerini etkilediği söylenebilir. Gazilerin, gaziliği şehitlikten sonra gelen en büyük makam olarak görme, bu unvanla sosyal yaşamda şeref duyma ve ahirette mükâfatını alacaklarına inanma sonucunda hayatlarına devam ettikleri ve bundan güç aldıkları tespit edilmiştir.

4. 1. 4. Örselenmişlik

Parçalanmış aileden geldiği için olumsuz hayat koşullarına sahip ve yaşadığı zorlukların etkisiyle Doğu'ya gitmeyi tercih eden G4 görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

G4: Ben Hatay Dört Yol'daydım, şoför adayı olarak gittim. İç Anadolu'danım çocukluğumdan beri traktör üzerindeyim. 3,5 ay askerde, acemi birliğinde eğitim aldık, 3.500 tane askerdik. Dediler ki "3.500 tane askerin içerisinde 1.500 kişi Güneydoğu'ya gönderilecek, gitmek isteyen var mı?". 500 kişi gönüllü olarak gitmek istedi onların bir tanesi de bendim. Kendi isteğimle gitmek istedim Güneydoğu'ya. Komutan dedi ki siz duracaksınız diğerlerinden gidecek. Ben komutana "Hayır ben gideceğim." diyerek itiraz ettim. Benim çocukluğum yokluk içerisinde geçti. Annem babam ben küçük yaşta ayrıldıklarından dolayı zor bir hayat yaşadım. Biraz da yaşadıklarımın etkisi olarak dedim ki ben Doğu'ya gitmek istiyorum.

Yukarıda yapılan alıntıdan anlaşılacağı üzere, G4 parçalanmış aileden gelme, anne ve babanın sevgisini, desteğini görememe, düşük sosyoekonomik durum, zor hayat koşullarına sahip olma vb. durumların etkisiyle Doğu'ya gitmeyi tercih ettiğini dile getirmiştir. Çocukluk döneminde sevgi, destek, ilgi gibi gereksinimlerin anne ve baba tarafından yeterince yerine getirilmediğini, ebeveynlerle sağlıklı iletişim halinde olmadığını ifade eden gazi, psikolojik ve ruhsal olarak daha zayıf, içine kapanık, başkalarıyla iletişime geçmeyen, problemlerini paylaşmayan biri olduğunu ifade etmiştir. Hayatta sadece yaşlı bir babaannesi olduğunu, askerden döndüğünde yapacak bir mesleği olmadığını, anne ve babasından dolayı içinde bir boşluk olduğunu vurgulayan G4, şehit ya da gazi olma sonucunda çevreden sevgi, saygı, değer görme ve kabul edilmeye ilişkin tutumlar görme isteğinin olduğu görülmüştür. Bunun yanı sıra gazinin, "kaybedecek hiçbir şeyim yok düşüncesi" ile şehit olursam geride dul ve yetim ya da ağlayan bir anne-baba

bırakmayacağı düşüncesiyle Doğu'ya gönüllü olarak gitmeyi tercih ettiği kanısına varılabilir.

4. 2. Gazi Olan Güvenlik Görevlilerinin Gazilik Kavramına İlişkin Atıfları

Araştırma gurubundaki katılımcılara, gazilik kavramına yönelik duygu ve düşüncelerini belirlemek amacıyla sorular yöneltilmiştir. Katılımcıların kendi duygu ve düşüncelerine göre yapmış oldukları gazilik tanımları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Gazi Olan Güvenlik Görevlilerinin Gazilik Kavramına İlişkin Görüşleri

	Vatan ve bayrak sevgisi	Kutsallık	Onur Duyma
Anlam Arayışı	<ul style="list-style-type: none"> • Ülke bütünlüğünü koruma güdüsü (G5,G8,G10,G18,G20,G22) • Vatanın bütünlüğü, devletin bekası, Türk Milletinin varlığı için mücadele etmek (G5,G18,G20,G22,G26) • Vatan ve bayrak sevgisiyle dolu nesil yetiştirmek (G15,G18,G20) • Türk Devlet geleneğini sürdürme arzusu (G5,G15,G18,G20,G22) 	<ul style="list-style-type: none"> • Şehitlikten sonra gelen kutsal değer (G8,G12,G13,G20,G24) • Dini bir rütbe ve mükâfat (G1,G17,G20,G24) • Müslüman bir ülkenin gazisi olduğu için kendiyile gurur duyma (G19,G20,G25) 	<ul style="list-style-type: none"> • Bu unvanla onur, gurur, şeref duymaktır. (G3,G4,G6,G7,G12,G14,G16,G17,G20,G21,G25,G27,G29) • Gazilik anlatılmaz yaşanır (G4,G12,G17) • İnsanların saygı duyması, değer vermesi mutlu ediyor (G4,G12,G20) • Çevrenin ve ailenin takdiri onurlandırıyor (G4,G20)

Tablo 6'da, araştırma gurubundaki katılımcıların, kendi duygu, düşünce ve değerlerine göre gazilikle ilgili tanımları yer almaktadır. Gazilerin yapmış olduğu tanımlar doğrultusunda "vatan ve bayrak sevgisi, kutsallık, onur duyma" olmak üzere üç farklı kategori oluşturulmuş, bu kategoriler "Anlam Arayışı" teması altında toplanmıştır.

4. 2. 1. Vatan ve Bayrak Sevgisi

Gazilik kavramı, gaziler için benzer duygu ve düşünceleri ifade ediyor olsa bile araştırma gurubundaki her bir gazinin vurguladığı kavramın farklı olduğu görülmektedir. Gaziliği "vatan ve bayrak sevgisi" olarak tanımlayan gaziler görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

G5: *Eğer Çanakkale'yi unutursak zaten gaziliğin bir anlamı kalmaz. Biz çatışmaya Çanakkale ruhuyla gittik... Ülkemizde askere gittiğimde huysuzluk çıkaranlara*

bölücülük yapanlara karşı çıkmak için mesleğimi söylemedim, direkt dağa çıkmak istedim. Yani bu vatan ve bayrak sevgisi daha başka hiçbir şey değil.

G15: Her Türk genci gazi adaydır. Bizim düşmanımız çok biz bu alt yapıyı aslında çocukluktan almamız lazım okul çağına gelen çocukları Çanakkale'ye mutlaka getirmek lazım. Konuşurken bile vücudum diken diken oluyor... Anası çocuğunu ellerine kına yapıp vatana kurban gönderiyordu, vatan sevgisinin ne kadar önemli olduğunu, çocuk sevgisinden de daha önemli olduğunu göstergesidir. Ben biraz fazla duyguluyum. Gazilik vatan sevgisidir.

G20: Bizde askere davul zurnalarla yollanır. Biz bu vatan topraklarını kimseye kaptırmamak amaçlı yaptık görevimizi. Bu topraklar olmazsa biz de olamayız. Geçmişe baktığımızda Çanakkale Kıbrıs zaferinde yaşanan şeyler atalarımız bunu başardığı için bu görevi biz üstleniyoruz. Bizden sonrakiler de aynı şekilde.

G22: Bizim milletimiz, meclisimiz gazi bir millettir, meclistir. Baktığımız zaman Çanakkale de, Kurtuluş Savaşı'nda hepimizin bir akrabası vardır, bir sürü kan dökülmüştür. Bakıldığında buralar gerçekten hep şehit kanıyla sulanmış... Gazi bana göre memleketinin varlığı birliği için düşman tarafından bir şekilde vücudunun hasar görmesi yaralanması vurulmasıdır. Mücadele içinde olmalı ve kesinlikle vatan için.

Tablo 6 ve alıntı yapılan ham verilere bakıldığında gaziler, “vatan ve bayrak sevgisi” kategorisinde “ülke bütünlüğünü koruma güdüsüyle hareket etme(6), vatanın bütünlüğü, devletin bekası, Türk milletinin varlığı için mücadele etme(5), vatan ve bayrak sevgisiyle dolu nesil yetiştirme(3), Türk devlet geleneğini sürdürme(5)” idealleri ve duygu dolu cümleleriyle gaziliği tanımlamışlardır. Gaziler, tarihiyle gurur duyup tarih bilinciyle hareket ederek ülkenin topraklarını, varlığını, birliğini korumak; terör eylemlerine, ülkeyi bölmeye çalışanlara karşı vatani müdafaa etmek bilinciyle askere gittikleri, mücadele ettikleri, ülke savunmasında görev aldıkları görülmektedir. Bu bağlamda gazi olan her askerin bu bilinçten güç aldığı söylenebilir. Gazilerin bir kısmı da gaziliği, vatan ve bayrak sevgisiyle tarihteki zaferleri sürdürme, bu bilinçle vatan savunmasında uzvunu kaybetme olarak tanımlamışlardır. Teröre karşı yapılan vatan savunması uğruna kaybedilen uzvun hiçbir şekilde kendilerini psikolojik olarak kötü etkilemediğini dile getirmekte, kendilerini ayakta tutan gücün vatan sevgisi olduğuna inanmaktadırlar. Bunların yanı sıra gazilerin bazıları vatan sevgisinin çocuk sevgisinden daha da öte olduğunu vurgulayarak vatan ve bayrak sevgisiyle yetişen çocuklar yetiştirip bu bilinci gelecek kuşaklara aktarmayı amaç edinmek gerektiğini dile getirmiştir.

4. 2. 2. Kutsallık

Gaziliği tanımlarken kutsallık boyutuna vurgu yapan gaziler görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

- G1: *Allah katında bir rütbe olarak görüyorum, benim için önemli olan manevi değeri. O anda yürekte inanarak, kalbimizde hissederek bu durumları yaşadığımız ne mutlu bize.*
- G13: *Gazilik kutsaldır, şehitlikten sonra gelen kutsal değerlerden biridir. Şırnaklılara ben sizin hemşerinizim diyorum. Benim bir ayağım Şırnak'ta beni bekliyor. Ben öldükten sonra benim ayağım bana orada şahitlik edecek. Bundan daha büyük bir şey olabilir mi? Rabbim bize nasip etmiş bu rütbeyi bundan daha büyük ne olabilir ki?*
- G17: *Gazilik anlatılmaz, yaşanır. Ancak yaşayan adam anlar gaziliğin nasıl bir duygu olduğunu. Gazilik bir onurdur, Cenabı Allah'ın vermiş olduğu bir onur. Ben askere gitmeden önce anne ve babama demiştim ki: "Anne ben Doğu'ya gideceğim ve şehitlik mertebesine uğrayıp öyle geleceğim oradan." Ben bunları hep rüyamda gördüm. Vurulmadan önceki akşam operasyona çıkmadan önce vurulduğumun rüyasını gördüm. Dedim ki komutanım beni bu gece operasyona çıkarmayın benim başıma böyle bir hal gelecek. Komutan bana Allah'ın takdiri bir şey olmaz dedi. Ben de TİM öncüsüydim, keskin nişancıydım. Mecbur çıkacağız operasyona dedi sen de ben de. Komutan öyle deyince ben de kanımın son damlasına kadar helal olsun bu vatan için dedim. Sabah 3.30'a kadar yürüdük, tam mevzi alacağımız zaman tek bir silah sesiyle vurulduğumu hissettim o anda. Komutana ben vuruldum dedim.*
- G19: *Milletin hep hayır duasını alandır. İmam elini açtığına diyor ki şehitlere ve gazilere dediğinde bu bize yetiyor, bundan daha güzel ne olabilir ki. Yolda giderken yaralanmadım, başıma tuğla düşmedi, vatan için namus için Allah için mücadele ederken yaralandım ve beni en büyük mutlu eden şey de şudur, mermiyi yedim yatarken salavat getirmek oldu. O nasıl bir hava diye sorarsan hani böyle bir kible rüzgarı vardır ya hoş bir hava eser onun 40, 50 kat daha hoş bir havayı düşünün gazilik o duyguyu ve anı yaşamak kadar hiçbir şey yok.*
- G24: *Manevi olarak Allah'ın herkese nasip etmeyeceği bir şey şehitlik ve gazilik.*
- G25: *Bence onurlanmış bir unvandır, peygamberlikten sonra gelen şehitlik mertebesi şehitlerin de şahit olduğu gazi mertebesi. Müslüman bir ülkenin gazisi olduğum için kendimle gurur duyuyorum.*

Gaziliği "kutsallık" kavramıyla ifade eden katılımcılar, kendi duygu, düşünce ve yaşantılarına göre gaziliği, şehitlikten sonra gelen kutsal değer(5), Allah katında bir rütbe

ve mükâfat(4) olarak ifade etmiş, Müslüman bir ülkenin gazisi olduğu için kendileriyle gurur duyduğunu(3) dile getirmişlerdir. Katılımcılar, dini inançları doğrultusunda gaziliğe manevi değer yüklemiş; gazi olacağını önceden hissetme, vurulduğunda yaşamış olduğu huzuru dile getirme, yapılan dualarda anılmanın gururunu yaşama, öldükten sonra öteki dünyada mükâfatını alacağına inanma gibi duygu ve düşüncelere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu ifadelerden yola çıkarak, gazilerin travmadan sonra yaşamış oldukları sıkıntı, ruhsal bunalımın olumsuz etkisini dini inanış ve manevi duygularla azalttıkları, “dini” başa çıkma için işlevsel bir değer olarak kullandıkları görülmektedir.

4. 2. 3. Onur Duyma

Gaziliği “onur duyma” kavramıyla tanımlayan gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- G12: *...Gurur duyuyoruz çok şükür. Bir yerlere gittiğimiz zaman insanların bize bakış açıları hoşumuza gidiyor, değerimiz var onların gözünde bir anlamı var... Gazi olunca insanın saygınlığı artıyor vatan bayrak için gazi olduğumuzu bildiğimizden bununla onur duyuyoruz. Gaziliği yaşayarak bu düşünceleri daha çok benimsemiş oluyoruz.*
- G17: *Gazilik anlatılmaz, yaşanır. Ancak yaşayan adam anlar gaziliğin nasıl bir duygu olduğunu. Gazilik bir onurdur, Cenabı Allah'ın vermiş olduğu bir onur.*
- G29: *Bana göre gazilik, vatan ve millet için hiç menfaat ve çıkarı olmadan o üstün hizmet madalyasını almaktır. Ve bununla onur, gurur, şeref duymaktır.*

Gaziliği “onur duyma” kavramıyla ifade eden gaziler, “*Bu unvanla onur, gurur, şeref duymaktır.*”(G3, G4, G6, G7, G12, G14, G16, G17, G20, G21, G25, G27, G29); “*Gazilik anlatılmaz yaşanır.*” (G4, G12, G17); “*İnsanların saygı duyması, değer vermesi mutlu ediyor.*” (G4, G12, G20); “*Çevrenin ve ailenin takdiri onurlandırıyor.*”(G4, G20) cümleleriyle duygu ve düşüncelerini dile getirmişlerdir. Katılımcıların ifadelerine bakıldığında, gaziliği en çok taşıdıkları unvan sayesinde yaşamış oldukları gurur, onur ve şeref duyma duygularıyla açıklamışlardır. Toplumun, yakın çevrenin, ailelerinin kendilerine değer verip saygı duymasıyla mutlu olduklarını, gazilik gururunu ve onurunu yaşayarak psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissettiklerini belirtmişlerdir.

4. 3. Gazilerin Görüşlerine Göre Toplumun Gazilik Algısı

Araştırmaya katılan gazilere, ülkemizde gazilik kavramına ilişkin toplumun bakış açısının, yaklaşımının nasıl olduğuna yönelik sorular sorulmuştur. Bu bağlamda toplumun gazilere yönelik tutumlarının gazileri nasıl etkilediği öğrenilmeye çalışılmıştır. Gazilerden

alınan görüşler doğrultusunda toplumun gazilik algısının nasıl olduğuna yönelik bulgular Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Gazilerin Toplumun Gazilik Algısına Yönelik Görüşleri

	Bilinçli Toplum	Değer Verme	
Olumlu Atıflar	<ul style="list-style-type: none"> Gaziye saygı duyan, davranışlarıyla bunu sergileyen kişilerin varlığı (G1,G4,G22,G25) 	<ul style="list-style-type: none"> Gazilik konusunda hassas ve duygusal olan kişilerin varlığı (G1,G4,G22,G25) 	
	Toplumun Bilinçsizliği	Toplumun Maddi Bakış Açısı	Toplumun Değer Vermeyişi
Olumsuz Atıflar	<ul style="list-style-type: none"> <i>“Benim için mi gazi oldun, dikkat etseydin, vurulmasaydın, yaralanmasaydın.” vb. cümlelere şahit oluyoruz.</i> (G7,G13,G24) <i>İnsanlar orda ne yaşadığımızı bilmiyor.</i> (G18) <i>Olumsuz tutumlar, eğitim eksikliğinden kaynaklanıyor.</i> (G2,G5,G18,G27) 	<ul style="list-style-type: none"> Gaziliğin manevi değerini göz ardı ederek maddi konuları dile getirme (G2,G6,G7,G8,G18) Gazilere sağlanan hakları ve maaşı söz konusu etme (G6,G7,G18) 	<ul style="list-style-type: none"> Gaziye saygı duyulmadığını, gaziliğe değer verilmediğini düşünme (G6,G13,G15,G24,G26,G27) Sadece 19 Eylül Gaziler Günü’nde anılma, hatırlanma (G6) Gazilik haklarından yararlanırken utanç duyma (G6,G13,G15) Başkaları tarafından alaya alınma (G8,G26)

Tablo 7’ye bakıldığında, araştırma gurubundaki gazilerin 4’ü toplumun gaziliğe yönelik tutum ve davranışlarını olumlu olarak değerlendirirken 12’si olumsuz ifadelerle görüşlerini belirtmiştir. Toplumun, gazilere yönelik olumlu bakış açısına sahip olduğunu ifade eden gazilerin görüşleri “gaziye saygı duyan, davranışlarıyla bunu sergileyen kişilerden oluşan bilinçli toplum” ve “gazilik konusunda hassas ve duygusal olan kişilerden oluşan değer veren toplum” olmak üzere iki farklı şekilde sunulmuştur. Bununla birlikte, toplumun gazilik kavramına yönelik görüşlerini yorumlayarak duygu ve düşüncelerini olumsuz atıflar kategorisinde ifade eden gaziler; toplumun bilinçsiz olduğunu, toplumun maddi bakış açısına sahip olduğunu ve toplumun gazilere değer vermediğini dile getirmişlerdir.

4. 3. 1. Olumlu Atıflar

Yapılan araştırmada toplumun gazilik kavramına yönelik görüşlerini yorumlayarak duygu ve düşüncelerini olumlu olarak ifade eden gazilerin görüşleri olumlu atıflar başlığı

altında toplanmıştır. Toplumun bilinçli olduğunu ifade eden G4, konuyla ilgili görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

G4: Belediye otobüsünde oturuyorum yaşlı biri geldi -bu olay benim memleketimde oldu, biliyorlar gazi olduğumu- yanımda bir genç oturuyor, yaşlıya yer vermedi, ben kalktım yer verdim. Yer verdiğimi gören belediye otobüsündekiler dedi ki “engelli biri kalkıyor yaşlıya yer veriyor sen yer vermiyorsun saygısızlık yapma, hem de yer veren gazimiz” şeklinde ifade ettiler. Belediye otobüsünde yaşadığım olay güzel saygı gördüğüm bir olaydı. Belediye otobüsünde yaşadığım olay beni mutlu etti, gururlandırdı. Yaşadığım bazı olaylar beni mutlu ederken bazıları da üzüyor elbette. Zamanla bu durumlar rayına oturuyor tabi. Bazen haberlerde duyuyorum kötü durumlar üzüyorum. Gazie öyle yaptılar böyle yaptılar içim cız ediyor. Kader arkadaşlarım sonuçta onların halinden anlarım.

Toplumda gaziye değer veren kişilerin olduğunu ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G22: Bilinçsizlik var ama çok iyi tepkiler aldığımız da oluyor. Ben bir toplulukta söylemem ama her insanın içinde derinden bir saygı var. Ben iyi olduğunu düşünüyorum. Şehit deyince herkesin içi ayrı cız eder bununla birlikte gaziye de saygı var. Bilmezler gazi olduğumu fakat bilen bana daha farklı yaklaşır, onu hissederim.

G25: Toplumda gazilik mertebesi saygı duyulan bir unvan. Çünkü o konuda hassas bir milletimiz var. Jeopolitik olarak, Türkiye’de her yakın çevrede şehit ailesi vardır. İnsanlarda duygusal bir hava oluyor.

Tablo 7 ve örnek gösterilen ham verilerde görüldüğü gibi araştırmaya katılan gaziler, toplumda gaziye saygı duyan değer veren kişilerin olduğunu dile getirmişlerdir. Toplumun gaziliğe duygusal anlam yüklediklerini, çoğunluğun manevi olarak hissiyat sahibi olduğunu, gazilere değer verdiğini, saygı duyduğunu ifade etmişlerdir. Toplumdan aldıkları olumlu bildirimler sayesinde kendilerini değerli ve önemli hissettiklerini, mutlu olduklarını dile getirmişlerdir.

4. 3. 2. Olumsuz Atıflar

Toplumun bilinçsiz olduğunu düşünen gazilerden 3’ü (G7,G13,G24) “Benim için mi gazi oldun, dikkat etseydin, vurulmasaydın, yaralanmasaydın..” vb. cümlelere şahit olduklarını dile getirmiştir. Konuyla ilgili G7 görüşlerini şu cümlelerle ifade etmiştir:

G7: *İyi değil, iyi bakmıyorlar... Ben kendi açımdan iyi görmüyorum. Konuşuyoruz bazen diyorlar ki basmasaydın mayına benim için mi gazi oldun, yaralanmasaydın falan bunun gibi şeyler söylüyorlar ama hiçbirini de umursamıyorum. Ben onların düşüncesizliğine buluyorum, ya da gazileri sevmiyorlar...*

Toplumun bilinçsizliği kategorisi altında görüşlerini ifade eden G18 ise insanların bazılarının, askerde yaşanan zor ve yıpratıcı görevleri, sarsıcı olayları bilmedikleri için gaziliği hafife alır şekilde konuştuğunu vurgulamışlardır. G18 konuyla ilgili görüşünü şöyle belirtmiştir:

G18: *Şimdi o kültürle alakalı köylü Mehmet Ağa gaziliği bilmiyor, ya kardeşim sen üç kurşun yemiş gelmişsin diyor... İnsanlar orada neler yaşadığımızı bilmiyorlar, cephede kaç tane çatışmaya girmişiz? Yanında arkadaşın yaralanıyor, sen mevziden çıkıp ona yardım etme şansın yok göz gözü görmüyor. Karşıdaki insana oranın psikolojisini anlatamazsın ki.*

Eğitim eksikliğinden dolayı toplumda gazilik bilincin oluşmadığını düşünen dört gaziden G8 ve G27 duygu ve düşüncelerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

G8: *Öncelikle söyleyeceğim ateş düştüğü yeri yakar. Benim durumumdan tam anlamıyla bunu yaşayan anlar. Bize başımızın tacısınız diyenlerin olduğu gibi umursamaz olup şu kadar maaş alıyorsunuz keşke askerde ben de bir kurşun yeseydim söyleyenler de var. Toplumumuzda bilinçlilik seviyesinin çok olduğunu söyleyebilirim. Vatan millet dediğimizde herkes meydana dökülür fakat haydi cepheye dediğimizde herkes bir tarafa kaçır. Benim çekmiş olduğum acıyı o bilmiyor. Bir arkadaşım bana esprili bir şekilde takılıyor, o öyle yaralanmış bu böyle yaralanmış öteki elini kaldırmış vurulmuş gibi. Ben de söyledim ona ki " Sana gazilik maaşımı vereceğim ama karşıma geç benim gözümü bağla ben sana ateş edeceğim vurulma ihtimalin de var vurulmama ihtimalin de kabul ediyor musun?" tabi ki hayır dedi. Ya! dedim demek ki can tatlıymış.*

G27: *Bizim için bir onur, gurur, şeref ama insanların yaklaşımı pek öyle değil, bunun eğitim eksikliğinden kaynaklandığını düşünüyorum. Hiçbir gazi ben zannetmiyorum ki bunu su istimal edelim, önümüzde eğilsinler diyecek karakterde değiliz. Biz fazla ilgi istemiyoruz zaten. Ben geldiğimde önünü ilikle mesin ama benim o bacağıma o vatani görevime saygı duysun. Doğu'daki vatani görevime, bir kol verdiğimi, göz verdiğimi, ayak verdiğimi bilsin ve ona saygı duysun biz onu istiyoruz. Hor görülmesin, ben hırsızlıkta, namussuzlukta ayağımı kaybetmedim. Ben her zaman gururluyum...*

Yukarıda sunulan tablo ve ham verilere bakıldığında araştırma grubundaki katılımcılardan “G2, G5, G7, G13, G18, G24, G27”, toplumun gazilere yaklaşımını, tutum ve tavırlarını bilinçsiz olarak ifade etmiştir. Katılımcıların çoğu, gaziye duyarlı bir topluma sahip olmamanın sebebini eğitim eksikliği olarak görmektedir. Toplumun bilinçsiz olduğunu ifade eden gazilerin 3’ü, başkalarının “*Benim için mi gazi oldun, mayına basmasaydın, yaralanmasaydın, dikkat etseydin, vurulmasaydın.*” şeklindeki konuşmalardan rahatsız olduklarını ve bu tür konuşmaların kendilerini psikolojik olarak olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir. Bununla birlikte, toplumda bazılarının, askerlik dönemi içerisinde girmiş oldukları çatışmalar, yaşamış oldukları zorlu yaşantılar ile ilgili bilgi sahibi olmadıklarını ve bu sebeple de bilinçsiz tutum ve tavır sergileyen bir toplumla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir. Gazilerin verdiği ifadelerle bakıldığında, insanların, gazilerin yaşadığı sarsıcı deneyimin altında yatan duyguyu, olumsuz deneyimi algılama, gazinin dünyasından bakabilme ve o bilinçle tepki vermede yetersiz oldukları görülmektedir. Gaziler duygu, düşünce ve isteklerinin toplum tarafından doğru anlaşılmasını istemektedirler. Bu bağlamda, gazilerin toplum tarafından anlaşıldığını ve önemsendiğini hissettiği ölçüde mutlu ve uyumlu olabilecekleri sonucuna varılabilir.

Toplumun kendilerine yönelik atıflarını “maddi bakış açısı” kavramıyla yorumlayan gazilerden bazıları görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

- G6: *Beleşçi kavramı yani sen şimdi gazi oldun oh ne güzel. Devlet seni işe yerleştirecek ikinci maaşı verecek otobüslere beleş bineceksin kavramı var. Bu durum beni çok rahatsız ediyor. Çoğu zaman otobüsten inmişimdir, binmemişimdir veya çoğu zaman kartımı göstermeyip para verip binmişimdir. Özellikle Konya’da kendi memleketimde yaşadım, Trabzon’da ilk geldiğimde yaşadım o anda nutkum dilim tutuldu hiçbir şey diyemedim. Gazi paso kartlarımız var bizim otobüse onu gösterdim, dedi ki ya siz bunları nereden alıyorsunuz, hiçbir şey diyemedim, dondum kaldım...*
- G19: *Önce şunu soruyorlar, gazi ne kadar maaş alıyorsun? Ama benim çorabımı eşim giydiriyor. Ben hiç gazi nasılsın diyene denk gelmedim. Sadece kim diyor biliyor musun? Beraber görev yaptığımız, emrinde görev yaptığımız insanlar diyor ki oğlum nasılsın.*
- G20: *Burada bazıları diyor ki yok gazilerin maaşları var o var bu var, onlara diyorum ki bak kardeşim bana parmağının bir tanesini kes ver, ben bu haklarımın hepsini sana devredeceğim. Can tatlıdır. Çocuk yetiştiriyorsunuz askere gönderiyorsunuz ve o çocuğunuz askerde ya şehit ya gazi oluyor. Onu yaşayan için kolay bir şey değil.*

Maddi bakış açısı kategorisinde örnek gösterilen ham verilere bakıldığında araştırmaya katılan gaziler, toplumun gazilik kavramına maddi, ekonomik anlamlar yüklediğini ifade etmişlerdir. Çevrelerindeki insanların “alınan maaş, devlet tarafından gazilere tanınan haklar, sağlanan iş imkânı” vb. durumları söz konusu ettiğini, gazilere sunulan maddi imkânları, gaziliğin manevi değerinin önünde tuttuklarını dile getirmişlerdir. Gaziler, kendilerine tanınan maddi, ekonomik hakların söz konusu edilmesinden oldukça rahatsız olduklarını; parayla sağlığın, kaybettikleri organların, geri gelmeyeceğini, psikolojik yıpranmanın geçmeyeceğini; gaziliğin parasal değeriyle değil ülkeye kattıklarıyla gündemde olmaktan mutlu olduklarını belirtmektedirler.

Toplumun gaziye değer vermediğini vurgulayan gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

- G6: *Gazilik benim anne babalarımın veya atalarımın duyduğum kadarıyla onuru yüksek bir şey. Ama günümüze geldiğimizde o değerlere çok önem veren kimseler yok. Devletimizden Allah razı olsun hükümet nezdinde yok, biz şu anda sadece 19 Eylül Gaziler Günü var, bir de şehit geldiği zaman anılıyoruz başka günler anılmadığımız yok.*
- G13: *O konuda çok sıkıntılarımız var. Belki siz de duyuyorsunuzdur, otobüste şurada burada. Otobüs şoförleri kartları tanımıyorlar mesela. Çoğu yerde ben gazi olduğumu söylemiyorum mesela. Aslında ben bunu övünç ve iftiharla söylemem lazım, bu benim madalyam sonuçta. Bu topraklar ve bayrak için mücadele ettik... Toplumun algısı değişti, hassasiyet değişti. Şehit aileleri ve gaziler toplumumuz için bir değer sonuçta, bu ülkenin bekası için devamı için kan döktüler, ayaklarını kaybettiler. Ülkemiz insanları gazilere olması gereken değeri vermiyor maalesef. Sana isterse on milyar maaş versin bu hiçbir şey değil, bana para vermesin hiçbir şey vermesin beni manevi olarak doyursun, beni onure etsin.*
- G15: *Çok can alıcı bir noktaya değindiniz. Öyle bir nesil olduk ki, ben size bir anekdotumu anlatayım. Ben gittiğim yerde gaziyim de demiyorum artık. Gaziliğimden utanır oldum artık, şöyle utanır oldum, hastaneye gittik muayene olacaktık sıra var gazilere öncelik var gibilerinden ama ben yine onu kullanmadım. Sıkıntı oldu kardeşim dedim, ben ameliyatlıyım, hastayım dedim. Bana ne hastasıydın dedi. Ben de gaziyim diye karşılık verdim. Biz de gaziyiz ne olmuş kardeşim şeklinde bir tepki verdi bana, ondan sonra utandım. O vatandaşın bana bakış açısına bakınca artık değersiz olduğumuzu anladım. Ama Amerika'da öyle değil. Üzülüyorum. Bana değer verme, önemli değil ama sen gaziliğe değer verince geriden gelen neslin de gazi olmaya hevesli olmasını sağlarsın.*

G26: *Gaziliğe ülkemizde değer verilmiyor. Normal bir hasta gibi bakılıyor ve bizle dalga bile geçebiliyorlar. Ben yıllarca bu işi yapmışım adam diyor ki kaçarken olmuşsun, alçaltıcı kelimeler kullanıyor bir şey de yapamıyorsun. Sorsan şaka yollu söylüyor ama rencide oluyorum, kırılıyorum.*

Araştırmaya katılan gazilerin konuyla ilgili ifade etmiş oldukları görüşler incelendiğinde günümüzde toplumun gazilere olması gereken değeri vermediklerini dile getirmişlerdir. Gaziler, insanların duyarsız olduklarını, gaziliğin onuru yüksek bir değer olmasına rağmen önemsenmediğini, sadece 19 Eylül Gaziler Gününde hatırlandıklarını ifade etmişlerdir. Bunların yanı sıra övünç ve iftiharla söylemeleri gereken unvanı söylemediklerini, maddi olarak değil manevi olarak onure edilmek istediklerini belirtmişlerdir. Özellikle bireysel olarak kendilerine değil “gaziliğe” önem verilmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Toplumda gaziye sakat gözüyle bakan, kendi hatalarıyla yaralanma veya organ kaybına uğrayarak gazi olduklarını ifade eden, sözde şaka yollu dalga geçen, rencide eden kişilerin varlığı gazileri oldukça demoralize etmekte, kendini önemsiz ve değersiz görmelerine sebep olmaktadır denebilir.

4. 4. Algılanan Sosyal Destek

Gazilerin yaralanma anı ve tedavi sürecinde toparlanma ve psikolojik sağlığını korumaya yönelik neler yaptığına, nereden ve kimlerden yardım aldığına ilişkin sorular sorulmuştur. Diğer bir deyişle stres yaratan durumların olumsuz sonuçlarını azaltmalarına, hayata uyumlarını kolaylaştırmalarına yardımcı olan desteklerin neler olduğuna yönelik görüşleri alınmıştır. Gazilerin konuyla ilgili görüşleri Tablo 8 üzerinde özetlenerek alıntılarla desteklenmiştir.

Tablo 8’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan gazilerden bazıları yaşamış oldukları zorlu ve tehdit edici durumdan sonraki uyum sürecinde çevrelerinden destek aldığını ve alınan desteği olumlu olarak algıladıklarını(25) ifade ederken bazıları da aile ve yakın çevrelerinden bekledikleri desteğin karşılanmadığını, yetersiz olduğunu veya desteğe ihtiyaç duymadıklarını(5) ifade etmiştir. Yapılan araştırmada, uyum sürecinde çevrelerinden almış oldukları desteğin psikolojik olarak toparlanmalarına yardımcı olduğunu ifade eden ve alınan desteğe ilişkin olumlu atıflar yapan gaziler “ailelerinden(10), yakın akraba ve arkadaşlarından(7), devletten(6), tıp kurumlarından(3), GATA/Askeriyeden(11) ve gazilerden(6)” destek aldıklarını belirtmişlerdir. İlgili gazilerin görüşleri “olumlu algılar” kategorisi adı altında toplanmıştır. Olumlu sosyal destek algısına sahip olan gazilerin dışında toparlanma döneminde ihtiyaç duyulan desteği özellikle aile ve yakın çevresinden göremediğini, yalnız kaldığını belirten(3) ve o süreçte desteğe ihtiyaç duymadığını(3) ifade eden gaziler de bulunmaktadır. İlgili gazilerin görüşleri zorlu süreçten sonra algılanan desteğe ilişkin olumsuz ifadeler içermesi sebebiyle “olumsuz algılar” kategorisi altında toplanmıştır. Gazilerden alınan görüşler doğrultusunda “sosyal destek algısı” teması oluşturulmuştur.

4. 4. 1. Destek Almaya İlişkin Olumlu Algılar

Araştırmaya katılan gaziler yaşamış oldukları travmatik deneyimden sonra zorlukları aşmada kendilerine yardımcı olan aile, yakın akraba ve arkadaş, devlet, tıp, GATA/askeriye, gazi arkadaş vb. desteklerin olduğunu dile getirmişlerdir.

4. 4. 1. 1. Aile Desteği

Ailelerinden destek aldığını ve bu desteğin toparlanmada kendilerine katkı sağlayan en önemli faktör olduğunu vurgulayan gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

G4: *Ben hayata küsmüştüm, yürüyemeyeceğim diyordum. Koltuk değnekleriyle yürüyordum bir taraftan da ayağım aksıyor. Artık bazen dayanamayıp koltuk değneklerini fırlattığım oluyordu ve annem kolumun altına girip beni yürütüyordu bana destek oluyordu. Annemin bana “Sen yürüyemesen de ben senin koltuk değneğin olurum.” demesi bana dünyaları kazandırıyor, benim toparlanmamı sağlıyordu. Bu cümleler beni çok motive ederdi, şu an da etmeye de devam ediyor.*

G5: *Benim küçük kız kardeşim bakımından sorumluydu. Onun desteğini çok aldım. Her türlü giderimi ihtiyacımı karşıladı. Benim yanımdan hiç ayrılmadı ben iyi olana kadar. İyi olduktan sonra da hala desteğini sürdürür. Onun desteğini çok gördüm hakkını da ödeyemem.*

- G7: *Ailemden, manevi destek aldım, anne babam gazi olduğumda yoktu vefat etmişti. Eşim moral oluyor, bazı sıkıntılar olduğunda eşim yardımcı oluyor. Evlendiğimde atlatamamıştım sıkıntıyı. Eş desteği iyi geliyor onun dışında çocuk oluyor çocukla birlikte bazı şeyleri untabiliyorsun, sıkıntıları aşabiliyorsun. Aklına gelmiyor yaşadıkların. Çocuklar moral veriyor, eve gittiğin zaman günün stresini atıyorsun çocuklarla oynarken.*
- G10: *Ailenin size sahip çıkması, en önemlisi o. Orada ben ailelerin sahip çıkamayanlarını gördüm. İlk önce insan en sevdiği tarafından destek arıyor. Askeriye, devlet, çok bakanlar geldi başbakan yardımcıları geldi, genelkurmay başkanları geldi mutlu ediyor ama ailenin mutlu ettiği kadar değil. Ailenin desteği bambaşka bir şey.*
- G17: *Gazi olduktan sonra ailemden destek almasaydım bu halde olamazdım. Birebir çok destek aldım. Babamdan, annemden. Annem benim 8 ay sandalye üzerinde uyku uyumadı, beni beklemekten. Ben annemin hakkını ödeyemem, dünyayı ona bağışlasam hakkını ödeyemem. Benim bağırsağım dışardaydı söylemiştim. Bağırsağın torbası dönerken patlamasın diye sandalyenin üzerinde sekiz ay başımı bekledi. Babam da derdi ki, oğlum canın ne yemek istiyor dönerse döner alır gelirdi, pide mi istiyorsun ne istiyorsun diye etrafımda gezerdi.*
- G24: *En büyük desteğim ailem(soruyu tamamlamadan ifade etmiştir). O desteği nasıl anlatayım anlatılmaz ki... Ailen senin hayata tutunmanı sana moral motivasyon açısından her şeyi sağlar.*
- G26: *Eşim hep yanımdaydı o kadar olay duyuyoruz eşi ayrılan vb. çok olaylar var. Rehabilitasyona her yıl gittiğimiz için bu olayları görüyorduk, vurulduktan sonra eşi bırakıyor, çocuklarını göremiyor. Ama eşim hep yanımdaydı hatta eşim ben vurduğumda hamileydi çocuklarım ben vurulduktan sonra oldu. Ben vuruldum psikolojim bozuk, yirmi dört yaşında vurulmuşum bedenim belden aşağıya felç ama hep yanımdaydı asla desteğini esirgemedi. Düşünün ki ben vurulduktan sonra eşim beni terk etseydi ben ne yapardım, asıl mermiyi o zaman yerdim.*

Tablo 8 ve yapılan alıntılar incelendiğinde, araştırmaya katılan gaziler, stresli yaşam olayından sonraki süreçte anne ve babalarından, kız kardeşlerinden, eş ve çocuklarından destek aldıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılar, başkalarına ihtiyaç duydukları ve kendi gereksinimlerini karşılamada yetersiz oldukları dönemlerde aile bireylerinden daha çok yardım aldıklarını ve buna daha fazla ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Gaziler karamsar duygulara kapıldıklarında, yaşamaya dair istekleri en aza indiğinde, en umutsuz oldukları anda aile desteğiyle birlikte olumsuz duygulardan kurtulduklarını, hayata tutunma çabası içine girdiklerini, toparlanmak için gayret ettiklerini belirtmişlerdir. Ayrıca rehabilitasyon

merkezinde aile ve eş desteği almayan gazilerin durumlarına şahit olan katılımcılar, gazilerin psikolojik olarak çökmüş durumda olduğunu, hayata uyum sağlamakta güçlük çektiklerini, yaşama bağlılıklarını arttıran bir sebeplerinin olmadığını söylemişlerdir. Yapılan görüşme esnasında gaziler, iyi durumda olmanın ailelerine, anne-babalarına, eş ve çocuklarına borçlu olduklarını vurgulamış, beden dillerinden, jest ve mimiklerinden ailelerine minnettar oldukları gözlenmiştir. Sonuç olarak, aile desteğinin, sıkıntılı sürecin vermiş olduğu yıpranmışlık, hayattan zevk almama, yaşama isteğinin azalması, anlamsızlık, karamsarlık, umutsuzluk gibi olumsuz psikolojinin etkisini en aza indirdiği söylenebilir.

4. 4. 1. 2. Yakın Akraba ve Arkadaş Desteği

Yakın akraba ve arkadaş desteği aldığını söyleyen gazilerden bazıları görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

- G3: *Aile ve kendi yakın çevrem daha etkili oldu olumsuz psikolojiyi atlatmamda. Onların yalnız bırakmamaları, bana destek olmaları çok iyi geldi. Dışardan tanımadığımız kişiler, psikologlar, psikiyatristlerin desteği oldu onları da dinliyorduk ama kendi kafamızda yine o kötü psikoloji hakimdi. Ama kendi yakınlarım destek verince daha etkili oldu.*
- G12: *4,5 ay hastanede yattığım süre içerisinde eş, dost, çevreye, kafa dağıtmaya çok ihtiyaç duyuyorsun. Çevrem geniş olmasının faydalarını o zaman gördüm. Akraba aile olarak kalabalık bir aile olmanın avantajlarını gördüm. Mesela benim her hafta refakatçim değişiyordu. Taze kan geliyordu her hafta, hiç sıkılmaya fırsatım olmadı hiç. Ben nasıl bir olay yaşadım, başıma ne geldi, bundan sonra ne olacak... gibi şeyleri düşünmeye fırsatım olmadı.*
- G13: *Gazi olunca çevre desteğini en çok aradım, arkadaşlarımın desteğini. Destek fazlasıyla karşılandı. Akraba, çevre, komşu köylerden duyanlar, şehit ailesi yakınları. İnsan konuştuğça rahatlıyor açılıyor. İçine kapandığınız anda daha çok dibe batıyor insan. Yakın arkadaşlarım mümkün mertebe benimle çok ilgilendiler. Ben evde otururken dediler ki hadi gel maç izlemeye gidelim. Topluma katmak için çaba sarf ettiler, daha çok aralarına katılmamı istediler.*
- G17: *Ben askere gitmeden önce İstanbul'da çalıştım, orda ustalarım derdi askerden sonra tekrar gel diye. Annemin babamın rızasını alıp öyle bir yere gidip çalışmak istedim. Elektrik işiyle uğraşırdım orda usta bu konuda geleceğimi parlak görürdü. Geleceğe yönelik hayalim askerden sonra gelip o işte çalışıp para kazanıp aileme bakmaktı. Gazi olmadan önce planım bu şekildeydi, gazi olduktan sonra hep arkadaşlarım uçağa binip geldiler yanıma. Çalıştığım arkadaşlar bana dediler ki, kapımız sana her zaman açık unutma. Bu*

söyledikleri söz bana çok büyük ümit oldu, büyük bir cesaret verdi. Sakat kalsam dahi bir kapım var dedim, hayata devam ettim.

G25: *İlçede çay ocaklarına giderdik, çocukluk arkadaşlarımızla şakalaşır sohbet ederdik, öyle bir ortam oluyordu, iyi geliyordu. Buhran yaşadığında kenara çekilerek o atlatılmaz. Arkadaşlarımın, ailemin desteğiyle atlattım. Arkadaşların yanına gelip seni sorması ilgilenmesi alakası, benim akülü arabam vardı protez kullanamayınca arkadaşlarımla şehirde toplanıp gezip dolaşıp parka gidiyorduk. O ortam çok iyi geliyordu. Eve geldiğimde akrabalarım manevi olarak desteği çok iyi geldi. 16 yıl olmuş zaman geçince geçiyor.*

Tablo 8 ve yukarıda sunulan ham verilere bakıldığında gaziler, sıkıntılı dönem olarak adlandırdığı hastanede ve evde yattığı, sağlığının iyi olmadığı süreçte; eş, dost, akrabaya fazlasıyla ihtiyaç duyduklarını, onların yaptığı ziyaretlerin sağlıklı uyum gösterme sürecine katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Gaziler yalnız kaldıklarında psikolojilerinin kötüye gittiğini; başkalarının yanlarında olduğunu, kendilerine destek olduklarını hissettiklerinde daha çabuk toparlandıklarını ifade etmişlerdir. Bu verilerden yola çıkarak, arkadaş ve çevreleriyle girmiş oldukları sosyal ortamların, kişiler arası ilişkilerin ve kurdukları iletişimin; sorunlarını paylaşma, yaşanan sıkıntıyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etme, duygusal boşalım sağlama gibi olumlu etkilerin olduğu sonucunda varmak mümkündür.

4. 4. 1. 3. Devlet Desteği

Devlet tarafından sağlanan desteklerin travmatik yaşantı sonucunda güçlü kalabilmeye yardımcı olduğunu söyleyen gaziler görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

G6: *Devletin bu manada işe yerleştirmesi topluma kazandırması iyi oldu. Tanımadığım insanlar tanıdım düşüncem görüşüm değişti, belki köyde kalsaydım bu kanun çıkmamış olsaydı çok kötü şeyler olurdu ben kahve köşesinde oturuyor olurdum kırsal kesim oralar, 25 km bizim ilçeye var. Ne yapacaktım emekli maaşımı alacaktım köyde kahvede oturacaktım, kimseyi de tanımayacaktım. Kendimi geliştirdiğimi hissediyorum, uğraşacağım iş var sabah kalktığımda bir işin peşindeyim meşguliyetim var devlete faydalı olmaya çalışıyorum, eve gidince çocuklarıma vakit ayırabiliyorum, dinlenebiliyorum.*

G12: *Devletin bize sağladığı destekleri saysam bitmez. Bir gazi bana bugün devlet bana hiç destek sağlamadı derse yalan söylemiş olur. İş olsun, gazilik maaşı, iş hakkı, ikinci gelir, işe girdikten sonra sosyal ortama girme imkanı insanlarla iç içe olma imkanımız oldu. Hem gazilikle değer kazandık hem de memur olarak da insanların gözünde değer kazandık...*

- G17: *Gazi olduğumu duyunca çok sevindim. Orada iki tane paşa avukat gelmişti benim ifademi almaya, Ankara Gülhane Hastanesi'ne. Ben bir şey hatırlayamadığımı söyledim, olayı hatırladığım kadarıyla anlattım, tutanağa işlediler. Ardından sen gazisin oğlum, gazi unvanını aldın, düzeldikten sonra bütün yasal haklarından faydalanacaksın dediler. Çok sevindim dünyalar benim oldu. Sakat kalıp da devlet sahip çıkmazsa çok kötü olurdu. Allah razı olsun devletimizden sahip çıktı. Oraya bütün komutanlarımız geldi, genelkurmay başkanına kadar herkes geldi ziyaretime. Hepsi de ayrı ayrı sen gazisin dediler bana. O zaman dedim ki ben gazi unvanını aldıktan sonra yaralarım daha hızlı iyileşmeye başladı. Çünkü bir sevinçti benim için onlardan bir güç aldım. Ben şöyle düşündüm, anne de bir şey yok baba da bir şey yok durum iyi değil köyde, ben sağ kaldım annem babam ne yiyecek ne içecek bana hiçbir yasa hiçbir hak vermezse ben ne yapacağım dedim, nasıl çalışacağım köyde. Köyde hep bilek kuvvetiyle çalışılan işler, eğitimimiz yok. Gazi olduktan sonra hayatımız değişti. Devlet bana iş verdi emekli yaptı, hayatım düzene girdi.*
- G22: *Devletten aldığım destek bana çok iyi geldi. Çünkü zaten herkesin ailesi destek olur bir şekilde. Ama devletin ki daha farklı sana değer vermesi çok daha başka. Mesela siz öğretmensiniz kurumunuz size değer vermesi gibi düşünün. Devletin desteği çok daha fazla onurlandırır ve ben samimi de buluyorum. Devletin bana vermiş olduğu destek psikolojik açıdan rahatlatıcı olmuştur çünkü devletin senin farkında olmasını istiyorsun. Devlet bu işi onun için bu topraklar için yaptığını sana gösteriyor.*

Tablo 8 ve yukarıda alıntı yapılan gazi görüşleri ışığında, katılımcılar, devletin gazilere tanıdığı yasal hakların oldukça fazla olduğunu, özellikle işe yerleştirme ve topluma kazandırma boyutunda psikolojik olarak toparlanmaya önemli ölçüde katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Devletin gazilere sahip çıkıp çeşitli haklar tanımalarının, sarsıcı dönemdeki olumsuz psikolojiden kurtulmaya yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Özellikle iş imkânıyla birlikte evde oturmaktansa işe girip çalışmak, bir işle meşgul olmak, topluma faydasının olduğunu bilmek, kendilerini geliştirmek ve bu sayede topluma girerek sosyal ortam kurmak, gazilerin önemli ölçüde psikolojik sağlıklarını arttırdığı söylenebilir. Yaralandıktan sonra güç ve uzuv kaybı yaşayan gaziler, meslek sahibi olma, para kazanma, kendi hayatlarını idam ettirebilme gibi yeterliliklerinin askerden önceki hayata göre güç olduğunu belirtmişlerdir, bu bağlamda devletin vermiş olduğu iş imkanı onlar için gelecek endişelerini en aza indiren, geleceğe yönelik planlar yapmalarında fırsat tanıyan bir ödül olarak adlandırılabilir.

4. 4. 1. 4. Tıp Desteği

Tıp kurumlarından alınan desteğin sarsıcı yaşam deneyiminden sonra fiziksel ve psikolojik toparlanmada etkili olduğunu ifade eden G3 ve G22 gürüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

- G3: *Mayına bastığımızda değnekle geziyordum, 3 ay protez takamadım. Değnekle gezerken bana da sorsan bu kadar faal olamazdım. Çevrem protez ayak kullanıp bu şekilde rahat hareket etmemi beklemiyordu. Gerçi ben de beklemiyordum. şartların daha da iyileşmesi psikolojik ağıdan bizi çok iyileştirdi. Değnekle olsak sosyal hayatımız böyle olmazdı, atıyorum buradan tramvaya kadar değnekle yürüyemezdim. Ama şimdi protezle daha rahat hareket edebiliyorum. İlk zamanlar hayattan ortamdan kopacağımı düşünüyordum, normal hayat gibi devam edebileceğini düşünmüyordum ama sonradan proteze alışınca bununla da sosyal faaliyetlerin olabileceğini gösterdi bana. Psikolojik olarak da protez beni rahatlattı. Teknoloji de devamlı ilerlediği için sıkıntı yaşamıyoruz, devlet tarafından son sistem neyse onu yaptırabiliyoruz, o imkanımız da var çok şükür, sağ olsunlar. Psikolog, psikiyatristler hep gelirlerdi anlatırlardı aslında protezin rahatlığını, protez takılacaksınız, sosyal imkanlarınız olacak, daha rahat edeceksiniz şeklinde anlatıyorlardı. Tabi o anda bizim kafamıza işlemiyordu ama yine de insana moral veriyordu. Oradaki ortam da farklı, orada kalırken protezi takılmış bir arkadaşı gördüğün zaman için daha rahat ediyordu. Ortam çok önemli, mesela burada bir hastaneye yatsak protezsiz gezersek, psikolojik olarak rahatsız olabiliriz.*
- G22: *O dönem en çok tıp desteğini aradım ağrın sızın var konuşamıyorsun hiçbir şey yapamıyorsun. Hemşirelerin gelip şaka yapması, güldürmesi senin stresli olduğunu bilip problemlerimiz çok ciddiye almamız için bizi takmıyormuş görünmesi. "Sen ne biçin Trabzonlusun, kalk ayağa hadi." demeleri çok büyük psikolojik destek sağlıyordu.*

Tablo 8 ve yukarıda alıntı yapılan verilere bakıldığında tıp kurumları tarafından alınan desteğin önemli olduğunu ifade eden gaziler, tıp desteklerinin yeterli ve daima gelişmekte olduğunu, gelişen imkânlardan kendilerinin kolaylıkla yararlandığını dile getirmişlerdir. Yapılan araştırmada gaziler, tıp desteği olarak özellikle GATA'dan almış oldukları tıbbi ve psikolojik yardımlarla ilgili memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. GATA'dan almış oldukları tıp destekleriyle birlikte sağlıklarına daha çabuk kavuştuklarını belirterek sağlıklarının düzelmesinin ise psikolojik olarak iyileşmeye katkı sağladığını vurgulamışlardır.

4. 4. 1. 5. GATA/Askeriye Desteği

GATA/Askeriye tarafından sağlanan desteğin yaşanan zorlu ve sıkıntılı s¼reçte kötü psikolojiyle başa çıkabilmede fazlasıyla yardımcı olduğunu vurgulayan gaziler gör¼řlerini şu şekilde belirtmiştir:

- G4: *Devlet'ten G¼lhane'de yattığım s¼rede psikiyatri doktoru s¼rekli bizimle ilgilendi, askeriye olarak komutanlar gelip maddi manevi olarak isteğimizin olup olmadığını soruyorlardı. Kara Kuvvetleri Komutanlığı tarafından iki haftada bir ziyaret ediliyorduk. Telefonlar vardı bize sıkıntımız olduğunda hemen aramız gerektiğini hatırlatırlardı. Bu çok iyi gelirdi psikolojik olarak. Doktorlar bize kendi oğulları gibi, hemşireler kardeşleri gibi bakardı. Orada tanıştığımız hemşire hanımlardan iki tanesiyle hala daha gör¼ř¼r¼z. Anneler g¼n¼nde, özel g¼nlerde s¼rekli ararım hal hatırlarını sorarım.*
- G7: *Aileden, manevi bir destek almadım, anne babam gazi olduğumda yoktu vefat etmişti, amca hala diğer akrabalardan destek aldım. Moral olarak destek verdiler, öz¼lme sıkılma d¼zelir şeklinde. İlk gazi olduğumda aile desteğini daha çok aradım. Orada yalnızsınız aileniz yanınızda olmuyor ister istemez strese giriyorsunuz ondan dolayı, o desteği akrabalardan g¼rd¼m. Ailenin çok b¼y¼k bir faydası oldu ama genellikle GATA'da yatarken oradaki insanların yaklaşımı bana çok daha iyi geldi. Orada iyi davrandılar, daha iyi tedaviler, daha iyi cihazlar kullandılar. Doktor, hemşire, psikiyatrik destekler iyi geldi. G¼nde bir iki saat psikologlar geliyordu bazı sorular y¼neltiyorlardı, biz de cevap veriyorduk birebir gör¼řmelerle. Benim gibi olan gazilerle daha çok moral buluyorduk, mesela o zamanlar biz de protez yok onlar da protez vardı onlarda o protezi g¼r¼nce benim de ileride protezimin olabileceğini d¼ř¼n¼yordum, y¼r¼yebileceđimi d¼ř¼n¼yordum. Bana GATA'dan aldığım destek daha iyi geldi. Aile de önemli ama GATA desteği bana daha iyi geldi. Orada kendimi daha iyi hissediyordum, orada daha çok saygı vardı, tedavi de iyi dışarıya g¼re, b¼t¼n bunlardan dolayı.*
- G9: *Bana askeriyedekilerin desteği baya etkili oldu, annem babam yok etrafımda kimse yok. GATA'daki Diyarbakır'daki asker, hastanelerde çalışanların ilgisiyle insan biraz daha toparlanıyor. Her g¼n her dakika seni g¼r¼yorlar, sana ilgi g¼steriyorlar. Benim gibi gelenler de çok olduğu için onlar alışmış oluyor bizim gibilere. Ve yaklaşımları da haliyle iyi oluyor, bilgili oluyorlar, bizim psikolojimizi biliyorlar. Kardeşten arkadaştan daha yakın davranıyorlar daha candan davranıyorlar. Normal bir askere davrandıkları gibi değil de kardeş arkadaş gibi senin ne yaşadıklarını bildikleri için.*
- G15: *İlk gazi olduğumda maddi destek benim için hiç önemli değildi. Manevi destek her t¼rl¼ acıları unutturuyordu bize. Ameliyat oluyordum g¼z¼me iğne yiyordum d¼ř¼n¼n 6 kişi tutuyordu beni ama o komutanların bize vermiş*

olduğu değer her şeyden önemliydi. Düşünün bir general geliyor nasılsın evladım diyor dediğinde bütün acıları unutuyorsun. Tabi 95-96 yıllarında misliyle karşılandı. Tansu Çiller bize çok değer veriyordu Meral Akşener iç işleri bakanı vardı bizzat kendisi hem selam getiriyordu hem de manevi desteği sonuna kadar veriyordu. Atlattık yani o şeyler çok önemliydi bizim için.

Tablo 8 ve yukarıdaki ham verilerden de görüldüğü gibi, araştırmaya katılan gaziler, askeriye'nin vermiş olduğu desteğin zorlu ve sıkıntılı süreçle başa çıkabilmede oldukça yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Gaziler, kendilerinin askeriye tarafından ziyaret edilip hal hatırlarının sorulması, komutanların kendilerini çocukları gibi görüp fizyolojik ve psikolojik destek sağlamaları, sahip oldukları yasal haklar hususunda kendilerine bilgi verip yardımcı olmaları konularında GATA'dan, askeriye'den çok büyük destek aldıklarını dile getirmişlerdir. Gazilerin bazıları da aile yakınlarının vefat etmesi, kendilerine destek olacak yakın akraba ve çevrelerinde kimselerinin olmaması sebebiyle GATA'yı ev, çalışanlarını da aile olarak görmüş, psikolojik sağaltım olarak en büyük etkiyi askeriye'nin sağladığını dile getirmişlerdir. Özellikle gazilerin askeriye'yi kendi yaşadıkları sıkıntıları en iyi bilen, kendi hallerinden en iyi anlayan kurum olarak görmeleri askeriye'den alınan desteği çok önemli ve değerli kılmakta olup yaşadıkları acıları unutturmada çok büyük etkisinin olduğunu belirtmişlerdir. Tablo 8 incelendiğinde katılımcı gazilerin travmatik olaydan sonraki süreçte en fazla GATA/Askeriye desteğinin psikolojilerine iyi geldiği en çok tekrar eden görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

4. 4. 1. 6. Gazi Desteği

Gazi arkadaş desteğinin önemini vurgulayıp duygusal destek sağlamada çok etkili olduğunu belirten gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

G8: Bazı şeyleri kimseye anlatamazsınız, anlatsanız da anlamazlar... Gazi arkadaşlarımla paylaşmak daha iyi oluyor. Balıkesir Ayvalık'ta askeriye'nin tatil yeri vardır. Mehmetçik vakfı tarafından tüm giderler karşılanır. Oraya gittiğimizde gazi arkadaşlarımızla sohbet ederiz, hangi taraftaydın, hangi bölükteydin bazen aynı bölükte çıkarız gibi konuşmalar iyi gelir çünkü birbirimizin derdinden bizim gibiler anlar. Aynı kaderi paylaştığımızdan iyi geliyor konuşmak. Gazi arkadaşlarımla desteği daha çok rahatlatıcı olmuştur. Benim derdimden benim yaşamış olduğum sıkıntılardan iyisini veya kötüsünü o anladığı için daha iyi oluyor. O anki sıkıntımı paylaştığımda belki başkası benimle dalga geçecek anlayamayacak ama benim gibiler beni anlar.

G14: *En büyük desteğim bu dernekteki arkadaşlarım, bizim aramızdaki sohbet, muhabbet, şakalaşmalarımızı görseniz şaşırırsınız. Mesela gazi arkadaşlarımızdan bir tanesi kör adıyla hiç çağırılmaz, kör ne haber gibi muhabbetlerimiz olur. Dışarıdan gören biri der ki bunlar ne yapıyor, nasıl konuşuyor diye. Biz birbirimizin sakatlığıyla dalga geçerek kendimizi tedavi ettik. Bu dernek olmasa hepimiz başka bir yerde daha farklı olurdu psikolojimiz. Dernekteki arkadaşlarımın desteği psikolojik açıdan daha iyi oldu. Çünkü onlar da benim gibi gazi benim yaşadıklarımı yaşadı birbirimizin derdini daha iyi anladığımız için birbirimize verdiğimiz destek daha güzel oluyor. Mesela siz bilmezsiniz, babam bilmez ne yaptığımı, ne yaşadığımı ama buradaki arkadaşlarımın hepsi bilir. Hepsi aynı şeyleri yaşamıştır bundan dolayı birbirimizi daha iyi anlarız.*

G20: *Bulduğumuz iş ortamında gazi arkadaşımız çok, öğlen bir buraya gelseniz dersiniz ki bu ne, şaşırırsınız. Motivasyon, gırgır, şamata, muhabbet çünkü biz birbirimizin dilinden anlıyoruz.*

Yukarıdaki ham verilere bakıldığında, olumsuz yaşantılar karşısında güçlü kalabilmede gazi arkadaş desteğinin önemli olduğunu ifade eden gaziler “aynı yoldan geçmek, aynı kaderi paylaşmak, birbirinin derdinden anlamak, aynı sıkıntıyı çekmek” kavramlarıyla kendi görüşlerini dile getirmişlerdir. Hemen hemen her ilde bulunan “Türkiye Muharip Gaziler Derneği” sayesinde tanıştıkları gazi arkadaş grubu veya işyerinde gazi kadrolarında çalışan gazi arkadaşlarıyla iletişimde olduklarını ifade etmişlerdir. Kendileriyle aynı kaderi paylaşan, ne yaşadıklarını en iyi bilen ve kendilerini en iyi anlayan gazilerle paylaşım yapmanın, vakit geçirmenin, şakalaşmanın, sohbet etmenin kendilerine çok iyi geldiğini ve bu şekilde birbirlerine psikolojik destek sağladıklarını vurgulamışlardır.

4. 4. 2. Destek Almaya İlişkin Olumsuz Algılar

Araştırmaya katılan gazilerin 5’i (G1, G6, G9, G14, G18) yaşamış oldukları travmatik durumdan sonraki zorlu süreçte çevrelerinden bekledikleri desteğin sağlıklı bir şekilde karşılanmadığını ifade etmişlerdir. Sosyal desteği ihtiyaç olarak hisseden fakat bu desteğin aile ve yakın çevre tarafından istenilen şekilde karşılanmadığını ifade eden gazilerin görüşleri “Yalnızlık”(3) başlığı altında toplanırken; herhangi bir desteğe ihtiyaç duymadığını ifade eden gazilerin görüşleri de “İhtiyaç Duymama”(3) başlığı altında toplanmıştır.

Aile, yakın akraba, arkadaş ve çevrelerinden sağlıklı bir şekilde manevi destek alamadıklarını ifade eden gaziler alınan desteğe ilişkin olumsuz görüş belirtmiş ve bu durumun kendilerini üzdüğünü vurgulamışlardır. Gaziler, “yaşadıkları kırsal kesimin

bilinçsizliği sebebiyle kendisine gazi değil de sakat gözüyle bakılmasından ötürü gereken değeri ve desteği görmeme, gazi olduğunda anne ve babanın olmaması, 90'lı yıllarda toplumun askere bakışının şimdikinden çok farklı olması" sebeplerinden dolayı yeterli desteği göremediklerini dile getirmişlerdir. Yaşadığı kırsal kesimin bilinçsizliği sebebiyle kendisine gazi değil de sakat gözüyle bakılıp gereken değeri ve desteği göremediğini ifade eden G6'nın görüşü şu şekildedir:

G6: *Ailemden çok büyük bir destek görmedim zaten. Sıradan sakat olmuş bir insan olarak destek gördüm. Bacağın sakat mağdur olmuştun olarak görüldüm köylüm arkadaşlarım ailem tarafından. Bizim oralar kırsal kesim eğitim seviyeleri düşük konuşma hitap şekilleri rencide edip etmeyeceğini düşünecek insanlar olmadığı içindir belki de. Atıyorum ben buna topal demekle rencide olur mu olmaz mı diye düşünmez, patavatsız bir kelime kullanırlar. Çok karşılaştım bu tarz tabirlerle ilk zamanlar küstüm hayata.*

Gazi olduğunda anne ve babasının olmaması sebebiyle ailesinden destek alamayan, 90'lı yıllarda toplumun askere bakışının şimdikinden çok farklı oluşu sebebiyle de yakın çevre ve toplumdan destek alamadığını ifade eden G9, duygu ve düşüncelerini şu cümlelerle dile getirmiştir:

G9: *Ben yaralandığımda babam vefat etmişti 1990'da, annem de 1997'de vefat etti, tedavimden bir sene sonra. Benim biraz karışık. Ailemden destek zaten kimsem kalmadı, biraderim vardı o da gemilerdeydi, tektim. İnsanın psikolojisi bozuluyor bir de depremi yaşayınca, depremdaki olan şeyleri görünce. Ben Marmara depremini de yaşadım, Düzce depremini (12 Kasım) de yaşadım. Burada en psikolojisi bozuk olan benim. Toplumdan pek destek almadım, toplum o zaman asker dediğin zaman uzaklaşıyordu. Bu iş yerinde gazi yılı olarak en yaşlı olan benim. Diğer arkadaşların gazi olduğu zaman bizden daha iyiydi, toplumun görüşü bizde daha yobazdı. Çiller ve Erbakan zamanıydı, gazi dediğinde asker geliyordu akıllarına asker dediğinde de millet çekiniyordu, yanaşmıyordu. Kendi sülalenin bile bir mesafesi vardı. Dışlanmış hissediyordum. Travmayı atlattım olumsuz etkisi oldu, üst üste gelince hayattan kopma derecesine gelinebiliyor. Bu sebepten dolayı çok intihar eden arkadaşlarımız oldu, o zamanlar. İlk destek olarak toplumu aradık ama toplumdan beklediğimiz desteği göremedik. Millet gazi dediğimizde asker diye çekiniyordu. 28 Şubat dönemleri olduğu için. İnsan askerden dönerken gittiği duygularla dönmüyor, giderken ki duyguları ayrı dönerken ki duyguları ayrı. Geri döndüğünde insanın psikolojisi sıfır oluyor, her şeyi silmiş oluyor. Bir de çevreden de eş dost desteği arıyor, o desteği de bulamayınca bunalıma giriyor*

insan. Rahat konuşabileceği bir insan bile bulamıyor, kendini anlayabilecek birini bulamıyor. Bizden sonrakiler daha şanslı etrafta daha çok gazi, şehit var tabii olmasa daha iyi ama onlar destek alabiliyor çünkü karşıdaki ne yaşadığını biliyor. O zaman dernek bile yoktu haklarını bilmiyorsun onları öğrenmek için Ankara'ya gitmek gerekiyor, Ankara'ya gitmek de şimdiki şartlar gibi değil, gideceksin orada kimi bulacaksın da kimden ne öğreneceksin, zordu yani.

Travmatik yaşam deneyiminden sonraki süreçte ihtiyaç duydukları duygusal desteğin tam olarak karşılanmadığını ifade eden G6 ve G9'un görüşlerinden anlaşıldığı gibi zorlu ve tehdit edici durumlar karşısında uyumu sürdürme sürecinde sosyal destek alma, bireyin hayatındaki değişikliğe uyum gösterme ve bu durumla baş edebilmede önemli bir unsur olarak görülmektedir. Aile, çevre, arkadaş ve toplumdaki destek göremediğini ve bu durumun yaşama uyum sağlamada zorlaştırıcı bir etkiye sahip olduğunu ifade eden G6 ve G9, aile, çevre, arkadaş ve toplumdaki beklendikleri fakat göremedikleri desteği devletin sağladığı haklardan ve GATA'dan gördüklerini de ayrıca belirtmişlerdir. İlgili gazilerin duygu ve düşünceleri bir önceki kategoride bulunan devlet desteği ve askeriye desteği bölümlerinde yer almaktadır.

Araştırmaya katılan gazilerden bazıları da olumsuz duruma maruz kaldıktan sonraki süreçte herhangi bir sosyal bir desteğe ihtiyaç duymadığını ifade etmiştir. Sosyal desteğe ihtiyaç duymadığını ifade eden gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

- G1: *Ailemden manevi anlamda bir destek almadım. Psikolojik olarak çok büyük bir sıkıntı olmadı.*
- G14: *Manevi bir destek almadım, insanların acıyarak bakmalarını istemedim. Bana acıyarak bakanlardan uzak durdum. O yüzden destek almadım, kendi kendime destek olmaya çalıştım.*
- G18: *Psikolojik açıdan çok fazla ilgi de insanı sıkar. Yardıma ihtiyacı olana yapsınlar amenna da aşırı bir ilgiye gerek yok. Saygı duymak güzel bir şey de fazla ilgi de sıkar.*

Yukarıdaki ham veriler incelendiğinde araştırmaya katılan gazilerin bazısı, çok büyük psikolojik sıkıntı çekmediği için, kimisi başkalarının kendisine acıyarak bakmasını istememesi sebebiyle kimisi ise fazla ilgi ve desteğin kendisini sıktığı gerekçesiyle herhangi bir sosyal desteğe ihtiyaç hissetmediklerini ifade etmişlerdir.

4. 5. Beden İmgesi Algısı

Araştırma kapsamında gazilere askerlik döneminde nasıl gazi oldukları, çatışma veya kazada organ kaybına uğrayıp uğramadıkları, kalıcı yara izlerinin olup olmadığı sorulmuştur. Organ kaybına uğrayan veya kalıcı yara izine sahip olan gazilerin bedenleriyle ilgili görüşleri belirlenmeye çalışılmıştır. Gazilerin verdiği cevaplar doğrultusunda elde edilen veriler Tablo 9'da sunulmuştur.

Tablo 9. Gazilerin Askerlik Döneminde Çatışma/Kazada Yara Aldıktan veya Organ Kaybına Uğradıktan Sonraki Bedenleriyle İlgili Görüşleri

Fizyolojik His		Göz Teması		Psikolojik Etkilenme	
Uyumsuz Süreç	<ul style="list-style-type: none"> Organ kaybı, protez kullanımı vb. durumlardan dolayı dış görünüş kaygısı yaşamama (G2,G5,G7,G8,G9,G13,G18,G24,G25) Kullanılan protez ve platinin tahriş ve ağrı yapması (G7,G24,G25,G26,G27) Hareketlerde kısıtlanma (G2,G5,G7,G9,G13,G18) Hava koşullarından olumsuz etkilenme (G9,G18) Güç kaybı yaşama (G2,G8) 	<ul style="list-style-type: none"> Başkaları protezimi gördüğü zaman hala daha çekiniyorum, görünümler istemiyorum, saklıyorum, benim için kolay değil. (G25,G27) İlk etapta çekiniyordum, deniz kenarına gidip şortla gezemezdim, kapri ile dışarıya çıkmazdım ama şimdi alıştım. İnsanlar böyle hiç protez görmemiş gibi baktıklarında rahatsız olurdum. (G3) İlk gazı olduğum 1996 -97 yıllarında etrafımda benim gibi olan gaziler olduğu için bu durumum beni rahatsız etmezdi. Fakat topluma çıktığımda insanların bakışı değişiyordu durumumdan çekiniyordum. Hastaneye gittiğimde ise kendi evime gitmiş gibi hissediyordum. Hastanede görüyordum birinin ayağı, birinin eli kopmuş aynı benim gibi. Ama bu rahatsızlık ilk zamanlarda oluyordu şimdi hem alışık hem de insanların daha normal olan tepkileri bunu etkiledi. (G4) Bende çatışma psikolojisi hiç olmadı ama görüntü psikolojisi oldu, ben onu 6 yılda atlattım. Sırtımda delik görünüyör karnımda 38 diğış var küçük küçük kesikler de var bıçak yemişim gibi duruyor serseri biriymişim gibi. Bu sebeple soyunmuyordum. Başkalarının benim hakkımdaki düşünceleri rahatsız ediyordu. (G13) 	<ul style="list-style-type: none"> Bacağın sakat mağdur olmuşsun olarak gördüüm köylüm arkadaşlarım ailem tarafından. Bizim oralar kırsal kesim eğitim seviyeleri düşük konuşma hitap şekilleri rencide edip etmeyeceğini düşüncecek insanlar olmadığı içindir belki de. Atıyorum ben buna topat demekle rencide olur mu olmaz mı diye düşünmez pataatsız bir kelime kullanırlar. Çok karışlaştım bu tarz tabirlerle ilk zamanlar küstüm hayata. (G6) Sakat kalıp da insanların bana acımasını istemiyordum. Arkadaşlarıma dedim ki mayına basarım, kol bacak gider öyle olursam yaşatmaym benı, kafama sıkın. (G21) Denize giderken dikkat ediyorum, kalabalık olmayan, tenha yerlere gidiyorum özellikle seçiyorum. İnsanların bakış açısı, kıyafetten bir şey belli olmuyor ama çıkardığım zaman insanların bakış açısı ayak yok acıyarak bakıyorlar, ben bana acıyarak bakmalarını istemiyordum. (G27) 		
Uyum Süreci	<ul style="list-style-type: none"> Gördüğüm zaman yarayı, olay yerinde arkadaşımın şehit olması geliyor aklıma haline şükrediyorum. (G16) Kendimden daha kötü durumdaki olarlara bakarak halime şükrediyorum. (G15,G16,G19,G22) 	<ul style="list-style-type: none"> Ne olursa olsun kendimle çok barışığım, barışık olmasam ne olacak kendine eziyet edeceksin de eline ne geçecek? (G15) Bedenimi göstermekten hiç utanmıyorum, kendimle barışığım, öyle olmak zorundayım. Ayağımı kaybettim diye üzülmem, üzülsem ayağım geri gelmeyecek ya. (G20) 	<ul style="list-style-type: none"> Askerler arasında bir laf vardır o kurşun sana gelecekse kurşunun üstünde senin ismin yazar. Ben bu düşünmeden çok güç aldım. (G13) Yüce Allah'ım bak gözün değerini de vermiş. Birini kaybettik ama diğerine idare edebiliyoruz. (G15) Yaşadığım benim kaderimmiş, kadere inanırım. (G22) 		
	<ul style="list-style-type: none"> Bedeniyle Gurur Duyuma 	<ul style="list-style-type: none"> Olumlu Bakış Açısı 	<ul style="list-style-type: none"> Kabullenme 	<ul style="list-style-type: none"> Kader İnancı (Dine Sığınma) 	<ul style="list-style-type: none"> Rehabilitasyon Desteği

Tablo 9 incelendiğinde, görevini icra ederken çatışma veya kaza sonucu, yara aldıktan, organ veya güç kaybına uğradıktan sonraki süreçte bedenleriyle ilgili olumlu duygu ve düşünceye sahip olan ve bu sayede hayata uyumu kolaylaşan gazilerin görüşleri “uyum süreci” (13) kategorisi altında toplanmıştır. Bununla birlikte görevde çatışma veya kaza sonucu, yara aldıktan, organ veya güç kaybına uğradıktan sonraki dönemde hayata uyum sağlamada bir takım zorluklar yaşadığını ifade eden gazilerin görüşleri ise “uyumsuz süreç” (15) kategorisi altında gösterilmiştir.

Araştırma gurubundaki katılımcıların 11’i (G2,G5,G7,G8,G9,G13,G18,G24,G25) fizyolojik rahatsızlık hissi yaşadığını, 5’i (G3,G4,G13,G25,G27) başkalarının bakışlarından rahatsız olduğunu ve 3’ü (G6,G21,G27) de bedenleriyle ilgili eksikliklerden psikolojik olarak olumsuz etkilendiklerini ifade etmişlerdir. İlgili gazilerin görüşleri “uyumsuz süreç” kategorisi altında sunulmuştur.

Gazilerden, bedeniyle gurur duyduğunu(6), olayların iyi yönlerini görmeye çalıştığını(4), içinde bulunmuş olduğu durumu kabullendiğini(2), kader inancıyla birlikte dine sığındığını(3), rehabilitasyon desteği sayesinde uyum gösterdiğini(1) belirten gazilerin görüşleri ise “uyum süreci” kategorisi altında toplanmıştır. İlgili konu hakkında alınan görüşler sonucunda “Beden İmgesi Algısı” teması oluşturulmuştur.

4. 5. 1. Uyumsuz Süreç

Örseleyici yaşam olayından sonra bedeniyle ilgili görüşlerini ifade ederken şu anda sadece fizyolojik rahatsızlık hissettiklerini vurgulayan gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

G2: *Ben normal insan gibi hareket edemem, her türlü kısıtlıyor hareketimizi, yaşamımızı her türlü etkiliyor... Bedenimin bu yerini göstermekten çekiniyorum hiç demedim. Rahatsız ediyor ama ona göre kendini şekillendiriyorsun. Evden çıkarken benim yürüme kapasitem belli ona göre yola çıkıyorum. Günlük yürüme kapasitemi bildiğim için ona göre şekillendiriyorum hayatımı. Şuradan şuraya kadar yürüyebilirim, şu kadar saat yürüyebilirim.*

G7: *Çok etkiliyor, protez kullanmakla normal ayak kullanmak aynı değil arasında çok fark var. Bu ister istemez ağrı yapıyor, gece yattığınızda acil durumunuzda acil giymeniz gerekebiliyor onun gibi sıkıntılar oluyor. Dış görünüş olarak beğenmeme olmuyor da keşke olmasaydı diyorum. Çünkü hiç kimse istemez organını kaybetmeyi. Beğenmeme olmuyor umursamıyorum çünkü.*

G18: *Hava yağacağı zaman rutubetli olduğu için sıkıntı oluyor. Yol yürüdüğüm zaman bacağımda kurşun parçaları beni rahatsız ediyor ama alıştık o şekilde yaşıyoruz.*

Tablo 9 ve alıntı yapılan verilerden anlaşıldığı gibi, bedensel olarak organ kaybı, yara izi ve güç kaybı yaşayan gazilerin bir kısmı bedensel durumlarının kendilerini psikolojik olarak değil de fizyolojik olarak rahatsız ettiğini dile getirmişlerdir. Fizyolojik olarak rahatsızlık hisseden gaziler genel olarak, kullanmış oldukları protez ve platinle ilgili sıkıntılar yaşadıklarını, koşamama, diledikleri gibi hareket edememe, zaman zaman destek yardımıyla yürümek zorunda kalma, ağrının olması gibi sağlıkla ilgili şikayetlerinin olduğunu belirtmişlerdir. Var olan rahatsızlıkların kendilerine güç kaybı yaşattığı, hareketlerinde kısıtlamaya sebep olduğunu vurgulamışlardır fakat kendi hayatlarını var olan rahatsızlığa göre düzenleyip yaşama uyum sağlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Gazilerin bedenlerinin herhangi bir yerini göstermekten çekinme veya beğenmeme şeklinde düşük beden algısına sahip olmadıkları gözlenmiştir.

Çatışma veya kazada organ kaybı yaşayan gazilerden bazıları bedenleriyle ilgili görüşlerini ifade ederken çevrelerindeki bireylerin tutumlarından, özellikle de bakışlarından olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Travmatik yaşam deneyimden sonra işlevselliğin azaldığı dönemde bedenleriyle ilgili olumsuz algıya sahip olan gaziler görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

G3: *İlk etapta çekiniyordum, deniz kenarına gidip şortla gezemezdim, kapri ile dışarıya çıkamazdım. İnsanlar böyle hiç protez görmemiş gibi bakıyorlar. Artık alıştım. İlk zamanlar fırına bile ekmek almaya gitmezdim. Uzun eşofman giyerdim, şimdi kapri bile giyiyorum, rahatça gezebiliyorum.*

G4: *İlk gazi olduğum 1996 - 97 yıllarında etrafımda benim gibi olan gaziler olduğu için bu durumum beni rahatsız etmezdi. Fakat topluma çıktığımda insanların bakış açısı değişiyordu, durumumdan çekiniyordum. Bununla birlikte hastaneye gittiğimde kendi evime gitmiş gibi hissediyordum. Hastanede görüyordum birinin ayağı birinin eli kopmuş aynı benim gibi. Ama bu rahatsızlık ilk zamanlarda oluyordu şimdi hem alıştık hem de insanların daha normal olan tepkileri bunu etkiledi. Bazen arkadaşlar bana söylüyor ki benden daha iyi görünüyorsun çok mutlu oluyorum.*

G21: *Bende çatışma psikolojisi hiç olmadı ama görüntü psikolojisi oldu, ben onu 6 yılda atlattım. Sırtımda delik görünüyor, karnımda 38 dikiş var, küçük küçük kesikler de var, bıçak yemişim gibi duruyor, serseri biriymişim gibi. Bu sebeple soyunmuyordum. Başkalarının benim hakkımdaki düşünceleri rahatsız ediyordu.*

G25: *Hala daha o çekingenlik var ister istemez, çok samimi olmadığım ailelerin yanında ben protezimi çıkarıp duramam, rahatsız olduğumda hasta ziyaretime geldiklerinde kapatırım. Bire bir aşırı şekilde görüştüğüm aileler bile görmemiştir. Öyle bir çekingenlik var, protezi göstermek bana göre kolay bir şey değil.*

Yukarıdaki görüşme alıntılarında da anlaşılacağı üzere, terör olayından sonra kolunu, bacağını, ayağını, elini, kaybeden katılımcılar, gazi oldukları ilk dönemde yani sarsıcı olayın hemen ardındaki süreçte, başkalarının kendi bedenleriyle ilgili görüşlerini sıkıntı ettiklerini, birinin bakışına maruz kaldıklarında utandıklarını, çekindiklerini, rahat kıyafetler giyemediklerini, başkalarının bakışlarından rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Rehabilitasyon merkezinde kendi gibi olan gazilerle mutlu olduklarını, kendilerini onların içinde farklı hissetmediklerini, benzer yaşantılara maruz kaldıkları için birbirlerinin duygu ve düşüncelerinden anladıklarını söylemişlerdir. Gazilerin görüşleri incelendiğinde, kendi bedenlerindeki değişikliğe uyum sağladıkça ve toplumun olumlu ve bilinçli tepkileri sayesinde bedenleriyle ilgili olumsuz görüşlerinin değiştiği söylenebilir.

Organ kaybı veya bedensel hasara uğramış gazilerin bazıları da çevrelerindeki kişilerin onlara acıyarak bakmalarını istemediğini ve bu durumdan rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Gazilerin konuyla ilgili duygu ve düşünceleri aşağıdaki gibidir:

G6: *Ailemden çok büyük bir destek görmedim zaten sıradan sakat olmuş bir insan olarak destek gördüm. Bacağın sakat mağdur olmuştun olarak görüldüm, köylüm arkadaşlarım ailem tarafından. Bizim oralar kırsal kesim eğitim seviyeleri düşük konuşma hitap şekilleri rencide edip etmeyeceğini düşünecek insanlar olmadığı içindir belki de. Atıyorum ben buna topal demekle rencide olur mu olmaz mı diye düşünmez patavatsız bir kelime kullanırlar. Çok karşılaştım bu tarz tabirlerle ilk zamanlar küstüm hayata. İlk zamanlar psikolojimi etkilemişti şimdi beni rahatsız etmiyor. Altı ay, bir sene sürdü. Köyde beraber askerliğimizi bitirdiğimiz arkadaşlar top oynuyor eğleniyorlar ben evde oturmuşum. Koltuk değneklerine mahkûmsun biri yardım etmezse kalkamayacaksın.*

G21: *Bu önceki psikolojim üzerine basarak söylüyorum. Sakat kalıp da insanların bana acımasını istemiyordum. Bildiğim gördüğüm bazı şeylerden dolayı, askerlerimiz vardı mayına basıyordu 20 metre havaya uçuyordu kol bacak gidiyordu. Bunları bildiğimizden insanın psikolojisini etkiliyordu. Bir astsubayımızın iki bacağı iki kolu gitti, öyle kaldı. Ondan sonra dedim zaten, mayına basarım, kol bacak gider kesmük gibi kalırım öyle olursam yaşatmaymın beni kafama sıkın dedim.*

G27: *Çekinme şöyle yakın bir zamana kadar ben denize gitmezdim denizi pek sevmiyorum ama çocuklar için gidiyorum. Onda da dikkat ediyorum, kalabalık olmayan, تنها yerlere gidiyorum özellikle seçiyorum. İnsanların bakış açısı, kıyafetten bir şey belli olmuyor ama çıkardığın zaman insanların bakış açısı ayak yok, acıyarak bakıyorlar, ben bana acıyarak bakmalarını istemiyorum.*

Yukarıda sunulan ham verilerde görüldüğü gibi, yakın çevre ve toplumdaki bireylerin kendilerine sıradan sakat olmuş biri gözüyle bakma, mağdur olduğunu düşünme, başkasına ve yardıma muhtaç olmuş olarak görülme vb. durumların kendilerine olumsuz duygular yaşattığını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda gaziler çevrelerindeki kişilerin eğitim seviyelerinin düşük olması sebebiyle karşı tarafın duygu ve düşüncelerini, yaşadıklarını anlamada yetersiz kaldıklarını, bu sebeple de can sıkıcı tepkilere maruz kalma durumlarının daha fazla söz konusu olduğunu vurgulamışlardır. G21'in görüşlerine bakıldığında "Sakat kalıp insanların bana acımasına şahit olmaktansa öldürülmeyi tercih ederim." şeklinde kurduğu cümlenin altında yatan duygunun başkaları tarafından acınacak duruma düşmemeyi tercih etme olduğu açıktır. Toplum tarafından organ kaybına verilen duygusal tepki "acıma duygusu" adı altında olduğunda gaziler, buldukları durumdan psikolojik olarak daha da fazla olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Başkalarının gaziliğin manevi değerini göz ardı ederek sakat, engelli, bakıma muhtaç gibi etiketlemeleri gazilerin kendilerine yönelik algılarını ve psikolojilerini olumsuz etkilediği söylenebilir.

4. 5. 2. Uyum Süreci

Araştırma gurubundaki gaziler, örseleyici yaşam deneyiminden sonraki süreçte, "bedeniyle gurur duyma, durumu kabullenme, olumlu bakış açısı benimseme, kader inancıyla dine sığınma ve rehabilitasyon desteğiyle" bedenleriyle ilgili organ kaybı, kalıcı yara izi gibi durumlara uyum gösterdiklerini dile getirmişlerdir. Gazilerin konuyla ilgili görüşleri doğrultusunda "Uyum Süreci" kategorisi oluşturulmuştur.

Araştırmaya katılan gazilerin 6'sı (G10,G11,G12,G14,G17,G24) vücutlarında var olan kalıcı yara izini, organ kaybına uğramış olmayı onur, şeref ve gazilik nişanesi olarak adlandırmakta ve bununla gurur duymaktadırlar. Bedeniyle gurur duyduğunu vurgulayan gazilerden bazıları görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

G11: *Bana doktorlar şöyle söyledi "Sen aynaya baktığında kendini rahatsız hissedeceksin -kafada kırık var, çökme var, elmacık kemiğinde kırık var- seni ameliyat edelim.". Kararı bana bıraktılar. Ben de dedim ki "Eğer bir sıkıntı olmayacaksa beni ameliyat yapmayın. Dış görünüşümdeki kırık çökükler benim nişanem olarak kalsın orada." Ben buna hiç takılmıyorum...*

G12: *Normalde bir trafik kazasında yaralanmış olsam vücut kaybı yaşamış olsam daha farklı bir bakış açım olurdu. Bir olayımı anlatayım size: Hastanede parmaklarımı kaybettiğimde bana protez el teklif ettiler, hareketli parmak, el dokusuyla aynı renkte, belli olmuyor. Benim o zamanki tepkim şu olmuştu, dedim ki "Bana biri sorduğunda senin eline ne oldu ben bunun açıklamasını yaparken gurur duyarım. Gazilik sonucunda iki parmağımı kaybettim.". Bunu ifade etmek bana gurur verdiği için bu konuda hiçbir zaman sıkıntı yaşamadım.*

Gazilerin görüşlerine bakıldığında, her biri bir şekilde vücuduna darbe almış, kimisi el parmaklarını, ayağını kaybetmiş, yüzünde, bedeninde yara izi kalmış, kimisi de organ kaybı olmasa bile yürümesinde aksamaya sebep olacak güç kaybı yaşamıştır. "Aynaya baktığımda gazi olduğumu anımsarım, yara izlerim benim nişanem, eksikliğimle şeref duyarım, biri bana sorduğunda gurur duyarak cevap veririm" cevaplarından görüldüğü üzere gaziler bedenlerindeki değişiklikleri olumlu olarak değerlendirmektedir. Gaziler bu eksikliklerden dolayı zorluk, sıkıntı yaşasa bile onları ayakta tutan gücün dış görünüşlerine yüklemiş oldukları olumlu anlamlar olduğu söylenebilir.

Bedeniyle ilgili olumsuz psikolojiyle başa çıkabilmede gazilerin bazıları (G15,G16, G19,G22), olumlu bakış açısı benimseyerek şu anki yaşamlarından keyif almaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. G19 konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde belirtmiştir:

G19: *İlerde kireçleme, bel ağrısı olacak, başka da bir problem olmayacak, çok da önemli değil. Devletin sana vermiş olduğu o makamın karşılığını hiçbir ağrı engelleyemez. Tabi ki olacak ağrımız, bizden daha kötüler var. Ben sizlere bakıp mutlu olamam neden olamam sen sağlamsın ama bir polyanacılık vardır, derler ya bir kötüye bakarak mutlu olacaksın. Bir delikanlım var yanımda da Fikret, cumaya giderken oğlum diyorum bak ben eğri sen eğri yan yana durmayalım ulan diyorum birimiz düşsek öbürümüz yere yapışacak araya bir sağlam adam alalım. Yani insan kendi içinde mutluydu hiçbir eksikliğin önemi yok. Ben mükemmelim.*

Olay yerinde şehit arkadaşı gibi hayatını kaybetmediği, yaşamına devam ettiği için haline şükreden G16 görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

G16: *Ayak parmaklarım kopmuştu buldular diktiler, ayak parmaklarım oynamıyor şimdi. Gördüğüm zaman yarayı, olay yerinde arkadaşımın şehit olması geliyor aklıma halime şükrediyorum.*

Mülakat verileri incelendiğinde gaziler, kendinden daha kötü durumda olan kişileri görüp sağlığına şükrettiklerini, rahatsızlık veya eksikliklerinin iyi yönlerini görmeye çalıştıklarını ve bu düşünceyle hareket ettiklerinde mutlu olduklarını ifade etmişlerdir. G16'nın görüşüne bakıldığında, ayak parmaklarındaki işlev kaybına veya görüntüsüne odaklanmayıp şehit arkadaşının aklına gelmesiyle hayatta olduğuna şükretme, olumsuz duyguya kapılmayarak iyi hissetme çabası içinde olduğu görülmektedir. Görüldüğü üzere gazilerin karşılaştıkları zorluklara atfettikleri anlam, kişinin iyi oluşunu etkilemektedir. Bu süreçte gazilerin kendi hayatı ile ilgili bilişsel ve duygusal değerlendirmelerini olumlu yönde olması kendi fiziksel ve ruhsal sağlıkları üzerinde olumlu rol oynadığı sonucuna varılabilir.

Araştırmaya katılan gazilerden bazıları, bedenleriyle ilgili eksiklikleri kabullenip bu durumla barışık olma çabası içinde olduklarını ifade etmiştir. Gaziler bedenleriyle ilgili rahatsızlık ve eksikliklerinden şikâyet etmektense, var olan durumlarını benimseyip olumlu duygularını arttırmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Konuyla ilgili G15 ve G20 görüşlerini şu sözlerle ifade etmiştir:

- G15: Yaralarım beni rahatsız ediyor, sürekli. Mesela benim gözümde silikon var. Bomba patladığı için kulağımda zırlıtı var duymakta da biraz güçlük çekiyorum, biraz da bağırarak konuşuyorum. Ama kendimle çok barışığım niye barışığım, barışık olmasam ne olacak, kendine eziyet edeceksin de ne yapacaksın, oldu Allah'tan geldi.*
- G20: Vallahi ben bedenimi göstermekten hiç utanmıyorum halime şükrediyorum, eğer birisi çirkin bir vücut görmek istiyorsa benimkini görebilir. Kendimle barışığım öyle olmak zorundayım ama ne yapalım şimdi. Ayağımı kaybettim diye üzülemem, üzülsem ayağım geri gelmeyecek ya!*

Yukarıda örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, gaziler bedenlerindeki değişikliğe, organ kaybına ve bunların sonucunda oluşan zorlu hayat koşullarına uyum sağladıklarını dile getirmişlerdir. Gaziler var olan eksikliklerinin, rahatsızlıklarının farkında olduklarını bu durumlarını kabul ederek, hayatlarını buna göre şekillendirdiklerini belirtmişlerdir. Gaziler var olan durumlarına üzülmeyen, yakınmanın durumlarını değiştirmeyeceğini, aksine kendilerine zararının olacağını kanısındadırlar. Bu bağlamda, bedensel değişiklik sonrası kişiyi rahatsız eden duygu, düşünce ve koşulları kabullenmenin, kişinin hayata uyumunu kolaylaştırdığı, stres yaratan duruma karşı bireyi daha güçlü kıldığı sonucuna varmak mümkündür.

Gazilerin bazıları (G13,G15,G22), başlarına gelen durumu dine sığınarak kader inancıyla birlikte açıklayarak psikolojik travmanın olası etkilerinden kurtulma gayreti içinde

olduklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

- G13: *Bu olay başıma gelmeden önce çok pimpirikli biriydim, bir yerimde çizik olsa, yara falan olsa kafaya takardım. Acaba bir şey olacak mı, izi kalacak mı diye. Sonra ben ayağımı kaybettim, kesinlikle bir damla gözyaşı olsun dökmedim... Bir de Allah inancı var ya, kader inancı, onun da etkisi var. Bu olay benim 16 Kasım 1994'de başıma gelecekti, ben bu kazayı yaşayacaktım, burada veya başka bir yerde. Hayatımda bir dönüm noktası vardı ama Allah'a çok şükür ki ben onu askerde yaşadım. Benim kendi suçumdan kaynaklı bir şey değildi yaşadığım olay. Mesela siz araba kullanırken trafik kazası yapsanız, yanınızda biri sakatlınsa, siz suçluluk duyarsınız, o da der ki keşke düzgün kullansaydı da benim ayağıma bir şey olmasaydı. Ama bizim olayımız öyle değil. Gidiyorsunuz TİM'de 18 kişi arazide yürüyorsunuz, ben tam 9. kişiyim, karabatak yürüyoruz, kimin nereye bastığı belli değil. Tam ortada mayına basan bendim. Askerler arasında bir laf vardır, o kurşun sana gelecekse kurşunun üstünde senin ismin yazar şeklinde. Ben bu düşünceden çok güç aldım. Dedim ki bu benim başıma her halükarda gelecekti.*
- G15: *Beni etkilemiyor rahatsızlığım, yüce Allah'ım bak gözün diğerini de vermiş. Birini kaybettik ama diğeriyle idare edebiliyoruz. Ona sonsuz şükürler olsun. Ne diyeceğimi bilemiyorum insanı ne kadar mükemmel yaratmış...*
- G22: *Burnumun ucuna küçük bir şey geldi, barut izi yaktı orayı, hala orada durur. Şimdi diyorum keşke olmasaydı ama gözüme gelmediği için çok şükrediyorum. Bu durumda olmaya şükrediyorum. Kendimle barışığım elbette ama etkileri hala devam ediyor. Benim kaderimmiş kadere de inanırım.*

Yukarıdaki görüşme alıntılarında anlaşılacağı üzere, gaziler yaşadıkları olumsuz olaydan sonra kadere sığınarak bu olayın yaşanmasına engel olamayacaklarını kabullenme, şikayet etmektense Allah'a şükrederek hayattan memnun olmaya çalışma eğilimi içinde olduklarını dile getirmişlerdir. G13, bedeniyle ilgili görüşlerini ifade ederken bir önceki kategoride görüntüsüyle ilgili rahatsızlığını dile getirmiş, bedeniyle ilgili olumsuz psikolojiyi 6 yılda atlattığını belirtmiştir, yine aynı katılımcı, bedeniyle ilgili olumsuz algısını kader inancıyla birlikte dini başa çıkma yolunu kullanarak değiştirdiğini ve bu şekilde yeni durumuna uyum sağladığını vurgulamıştır. Dini, başa çıkma yöntemi olarak kullanan gazilerin, başlarına gelen olayı kendi gücünü aşan bir durum olarak görme, Allaha sığınarak sabretme, şükretme eğilimi içinde oldukları bunun da huzurunu yaşadıkları söylenebilir. Bununla birlikte gaziler, başlarına gelen olumsuz deneyimlerden şikâyet etmektense içinde buldukları durumu kabul edip şükretme davranışlarının bedensel ve ruhsal sağlıklarına olumlu katkı sağladığı kanısındadırlar.

Son olarak, araştırmada bedeniyle ilgili olumsuz görüşlerini rehabilitasyon merkezi desteği sayesinde olumluya çevirdiğini ifade eden katılımcılar da bulunmaktadır. Rehabilitasyon desteğinin önemli olduğunu belirten G21, konuyla ilgili görüşünü şöyle belirtmiştir:

G21: Rehabilitasyondaki arkadaşları görünce halime şükrettim, onların da desteği oldu bana, psikolojik olarak. Karnımda 38 tane dikiş vardı, rahatsız ediyordu beni o izler, soyunmak denize girmek istemiyordum. O psikolojiyi rehabilitasyon merkezine gidince atlattım, şekli bozuk insanlar vardı, baktım onlar soyunup denize giriyor, sonra ben de girdim denize.

Yukarıda yapılan alıntıya bakıldığında, katılımcı rehabilitasyon merkezindeki gazi arkadaşlarının yani kendisi gibi olanların desteği ve oradaki sosyal ilişkiler sayesinde toparlandığını, bedeniyle ilgili olumsuz görüşlerini değiştirdiğini, başkalarının kendileriyle ilgili görüşlerinden artık eskisi gibi etkilenmediğini ifade etmiştir. Bununla birlikte rehabilitasyon merkezinden almış olduğu psikolojik desteğin de bedeniyle ilgili olumsuz görüşlerini değiştirmede etkili olduğunu belirtmiştir. Benzer yaşantılara sahip gazilerin tedavi gördüğü rehabilitasyon merkezleri gaziler tarafından kendilerini anlayan kişilerden oluşan ve kendilerine mutluluk veren bir ortam olarak değerlendirilmektedir. Merkezde fiziksel olarak kendilerinden daha kötü durumda olanları görüp kendi bedenleriyle ilgili olumlu değerlendirmeler yaptıkları ve kendilerini daha iyi hissettikleri görülmektedir. Aynı zamanda organ kaybı yaşayan rehabilitasyon merkezindeki gazilerin bedenlerini göstermekten çekinmemesi katılımcılara cesaret vermiş, bedensel imaj olarak kendilerine güvenmelerine yardımcı olmuştur demek mümkündür.

4. 6. Bireysel Koruyucu Faktörler

Araştırmaya katılan gazilere, askerde yaşamış oldukları örseleyici olaydan sonraki süreçte toparlanma, hayata uyum sağlama, daha iyi sonuçlara ulaşma ve travmatik deneyimin olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olan ne tür tutum ve becerilere sahip olduklarına ilişkin sorular yöneltilmiştir. Gazilerin mülakat sorularına verdikleri cevaplar incelenerek Tablo 10 oluşturulmuştur.

Tablo 10. Gazilerin Yaşamış Oldukları Örseleyici Olaydan Sonraki Süreçte Sağlıklı ve Başarılı Uyum Göstermelerine Yardımcı olan Tutum ve Becerilerine Dair Görüşleri

	Sosyal - Bilişsel	Duyuşsal	Kişilik Özelliği	Dinsel
BİREYSEL	<ul style="list-style-type: none"> İkinci hayatımı yaşıyorum 	<ul style="list-style-type: none"> Gazilik gururu 	<ul style="list-style-type: none"> Mücadeleci 	<ul style="list-style-type: none"> Dine sığınma
KORUYUCU	<ul style="list-style-type: none"> düşüncesi 	<ul style="list-style-type: none"> (G1,G2,G7,G8,G10,G11) 	<ul style="list-style-type: none"> (G2,G4,G8,G10,G15,G17) 	<ul style="list-style-type: none"> (G10,G12,G13,G15,G24)
FAKTÖRLER	<ul style="list-style-type: none"> (G10,G13,G14,G18) 	<ul style="list-style-type: none"> G12,G13,G14,G15,G20) 	<ul style="list-style-type: none"> G19,G21,G22,G26) 	
	<ul style="list-style-type: none"> Mizah 	<ul style="list-style-type: none"> Güçlü olma duygusu 	<ul style="list-style-type: none"> Yardımsaver 	
	<ul style="list-style-type: none"> (G4,G6,G7,G12,G13,G15) 	<ul style="list-style-type: none"> (G5,G11,G13,G20,G21, 	<ul style="list-style-type: none"> (G2,G10,G17) 	
	<ul style="list-style-type: none"> G19,G20,G22,G24,G26) 	<ul style="list-style-type: none"> G25) 	<ul style="list-style-type: none"> Dışadönük 	
	<ul style="list-style-type: none"> Öz yeterlilik 	<ul style="list-style-type: none"> Durumu kabullenme 	<ul style="list-style-type: none"> (G1,G13,G23,G26) 	
	<ul style="list-style-type: none"> (G2,G5,G9) 	<ul style="list-style-type: none"> (G2,G23,G25) 	<ul style="list-style-type: none"> Güçlü kişilik 	
	<ul style="list-style-type: none"> Problem Çözme Becerisi 	<ul style="list-style-type: none"> Olumlu bakış açısı 	<ul style="list-style-type: none"> (G4,G19,G21,G23) 	
	<ul style="list-style-type: none"> (G2,G6,G10,G11,G13,G14, 	<ul style="list-style-type: none"> (G13,G14,G21) 		
	<ul style="list-style-type: none"> G19) 	<ul style="list-style-type: none"> Şükretme 		
		<ul style="list-style-type: none"> (G3,G5,G13,G16,G25) 		

Tablo 10'da araştırmaya katılan gazilerin zorlu süreç ve sonrasında olumsuz psikolojinin olası etkilerinden kurtulmalarına yardımcı olan duygu, düşünce, davranış, tutum ve becerilerine dair görüşleri yer almaktadır. Gazilerin konuyla ilgili görüşleri "Bireysel Koruyucu Faktörler" teması altında toplanmıştır. Tablo 10 incelendiğinde, gazilerin yaşamış oldukları örseleyici olaydan sonraki süreçte sağlıklı ve başarılı uyum göstermelerine yardımcı olan tutum ve becerilerine dair görüşleri gruplandırılarak "Sosyal-Bilişsel, Duyuşsal, Kişilik Özelliği ve Dinsel" kategorileri altında sunulmuştur.

Sosyal bilişsel kategorisi "ikinci hayatımı yaşıyorum düşüncesiyle uyum gösterme gayreti içinde olan(4), etkili problem çözme becerisine sahip olan(7), mizahı kullanan(11), toparlanacağına dair inancı ve kendine güveni yüksek olan(3)" gazilerin görüşleri ışığında oluşturulmuştur. Duyuşsal kategorisi "gazilik gururu(11), güçlü olma duygusu(6), durumu kabullenme(3), olumlu bakış açısı benimseme(3), şükretme(5)" gibi duygularla yapıcı tepki verdiğini ifade eden gazilerin görüşleri doğrultusunda oluşturulmuştur. Kişilik özelliği kategorisi "mücadeleci(10), yardımsever(3), dışadönük(4) ve yetiştirme tarzının vermiş olduğu güçlü kişiliğe sahip(4)" olduğunu ifade eden ve bu özelliklerin toparlanmalarına katkı sağladığını dile getiren gazilerin görüşleri sonucunda oluşturulmuştur. Dinsel kategorisi ise psikolojik travmanın olumsuz etkilerini dine sığınarak(5) hafifletmeye çalıştığını ifade eden gazilerin görüşleriyle oluşturulmuştur.

4. 6. 1. Sosyal - Bilişsel

Araştırmaya katılan gazilerden bazıları askerde yaralanma, gazi olma durumundan sonraki süreci "ikinci hayatını yaşamak" olarak adlandırmıştır. Bu şekilde düşünmenin kendilerini psikolojik olarak rahatlattığını ifade etmişlerdir. Herhangi bir problemle, sıkıntıyla karşılaştıklarında bu düşünceye sahip olmanın, duygusal olarak toparlanmalarına yardımcı olduğunu, hayata uyumlarını kolaylaştırdığını dile getirmişlerdir. Gazilerin konuyla ilgili görüşleri şöyledir:

- G13: *Yaşadığım şeylerle ilgili kıyas yaptığımda diyorum ki ya bu hiçbir şey değilmiş. Gazilik bana güç kattı tabii ki. Biz uzatmaları yaşıyoruz. Normalde çok pımpirikli biriydim, bir yerimde çizik olsa, yara falan olsa kafaya takardım acaba bir şey olacak mı izi kalacak mı diye. Sonra ben ayağımı kaybettim kesinlikle bir damla gözyaşı olsun dökmedim. Bu durum bana güç kazandırdı.*
- G14: *1997'ye kadar yaşadığım hayat normal sağlam insanın yaşamış olduğu hayat. Çok büyük bir olay atlattım, mayına bastım ve sağ çıktım, yaşıyorum. Ben şimdi ikinci hayatımı yaşıyorum. Bundan dolayı hiçbir şeyi kafama takmam, dert varmış sıkıntı varmış hiç umurumda değil. Gelecekle ilgili endişem yok yani. Hayatı takmıyorum, ikinci hayatı yaşıyorum, önceyi hiç düşünmüyorum,*

sonrayı da düşünmüyorum günlük yaşıyorum, anı yaşıyorum. Ben ikinci hayatımı yaşıyorum. Benim ilk hayatım 1997'de bitti. Ondan sonra ölümle ti geçerim ben, dünya hiç umurumda değildir, kafaya da takmam. O yüzden sorun varmış yokmuş hiç umurumda olmaz. Yaşamayı severim, bu olaydan sonra daha çok seviyorum. 1997'de öldüm nerdeyse Azrail ile tanıştım o gün, film şeridi derler ya film şeridini izledim ben hayatımı izledim. Ondan sonra baktım yaşıyorum hayata daha fazla sarıldım. Bu hayattan tat alabilmek için hayata daha fazla sarılıyorum. Bu yüzden ben hiçbir fırsatı kaçırmam, hoşuma giden bir şey varsa anında yaparım. Mesela aklıma bir şey geldi şu andan hiç düşünmem buradan çıkar gider yaparım anında, beklemem.

G18: Çatışma ortamını hissediyorsun, yaşadığın ortamlar gözünden geçiyor, bazı şeyleri daha canlı canlı yaşıyorsun. Bazen fazladan bile yaşadığımızı düşünüyoruz, yaşadığımızı bile inanmıyoruz. Van'da yaralandığım zaman kan kaybından ölme ihtimalim çok yüksekti. Fazladan yaşıyorum sanki hayatı tiye almak gibi bir şey. Mizahi kişiliğim vardır, bazen hayatı tiye alırım. Gazi olmadan önce de öyleydim de tabi gazilik insana farklılık kazandırıyor. Cesaret özgüven duyuyorsun. Mizahi anlamda ölümden dönmüşüz fazladan yaşıyoruz kendimizi gerekirse ateşe de atarız.

Tablo 10 ve alıntı yapılan verilere bakıldığında gaziler, fazladan yaşama, uzatmaları oynama, ölümden dönme, yaşadığına inanama gibi kelimeleri kullanarak hayatta kalmaya yüklemiş oldukları anlamları kendilerince dile getirmişlerdir. Gaziler, başlarından geçen travmatik olaydan sonra yaşamaya devam ediyor olmanın hayata bakış açılarını değiştirdiğini ifade etmişlerdir. Bundan sonraki süreçte yaşamaya, ölüme, karşılaştıkları sıkıntılara mizahi yaklaşımla eğildiklerini ve kendilerine güven duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca gazilerin bazıları geçmişe takılmadığını, gelecek kaygısı yaşamadığını, içinde bulandıkları zamana odaklanarak anı yaşadığını, anın keyfini çıkardığını ifade etmişlerdir.

Mizahı kullanmanın, kendilerini iyi hissetmelerine yardımcı olduğunu düşünen gaziler görüşlerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

G13: İş yerinde 13 gaziydik mesela birbirimizle dalga geçiyorduk. Yaşlı teyzeler bize hep maaşımızı soruyordu biz de bu konuyla ilgili birbirimizle dalga geçerdik. Normalde başkası söylese kızarız ama kendi içimizde, kimisi gözünü kaybetmiş kimisi topal birbirimize takılır, dalga geçerdik.

G19: Bir delikanlım var yanımda da Fikret, cumaya giderken oğlum diyorum bak ben eğri sen eğri yan yana durmayalım ulan diyorum birimiz düşsek öbürümüz yere yapışacak araya bir sağlam adam alalım. Yani insan kendi içinde mutluydu hiçbir eksikliğin önemi yok. Mesela kafası şuradan kemiği olmayan arkadaşına diyorum ki "Lan supsak kafa naber?", o da bana diyor ki "İyiyim

eğri.” Etrafıma bakıyorum sapasağlam adamlar var, ben bu halde mücadele ediyorum benden daha büyük yok.

G22: Sıkıntılı durumlarda kendimi gülmeye eğlenmeye vuramam ama komedi falan olursa deşarj olmak için bakarım, televizyonu o zaman ararım, moralimi düzeltsin, beni alsın götürsün diye. Gülmek için o zamanlar da (sarsıcı deneyimin hemen ardındaki süreç) televizyona bakardım. Kemal Sunal filmi olsa da izleyip gülssem derdim.

Yukarıda sunulan ham verilerde görüldüğü gibi, araştırmaya katılan gaziler komedi filmi izleyerek, mizahi karikatürler okuyarak deşarj olduklarını; olumsuz havayı dağıtmada espriden faydalandıklarını; fiziksel yetersizlik, organ kaybı, dış görünüş, sahip oldukları haklar konularında birbirlerine mizahi şekilde takıldıklarını; olayların eğlenceli taraflarını görerek mutlu olmaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Espri yapmaktan hoşlandığını, şen şakrak olmayı sevdiğini ifade eden gaziler, hayatlarında mizahı olumlu amaçla kullandıklarında psikolojik olarak kendilerini iyi hissettiklerini belirtmişlerdir.

Araştırmaya katılan gazilerden bazıları travma sonrası süreçte kendi yetkinliklerine olan inançlarının kendilerini toparlamada, karşılaştıkları zorluklarla baş edebilmede etkili olduğunu belirtmişlerdir. Sıkıntılı süreçten kurtulmada kendi yeteneklerine güvenmenin, toparlanacağına inanmanın kendisine yardımcı olduğunu vurgulayan gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G2: Psikolojik olarak rahatlamak için ailemden, GATA'dan destek aldım. Fakat kafamda bazı şeyleri kendim aştığım için yine en büyük desteği kendimde buldum. Ben oraya giderken bazı şeyleri gözümün önüne aldığım için, bir ayağımı kaybetmekle kendimi kaybetmedim yani. Sadece kendime değil arkadaşlarıma da destek oldum.

G5: Bir işe başladığım zaman bir zorlukla karşılaştığım zaman genelde kendim hallederim, çözüm ararım. Hiçbir zaman bir desteğe ihtiyacım olmadı. O konuda şanslı görüyorum kendimi, kendi psikolojimi kendim düzeltebiliyorum.

G9: Devlet, imkânlarımızı düzeltti emekli olduk, yavaş yavaş hayata tutunmaya başladık. Ben psikolojik de baya destek aldım... Ama belli bir zamandan sonra kendinizi düzeltmek kendi elinizde, hayata sarılmazsanız hep ilaçlara sarılırsanız atlatamazsın belli bir şeyden sonra da bağımlılık, bağımlılığın sonu da belli zaten.

Örnek gösterilen ham veriler incelendiğinde, katılımcılar sıkıntılı süreçten sonra toparlanma ve hayata tekrar uyum sağlamalarına katkı sağlayan en önemli faktörün kendi yeteneklerine güvenme, kendilerini motive etme olduğunu vurgulamışlardır. Sosyal destek

almış olsalar bile, yaşamış oldukları zorluklara rağmen yılmamanın, olumlu gelişme göstermenin kendi ellerinde olduğunu ifade etmişlerdir.

Yapılan araştırmada gazi olduktan sonraki süreçte zorlu koşulların ve karşılaştığı problemlerin üstesinden gelmek için nasıl bir çaba içinde olduğunu ifade eden gaziler, görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

- G6: *Çok takılmadım, bacağımda dört santim kısa ne olur diye düşünmedim, ayakkabımı iki ökçe yaptırdım. Pantolonun paçasını dört cm içine katlattım.*
- G13: *Bazen zaman zaman üzebiliyor, koşamama gibi çok fazla hareket edememe gibi. Mesela işe giderken servisi kaçırdığım oldu, servis karşıdan gidiyor görüyorsun ama koşamıyorsun nasıl yetişeceksin. Kızıyordum o andaki duruma. Ama sonradan boşver diyordum taksiye biniyordum, eve dönüp arabamı evden alıyordum. O an ne yapacaksın ki hiçbir şey, direk çözüme odaklanıyordum, yarın daha erken çık veya servisle değil arabayla git şeklinde. O anlarda çok üzülmem, iyiyimdir, kendimi kaybetmem.*
- G19: *Yanlış gördüğüm ne varsa elime kalemi alırım 3,4 tane mektup cumhurbaşkanına; 2,3 tane de başbakana yazmışımdır, eksikleri gedikleri. Neden! Yazmak, söylemek zorundasın çünkü bu vatan bizim.*

Yukarıda alıntı yapılan gazi görüşlerine bakıldığında, katılımcılar günlük yaşantılarında bazı güçlüklerle, problemlerle, engellerle karşılaştıklarında bunların aşılması için ne tür çaba içinde olduklarını ifade etmişlerdir. Gaziler askerde geçirmiş oldukları örseleyici olay sonrasında normal hayatlarına adapte olurken karşılaşmış oldukları; engeller, eksiklikler, eskisi gibi yürüyememe, koşamama, hareket edememe gibi durumlarda pes etmediklerini, yeni durumlarına alışabilmek için farklı çözüm yolları denediklerini, yılmadıklarını, hayata küsmediklerini ifade etmişlerdir. Gaziler can sıkıcı bir problemle karşılaştıklarında, yeni çözüm yolları üretme, sorunun üstesinden gelme, duygularını kontrol altına alma gibi çabalar göstererek psikolojik olarak iyi hissetme, güçlü kalabilme gayreti içinde oldukları tespit edilmiştir.

4. 6. 2. Duyuşsal

Araştırmaya katılan gaziler gazi olmanın gururunu yaşadıklarını ve bu duygunun kendilerine iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Gazilik gururunu yaşamamanın, örseleyici deneyimin olumsuz etkisini hafifleten bir duygu olduğunu dile getiren gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

- G2: *Toplumun göstermiş olduğu bir durum da var, mesela gazi olduğumuzun bir üstünlüğü var, vatan için gazi olduğun için millet de sana saygı duyuyor. Millet*

sana gereken değeri gösterdiği zaman gurur duyuyorsun. Bazen bir yerde sıraya girersin, bilen biri önünü açar. Gücü veren halk oluyor.

- G10: *Gazi olduğumdan gurur duyuyorum kesinlikle. Çok daha kendimi sağlam hissediyorum. Bu his olumsuz psikolojiyi atmamı sağladı elbette. Gurur verici bir şey olduğu için korkunun dahi önüne geçer.*
- G11: *Gurur duyuyorum şöyle hem cenabı Allah katında bir değerimiz var, hem ülkem adına hem ailem adına gurur verici bir şey. Herkese nasip olmaz vatan için kan dökmüşsün. Onlar da gurur duyuyor, bana sesleniyorlar, gazim gel diye çok mutlu oluyorum. Abilerim, arkadaşlarım, takım başkanlarım, samimi olduğum kişiler o gururu hissettiriyorlar bana.*
- G13: *Gaziliğimle gurur duyuyorum, bu şehitlikten sonra gelen bir rütbe. Ayağım öbür tarafta beni karşılayacak. Ailem de gurur duyuyor, beni onure ediyorlar, bunu dile getiriyorlar. Psikolojik olarak bu rahattıyor tabi. Ruhen sizi okşuyor, her ne kadar utansam da beni çok mutlu ediyor.*
- G17: *Ben gurur duyuyorum, ailem ve arkadaşlarım da aynı şekilde gurur duyar. Benim bir arkadaşım var hiç adımı söylemez bana "Gazi, gaziciğim, gazi yukarı gazi aşağıya" şeklinde seslenir. Bir ortama gittiğim zaman arkadaşım beni tanıtırken ismimi değil de gazi olarak tanıtmaması beni çok mutlu ediyor. Gazi olduğunu da kendi başına değil ortama girdiğin zaman hatırlıyorsun.*

Yukarıda örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, gaziler, gaziliği gurur duyacak bir mertebe olarak düşünüp bu durumun kendilerini onure ettiğini, yaşadıkları bu duygu ve düşüncelerin kendilerine iyi geldiğini ve yaşamlarına olumlu etki ederek uyum sağlamalarına katkı sağladığını dile getirmişlerdir. G10, G11 ve G13'in ifadelerine bakıldığında, gaziliğe yükledikleri öznel anlam, gaziliği kendi duygu ve düşüncelerine göre yorumlama, sahip oldukları unvanın değerini bilme ve kendilerine duymuş oldukları özsaygıyla ilgilidir. G2 ve G17'in ifadelerinde ise toplum, yakın çevre ve aile tarafından kendilerine yöneltilmiş geribildirim, olumlu mesaj, gösterilen saygı, değer sonucunda yaşamış oldukları gururdur. Gazilerin kendilerine duyduğu saygı ve başkalarının kendilerine göstermiş olduğu saygı, gazileri mutlu ederek bu unvanla şeref, onur duymalarına sebep olmuş hayata uyumlarını kolaylaştırmıştır kanısına varmak mümkündür.

Araştırmaya katılan gazilerden bazıları, gerek askerlik döneminde gerek sonraki zorlu süreçte, sıkıntıları aşmak için verdiği mücadeleye, sıkıntılarla başa çıkabilme ve başarılı gelişim göstermenin kendilerini güçlü hissetmelerine sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Gazi olmanın kendilerine güç kattığını ifade eden G11 ve G21'in görüşlerini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

- G11: *Bazı yaşamış olduğumuz şeyler, bu gazilik ve yaralanma olayından sonra yaşamış olduğum olumsuz şeyler insanı güçlü kılıyor. O yaşamış olduğum şeylerden sonra kendime daha çok güvenim geldi ve problemlerin, sıkıntıların üstüne gidebiliyorum. Yaşadığım sıkıntılar beni güçlendirdi.*
- G21: *O görev bize güç kazandırdı, dağların zorluğu, görevin zorluğu. Yılmamayı öğretti. Şöyle düşünün sırtınızda 40 kilo yük var, kamuflajınız üstünüzde, artı bir ağırlık botunuz öyle, hava sıcak, arazi engebeli taşlı topraklı, taban kayar, taş yuvarlanır, dik yamaç çayır, hiçbir şey yok. 8 ay o zorluklarla uğraşan insana buralar basit geliyor haliyle. Burada ne kadar zorluk olursa olsun basit geliyor.*

Yapılan alıntılardan anlaşıldığı gibi, araştırmaya katılan gaziler, travmatik yaşam deneyimi ve sonraki süreçte yaşanan sıkıntılardan sonra karşılaşılan problemleri aştıkları için kendilerini güçlü hissettiklerini, çektikleri sıkıntıları atlattıkları için sonraki sıkıntıları aşılabılır ve basit gördüklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca askerdeki eğitim, çatışma ve bölgenin zorluklarının da kendilerine yılmamayı öğrettiğini ifade etmişlerdir.

Durumu kabullenmeyle birlikte duygusal stresin azaldığını, kendini daha iyi hissettiğini ifade eden gaziler görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

- G2: *Ben normal insan gibi hareket edemem, her türlü kısıtlıyor hareketimizi, yaşamımızı her türlü etkiliyor... Rahatsız ediyor ama ona göre kendini şekillendiriyorsun. Evden çıkarken benim yürüme kapasitem belli ona göre yola çıkıyorum. Günlük yürüme kapasitemi bildiğim için ona göre şekillendiriyorum hayatımı. Şuradan şuraya kadar yürüyebilirim, şu kadar saat yürüyebilirim.*
- G23: *Çalıştım, işimi yaptım ayağım sakat değilmiş gibi. Arkadaşlarımla gezdim sadece yanımda koltuk değnekleri vardı. Ayağımda demirlerle düğün yaptım. Koltuk değnekleriyle düğün salonuna girdim.*
- G25: *Askere gitmeden önce emekli olacağımızı, devletin bizi işe sokacağını bilmiyorduk, gönüllü olarak gidiyoruz, maddi bir beklenti yok, mayına bastık protez olup olmayacağını bilmiyoruz. Diyarbakır 7. Kolordu komutanımız gazileri ziyarete geldi, yaralandığının 3. günü, ben o zaman çekiniyordum, çarşafımı kimseye açmıyordum, o zaman sordu yanındaki albaya, bunun iki ayağı yok dedi, ben o zaman komutana kızmıştım, benim hayatım bitti, nasıl yürüyeceğim diye. Bakıyorum tek ayağı olanlar yataktan zıp zıp gidiyor ben yataktan çıkamıyorum, orası beni çok üzdü. Sonra gördüm ki iki ayağı olmayan bile o teknolojiyle rahatlıkla bir yerden bir yere gidebiliyor, ne olur siz gidirsiniz 3 dk da ben giderim 10 dk da. Belki panterdik, olduk şimdi kaplumbağa, hayat devam ediyor.*

Örnek gösterilen ham verilerden anlaşıldığı üzere, araştırmaya katılan gaziler, organ kaybı, yaralanma, sağlığın eskisi gibi olmayışı durumlarını kabullenip hayatlarını ona göre şekillendirdiklerini ifade etmişlerdir. Gazilerin bazıları engelini görmezden gelerek hayatına devam ettiğini bazıları da var olan durumuna, kapasitesine, yeterliğine göre hayatını idam ettirdiğini dile getirmiştir. Gaziler, içinde bulunmuş oldukları durumu kabullenip bu şekilde yaşamaya devam etmenin psikolojik yıpranmayı azalttığını, hayata daha çabuk uyum sağlamalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

Kendi buldukları durumun iyi yönlerine odaklanan, olumlu bakış açısına sahip olan gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- G13: *Ben orada yaralandım mayına bastım hayatımın akışı değişti. Aslında olumlu yönde değişti. İşe girdim mesela gazi olduğum için verilen haktan yararlandım, sporcu oldum. İnşaat teknikeriydim sonuçta gazi olmasaydım ya yurtdışında şantiyede ydım yahut ülkede değişik inşaat alanlarında çalışan bir işçiydim.*
- G14: *Ben terörün etkisini hiç düşünmedim aksine aklıma hiç getirmedi. Benim tek düşüncem yatarken dahi bu aklımda vardı, iyi ki önümdeki araca vurmadı, mayın bana denk geldi diye sevindim. Önde iki tane araçta benim askerlerim vardı, bizim araçta bir şoför bir ben vardım, erzak taşıyordum. Askerlerimin aracı ufaktı eğer vurulsaydı 15 şehidim vardı. O zaman ben daha çok acı çekerdim, bana vurdu diye seviniyorum ben... Eğer onlara bir şey olsaydı ben sıyrırırdım, şu anki konuşmayı yapma ihtimalimiz olmazdı Bakırköy'de yatıyor olurdum.*
- G21: *Arkadaşlarımla gezmeme tozmam çok iyi geldi, iki hafta önce ölümün eşliğinde ydım deyip şimdi ise onları görmeme onların yüzünün gülmesini görmeme. Şöyle düşünürdüm şehit olduğum zaman şu an etrafımda olanlar üzgün olacaktı, yüzleri asık olacaktı, o durumlar aklıma geliyor, öyle olmadığı için gülen yüzler gördüğüm için mutlu oluyorum.*

Yapılan alıntılardan görüldüğü gibi, araştırmaya katılan gaziler, gazi olma durumlarının iyi taraflarını görmeye çalışmanın, pozitif bir yaklaşım benimsemenin kendilerine iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Hayatta olmak, sevdikleriyle birlikte yaşamaya devam ediyor olmak, gaziliğin haklarından faydalanarak sahip olduğu imkânları düşünmek, hayatının olumlu yönde değiştiğine inanmak, daha kötüsü yaşanmadığı için mutlu olmak gibi duygu ve düşüncelere sahip olan gaziler var olan durumların iyi taraflarına odaklanmayı tercih ederek daha güçlü kalabildiklerini belirtmişlerdir.

Araştırma gurubunda, bulunduğu duruma şükrederek yaşadığı olumsuz yaşantıya karşı yapıcı tepki geliştiren gazilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

- G3: *GATA'da yatarken komutanlar hiç yalnız bırakmadı, onların destekleriyle daha iyi oldum. Hastanede kalırken dediğim gibi kendime göre yarası fazla olanları görünce psikolojik olarak daha rahattım. Mesela gördüğümüz arkadaşların gözleri yok, ayağı yok, hem ayağı hem kolu yok. Bunlara göre kendimi biraz daha iyi hissedirdim.*
- G13: *Kendimi karamsarlığa itmedim, hep şükrettim. Hayatıma hep şükrettim ve devam ettim, hiç umutsuzluğa kapılmadım. Daha kötüsü olabilirdi sonuçta hep buna şükrettim.*
- G16: *Ayak parmaklarım kopmuştu buldular diktiler, ayak parmaklarım oynamıyor şimdi. Gördüğüm zaman yarayı, olay yerinde arkadaşımın şehit olması geliyor aklıma halime şükrediyorum.*

Örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler, kendilerinden daha kötü durumda olan gazileri gördüklerinde, onlarla kendilerini kıyaslayıp kendi sağlık durumlarına şükrettiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca askerde şehit olan arkadaşlarını hatırladıklarında kendilerinin yaşıyor olmasını şükür sebebi olarak göstermiş, hayata tutunma gayreti içinde olduklarını dile getirmişlerdir. Gaziler, kendi hallerine şükretmenin kendi psikolojilerine iyi geldiğini, karamsar düşünceye kapılmalarına engel olduğunu, toparlanmalarına yardımcı olduğunu vurgulamışlardır.

4. 6. 3. Kişilik Özelliği

Yetişme tarzlarından kaynaklı güçlü kişilik özelliğine sahip olduğunu düşünen gaziler, askere gitmeden önceki zor hayat koşulları ve bu zorluklarla mücadele etmenin kendilerini dayanıklı kıldığını ifade etmiştir. Gazilerin bahsedilen konuyla ilgili görüşleri aşağıdaki gibidir:

- G19: *Biz yetim büyüdük, yetim büyümenin vermiş olduğu bir durum var. Altından kalkamayacağım hiçbir problem yok. Mecburduk kendi ayaklarımızın üstünde durmaya çalıştık hep, baba yoktu ki. Baba benim şu sıkıntı var deyip de dayandığımız bir durum yoktu ki... Herkes başının çaresine bakmak zorundaydı. Biz yetim büyüdük bizim çözemeyeceğimiz problem yok. Hayatta kalma mücadelesi, yetim büyümüş olmanın vermiş olduğu tek olma durumu, sırtımızı dayayacak hiçbir kimsenin olmayışı bizi ayakta tutan.*
- G21: *Evet çocukluktan beri öyle yetiştik. Çiftçi ailenin çocuğu olduğum için fındık toplardık 12 ayın birinde de çalışsak yoğun bir mücadele gösterirdik. Çocuk*

yaştan beri o sıcak havalarda ağaçlara asıl, eğ, tırpan vur, topla. Okuyorum okuldan çıkıp inşaata gidiyorum, gurbetlerde inşaatlarda çalıştım, okuldan çıktıktan sonra. Baktığımda geçmişimde hep bir mücadele, zorluk var. Zorlukları gördüm, ben okuldan çıkıp da sahilde bisiklet süreyim diyen, top oynayan bir çocuk değildim.

G23: Askere gitmeden önce yani küçüklüğümde beri çok becerikliydim. Kendi mesleğime 16 yaşında başladım. 13 sene kendi işimi yaptım. Aileme çok destek oldum. Benim dayımın oğlu vardı bir gün oturduk dedim ki ona “Biz bu sülalenin annesi babasıyız galiba.” Birinin parası olmaz bizi arardı, hastası olur bizi arardı her konuda bizi ararlardı. Sülalenin her derdine biz koşardık, kendi çabamızla hallederdik, öyle yetiştik yoksul büyüdük, ondan herhalde yaşam şartları güçlü yaptı bizi.

Tablo 10 ve yapılan alıntılar incelendiğinde, yetişme tarzlarından kaynaklı güçlü kişilik özelliğine sahip olduğunu düşünen gaziler, çocukluklarında düşük sosyoekonomik duruma sahip olma, parçalanmış ailenin çocuğu olma, zorluk ve yokluk içinde büyüme gibi nedenlerin kendilerini güçlü kıldığını, kendi ayakları üstünde durmayı, mücadele etmeyi öğrettiğini dile getirmişlerdir. Gaziler, geçmiş deneyimlerini değerlendirerek var olan sıkıntılarla daha kolay baş edebilme gücüne sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Geçmiş yaşantılarının etkisiyle güçlü bir yapıya sahip olduğunu düşünen gaziler, aile ortamı, aile bireyleriyle olan ilişkiler, sahip olduğu imkanlar, yaşam tarzları vb. faktörlerin zaten kendilerini güçlü kıldığını ve bu gücün terörün kendi üzerlerinde yaratmış olduğu yıkıcı etkinin üstesinden gelme yeteneği sağladığını dile getirmişlerdir.

Araştırma gurubundaki gazilerin bazıları mücadele etmeyi sevdiğini ve bu kişilik özelliğinin stresli olaylarla başa çıkabilmede kendilerine yardımcı olduğunu dile getirmişlerdir. Zorluklara karşı mücadele etmeyi sevdiğini ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G10: Zorluklar karşısında sabırla mücadele edebilirim. Temelde olan bir şey çocukluktan beri böyleyimdir. Ben 10 yaşımdayken 40 yaşındaki biriyle karşı karşıya gelirdim haklı olduğum bir konuda direnirdim, kavga ederdim kimi zaman dayak yerdim, kimi zaman da vururdum ama kesinlikle davamdan vazgeçmezdim. Babam, amcam karşımda kesinlikle duramazdı.

G15: Çok mücadele ederim mücadele etmeyi severim. Bir iş yapınca onda başarısız olmayı kendime yediremiyorum. Eğer ben bunu yapacaksam bunu layıkıyla yapmam gerekiyor... Kafama koyduğum işi yaparım. Bir şeyi yapmak istersem onu başarırım. Hep böyleyim.

G21: *Zorluklarla mücadele edebilen yapım, yılmamam, pes ettim dememem, yeter artık dememem. Bende yapamıyorum diye bir şey yoktur. Yaparım, yapmalıyım, yapmayı öğrenmeliyim bu şekilde.*

Yukarıdaki ham verilerden anlaşıldığı gibi, mücadele etmeyi seven kişilik kategorisinde yer alan gaziler, karşılaştıkları zorluklarla sabırla mücadele edebilecek güçte olduklarını, pes etmeyi sevmediklerini, mücadeleyi hayatlarının bir parçası gibi gördüklerini dile getirmişlerdir.

Araştırmada, stresli yaşam deneyiminden sonra yardımsever olmanın, stresin olumsuz etkisini hafiflettiğini düşünen gazilerden G2 ve G10 görüşlerini şu şekilde belirtmişlerdir:

G2: *Arkadaşlarımla sorunlarıyla ilgilendim, onlara destek olmak bana iyi geldi. Kendi sorunlarımdan ziyade başkalarının sorunlarıyla uğraşmam toparlanmama yardımcı oldu. Bulduğum yerde, yani köyde köyün okuluyla ilgilendim. Çocukların eksikliklerini gidermeye çalıştım, maddi manevi her şekilde yardımcı olmaya çalıştım. Yaylada kendime ev yaptım, onunla ilgilendim, yaylanın elektrik, yol, suyuyla, her şeyiyle ilgilendiğim için onlar bana iyi geldi.*

G10: *Travma döneminde ben dernekle çok ilgilendim, 2006'dan beri gazi ve şehit aileleri derneği kurucu üyesiyim altı kişiden biriyim, Samsun'a gelmesine vesile olan. 2006'dan beri faaliyetliyim son üç sene başkanlığını da yaptım. Onlarla beraber olmak, onların dertleriyle ilgilenmek, yardımcı olabilmek bana mutluluk veriyordu, hala daha veriyor. Onlarla beraber olmak mutlu ediyor. Birinin teşekkür etmesi, sağ ol demesi, Allah senden razı olsun demesi beni mutlu ediyordu.*

Örnek gösterilen alıntılara bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler, başkalarına yardım etmenin, destek olmanın, onların sorunlarıyla ilgilenmenin, olumlu duygu oluşturmak için farklı alanlara yönelmenin, zamanlarını faydalı uğraşlarla değerlendirmenin kendilerine iyi geldiğini, almış oldukları dönütlerin de kendilerini mutlu ettiğini ifade etmişlerdir.

Yapılan araştırmada, stres verici olaydan sonra hayata uyum sağlamada, başkalarıyla kolay iletişime geçebilmenin, sıcakkanlı ve sevilen biri olmanın faydasını gördüğünü ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

G1: *Çevremdekiler beni esprili biri olarak değil de, güleç sıcakkanlı, cana yakın biri olarak tanırlar.*

G13: *Arkadaşlar tarafından çok sevilirdim, çok hareketliydim.*

- G23: *Toplum tarafından sevilen bir tarafım var. Hemen bağ kurabilen konuşmayı seven biriyim.*
- G26: *Yaşama çok bağılıyım. Beni tanıyan biri Engin'in yanında asla yaşlanılmaz der şakacı, sevecen bir yapım vardır. Enerji dolu, hayat doluyumdur. Anlayışlı, başkalarını kırmayan, merhametli bir yapım vardır, bunların olumlu etkisi çok oldu.*

Alıntı yapılan ham verilere bakıldığında katılımcılar, güleç, sıcakkanlı, cana yakın, başkaları tarafından sevilen, şaka yapmayı seven, enerjik, anlayışlı, merhametli olduklarını ifade etmiştir. Sahip oldukları bu özelliklerin yaşadıkları olumsuz deneyime karşı uyum gösterici tepki vermelerini kolaylaştırdığını belirtmişlerdir.

4. 6. 4. Dinsel

Yapılan araştırmada, yaşamış oldukları travmatik deneyimin olumsuz etkilerini azaltmak ve daha dayanıklı olmak için dine sığınmaya başvuran gazilerin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- G10: *Sıkıntıyı kendi içimiz de halletmeye, bastırmaya çalıştık. İnancımın ağırlığıdır belki, o durumu atlatmama vesile oldu çünkü. ... Gazinin de şehit kadar muteber olduğunu öğrendikten sonra insan daha iyi oluyor, diyorsun ki bu dünya fani öteki dünya baki ben ölsem de bir şey olmaz. Bu düşünce sizi rahatlatıyor. Dini inanç konusunda sağlam olanlar psikolojik olarak bu bunaltıyı daha erken atlatırlar.*
- G13: *Bu olay benim 16 Kasım 1994'de başıma gelecekti, ben bu kazayı yaşayacaktım, burada veya başka bir yerde. Hayatımda bir dönüm noktası vardı ama Allah'a çok şükür ki ben onu askerde yaşadım. ... Askerler arasında bir laf vardır o kurşun sana gelecekse kurşunun üstünde senin ismin yazar şeklinde. Ben bu düşünceden çok güç aldım. Dedim ki bu benim başıma her halükarda gelecekti.*
- G15: *İradem ve iman, namaz. Bunlarım Allah'tan geldiğini bunların olması gerektiğini düşününce toparlıyorsun. Tamam diyorsun bunu yapmak zorundaydık öteki dünyada bunun mükâfatını alacağını bilmek çok farklı. Bu dünya geçici benim çok arkadaşım şehit oldu yanımda 20 yaşında gencecik delikanlılar.*

Tablo 10 ve yukarıda sunulan ham verilere bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler, başlarına gelen travmatik olayın kendi sorumluluklarından kaynaklanan bir durum olmadığını, Allah'tan geldiğini, gaziliğin Allah tarafından kendilerine bahşedilen bir unvan olduğunu, gaziliğin de şehitlik kadar kutsal olduğunu, öldükten sonra öteki dünyada

mükâfatlandırılacaklarını, dua ederek hayatta kaldıklarını, olumlu gelişme gösterdiklerini ifade etmişlerdir. “Kurşun sana gelecekte kurşunun üstünde senin ismin yazar, ne yaparsam yapayım bu benim başıma gelecekti” düşünceleriyle birlikte kadere sığındıklarını dile getirmişlerdir. Dua etme, kader inancı, ilahi güce sığınma gibi baş etme yollarına başvuran gaziler dine sığınmanın kendilerini toparlamalarına, sıkıntılı süreci atlattıklarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

4. 7. Sosyal Koruyucu Faktörler

Araştırma grubundaki gazilere, askerde yaşamış oldukları örseleyici olaydan sonraki süreçte, sağlıklı ve başarılı uyum göstermelerine, kendi çabaları dışında, destek olan durumların neler olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Katılımcıların askerde yaşamış oldukları örseleyici olaydan sonraki süreçte toparlanma, hayata uyum sağlama ve travmatik deneyimin olumsuz etkilerini hafifletmeye yardımcı olan çevresel faktörlerin neler olduğunu öğrenmek amacıyla yöneltilen sorulara verdikleri cevaplar doğrultusunda Tablo 11 oluşturulmuştur.

Tablo 11. Gazilerin Yaşamış Oldukları Örseleyici Olaydan Sonraki Süreçte Sağlıklı ve Başarılı Uyum Göstermelerine Yardımcı olan Ailesel ve Çevresel Desteklere İlişkin Görüşleri

	Aile	Çevre	Resmi Kurumlar	Aktivite
SOSYAL KORUYUCU FAKTÖRLER	• Evlilik ve eş desteği (G3,G4,G8 G10,G11,G15, G17,G20,G25)	• İşe girme (G2,G3,G4,G13,G24) • Sosyal çevre (G2,G3,G4,G13,G24) • Çevrenin olumlu tepkisi (G2,G4,G10,G17)	• Makamların desteği (G2,G5,G17) • Rehabilitasyon merkezi desteği (G13,G21,G26) • Maddi destek (G11,G13,G15)	• Sosyal faaliyetler (G4,G12,G18, G21,G22,G24 G25) • Spor (G13,G26)

Tablo 11’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan gaziler, yaşadıkları travmatik olaydan sonraki süreçte “evlilik ve eş desteği(9)”, “işe girme ve sosyal çevre(5)”, “çevrenin olumlu tepkisi(4)”, “makamların desteği(3)”, “rehabilitasyon merkezi desteği(3)”, “maddi destek(3)”, “sosyal faaliyetler(7)” ve “spor(2)” un sağlıklı ve başarılı uyum göstermelerine yardımcı olan kaynaklar olduğunu ifade etmişlerdir. Gazilerden alınan görüşler doğrultusunda, toparlanmalarına yardımcı olduğunu düşündükleri kaynaklar; “Aile”, “Çevre”, “Resmi Kurumlar” ve “Aktivite” olmak üzere dört kategoride toplanmıştır. Bu kategoriler de “Sosyal Faktörler” teması olarak adlandırılmıştır.

4. 7. 1. Aile

Olumsuz yaşıttan sonraki süreçte, evlendikten sonra daha çabuk toparlandığını, evliliğin ve eş desteğinin yaşanan olumsuz duygu ve düşüncelerden uzaklaşmaya katkı sağladığını vurgulayan gaziler görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

- G4: *Yeni bir hayata başladım, aile desteğimi arkama almam beni çok rahatlattı ve daha iyi oldum.*
- G10: *Evlilik seni bir nevi değiştiriyor, sorumluluk veriyor sana. Onları (yaşanılan yıpratıcı deneyimleri) düşünecek zamanın kalmıyor. Devlet dairesine girdim, aradan bir buçuk ay geçtikten sonra evlendim, bebeğim oldu, bebeğin sevgisi, baba olma derken kendimi rehabilite etmenin yolu evlilikmiş meğer dedim. Keşke daha önceden evlenseydim kendimi daha çabuk toparlardım. Çünkü o ara gelgitler çok oluyor. ("Nasıl gelgitler yaşadınız?" sorusu yöneltilmiştir.). Umutsuzluğa düşünüyorsunuz, boş ver diyorsunuz, ölsem ne olur yaşısam ne olur, hayatta bir amacın olmuyor. Ama evlilik sana bir amaç veriyor. Hele de çocuk olduğu zaman çok daha farklı yapıyorsunuz hayata.*
- G15: *Evlendim, eşim ve çocuklarımla çok büyük faydası oldu toparlanmamda. Ben kendimi aileme adadım, ailemle çok vakit geçirdim ben de zaten aşırı çocuk sevgisi vardır. Bunlar yaşandı, bitti geçti gibilerinden kendimi telkin ettim.*
- G25: *Aile ve sosyal hayat, iş güç olduğu zaman kafa kolay kolay bir şeye takılmaz. Konyalı bir gazimiz vardı GATA'da gördüm evlenmemiş çok üzüldüm, baya da sıkıntısı var, psikolojik tedavi görüyor, aile olmadığı zaman her ne kadar çalışıyor bile olsa 5 de mesai bitiyor eve gidiyor tek kalıyor, kendini dinliyor ve o sıkıntı onu yakalıyor.*

Tablo 11 ve yapılan alıntılar incelendiğinde araştırmaya katılan gazilerin çoğu, evliliğin ve evlilikle birlikte gelen aile desteğinin daha çabuk toparlanmaya, yaşamış oldukları örseleyici deneyimlerin olumsuz etkisini yumuşatmaya katkı sağladığını ifade etmişlerdir. Gaziler, evlendikten sonra eş, çocuk sevgisi, aileye bağlılık, ailenin sorumluluğu, ailenin hayata bağlayışı gibi etmenlerin sıkıntı sonrası toparlanma ve hayata uyum sağlama sürecinde kendilerine yardımcı olduğunu dile getirmişlerdir. Aile bireyleri arasındaki iletişim, muhabbet, sevgi, paylaşım, hayatın yükünü birlikte omuzlamak vb. güzel yönlerini dile getiren gaziler sıkıntılarını unuttuklarını, kendilerini hayatın akışına bıraktıklarını, aile olmanın amaç ve sorumluluklarını yerine getirme çabasıyla hayata uyum sağladıklarını vurgulamışlardır.

4. 7. 2. Çevre

Gazi olduktan sonra, iş sahibi olma ve işe girmeyeyle birlikte sosyal çevrenin oluşması kategorisine yönelik görüş belirten katılımcılar konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmişlerdir:

G2: *Beni toplum işlerinde çalışmak, arkadaşlarıma yardımcı olmak mutlu etti. Gazi arkadaşlarımızın toparlanabilmesi için iş ve aile hayatına yönelmeleri gerekiyor. Ankara'da ne kadar destek verseler de gerçek hayata dönmek çok farklı oluyor, kolay olmuyor. Bundan dolayı bir an önce gerçek hayata dönmek daha çabuk toparlanmalarını sağlayacaktır. Travmayı atlattamamış kişiler sosyal hayatlarını daha çok aktive ettirsinler, normal bir insandan kendilerini geride tutmamaları gerekir.*

G3: *İşe girinceye kadar hiçbir şey yapmamıştım, 2003'e kadar bir umutsuzluk vardı. İşe girmek benim için bir dönüm noktası oldu. Sosyal ortam, faaliyetler, arkadaş ortamı, topluma karışmak travmayı atlattımama yardımcı oldu.*

G13: *Benim çok uzun sürmedi toparlanmam. Hemen topluma karıştım, bu çok işe yaradı. Ben bir sene içinde işe başladım hemen. 1995'in Mayıs'ında protezim takıldı, 1996'ın Mart ayında işe başlamıştım. Yeni iş hayatı yeni arkadaşlar, yeni çevre, yeni şehir hepsi toparlanmama yardımcı oldu.*

G20: *O anki psikolojiden çıkıyorsun seni topluma kazandırıyor. Zaten devletin bizi işe sokmasındaki neden budur. Birçok gazi arkadaşımız çalışmadığı zaman sağa sola saldırır çünkü iyi değil psikolojisi. Bulduğumuz ortamda gazi arkadaşımız çok öğlen bir buraya gelseniz dersiniz ki bu ne, şaşırsınız. Motivasyon, gırgır, şamata, muhabbet çünkü biz birbirimizin dilinden anlıyoruz.*

Yukarıda örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler işe girme ve iş sahibi olma sonucu sosyal ortama ait olmayı toparlanma sürecinde dönüm noktası olarak ifade etmişlerdir. Devletin tanımış olduğu haklardan biri olan iş sahibi olma hakkının; daha düzenli bir hayata sahip olma, sosyal çevre edinme, olumlu sosyal ilişkiler geliştirme ve topluma karışma gibi avantajlarının olduğunu belirtmiş; bu hakkın toparlanmalarına, uyum göstermelerine katkı sağladığını dile getirmişlerdir.

"Çevrenin olumlu tepkisi" kategorisinde duygu ve düşüncelerini ifade eden gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

G2: *Toplumun göstermiş olduğu bir durum da var mesela gazi olduğumuzun bir üstünlüğü var, vatan için gazi olduğun için millet de sana saygı duyuyor, millet de sana gereken değeri gösterdiği zaman gurur duyuyorsun. Bazen bir yerde sıraya girersin, bilen biri önünü açar. Gücü veren halk oluyor.*

- G4: *Gazi olunca önceye göre çevrede biraz daha ilgi, alaka görüyorsun. Mesela gazi olmasaydım bu kurumda çalışmayacaktım. Etrafımdaki insanların bakış açısı olumlu olunca bu durum bana güç kazandırdı.*
- G10: *Tedavi sonucundan sonra insanların bazısı seni söylemleriyle yıkıyor kimisi de seni çok yüceltiyor. Benim için bir kişi beni yüceltse yüz kişi bu konuda aksini düşünse bile o bir kişinin söylediği benim için önemli oluyor. Birisinin size bizim için yaralandınız demesi bizim için çok farklı duygular oluşturuyor bizde. O zaman diyorum ki helali hoş olsun size kanım da canım da, uzuvlarımız da önemli değil diyorsun. Ailem bana çok farklı baktılar sadece annem babam olarak değil bütün akrabam. Böyle olunca insan kendini çok farklı konumlara getiriyor. Bir ziyaret yeriymiş gibi herkes bizi ziyarete geldi. Teşekkür edenler olunca kendini çok farklı hissediyorsun. Akraba ve ailede ilk gazi olan ben olduğum için çok güzel tepkiler aldım. Travmayı atlatmam da çok yardımcı oldu.*

Alıntı yapılan verilerden görüldüğü gibi, araştırmaya katılan gaziler, aileden, çevreden, toplumdan gazilikleriyle ilgili aldıkları olumlu tepkilerin kendilerini mutlu ettiğini ifade etmişlerdir. Gaziler, yakın akraba tarafından ziyaret edilmek, arkadaşları tarafından gazi unvanıyla anılmak, toplumun minnet ve saygı duyması, değer vermesi, ilgi alaka göstermesi gibi olumlu tutumlarla karşılaştıklarında kendilerini iyi hissettiklerini ve bu çevresel desteğin güçlü kalabilmelerine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

4. 7. 3. Resmi Kurumlar

Gazi olduktan sonraki uyum sürecinde, makamların destek vermesinin olumlu duygulanımlarını arttırdığını ifade eden gaziler görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

- G2: *Daha çok manevi desteğe ihtiyaç duyuyoruz. Yalnız olmadığını hissetmek istiyor insan. Bazı kaymakamlar var göreve başlar, gelir gider dört yıl, biz onu hiç görmeyiz, bazıları var ki gelir göreve başladığı gibi ben şehit ailesi ve gaziye ziyaret edeceğim der. Bizim onlardan hiçbir beklentimiz yok, gelip halimizi hatırımızı sormaları yetiyor. Gelip devletin manevi olarak yanımızda olduğu izlenimini vermesi gerekiyor. O da güzel bir duygu çünkü.*
- G17: *Kendimi toparlamam da bir de Havza İlçe Jandarma Komutanlığı'nın benim yanıma gelmeleri çok faydalı oldu, iki üç günde bir benim yanıma ziyarete gelirlerdi. Gelemezlerse bile telefon açmaları çok iyi gelirdi. Ben piyadeyim bir jandarmanın bana gelmesi çok mu çok enerji verdi bana. Yani benim gazi olup da bir kenara itildiğimi hissettirmediler.*

Yukarıda alıntı yapılan ham veriler incelendiğinde, araştırma gurubundaki gaziler, askeriye, kaymakamlık, valilik gibi makamların bayramlarda, gazi günlerinde ziyarete gelme, telefon görüşmeleriyle hal hatır sorma vb. davranışlarda bulduklarını dile getirmişlerdir. Gaziler, aile, yakın akraba ve arkadaş dışındaki sosyal kaynaklardan gelen desteklerin “yalnız değilsiniz, sizin yanınızdayız, size minnettarız” mesajı vermeleri sebebiyle morallerinin yükselmesine ve psikolojik olarak iyi hissetmelerine katkı sağladığını ifade etmişlerdir.

Rehabilitasyon desteğinin toparlanma sürecine katkısının olduğunu ifade eden G21'in konuyla ilgili görüşlerini şu sözlerle belirtmiştir:

G21: Ali Çetinkaya Rehabilitasyon Merkezi'nde bazı arkadaşları gördüğüm zaman dedim ki, helal olsun çok güçlü insanlar, iki bacak yok kol yok ama hayata tutunmuş. Rehabilitasyondaki arkadaşları görünce halime şükrettim, onların da desteği oldu bana psikolojik olarak. Karnımda 38 tane dikiş vardı, rahatsız ediyordu beni o izler soyunmak denize girmek istemiyordum. O psikolojiyi rehabilitasyon merkezine gidince atlattım şekli bozuk insanlar var baktım onlar soyunup denize giriyor sonra ben de girdim denize... Rehabilitasyon merkezinde herkes birbirini anlıyor birbirine destek veriyor bu çok önemli.

Yukarıda örnek gösterilen alıntıdan da anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan gaziler, örseleyici yaşam deneyiminden sonra almış oldukları rehabilitasyon merkezi desteğinin fiziksel ve psikolojik olarak daha iyi sonuçlara ulaşmalarına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Rehabilitasyon merkezinden alınan psikolojik destek, çalışanların ilgi ve alakası, merkezlerde yürütülen spor aktiviteleri, gazilerle birlikte olmanın vermiş olduğu mutluluk, paylaşımlarda bulunma, iletişim kurma, kendinden daha kötü durumda olan gazileri görüp haline şükretme, diğer gazilerden cesaret alma, kendine güven duyma gibi kendilerini toparlayacak yaşantılar geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

Maddi desteği, toparlanma sürecinde güçlü kalabilmeye yardımcı bir kaynak olarak gören gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G13: Devletin sağlık anlamında verdiği destek de önemli mesela benim proteze 80.000 tl verdiğimi düşünsenize bu kadar rahat olamazdım, onun da psikolojimize olumlu anlamda katkısı çok fazla. Proteze verecek parayı düşünmemiz bize çok büyük dert olurdu, protezin devlet tarafından karşılanması psikolojik olarak bizim rahatlamamızı sağlamıştır. Evi geçiremediğimizi düşünsenize nasıl kafam rahat olsun.

G15: Toparlanmaya en büyük etkiyi yapan maddi destektir. Zaten belli travmalar atlattık, manevi destek de çok önemli ama çoluk çocuğa kavuşuyorsunuz maddi olarak rahat olunca eşle çocuklarla irtibatınız daha iyi güçlü oluyor. Sizi

düşünmeye sevk etmiyor. Zaten bu psikoloji bizde kalıyor ne kadar dersin de ben haber dinleyince bir şehit cenazesi görünce ister istemez depresiyor bendeki duygular... Bir de onun yanında maddi sıkıntıyı düşünürsen toparlamak çok daha güç oluyor. Devletimizden Allah razı olsun o desteği az veya çok bize verdi. Toparlanmamızda baya bir etkisi oluyor.

Ham verilere bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler, gazi olduktan sonra devlet tarafından sağlanan maddi imkânların; ekonomik sıkıntıları, imkânsızlıkları düşünüp daha çok sıkıntı yapmaya engel olduğunu, stresli yaşam deneyiminden sonraki süreçte psikolojik rahatlama sağladığını ifade etmişlerdir. Gaziler, sağlanan maddi desteğin, ekonomik kaygıları ortadan kaldırarak, hayatlarında strese sebep olabilecek ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyecek ekonomik mevzuların ortadan kalkmasına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir.

4. 7. 4. Aktivite

Araştırmaya katılan gaziler, yaralanma veya organ kaybı sonrası, sosyal faaliyetlerde bulunmayı toparlanmalarına yardımcı olan faktörlerden biri olarak göstermişlerdir. İlgili konuda fikirlerini ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

- G12: *Gezmeyi çok seven biri olduğum için etrafımdaki insanlar da bunu bildiğinden hastaneye gelirdi izin alırlardı akşamları gezmeye giderdik, piknik yapmaya giderdik bu tür sosyal faaliyetlerimiz olurdu. Bunların çok faydası oldu.*
- G21: *İki hafta sonra hava değişimine geldim ailemle piknik yaptık gezdik. Gezmek istedikleri yerleri sordum, oğlum şurada kaplıca varmış oraya gittik, şurada güzel bir yer varmış oraya gittik. Hava değişimi beni toparladı, ardından bir yıl daha göreve devam ettim.*

Yukarıdaki ham verilerde görüldüğü gibi, araştırma gurubundaki gaziler, gezmek, piknik yapmak, seyahat etmek, yüzmek, futbol izlemek, tarımla uğraşmak vb. sosyal faaliyetlerin, sarsıcı olayı ve sonraki sıkıntıları düşünmekten alıkoyup kendilerini iyileştirdiğini ifade etmişlerdir. Gazilerin var olan streslerini farklı bir uğraş ile dışa vurdukları tespit edilmiş, bu tür faaliyetlerin de yaşanılan sıkıntıyı unutmaya, anlık bile olsa o kötü psikolojiden uzaklaşmaya katkı sağladığı söylenebilir.

Araştırma gurubunda fiziksel engele sahip olan gazilerden bazıları, zorlu yaşantıdan sonraki süreçte, spor faaliyetleriyle ilgilenmenin stresli yaşantının yıkıcı etkisini üzerlerinden atmalarına yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Sporun psikolojik olarak toparlanmaya destek olduğunu ifade eden G13 ve G26'nın bu bağlamdaki görüşleri şu şekildedir:

G13: *(2009 Yılı Engelli Okçuluk Alanı Dünya Şampiyonu) Sporla ilgilenmem toparlanmama çok katkı sağladı. Ben 9 sene futbol oynadım, ne yapabilirim bundan sonra diye çok düşündüm. Sporla ilgilendiğim için acaba ne yapmam düşüncesi kafamı çok kurcalıyordu. İşe gidip geliyorum hiçbir şey yapmıyorum. 2002 yılında Balıkesir Ayvalık'ta gazilerin rehabilitasyon merkezi var, gazilerin belli dönemlerde kura ile gittiği tatil yaptıkları, bütün masrafları Mehmetçik Vakfı tarafından karşılanan bir tesis burası. Gazi hiç para harcamıyor, kura ile belirleniyor, kara kuvvetlerine başvuruyorsun. Aile ile tatil yaparken okçuluk takımı da yeni kurulmuş Ankara'da onlar da oraya kampa gelmişler, ... Orada tanıştık okçuluk takımının antrenörü Samsunluydu. Antrenör vesile oldu okçuluğa başladım. 2005'de milli takıma girdim. 2009'da dünya şampiyonu oldum. 2010'da Avrupa dördüncüsü oldum. Hala devam ediyorum.*

G26: *Ben sporla GATA'da tanıştım, basketbol ve tenis oynadım, tenis milli takımında Fransa, Polonya'ya gittim. Elime tenis aldığım yoktu. Spor beni motive etti. Psikolojik olarak asıl tedaviyi spor yaptı. Çünkü her hafta maçlara gidiyorsun, insanlar tanıyor, arkadaşlıklar ediniyorsun yeni yerler görüyorsun. ... Yapmış olduğum spor beni gerçekten çok rahatlattı. Düşünün sapaşlamken düşünüyorsun hiçbir işe yaramıyorsunuz, hiçbir işe.. İşte bu üç beş yıl geçiyor basketbolla tanışıyorsunuz, ondan sonra tenisle tanışıyorsunuz gerçekten çok güzel bir olay. Spor gerçekten toparlanmama baya yardımcı oldu.*

Yukarıda örnek gösterilen ham veriler incelendiğinde, fiziksel engele sahip olan gaziler zorlu yaşantılarla baş edebilmede, kendilerine iyi gelen, ilgi duydukları ve yapmaktan zevk aldıkları faaliyetlerden yararlandıklarını belirtmişlerdir. Gazilerin katıldıkları ve başarı gösterdikleri sportif faaliyetlerin zamanı değerlendirme, kendilerine güvenme, başarı duygusunu yaşama, sosyal ilişkiler geliştirme gibi konularda kendilerine destek sağlayarak fiziksel sağlığın yanında psikolojik sağlıklarına da iyi geldiğini ifade etmişlerdir.

4. 8. Toparlanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Faktörler

Araştırma kapsamında gazilere, zorlu yaşam döneminden sonraki süreçte stres oluşturan yaşantıları aşarak uyumu sürdürmeye yönelik çabalarıyla ilgili duygu, düşünce ve davranışlarına ilişkin sorular sorulmuştur. Araştırma grubundaki gaziler bahsedilen süreçte zorlu yaşantıları aşip uyumlarını sürdürmelerini kolaylaştıran faktörlerin olduğu kadar uyumsuzluk, stres yaratan durumların olduğundan da bahsetmişlerdir. Gazilerin toparlanma sürecine dair olumsuz yaşantılarıyla ilgili görüşleri Tablo 12'de gösterilmiştir.

Tablo 12. Gazilerin Yaşamış Oldukları Örsleyici Olaydan Sonraki Süreçte Sağlıklı ve Başarılı Uyum Göstermelerine Engel Olan Durumlara İlişkin Görüşleri

	Milli Duyarlılık	Sosyal Destek	Travma	Fizyolojik Değişim
TOPARLANMA SÜRECİNİ OLUMSUZ ETKİLEYEN FAKTÖRLER	<ul style="list-style-type: none"> • Şehit haberleri (G4,G24,G25,G26) • Terör eylemleri (G4,G24,G25,G26) • İzlenen Devlet Politikaları (G4,G5,G9,G20) 	<ul style="list-style-type: none"> • Resmi makamların duyarsızlığı (G15,G25,G26) • Toplumun olumsuz bakışı (G5,G6,G15,G23,G26) • Sosyal destek yoksunluğu (G6,G8,G9) 	<ul style="list-style-type: none"> • Tetikleyicilerin yaşantıları aktive etmesi (G8,G17,G23) • Travmatize yaşantının devam etmesi (G8,G17,G23) • Farklı travmalar (G4,G9) 	<ul style="list-style-type: none"> • Sağlığın bozulması (G13,G23,G25) • Spordan uzaklaşma (G6,G10)

Tablo 12’de görüldüğü gibi araştırmaya katılan gaziler, zorlu yaşam döneminden sonraki süreçte, “Şehit Haberleri(4)”, “Terör Eylemleri(4)”, “İzlenen Devlet Politikaları(4)”, “Resmi Makamların Duyarsızlığı(3)”, “Toplumun Olumsuz Bakışı(5)”, “Sosyal Destek Yoksunluğu(3)”, “Tetikleyicilerin Yaşantıları Aktive Etmesi(3)”, “Travmatize Yaşantının Devam Etmesi(3)”, “Farklı Travmalar(2)”, “Sağlığın Bozulması(3)” ve “Spordan Uzaklaşma(2)” gibi durumların psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilediklerini ifade etmişlerdir. Gazilerin ifadeleri doğrultusunda kodlanan veriler benzer başlıklar altında toplanarak “Milli Duyarlılık, Sosyal Destek, Travma, Fizyolojik Değişim” olmak üzere dört kategoride sunulmuştur. Araştırmaya katılan gazilerin görüşleri doğrultusunda, terör olayıyla birlikte yaşadığı travmayı atlatma ve hayata tekrar uyum sağlama sürecinde olumsuz duygu, düşünce ve davranış oluşturan durumlar “Toparlanmayı Olumsuz Etkileyen Faktörler” teması altında toplanmıştır.

4. 8. 1. Milli Duyarlılık

Şehit ve terör haberlerine karşı duyarlılıklarını ve bu durumun psikolojilerini olumsuz etkilediğini ifade eden gaziler konuyla ilgili görüşlerini şu sözlerle dile getirmişlerdir:

G4: *Gündemdeki terör olayları beni çok etkiliyor, onlardan uzak durmaya gayret ediyorum. Kanalı çeviriyorum, duymuyorum, okumuyorum ama olmuyor engel olamıyorsun ve ister istemez üzülüyor insan. Çözüm değil tabi ki ama o an takılmamaya çalışıyorsun.*

G24: *Terör hala var, şehit haberleri falan şu an bizim canımızı yakan şeyler. Bunu normal vatandaş şöyle algılar, söyler iki dakika sonra unuttur fakat biz onu daha derinden yaşıyoruz daha farklı hissediyoruz.*

G25: *Yaşama bağlılığım %70 diyebilirim. Olumsuz olaylardan çok etkileniyoruz, devleti yıpratın olaylar vb. bu olaylara gaziliğin vermiş olduğu psikolojiyle*

daha duyarlı oluyoruz. Ben bu devletin sahibiymiş görüyorum kendimi, o gaziliğin vermiş olduğu maneviyattan mıdır bilmem...

G26: Ben çok üzülüyorum, tekrar terör olayları başlayalı 3, 4 ay oldu aşağı yukarı inanın televizyonu açmaya korkuyordum, her an bir kötü haber duyacağım diye haber seyredemiyordum. Hala daha çok etkiliyor beni. Şimdi daha çok etkiliyor beni sanırım yaşım ilerliyor daha da duygusal oluyorum. Gencecik çocuklar anne babasından ayrılıyor gidiyorlar tabutla dönüyorlar, bunu ancak yaşayan anlar.

Tablo 12 ve örnek gösterilen alıntılara bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler terör olaylarının ve şehit haberlerinin kendilerini derinden etkilediğini ifade etmiştir. Sosyal medya, televizyon, gazete vb. kitle iletişim araçlarından uzak durmaya çalışarak olumsuz psikolojik havaya girmemeye gayret etseler bile haberdar olma isteğinden, düşünmekten kendilerini alıkoyamadıklarını dile getirmişlerdir. Gaziler, ülkemizdeki vatandaşların terör ve şehit haberlerine karşı duyarlı olduklarını fakat kendilerinin yaşadıklarının etkisiyle diğerlerinden daha da hassas olduklarını belirtmişlerdir. Gazi olmanın vermiş olduğu duyarlılık ile ülkeyi, milleti ve vatan topraklarını daha çok benimseme, koruma, onlara sahip çıkma, onların zarar görmesini istememe gibi duyguların baskın olduğunu vurgulamışlardır.

Ülke içinde izlenen devlet politikalarının psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilediğini vurgulayan gazilerin konuyla ilgili görüşlerinden bazıları şöyledir:

G4: Devlet büyükleri maalesef ki koz verdi ellerine görüyoruz. Bazen konuşulanları duyunca diyorum ki boşa mı kan akıtmışız, çok kötü oluyorum, psikolojim alt üst oluyor. Biz sustukça onlar daha fazla konuşuyor, onlara fırsat verilmemeli.

G9: Politik olaylar canımızı sıkıyor, biz o kadar uğraştık ettik, masa başında veriliyor. Adamların her istediğini veriyorsa devlet, o zaman bizi neden yolladı oralara. Şimdi bana diyorsun git bunu böyle yap, ona da diyorsun gel ne istiyorsan yapalım, burada bir çelişki var.

G20: İster istemez olumsuz şeyler olduğu zaman ben değil diğer arkadaşlar da bundan etkilenir. Bu konu tamamen siyasi bir şey, girmek istemiyorum. Rahatsız olduğumuz konular var. Ama sonuçta biz gaziler olarak bir bedel ödedik bizim değerlerimiz vardır ve biz huzurumuzu kaybettiysek bir şeyler için. Biz isteriz ki büyüklerimiz buna saygı duysun. Bana maddi olarak değil manevi olarak destek vermeli.

Örnek gösterilen ham verilerde görüldüğü gibi, araştırmaya katılan gazilerden bazıları, ülkede izlenen devlet politikalarının kendi psikolojilerini olumsuz etkilediğini belirterek "Boşuna mı o kadar mücadele verdik?" düşüncesinin kendilerini demoralize

ettiğini ifade etmişlerdir. Gaziler, ülke içerisinde yaşananları, izlenen devlet politikalarını, devletin durumunu yorumlarken doğru bulmadıkları, onaylamadıkları, ülkenin geleceği adına endişe duydukları durumların psikolojik sağlıklarını olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir.

4. 8. 2. Sosyal Destek

Resmi makamlardan beklenen manevi desteği görmemenin duygu durumlarını olumsuz etkilediğini ifade eden gazilerin bu bağlamdaki görüşlerinden bazıları aşağıdaki gibidir:

G25: *16 yıllık gaziliğim boyunca kaymakam, belediye başkanı hiçbir bürokrat beni arayıp sormadı. Sadece Garnizon Komutanlığı ve İl Jandarma, bizleri bayramlarda, özel günlerde arar. Sanki biz devletin değil de TSK'nın gazisiymiş gibi bir durum söz konusu... Biz laf vardır biz vurulunca değil unutulunca unutuluruz diye. Öyle bir durum bizimki... Biz bu devlet için uzvumuzu, gençliğimizi verdik. Devletin de ahdî vefa yapması lazım, maalesef yok.*

G26: *20 yıl oldu vurulalı, beni ne bir belediye başkanı aradı ziyarete geldi ne de bir kaymakam. Sadece asker her bayram çikolatasını alıp gelmiştir. Ben kimseden maddi destek beklemiyorum, manevi olarak yanımda olsun yeter. Ben sadece askeriye'nin gazisi miyim, bu vatanın gazisi değil miyim?*

Yukarıdaki ham verilerden anlaşılacağı gibi, gaziler; aile, yakın çevre, akraba ve askeriye dışında belediye, kaymakamlık, valilik gibi resmi makamlardan bekledikleri desteği göremediklerini ifade etmişlerdir. Araştırma gurubundaki katılımcılar aile, arkadaş, askeriye vb. kurumlardan almış olduğu desteğin kendilerini iyi hissetmelerine, hayata uyum sağlamalarına yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Olumlu sosyal desteğin kendilerini mutlu ettiğini ifade eden gaziler, özellikle özel günlerde resmi makamlardan bekledikleri ilgi ve alakayı göremediklerinde kendilerini kötü hissettiklerini dile getirmişlerdir.

Toplumun olumsuz bakış açısının, yaralanma veya organ kaybına uğradıktan sonra sağlıklı kalmaya ve başarılı uyum sağlamaya engel olduğunu ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G5: *Travma döneminde beni huzursuz eden komşularımızın benim arkamdan konuşmasıydı. İyileşemez, düzelemez, yatalak oldu, çocuğu olmaz, evlenemez vb. söylemler, bunlar huzursuz etmişti beni.*

G6: *Şu anda sıkıntı yaratmıyor gazi olmak. Başlarda toplumun bakışı, yadırgaması rahatsız etti beni. Birinci etapta ülkemizi korumak için gittiğimizi düşünmeyip*

de parasal olarak baktıkları için biraz sıkıntı oluşturdu, yıprattı beni. Ya diyor ki, ne güzel işte, devlet iş verdi, ben de gazi olsam.

G15: *Daha önceden böyle değildi, son 10 yıldan beri itibarsızlaştırma oldu orada savaştınız ama fuzuli savaştınız gibi cümleler bizi psikolojik olarak kötü etkiliyor...*

Alıntı yapılan verilere bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler, akrabasının, yakın çevrenin, toplumun olumsuz söylemlerinin kendi psikolojilerini kötü etkilediğini ifade etmişlerdir. Gaziler, çevrelerindeki insanların iyileşemez, evlenemez, çocuğu olmaz, kendi ihtiyaçlarını göremez, toparlanamaz vb. can sıkıcı sözlerinin, morallerinin bozulmasına sebep olduğunu belirtmişlerdir. Aynı zamanda katılımcılar, toplumun gaziye saygı, vefa, takdir gibi değerleri göstermek yerine, sahip olunan haklara odaklanmanın, maddi anlamlar yüklemenin, bunları söz konusu yapmanın kendilerini mutsuz ettiğini belirtmişlerdir. Özetle, toplumun gaziye gereken manevi değeri vermemesi, maddi bakış açısıyla bakması, gazilik kavramını sakatlık, hastalık ile adlandırması vb. tutumların kendilerini olumsuz olarak etkilediğini psikolojik olarak yıpranmalarına sebep olduğunu dile getirmişlerdir.

Örseleyici yaşam olayından sonraki süreçte, ihtiyaç duydukları sosyal desteğin olmamasının, hayata uyum sağlamayı zorlaştırdığını, dayanma gücünü düşürdüğünü belirten gaziler, konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini şu şekilde belirtmiştir:

G6: *Ailemden çok büyük bir destek görmedim zaten sıradan sakat olmuş bir insan olarak destek gördüm. Bacağın sakat, mağdur olmuşsun olarak görüldüm köylüm arkadaşlarım ailem tarafından. Bizim oralar kırsal kesim, eğitim seviyeleri düşük, konuşma hitap şekilleri rencide edip etmeyeceğini düşünenecek insanlar olmadığı içindir belki de. Atıyorum ben buna total demekle rencide olur mu olmaz mı diye düşünmez, patavatsız bir kelime kullanırlar. Çok karşılaştım bu tarz tabirlerle ilk zamanlar küstüm hayata.*

G9: *Toplumdan pek destek almadım, toplum o zaman asker dediğin zaman uzaklaşıyordu. Kendi sülalenin bile bir mesafesi vardı. Dışlanmış hissediyordum. Travmayı atlattım olumsuz etkisi oldu, üst üste gelince hayattan kopma derecesine gelinebiliyor... Bir de çevreden de eş dost desteği arıyor, o desteği de bulamayınca bunalıma giriyor insan. Rahat konuşabileceği bir insan bile bulamıyor, kendini anlayabilecek birini bulamıyor. Bu sebepten dolayı çok intihar eden arkadaşlarımız oldu, o zamanlar.*

Örnek gösterilen alıntılardan anlaşılacağı gibi, araştırmaya katılan gaziler, kendilerine sosyal destek sağlayan aile, arkadaş, akraba, yakın çevreden bekledikleri desteği görmemenin kendilerini yalnız, depresif, kötü hissetmelerine sebep olduğunu ifade

etmişlerdir. Travma dönemi ve sonraki süreçte, ihtiyaç duydukları sosyal destekten yoksun olduğunu ifade eden gaziler, hayata uyum sağlamada güçlük yaşadıklarını, travmadan sonraki süreçte toparlanmalarının daha fazla zaman aldığını dile getirmişlerdir. Araştırma kapsamında gazilerle yapılan görüşmelerde, sosyal destek alan gaziler daha çabuk toparlandığını, sarsıcı olayın etkilerinden daha çabuk kurtulduğunu dile getiriyorken, sosyal destek almadığını söyleyen gaziler, hala daha olumsuz psikolojiyle baş etmeye çalıştığını zaman zaman örseleyici yaşantıya geri dönüşlerinin olduğunu ifade etmişlerdir.

4. 8. 3. Travma

Araştırmaya katılan gazilerin bazıları, zaman zaman çatışma veya yaralanma anına geri döndüklerini, yaşanan zorluğu anımsadıklarını belirtmiş, bu durumun psikolojik sıkıntıyı, duygusal stresi arttırdığını vurgulamışlardır. Bu konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden gazilerin görüşleri şu şekildedir:

- G8: *Genelde içime atarım sıkıntımı. Sıkıntı dediğim psikolojik sıkıntı. Mesela PKK'nın yüz ifadesi, çatışmadaki altı şehidimiz, arkadaşlarım bunları unutamıyorum. Her ay değil de bazen senede iki defa üç defa aklıma gelebiliyor, rüyamda görebiliyorum. Mesela yolda yürürken, otobüste giderken aklıma düşebiliyor, git diyemiyorsun ona, o bir cisim değil ki al da koy başka bir yere veya kafandan at. Film şeridi gibi geçiyor aklımdan mesela iki saat çatıştık, o anki PKK'nın yüzü, ilaç içmişti ağzından köpük akıyordu ayaktaydı vb. sıkıntı dediklerim bunlar.*
- G17: *Terör olaylarından bizim kurtulma şansımız yok, ömür boyu bu durum bizde leke gibi kalır. Leke kötü anlamda değil de travma olarak kalır. Bir asker yaralandığı zaman, şehit haberi geldiği zaman ben 2000 senesine dönüyorum. Ve o ailenin nasıl bir durumda olduğunu kendi kendime düşünüp kendimi yiyorum. O aile ne yapacak, o anne baba nasıl dayansın, diye düşünür kendi kendimi yerim oturur sigara içerim. Kendimi rahatlatmaya çalışırım elimden geldiğince şehit cenazelerine katılmamaya çalışırım çünkü dayanamıyorum, çok etkileniyorum.*

Yukarıda alıntı yapılan gazilerin ifadelerine bakıldığında, gaziler zaman zaman PKK'nın yüz ifadesini, çatışma anını, şehit arkadaşlarını hatırladıklarını ifade etmişlerdir. Çatışma anını hatırlamanın belli bir şeye bağlı olmadığını, bazen yürürken bazen otobüste akıllarına geldiğini bazen de rüyalarına girdiğini dile getirmişlerdir. Bu durumun sürekli olmadığını çok nadir olduğunu buna rağmen o anları hatırlamanın kaygı seviyelerini arttırdığını belirtmişlerdir. Yaralanma veya çatışma anını, akıllarından atmak isteseler de

bunun mümkün olmadığını, tamamen beyinlerinden silip atamadıklarını vurgulamışlardır. Bazı gaziler ise asker yaralandığında, şehit haberleri geldiğinde tekrar o anlara geri döndüklerini ifade etmişlerdir. Şehit haberleri geldiğinde, şehit ailelerinin yaşadığı acıyı, üzüntüyü düşündüklerini, onların yerine üzüldüklerini, kendilerini yıprattıklarını, çok fazla etkilendiklerini, soğukkanlı, dayanıklı kalamadıklarını belirtmişlerdir. Özetle gaziler, kendilerini derinden etkileyen olayı, çatışma anını, şehit arkadaşlarını, çatıştıkları teröristleri hatırladıklarında; psikolojik olarak geriye döndüklerini, kötü psikolojinin nüksettiğini, kaygı seviyelerinin arttığını ifade etmişlerdir.

Araştırmaya katılan gazilerden G23 de, herhangi bir olayla veya hatırlatıcı unsurla birlikte travma dönemindeki olumsuz psikolojiye geri döndüğünü belirtmiştir. Bunun yanı sıra zaman zaman psikolojik sorunlar yaşadığını, bu sorunların hayata uyum sağlamayı engellediğini, bu sebeple de yaralanma olayının bırakmış olduğu psikolojik örselenmişliği tam olarak atlatamadığını ifade etmiştir:

G23: *Bana sorarsanız siz buraya gelmeseniz benim sakat olduğum aklıma gelmez. Sadece psikolojim bozuk, o da aldığım narkozlardan dolayı bağışıklık yaptı bende panik gibi bir şey oluştu, vücudun yapısı bozuldu. Daralma oluyor, nefes alıyorsun ama almıyorsun, kalbin durmuş gibi. İnsanlar sana bakıyor ama ruhun imdat diye bağıyor. Sanki kimse seni duymuyor, o an diyorsun ki ölsem daha iyi tabi kısa bir süre oluyor ama kötü... En çok üzüldüğüm ise bunun aileye yansması evde bir neşeli olmak var bir de köşede durmak var. Ailemin bana üzülmesi beni üzüyor."*

Terör travması dışında hayatlarında var olan başka zorluk ve sıkıntılarla sağlıklı ve başarılı uyum göstermeye engel olduğunu, bu sıkıntılarla baş etmenin güçleştiğini ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şöyledir:

G4: *Travma döneminde babamın benden uzak durması beni çok mutsuz etti, şu an bile üzülyorum. Analığımın bana olan bazı davranışları içimi çok acıtıyor. İçimde küçük bir yaradır.*

G9: *Ben yaralandığımda babam vefat etmişti 1990'da, annem de 1997'de vefat etti, tedavimden bir sene sonra. Ailemden destek alamadım, zaten kimsem kalmadı, biraderim vardı o da gemilerdeydi, tektim. İnsanın psikolojisi bozuluyor bir de depremi yaşayınca, depremdeki olan şeyleri görünce. Ben Marmara depremini de yaşadım, Düzce depremini (12 Kasım) de yaşadım. Burada en psikolojisi bozuk olan benim.*

Yukarıda alıntı yapılan ham veriler incelendiğinde, araştırmaya katılan gazilerin bazıları, terörü yaşamış olmanın olumsuz psikolojisi dışında anne-baba kaybı,

parçalanmış aile çocuğu olma, deprem vb. başka travmatik olayların toparlanmalarını olumsuz etkilediğini, hayata uyum sağlamayı zorlaştırdığını ifade etmişlerdir.

4. 8. 4. Fizyolojik Değişim

Araştırmaya katılan gazilerin bazıları sağlıklarının bozulmasıyla birlikte psikolojik olarak kendilerini daha kötü hissettiklerini ifade etmişlerdir. Gaziler, sağlıkla ilgili herhangi bir sıkıntı yaşadıklarında, rahatsız olduklarında morallerinin bozularak olumsuz psikolojiye geri döndüklerini hatta bu sebeple psikolojik olarak tamamen toparlanmanın mümkün olmadığını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili G13 görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

G13: Tamamen toparlandım cümlesini hiçbir zaman diyemezsiniz ki. Belli bir süre sonra psikoloji bu sonuçta bir anda karamsarlığa düşebilirsiniz, kendinizi içine çekebilir. Tamamen iyileşti olmaz, mesela ayağımda geçende protezden dolayı ufak bir yara oldu protezi giyemedim değnekle gezdim yine o kötü psikolojiye geri döndüm. Dışarıya çıkmak istiyorsun, çıkamıyorsun, hareketlerim kısıtlandı daha çok engelli hissediyorsun kendini.

Gazilerin bazıları da sağlıklarının bozulmasıyla birlikte enerjilerinin, motivasyonlarının düştüğünü ve bunun neticesinde olumsuz psikolojik sürece geri dönüp olumsuz duyguların yoğunluğunu artırdığını ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili görüş bildiren gazilerin ifadeleri şu şekildedir:

G23: İnsanın en önemli şeyi sağlığıdır, sağlık olmayınca insan ne yemek yiyebilir, ne sosyal faaliyette bulunabilir. Allah kimseye vermesin. 3, 4 senedir böyle oldum sonradan oldu. Düşünün ki biri vücudunuza şırınga takmış enerjinizi alıyor.

G25: Yok, şu anda bir sıkıntı yok. Sıkıntıyı sadece sağlık anlamında problem yaşadığımız zaman sinir stres oluyor. Çünkü sosyal hayatını etkiliyor. Geçen gün gazi caddesinde düştüm 24 gün evden çıkamadım. Kemiğim şişti, ayak şişti, protezim kırıldı... O anki psikolojim şu oluyor, kızılıyorsun kendi kendine sinirleniyorsun... Her şeye bağıryorum, haberleri izliyorsun teröristlerin devlete yaptığı zararları görüyorsun daha çok kızılıyorsun.

Yukarıda yapılan alıntılara bakıldığında gaziler, fizyolojik olarak sağlığın bozulmasının psikolojilerini de olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Psikolojik sağlığın yerinde olabilmesi için öncelikle bedenen, biyolojik olarak sağlıklı olmak gerektiğini belirtmişlerdir. Fizyolojik ağrı veya sağlık problemi yaşadıklarında, hasta psikolojisine

girerek, duygusal çöküntü yaşadıklarını, sağlıklarıyla ilgili kaygı seviyelerinin arttığını dile getirmişlerdir.

Sporla ilgilenmekten zevk alıp sporu hayatında önemli gören gaziler, sakatlanma, organ kaybına uğrama sonucu spordan uzaklaştıklarını bu durumun da kendileri ruhsal olarak olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Konuyla ilgili gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G6: *Ben futbol çok oynadım, köye koltuk değnekleriyle tekrar gelince, arkadaşlar maç yapıyorlar halı sahada, sağda solda top oynuyorlar, sen oynayamıyorsun. Benim hala gözümde tüten futboldur. Beni en çok etkileyen durum bu oldu. Ayağım bu şekildeyken bile oynadım ama çok ağrı çektim. Futbol benim için aştı. (Mülakat sırasında ses tonu önceki konuşmalarına göre çok alçaklaştı, bu konuda çok üzüldüğü belli oluyordu.)*

G10: *Mesela intiharı düşünürsünüz, intiharı düşündüm çünkü hayat size artık bir şey vermiyor. Ben iyi bir futbolcuymdum futbol benim hayatımdı her şeyimdi, ayağım yok artık onun için insan daha karamsar, kötümser oluyor. İnsanlar hayatını bir şeye bağlar ve o hayata bağladığı şey elinden giderse en çok tehlikeli olan insan bence odur. Futbolla ilgili çok daha farklı şeyler düşünüyorsunuz ama ayağın sakat. Şimdi de oynuyorum eskisi gibi olmasa bile topa vurmak yetiyor.*

Örnek gösterilen ham verilerden anlaşıldığı gibi, gazi olduktan sonra sakatlanma, organ kaybına uğrama, güç kaybı yaşama sonucunda spor faaliyetlerinden uzaklaşan gaziler, bu uzaklaşmanın psikolojilerinde yıkıcı bir etki oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Gaziler, zevk aldığı faaliyetten mahrum kalma, hayal kırıklığına uğrama, ait olduğu sosyal ortamdaki uzaklaşma vb. olumsuz duyguları yaşamanın zorlu yaşam olayından sonraki süreçte uyum sağlama ve toparlanma becerisini düşürdüğünü dile getirmişlerdir.

4. 9. Umut ve Umutsuzluk

Araştırmaya katılan gazilere stresli, zorlu, sıkıntılı durumlarla karşılaştıklarında nasıl tepki verdikleri, geleceği nasıl değerlendirdikleri, hayata ilişkin beklentilerinin neler olduğuna ilişkin sorular sorulmuştur. Gazilerle yapılan görüşmelerde kendilerine yöneltilen sorulara verdikleri cevaplardan elde edilen bulgular tablo halinde sunulmuş, alıntılarla desteklenmiştir. Gazilerin, geleceğe yönelik beklentilerine dair görüşleri Tablo 13'te özetlenmiştir.

Tablo 13. Gazilerin Geleceğe Yönelik Beklentilerine Dair Görüşleri

UMUT	
Motivasyon	<ul style="list-style-type: none"> • Her şeyin iyi olacağına inandım.(G12,G22) • Doktorlar babama ve eşime kesinlikle yürüyemez demişlerdi, ben o lafi duydum, inanın o kadar çok çalıştım ki. Bunu diyen doktorun yanına gittiğimde eşimi bindirdim tekerlekli sandalyeye, onu ben sürerek doktorun yanına girdim. Hocaya dedim ki bak hocam sen benim için böyle demişsin ben senin yanına yürüyerek geldim.(G26) • 92 gün yataktaydım ayağa kalmamda geleceğe yönelik umutlu olmam yardımcı oldu muhakkak. 92 gün boyunca hep ayağa kalkmayı hayal ettim. Ayağa kalkacağıma hep akıldındaydı ve buna inanıyordum.(G14) • Düzeleceğime inanıyordum artık ayağa kalkmıştım, yürüyordum en azından, kendi ihtiyaçlarımı kendim görebiliyordum, kimseye muhtaç değilim. Her işi başaracağıma düşünüyordum.(G5)
Amaç Sahibi Olma	<ul style="list-style-type: none"> • Gelecekle ilgili amaçlarım vardır.(G7,G10,G12,G17,G21,G22) • Amaçlarıma ulaşacağıma inanırım.(G7,G10,G22) • Bir nokta belirlerim o noktaya ulaşmak için elimden ne gelirse yaparım.(G10,G12,G17,G22) • Herkesin olması lazım gelecekle ilgili bir planı, plansız yaşamaz, hayatın düzeni bu.(G11,G21) • Çocuklarımla ilgili amaçlarım var.(G3,G4,G5,G6,G14,G15,G20,G21,G26)
Farklı Yollar Deneme	<ul style="list-style-type: none"> • Psikolojik olarak uzuv kaybı çok farklı bir şey bunu anlatamazsın, bu hayat böyle devam etmez diye düşündüm, isteyerek, çaba göstererek, ben protezliyim, rahatsızım bir yere gitmeyeyim demedim elimden geldiği kadar topluma karışmaya çalıştım.(G3) • Bir problemle karşılaştığımda elimden geldiğince çözmek için çaba gösteririm. Yöntem bulmaya çalışırım, ne şekilde çözebilirim diye düşünürüm.(G9,G10,G13)
Olumlu Gelecek Beklentisi	<ul style="list-style-type: none"> • Benim devletim bu savaşı kaybetmeyecek, benim ülkem bölünmeyecek bölünmemeli bu hep bana umut olmuştur.(G22) • İleriyi göremesen bile nefes alıp verdiğin sürece hep bir umudun oluyor. Umudun olmazsa yaşamanın bir anlamı olmaz. (G13,G18) • Buradan sağ salım gidersek, köye gidip anne babamıza kavuşacağız evleneceğiz bir hayat kuracağız bunları hep böyle düşünerek orda kendimizi yeniledik, bu düşünce bizi canlı tuttu.(G17) • Devlet desteği sayesinde gelecekle ilgili endişem yok. (G2,G7,G10,G17,G24,G25) • Gelecekle ilgili herhangi bir endişem yok.(G1,G7,G12,G14,G19,G23)
Dolaylı Duygulanım	<ul style="list-style-type: none"> • Benim gibi olan gazilerle daha çok moral buluyorduk, mesela o zamanlar biz de protez yok onlar da protez vardı onlarda o protezi görünce benim de ileride protezimin olabileceğini düşünüyordum, yürüebileceğimi düşünüyordum.(G7,G13) • İki ayağı kopan komutanım, 4 ayı geçmişti, baktım yürüme yanına geliyor. Bana da destek olmaya gelmişler, çok mutlu olmuştum.(G20) • Şimdiki son yapılan atılımları ben seviyorum kendi milli tüfegimizi ilk defa yaptık, tankımızı, gemimizi, uçagımızı yaptık, bunlarla gurur duyuyorum. Ben iyi şeylerin olacağına inanıyorum.(G25) • Geçmişimizi düşündüğümüzde rezil rüsva olmuş ordularımız birkaç yıl sonra harikalar yarattığı için benim inancım var. Bu millete güveniyorum, birbirimizi sevip saracağımıza inanıyorum.(G22,G23)
İyimser Bakış Açısı	<ul style="list-style-type: none"> • Ben hep iyi şeylerin olacağına inanıyorum. Biz dua almış, İslam'a sancaktarlık yapmış bir milletiz, peygamber efendimizin methiyesine mazhar olmuş bir milletiz ırkımıza gurur duyuyorum. Ben bu milletin sıkıştığı yerde Allah'ın bize yardımcı olacağına inanıyorum.(G15) • Genelde olumlu düşünme tarafarıyım ben, olumsuz düşünüp kendimi mutsuz edene kadar olumlu düşünüp kendimi mutlu edeyim.(G11) • İyimser bakarsan karamsarılığa düşmezsen olumsuz psikolojiyi daha kolay atlatabiliyorsun.(G18) • Gelecekte beni iyi şeylerin beklediğine, iyi şeylerin olacağına inanırım.(G1,G2,G3,G4,G5,G9)

Tablo 13'ün devamı

UMUTSUZLUK	
Travma Dönemi Sağlık Endişesi	<ul style="list-style-type: none"> Gazi olduktan sonra gelecekle ilgili sağlık anlamında sıkıntı yaşamayabilirim diye düşünmüştüm. Sağlığın bizi rahat ettirmeyeceğini düşünüyordum. İlk zamanlar protezler rahat ettirecek mi, nasıl hayata tutunabilirim diyordum. (G3) Travmayı yaşadıkten sonra gelecekle ilgili vardı endişelerim, bir iki sene zorlu dönem oluyor, yataktasın, neyin ne olacağını düşünüyorsun, başkasına muhtaçsın, tek başına bir şey yapamıyorsun yerinden bile kıpırdamıyorsun. (G9) Terör, travma yaşadığım şeyler olumsuz olunca, birikiyor birikiyor beyin ufak şeyde hata veriyor. Şu an biraz sağlık yönünde endişem oluyor. (G11) 93-94 de daha hassas olduğun için ameliyatlısın bir yerden atarken ne olacak platinim aldırışım tekrara kırılacak mı şeklinde endişeler oluyor. (G18)
Toplumun Olumsuz Söylemleri	<ul style="list-style-type: none"> Gazi olduktan sonra yaratılma sürecinde gelecekle ilgili bazı şüphelerim oldu. O anlarda toplumdaki manevi destek göremiyorsun bazılarının konuşmaları üzüyordu. Mesela bunun belli kırıldı evlenemez, çocuğu olmaz, yürüyemez vb. (G5) Köyde çoğu zaman psikolojim bozuldu, sakat kalacağını dediler, bağışağını içeri almayacaklar ömür boyu öyle kalacağını dediler, evlenemezsin, çocuğun olmaz, bir iş sahibi olamazsın dediler, annenin babanın dizinin dibinde sakat olarak kalırsın dediler. (G17) Dirayetini insanlar kırıyor diyorlar ki benim için mi gazi oldun. İnsanlar benim için mi gazi oldun diyor çok üzücü. (G26)
Manevi Devlet Desteğinin Olmaması	<ul style="list-style-type: none"> Devletten beklediğimiz manevi desteği göremiyoruz. (G6, G15, G26) Açılım süreci adı altında yapılan her şey canımızı sıkıyor. (G8, G15, G26) Şu an ise kendimle ilgili endişem yok ülkemle ilgili endişem var, topirağımızla ilgili endişem var daha da ileriye gitmeyelim. Entrika kavga gürültü eksilmiyor. (G8, G15, G21, G22, G26) Benim karamsar olduğum tek nokta gazilğimiz ve çektiğimiz sorunlar. Senin savaştığın insanlar, vatan hainleri senin önüne geçiyor. (G8, G15, G26)

Tablo 13'e bakıldığında araştırma gurubundaki gazilerin bazıları, geleceğe yönelik duygu, düşünce ve hedeflediği davranışlarını ifade ederken umutlu bir tutum sergilediklerini bazıları ise umutsuz bir tutuma sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Geleceğin umut dolu olduğuna inanan, motivasyon sahibi olan, düzeleceğine inanan, amaç sahibi olan, amaçlarına ulaşmak için farklı yollar deneyen, geleceğinden endişe duymayan, olumlu gelecek beklentisine ve iyimser bakış açısına sahip olan gazilerin ifade etmiş olduğu görüşler "Umut" kategorisi altında toplanmıştır. Bununla birlikte travma dönemi sağlık endişesi yaşayan, toplumun olumsuz söylemlerinden etkilenen, devletten manevi destek görmediğini ifade eden, izlenen devlet politikalarıyla birlikte gelecekle ilgili endişe sahibi olan gazilerin görüşleri "Umutsuzluk" kategorisi altında sergilenmiştir.

4. 9. 1. Umut

Yapılan araştırmada, her şeyin iyi olacağına inandığını, bütün olumsuzluklara rağmen motivasyonunu kaybetmediğini, düzelmeyi arzuladığını, amaç sahibi olduğunu, hedeflediklerine ulaşmak için çabaladığını ve asla pes etmediğini, ileride kendisini iyi şeylerin beklediğini, gelecekle ilgili endişeye kapılmadığını ifade eden gazilerin duygu ve düşünceleri "Umut" kategorisi altında toplanmıştır. Umut kategorisi, "motivasyon(5), amaç sahibi olma(15) farklı yollar deneme(4), olumlu gelecek beklentisi(14), dolaylı uygulanım(3), iyimser bakış açısı(12)" olmak üzere altı birinci seviye koddan oluşmaktadır.

4. 9. 1. 1. Motivasyon

Yaşamış oldukları çatışma sonrasındaki süreçte psikolojik yıpranmışlık, fizyolojik rahatsızlık ve sıkıntılarla baş etmede; "ayağa kalkacağına, düzeleceğine inanmanın, bu doğrultuda kendilerini motive etmenin, gelecekle ilgili olumlu beklenti içinde olmanın, yeteneklerine güvenmenin" kendilerine yardımcı olduğunu ifade eden gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

G12: *Kendimi toparlamama yardımcı olan şeyler, cesaretli olmam. Hedefe odaklı olmam, değişeceğim normal hayatıma döneceğim diye umutlu olmam, sürekli içimden bunu tekrar etmem.*

G14: *Gazi olduktan sonra o travma dönemi çok farklıydı sonuçta sırt üstü yatıyorsun hiçbir yere dönmeden oradaki psikoloji çok farklı... O zamanki sıkıntılı dönem berbat. 92 gün yattım sırt üstü. Sonra ayağa kalktım sadece ayağa kalktım, tekrar yattım fakat o günü ben ayağa kalktım farz ettim. 92 gün yataktaydım ayağa kalmamda geleceğe yönelik umutlu olmam yardımcı oldu*

muhakkak. 92 gün boyunca hep ayağa kalkmayı hayal ettim. Ayağa kalkacağım hep aklımdaydı ve buna inanıyordum.

G22: *Geçiş süreci bir bakıma çok kolay oldu bir bakıma çok zor oldu ama çok da uzun sürmedi ama benim hep olaya objektif bakmam yardımcı oldu. Bir roman var, "Rüzgâr Gibi Geçti" hep oradaki kadın kendine ümit verir, geçecek geçecek diye, geçti de, 10 yılı rüzgâra benzetiyor, çabuk geçmedi on yıl fakat pozitif bakma açısından öyle ifade ediyor. Benim için de 2 yıllık bir süreçti, her şeyin iyi olacağına inandım kötüsüne bakıp iyisini düşündüm.*

Gazilerin yukarıda vermiş olduğu ifadelere bakıldığında, travmadan hemen sonraki süreçten başlayıp sağlıklarına kavuşma, normal yaşamlarına tekrar uyum sağlama sürecine kadar farklı sıkıntılar çektikleri, o süreci atlatmada her birinin farklı yollar, inanışlar benimsedikleri görülmektedir. Katılımcılar, ayağa kalkacağına inanma, o günü hayal etme, ayağa kalktığı günü dönüm noktası olarak kabul edip kendine moral verme gibi ifadelerle nasıl bir mücadele içinde olduklarını belirtmişlerdir. Gazilerin, geleceğe yönelik umutlu düşünceye sahip olma, düzeleceğine, sağlığına kavuşacağına inanma, normal hayatına döneceğini hayal ederek psikolojik olarak kendini canlı tutma, olumlu bakış açısıyla kendine moral verme gibi duygu, düşünce ve inanışlarla kendilerini topladıkları hem psikolojik hem fizyolojik olarak iyileştikleri görülmektedir.

Düzeleceğine inanmanın ve bu doğrultuda kendini motive etmenin yanı sıra çaba göstermeye vurgu yapan G26 yaşantısını şu cümlelerle ifade etmiştir:

G26: *Ölecek dediler benim için her türlü mücadelemi yaptım... Doktorlar babama ve eşime kesinlikle yürüyemez demişler ben o lafı duydum, inanın o kadar çok çalıştım ki. Bunu diyen doktorun yanına gittiğimde eşimi bindirdim tekerlekli sandalyeye onu ben sürerek doktorun yanına girdim. Hocaya dedim ki bak hocam sen benim için böyle demişsin ben senin yanına yürüyerek geldim.*

G26'nın ifadesine bakıldığında ayağa kalkmayı, yürümeyi, sağlığına kavuşmayı hedef olarak belirleme; bu hedefe ulaşmak için kendini motive etme; var olan enerjisini belirlediği amaca ulaşmak için harcama, mücadele etme ve düşlediği şeyi gerçekleştirme, başarıma isteği söz konusudur.

Sıkıntılı süreçle başa çıkmada gelecekle ilgili olumlu şeylerin olacağına inanmanın, hedef belirlemenin, bu hedefe ulaşmak için çaba sarf etmenin yanı sıra var olan yeteneklerine güvenmenin kendisine yardımcı olduğunu ifade eden G5 düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir:

G5: *Yaralandıktan sonra hayatın neler getireceğini bilmiyorduk bir çelik korseyle yatıyordum, pek plan kuramıyordum yattığım dönemde ileriye pek*

düşünemiyordum, o anı yaşıyordum genelde. Ama tabii ki korseyi attıktan sonra dedim ki artık tamam, belki belimde bir platin var belki sakatım ama en azından her türlü işimi kendim görebiliyorum, kimseye muhtaç değilim. Her işi başaracağımı düşünüyordum, gelecekle ilgili bir şüphem olmadı. Askeriye bana iş verse de, devletimiz bize burada bir iş verse de vermese de bir sıkıntım, olumsuz bir düşüncem yoktu. Çünkü en azından kendim bazı şeyleri başarabileceğimi ya da evimi geçindirebileceğimi düşünüyordum.

Yukarıda alıntı yapılan G5'in görüşü incelendiğinde sıkıntılı süreçte, yani olumsuz deneyimin hemen ardındaki dönemde, geleceğe yönelik plan yapma, ileriye düşünme, neyin nasıl olacağına karar verme vb. yönelimlerde bulunamadığını ifade etmiştir. Korseyi attıktan sonra, tam olarak sağlığına kavuşmasa da iyi olan bir gelişmeye odaklanarak o gelişmeyi tutunulacak bir umut olarak algılama söz konusudur. Yani, geleceğe yönelik olumlu algı geliştirmeye başlama, olumsuz düşüncelerin yerini olumlu olanlara bırakma duyguları yoğunluk göstermeye başlamıştır. Bunların yanı sıra korseyi attıktan, sağlığına yavaş yavaş kavuşmaya, kendi ayakları üstünde durmaya başladıktan sonra "kimseye muhtaç olmama, kendi evini geçindireceğini düşünme, her işi başaracağını inanma" gibi yeteneklerine, kendi becerilerine güvenmenin olumsuz psikolojiyi, yaşadığı stresi, umutsuz olmayı atlatmasına yardımcı olduğunu ifade etmiştir.

4. 9. 1. 2. Amaç Sahibi Olma

Kendileriyle, çocuklarıyla, iş ve eğitim hayatlarıyla ilgili geleceğe yönelik hedeflerinin olduğunu ifade eden gazilerden bazılarının görüşleri şu şekildedir:

- G10: *Gelecekle ilgili amaçlarım vardır. Kesinlikle inanırım amaçlarımın gerçekleşeceğine. Ben çok idealist birisiyim. Bir nokta belirlerim o noktaya ulaşmak için elimden ne gelirse yaparım. Hedef çizerim. Şimdi de mesleğimle ilgili bir hedefim var hedefe kitlenmişim.*
- G11: *Herkesin olması lazım gelecekle ilgili bir planı, plansız yaşanmaz, plan kuracaksın hayatla ilgili endişen olacak. Amaçlarım, planlarım vardır, gelecekle ilgili.*
- G15: *Gelecekteki en büyük amacım çocuklarımı vatansever birey olarak, dini bütün yetiştirmek geçmişi unutmayan bir nesil, dedesini anne babasını unutmayacak çocuklar yetiştirmek benim en büyük amacım derdim bu.*
- G21: *Her insan yaşamak ister yaratılış gereği doğar büyür iş sahibi olur evlenir sonra da yaşlanır ölür herkes bu aşamaları görmek ister bu yaşama isteği herkeste vardır bende de var. Ve biz bu istek doğrultusunda planlar yaparız, yaşarız.*

Örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, araştırma grubundaki gaziler gelecekle ilgili amaçlarının olduğunu, amaçlarına ulaşacaklarına inandıklarını, amaçları için çaba sarf ettiklerini dile getirmişlerdir. Görüldüğü gibi amaç sahibi olduğunu ifade eden gaziler bu amaçlarla yaşadıklarını, emek harcadıklarını, hedeflerinden güç alarak hayatlarını yönlendirdiklerini vurgulamışlardır. Bu veriler ışığında, gazilerin geleceğe yönelik amaç sahibi olmalarının, plan yapmalarının, yaşama istekleri, hayata tutunma gayretlerinden ileri geldiği söylenebilir. G7 yaşamış olduğu sarsıcı deneyimden sonraki farklı zaman dilimlerini karşılaştırarak geleceğe dair plan yapmayla ilgili görüşlerini şu şekilde ifade etmiştir:

G7: GATA'da yatarken hiç iyi olacağı aklıma gelmezdi. O zamanlar her gün 8-10 tane şehit oluyordu terör çok daha fazlaydı, şimdi daha iyi. Kendi geleceğimle ilgili bir düşüncem yoktu, çünkü bu olaylar olduğu zaman iyi düşünemiyorsun. Ama toparlandığın zaman iki üç yıl sonra daha iyi düşünüyorsun çocuklarıma iyi bir gelecek, evim arabam olsun diyorsun. Geleceğe dair şu anda daha çok amacım var. Gazi olduktan hemen sonraya kıyasladığımda şimdi daha güzel her şey. Amaçlarıma ulaşacağıma inanırım. Amaca ulaşmak için çabalamak lazım, uğraşmak lazım, bilgi edinmek lazım, temelini oluşturup harekete geçmek gerek. Gazi olmadan önce bazılarını umursamazdım, oluruna bırakırdım ama şimdi çabalarım eskiye göre daha iyi. 2000'li yıllarda psikolojim bozuktu iyi düşünemiyordum şimdi daha iyi düşünebiliyorum.

G7'nin görüşleri ve yukarıda ifade edilenleri toparlamak gerekirse, gaziler yıpratıcı olay sonrası zorlu süreçte gelecekle ilgili plan yapamadıklarını, geleceği zihinlerinde canlandıramadıklarını vurgulamış; iyileşmeye, toparlanmaya başladıktan sonra geleceğe yönelik daha çok plan yaptıklarını, daha çok çabaladıklarını, gelecekle ilgili daha fazla olumlu duygu ve düşüncelere sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Bu bulgular ışığında psikolojik olarak iyi olmanın geleceğe yönelik umutlu olmayla pozitif yönde ilişkili olduğu sonucuna varılabilir. Gaziler kendini iyi hissettikçe geleceğe yönelik amaçlarını daha net belirledikleri, amaca ulaşmak için yollar belirleyip amaç takibi yaptıkları ve bu yolda kendilerini motive edebildikleri söylenebilir. Hedef sahibi olan, ne istediğini bilen gaziler, geriye bakmadan istikrarlı bir şekilde ilerlerler ve ileriye doğru daha emin adımlarla gittiğini hissederler, bu da onların hayata uyumlarını kolaylaştırır diyebiliriz.

4. 9. 1. 3. Farklı Yollar Deneme

Araştırmaya katılan gazilerin bazıları farklı yollar deneyerek karşılaştıkları problemlerin üstesinden geldiklerini ve travma dönemindeki sıkıntılı süreci atlatarak

normal hayatlarına devam etme çabasında olduklarını ifade etmişlerdir. Travmatik deneyimden sonra sıkıntılı süreci aşmak için nasıl bir çaba içinde olduğunu anlatan G3 görüşünü şu şekilde belirtmiştir:

G3: *Geleceğe umutla bakıyorum. Psikolojik olarak uzuv kaybı çok farklı bir şey bunu anlatamazsın. Bu şekilde olan arkadaşlar birbirlerinden anlar. Bu hayat böyle devam etmez diye düşünürdüm ama şu an bir şekilde umutsuzluğumu kırdım ve umutlu bir şekilde kendi hayatımı devam ettiriyorum. İsteyerek, çaba göstererek, aile ortamlarına katılarak, ben protezliyim, rahatsızım bir yere gitmeyeyim demedim elimden geldiği kadar kendi yakınlarımla faaliyetlerine dâğındır odur budur katılmaya çalıştım. Topluma karışmaya çalıştım.*

Travmatik deneyimden sonraki süreçte, gazilerin çoğu gelecekte daha sağlıklı olmayı, eski sağlığına kavuşmayı istediklerini, en çok bunu arzuladıklarını belirtmişlerdir. Gazilerin gelecekte beklenenleri; olumsuz psikolojiden kurtulmak, psikolojik yıpranmışlık ve fiziksel hasarlara rağmen yaşamına kaldığı yerden devam etmek, sahip olduğu şekilde hayata uyum sağlayabilmek olduğu görülmektedir. Bu amaçlara sahip olan gaziler, arzuladıkları hedefe ulaşmak için çaba içinde olduklarını, sadece istemekten öte harekete geçtiklerini vurgulamaktadırlar. Gazilerin “bedensel yetersizliklerine takılmadan, engellenme duygusu hissetmeden” sosyal ortamlara girme, etkinliklere katılma, işe girip sorumluluk alma, sosyal faaliyetlerde bulunma gibi hedefe yönelik davranışlar sergiledikleri, çaba içinde oldukları gözlenmiştir.

Farklı yollar deneyerek istedikleri çözüme ulaştıklarını ifade eden gaziler görüşlerini şu cümlelerle dile getirmişlerdir:

G3: *Elimden geldiğince çaba gösteririm. Bu iş olmaz diye karamsar olmam. Yöntem bulmaya çalışırım, ne şekilde çözebilirim diye düşünürüm.*

G10: *(Kendinden emin bir şekilde) Herkes vazgeçse bile ben bir yol bulurum muhakkak. Herkes umutsuzluğa düşse bile ben düşmem. En basiti ticarete iflas etmiş olsam bile iflas ettiğim yerden yeniden başlarım. Umutsuzluğa düşmem. Şimdi evim var arabam var onları kaybetsem de yeniden başlarım umutsuzluğa kapılmam. Kaybetmeden önce nasıl kazandıysam yeniden elde etmek için de o şekilde uğraşırım.*

G13: *Mesela grup halinde hareket ediyoruz başkaları dedi ki gel geri dönelim, vazgeçelim. Ben derim ki yok vazgeçmemiz lazım, fikir ortaya koyarım şöyle yaparsak, bir de şunu deneyelim, şu yoldan gidelim şeklinde teklifler ederim.*

Yukarıda örnek gösterilen alıntılardan görüldüğü üzere, gaziler karşılaştıkları problemleri çözmede kendilerine güvendiklerini, sorunlarını aşacaklarına inandıklarını

belirtmişlerdir. Sorunla karşılaştıklarında, planladıkları çözümler yolunda gitmediğinde, vazgeçmek yerine farklı çözüm yolları arayışında oldukları, farklı fikirler ortaya koydukları görülmektedir. Hayatlarında sahip oldukları her şeyi kaybetmiş olsalar bile umutsuzluğa kapılmayıp, öncesinde kullanmış oldukları işe yarayan yöntemleri deneyerek veya yeni çözüm yolları bularak tekrar ayağa kalkmanın mümkün olduğunu vurgulamışlardır. Gazilerin verdiği cevaplar gösteriyor ki; geleceğe umutla bakmak ve sorunun düzeleceğine inanmak; sorunla karşılaşıldığında vazgeçmeme, çaba sarf etme, çözüme yönelik yeni yollar bulma arayışı içinde olmayı sağlamaktadır.

4. 9. 1. 4. Olumlu Gelecek Beklentisi

Araştırmaya katılan gazilerin bazıları geleceğin umut dolu olduğuna inandıklarını ve bu düşünceyle hareket ederek, terörün olumsuz etkisi, sağlığın bozulması, psikolojik yıpranmışlık, organ kaybı vb. sıkıntılı duygu ve düşüncelerden uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Geleceğin umut dolu olduğuna inanan, olumlu gelecek beklentisi içinde olan gazilerin konuyla ilgili görüşleri şu şekildedir:

- G13: *Terörü yaşadığınız süreç geçti ama umudum devam ediyor. Sonuçta nefes alıp veriyorsun, planlarınız devam ediyor. Evleniyorsunuz çocuk, aile oluyor. Çocuklarınızla ilgili umutlarınız oluyor, kendinizle ilgili aynı şekilde. İleriyi göremesen bile nefes alıp verdiğin sürece hep bir umudun oluyor. Umudun olmazsa yaşamının bir anlamı olmaz. Umudumuzla bir şeylere koşturuyoruz, diğer türlü oturur kalırız.*
- G17: *Operasyona çıktığımızda teröre maruz mutlaka kalıyoruz. Isparta da dört ay eğitim gördük sonra 15 gün sonra operasyona çıkardılar bizi. Ne kadar bilebilirsin ormanı. Buradan sağ salim gidersek, köye gidip anne babamıza kavuşacağız evleneceğiz bir hayat kuracağız, bunları hep böyle düşünerek orda kendimizi yeniledik, bunlar bizi her zaman bizi canlı tuttu.*

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü üzere gaziler, yaşamış oldukları sıkıntının sadece gazi olmalarına sebep olan asıl olayın değil askerlik görevi sürecinde girmiş oldukları çatışmalarda başlarından geçen yaşantıların da kendilerini olumsuz olarak etkilediğinden bahsetmişlerdir. Vatani görevlerini yaparken operasyonlarda, teröre maruz kaldıklarında sağ salim köye dönme, anne babaya kavuşma vb. düşünce, istek ve hayallerle kendilerini canlı tuttıklarını, psikolojik olarak iyi olmaya çalıştıklarını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda travmatik deneyimden sonraki süreçte çocuklarıyla, kendileriyle ilgili planlar yapmanın, hayatın devam ediyor olmasının, nefes alıp veriyor olmanın kendilerine umut verdiğini dile

getirmişlerdir. Umudu yaşamın anlamı, hayat mücadelesi vermek için kendilerini kamçılayan bir duygu olarak adlandırmışlardır.

G22 konuyla ilgili olarak ülke geleceğiyle ilgili umut dolu olmanın kendisini canlı tuttuğunu vurgulayan sözleri aşağıdaki gibidir:

G22: Elbette benim devletim bu savaşı kaybetmeyecek, benim ülkem bölünmeyecek bölünmemeli bu hep bana umut olmuştur. Yaptığım askerliğin dolu dolu olduğuna ve bir işe yaradığına inanıyorum. Türk Silahlı Kuvvetleri'ni çok başarılı buluyorum, dünyada terörle 40 yıldır mücadele edip başarılı olan tek devletiz. Terör çok daha kötüdür açık savaştan, açık savaşta düşman bellidir görürsün. Buna rağmen Türk Silahlı Kuvvetleri bu ülkeyi kırk yıldır böldürmedi... Dünyada nerde görülmüş 40 yıl savaşın olduğu da bölünmediği bir ülke. Biz bunu millet olarak da başarmışız. Hiçbir şehit annesi kahrolsun Kürtler demez o acıyla bile kahrolsun PKK der. Biz çok büyük bir milletiz ve bizi kimse bölemez. Bu düşünce kendimi psikolojik olarak toparlamama, kötü olanları geride bırakmama yardımcı olmuştur.

Yukarıda yapılan alıntıda görüldüğü gibi, G22, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kırk yıllık başarısına güvendiğini, bu sebeple ülkenin bölünmeyeceğine, Türkiye'nin daima ayakta olacağına dair inancının yüksek olduğunu ve bu sebeple geleceğe umutla bakabildiğini belirtmiştir. Aynı zamanda acıları ve sevinçleri birlikte yaşayan, milli konularda aynı duygu ve düşünceleri paylaşan, ülkesini seven bir millete sahip olmanın verdiği güven duygusuyla gelecek adına ümit beslediğini dile getirmiştir. Birey olarak vatani görevini yapma, vatan müdafaasında ülkenin bekası için mücadele etme gibi olumlu duygularla kendini mutlu ettiğini, ülke geleceği için sorumluluğunu yerine getirmenin kendini iyi hissetmeye katkı sağladığını belirtmiştir. Gazilerin, tarihi başarılarla güven duydukları, Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde olmalarından cesaret aldıkları, kendi sorumluluğunu yerine getirmenin onurunu yaşadıkları görülmektedir. Bütün bunların gazilerin kötü yaşamışlıklara rağmen parlak bir geleceklere olabileceğine inanmalarına yardımcı olduğu sonucuna varılabilir.

Olumlu gelecek beklentisine sahip olan gazilerin bazıları, devlet desteği sayesinde gelecekte endişe duymadığını ifade etmişlerdir, bu konuya ilişkin görüş bildiren gazilerin duygu ve düşüncelerini şu şekildedir:

G2: Bugün terörle mücadele gazisinin maddi yönden sıkıntısı olmaz devlet her yönden imkânları karşılıyor. Bu da gelecek adına endişelerimizin en aza inmesine katkı sağlamış oluyor.

- G17: *Gazi olduğumu duyunca çok sevindim. Orada iki tane paşa avukat gelmişti benim ifademi almaya Ankara Gülhane Hastanesi'ne. Ben bir şey hatırlamadığımı söyledim, olayı hatırladığım kadarıyla anlattım, tutanağa işlediler. Ardından sen gazisin oğlum, gazi unvanını aldın, düzeldikten sonra bütün yasal haklarından faydalanacaksın dediler. Çok sevindim, dünyalar benim oldu. Sakat kalıp da devlet sahip çıkmasaydı çok kötü olurdu. Allah razı olsun devletimizden, sahip çıktı. Oraya bütün komutanlarımız geldi, genelkurmay başkanına kadar herkes geldi ziyaretime. Hepsi de ayrı ayrı sen gazisin dediler bana. O zaman dedim ki, gazi unvanını aldıktan sonra yaralarım daha hızlı iyileşmeye başladı. Çünkü bir sevinçti benim için, onlardan güç aldım. Ben şöyle düşündüm, anne de bir şey yok baba da bir şey yok durum iyi değil köyde, ben sağ kaldım, annem babam ne yiyecek ne içecek. Bana hiçbir yasa hiçbir hak vermezse ben ne yapacağım dedim, nasıl çalışacağım köyde. Köyde hep bilek kuvvetiyle çalışılan işler, eğitimimiz yok. Gazi olduktan sonra hayatımız değişti. Devlet bana iş verdi emekli yaptı, hayatım düzene girdi. Rahatsızlığım var yok değil, bazen rahatsızlığımı unutuyorsun çoluk çocuğunla, ailenle unutuyorsun her şeyi gazi olduğunu bile unutuyorsun, aile mutluluk veriyor.*
- G24: *Gazi olduktan sonra geleceğimle ilgili herhangi bir endişem olmadı çünkü devletin sahip çıkacağını biliyordum. GATA'da her Çarşamba günü paşalar gelirdi ziyarete orda bize söylenenler, yapılan muameleleri gördükten sonra diyorsun devlet bizi madur etmez gelecekle ilgili de korkun olmuyor. Devletin desteği psikolojik rahatlık sağlıyor.*

Yukarıda örnek gösterilen alıntılara bakıldığında gaziler, gazi unvanını almış olmanın ve bunun getirdiği yasal haklardan faydalanmanın, GATA'daki tedavi sürecinde komutanların ziyarete gelmesinin kendilerine çok büyük moral kaynağı olduğunu dile getirmişlerdir. Yapılan ziyaretlerin, ilgi ve destek görmenin, gazi olmanın şerefini yaşattığını bu sayede de daha çabuk toparlandıklarını ifade etmişlerdir. Terör olaylarıyla birlikte yaşanan yaralanma ve organ kayıpları sonrası devletin gazilere maddi ve manevi olarak sahip çıkmasının kendilerine iyi geldiğini ifade eden gaziler gazi unvanını aldıktan sonra yaralarının daha hızlı iyileşmeye başladığını vurgulamışlardır. Araştırma grubundaki gazilerin çoğu, eğer devlet gazilere sağlamış olduğu çeşitli imkânları sunmamış olsaydı, engelli bir şekilde fiziksel güç gerektiren işler yapamayacaklarını, kendi hayatlarını idam ettirmede güçlük çekeceklerini ve durumun kendilerinde stres, kaygı yaratacağını, psikolojilerinin daha da kötüleşeceğini ifade etmişlerdir. Katılımcıların gelecekte kaygı duymamaları ve bu sayede çabuk toparlandıklarına ilişkin görüşleri ile daha önceki bölümlerde yer alan devlet desteğine ilişkin görüşleri birbirini destekler niteliktedir.

Bununla birlikte G7 ve G10 da, ülkenin eğitim, sağlık ve sosyal imkânlarının gelişimine vurgu yaparak bu durumunun gelecekle ilgili kaygı yaşamayı azalttığını ifade etmişlerdir:

- G7: *Ben gazi olduğumda gelecekle ilgili endişelerim daha fazlaydı çünkü önceden hükümet daha farklıydı şimdi ise şartlar daha iyileştirildi. 2003 de işe girdiğimde bir tane ceket almıştım 184 tl ödemiştım şimdi aynı ceket 74 tl. Şimdi herkesin cebinde para var. O zamanki yaşam çok zordu şimdi daha iyi, şimdi herkes daha iyi yaşıyor, iyi giyiniyor, iyi yaşıyor.*
- G10: *Şimdi çocuklarımız da büyüdükçe onları gördüğümüzde ileriye dönük hedeflerimiz daha çok oluyor. Aslında devlet güçlü olursa çok da endişe olmuyor, nasıl olsa devlet okutur, yardımcı olur diyorsunuz önceden böyle bir imkan yoktu. Önceden şunu derdik, çok zengin olmam lazım ki aileme iyi bakayım, sağlık imkanlarından yararlanabileyim. Bunları karşılayabilmek için daha çok çaba sarf edersin, olması gerekenden daha fazla. Ama şimdi diyorsun ki devlet öyle veya böyle çocuğumu okutur. Şu anda gelecekle ilgili bir endişem yok.*

Yukarıda görüldüğü üzere araştırma grubundaki gazilerimiz ilk gazi olduğu yıllardaki imkanlarla şimdiki imkânları kıyaslamışlardır. G10 yukarıdaki ifadesinde çocuklarıyla ilgili ileriye dönük hedefleri olduğunu ifade etmiş; çocuklarının geleceğiyle ilgili kafa yordüğünü, plan yaptığını, onlara güzel bir gelecek sunabilmek için çaba sarf ettiğini belirtmiştir. Bunları ifade ederken devletin eğitim anlamında sunmuş olduğu imkânlar sayesinde çocuklarıyla ilgili endişelerin hafiflediğini belirtmişlerdir. Özetle gaziler, devletin kalkınmışlık seviyesi, büyüyen ekonomisi ve sunduğu sağlık, eğitim fırsatlarıyla birlikte geçmişe oranla çok daha rahat bir yaşam standardına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Gazi olduğu ilk yıllara göre şartların daha iyi olduğunu, ekonomik olarak daha rahat bir seviyeye geldiğini ifade eden gazilerimiz bu sayede gelecekle ilgili daha az kaygı yaşadığını, geleceğe daha pozitif bakabildiğini belirtmiştir.

4. 9. 1. 5. Dolaylı Duygulanım

Vatani görevini yaparken çatışma, mayına basma, yaralanma sonucu GATA'da tedavi gören gaziler kendileri gibi aynı veya benzer sıkıntıları yaşayıp iyileşen, sağlığına kavuşan kişileri görüp umutlandıklarını, mutlu olduklarını vurgulamışlardır. İlgili gaziler görüşlerini şu cümlelerle ifade etmişlerdir:

- G7: *Benim gibi olan gazilerle daha çok moral buluyorduk, mesela o zamanlar biz de protez yok onlar da protez vardı. Onlarda o protezi görünce benim de*

ileride protezimin olabileceğini düşünüyordum, yürüyebileceğimi düşünüyordum.

G13: Ben ilk GATA'da tedavi görürken 5,6 ay protezsiz gezdim. Ayağım proteze uygun hale geldi mi, iyileşti mi diye kontrol için GATA'ya gidiyordum. Orada görüyordum protezle yürüyenleri "Aa! nasıl yürüyorsunuz." falan diyordum acaba ben de yürüyebilecek miyim, diyordum. Ankara'da çalıştığım dönemde, spor yaptığım dönemde oradakiler de bana soruyordu, nasıl yürüyebiliyorsun protezle diye. Ben de onlara protezle yürümek daha rahat göreceksiniz şeklinde cevaplar verip onlara destek oluyordum.

G20: İlk önce sağlığı düşünüyor insan o anda. Sonuçta yatağa bağılsın ve kalkamıyorsun, bir çare arıyorsun ki ben bu yataktan nasıl kalkarım, nasıl işime gücüme bakarım, nasıl yürürüm. İşte hastanede doktorlar –ben hastanede çok kaldım iki sene 7 ay- bana diyordu acele etme yürüyeceksin koşacaksın. Ben samimi söylüyorum, benimle beraber iki ayağı protez olan o komutanımın 4 ayı geçmişti, baktım yürüme yanıma geliyor. Dedim ki bu ne? O zamanlar yeni yeni ayılmıştım, komutan dedi ki, diz altımı kestiler Ankara Bilkent'te rehabilitasyon merkezi var orada ışın tedavisi yapıyorlar kurutuyorlar ayakları ki daha çabuk iyileşip protez takılsın diye. Orada tedavi görmüş yanıma geldi şaşırdım nasıl ayağa kalktı diye. Dedi ki bana: "Oğlum ben yürüdüm." Eşi ile birlikte gelmişti eşi de İzmit depreminde ayakları enkaz altında kalmış o da protezli birbirlerine destek oluyorlar, bana da destek olmaya gelmişler. Çok mutlu olmuştum.

Gazilerin yukarıda vermiş oldukları ifadeler dikkate alındığında, terörle mücadele ederken çatışma esnasında veya mayına basarak, bacağını, ayağını, elini, kolunu kaybeden gazilerin en büyük endişelerinin yürüyebilmek, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmek ve sağlıklarına kavuşabilmek olduğu görülmektedir. Gaziler GATA'daki tedavi sürecinde, kendisi gibi zorlu süreçten geçip protezle yürüyebilen, sağlığına kavuşan, normal hayatına dönebilen kişileri gördüklerinde moral bulduklarını ifade etmişlerdir. Katılımcıların, tedavi sürecinde yatakta yatıyorken, gerçekleşmesini istedikleri en büyük arzularının, "yürüyebilmek, başkasına muhtaç olmadan hareket edebilmek, ihtiyaçlarını tek başına karşılayabilmek, iyileşmek" olduğu göze çarpmaktadır. Gazilerin hayal ettiği şeylere başkalarının ulaşmış olması, kendileri için de aynı şeyin mümkün olduğunu göstermiş, bunu başaracaklarına inanmalarını sağlamıştır. Buradan yola çıkarak iki ayağı olmadığı halde protezle yürüyen, normal hayatına kaldığı yerden devam eden komutanlarının, arkadaşlarının varlığı onlara en güzel motivasyon, mutluluk ve umut kaynağı olduğunu söylemek mümkündür. Sonuç olarak, hissedilen bu olumlu duyguların;

gazilerin pes etmemeleri, bu zorluklarla baş edebilmeleri için güdüleyici bir faktör olduğunu söyleyebiliriz.

4. 9. 1. 6. İyimser Bakış Açısına Sahip Olma

Yapılan araştırmada, hayata ve geleceğe karşı iyimser bakış açısına sahip olduğunu ifade eden gazilerin konuşmalarından alınan bazı örnekler aşağıda sunulmuştur:

G15: *Ben hep iyi şeylerin olacağına inanıyorum. Biz dua almış, İslam'a sancaktarlık yapmış bir milletiz, peygamber efendimizin methiyesine mazhar olmuş bir milletiz ırkımla gurur duyuyorum. Ben bu milletin sıkıştığı yerde Allah'ın bize yardımcı olacağına inanıyorum.*

G22: *Ben, ülkem için endişem var ama yine de güzel şeylerin olacağına inanırım. Türk milletinin sağduyusuna çok önem veriyorum. Geçmişimizi düşündüğümde rezil rüsva olmuş ordularımız birkaç yıl sonra harikalar yarattığı için benim inancım var. Bu millete güveniyorum, birbirimizi sevip saracağımıza inanıyorum. Dışarıya karşı birlik olabiliyoruz. Devlet olmakla ülke olmak farklı şeylerdir, biz devletiz.*

G25: *Geleceğe İyimser bakarım karamsar değilim, inşallah devletimiz milletimiz daha iyi refaha geleceğine inanıyorum... Şimdiki son yapılan atılımlara ben seviniyorum. Kendi milli tüfeğimizi ilk defa yaptık, tankımızı, gemimizi, uçağımızı yaptık, bunlarla gurur duyuyorum. Ben iyi şeylerin olacağına inanıyorum. Olumlu olacağını düşünüyorum çünkü şu an mevcut olan hükümet ve yaptıkları görünen manevi olarak görünmeyen işler de var. Hamdolsun devletimiz iyi yere gidiyor.*

Yukarıda örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, katılımcıların bazıları ülkenin geleceğiyle ilgili görüşlerini belirtmiş, ilgili konuda iyimser bakış açısına sahip olduğunu vurgulamışlardır. Araştırmada gazilerin geleceğe yönelik duygu ve düşüncelerini ifade ederken kendi yaşantılarının yanı sıra ülkenin geleceğiyle ilgili görüşlerini ifade etme ihtiyacı da hissettikleri gözlenmiştir. Bunun sebebi olarak gazilerin kendi hayatları kadar, yaşadıkları vatanın birlik ve beraberliğini, bekasını önemsedikleri, bu konuda çok hassas ve duyarlı oldukları yorumu yapılabilir. Ülkenin geleceğiyle ilgili yorum yaparken iyimser bakış açısı benimseyen gazilerimiz, son yapılan atılımları örnek göstererek bunlarla gurur duyduklarını, gelecekte iyi şeylerin olacağına inandıklarını, devletin iyiye, refaha gittiğini dile getirmişlerdir. Aynı zamanda, tarihi zaferlerin, geçmişteki başarıların, Türk milletinin birlik ve beraberlik içinde hareket etmesini anımsayarak, millete ve devlete duyulan güvenle gelişen olumlu beklenti içinde oldukları görülmektedir.

Yukarıda örnek gösterilen G15'in ifadesine bakıldığında ise ülke geleceğiyle ilgili iyimser bakış açısı geliştirmesinin altında yatan düşüncenin dini inançları doğrultusunda oluştuğu gözlenmektedir. İslam dinini benimsemiş olmanın, peygamber övgüsüyle şereflendirilen asker ve komutanlara, dua almış bir millete sahip olmanın etkisiyle zor durumlarda kalındığında Allah'ın yardım edeceğine inanan gaziler bu duygu düşünce ve inanışlarla ülke geleceğine iyimser baktıkları söylenebilir.

G22'nin görüşüne bakıldığında ise tarihi zaferlere, geçmişteki başarılarla, milletin birlik ve beraberlik içinde mücadelesini anımsayarak Türk milletine ve devletine güven duymayla gelişen iyimserliğin söz konusu olduğu da görülmektedir.

Araştırmada ülke geleceğiyle ilgili iyimser bakış açısına sahip olduğunu belirten gazilerin yanında kendi yaşamında iyimser olduğunu dile getiren eden katılımcıların görüşleri de şu şekildedir:

- G2: *Geleceğe iyimser bakarım. Kötümser bakmanın bir faydası olmaz.*
- G5: *Gelecekte beni olumlu şeylerin beklediğine inanıyorum çok olumlu...*
- G9: *Ben hep iyiye inanırım, iyi de olur. Bu zamana kadar çok nadirdir beklediğimin tersi olması.*
- G11: *Genelde olumlu düşünme taraftarıyım ben, olumsuz düşünüp kendimi mutsuz edene kadar olumlu düşünüp kendimi mutlu edeyim.*
- G18: *Tabi iyimser bakarsan karamsarlığa düşmezsen olumsuz psikolojiyi daha kolay atlatabiliyorsun. Hayata pozitif bakarsan daha kolay atlattırın.*

Yukarıda alıntı yapılan verilerden anlaşıldığı üzere, gaziler olumsuz düşünerek mutsuz olmaksızın olumlu düşünerek mutlu olmayı tercih ettiğini, hayata kötümser bakmanın hiçbir faydasının olmadığını, karamsarlığa düşmemek adına gelecekte kendisini olumlu şeylerin beklediğine inandığını dile getirmişlerdir. Aynı zamanda askerde yaşamış oldukları travmatik deneyimden sonraki süreçte iyi şeylerin olacağına inanarak hayata devam etmenin, psikolojik olarak toparlanmalarına çok büyük katkı sağladığını vurgulamışlardır. Şu ana kadarki yaşamlarında iyi şeylerin olacağına inanarak yaşamının kendilerine mutluluk getirdiğini tecrübe eden gazilerin bu beklentiye yaşamlarında genelledikleri söylenebilir. Gazilerin vermiş olduğu ifadeler ışığında gazilerin çoğunun iyi şeylerin olacağına inanma eğiliminde oldukları, iyimser bakış açısına sahip oldukları görülmektedir. Sıkıntıların eninde sonunda sonuçlanacağını, sabırlı olunursa dertlerden kurtulacağını düşünmenin zor şartlar altında ve karşılaşılan sorunlarda kişiye direnç kazandırdığını söylemek mümkündür.

4. 9. 2. Umutsuzluk

Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerden elde edilen veriler doğrultusunda, askerde geçirmiş oldukları sarsıcı yaşam deneyiminden sonraki süreçte sağlığıyla ilgili endişe duyan(4), toplumun olumsuz söylemleri karşısında moral bozukluğu yaşayan(3), devletin manevi olarak desteğinin olmadığını belirten(3) ve şu anda ülkede izlenen devlet politikaları yüzünden geleceğe yönelik olumsuz bakış açısına sahip olduğunu ifade eden(5) gazilerin görüşleri “Umutsuzluk” kategorisi altında toplanmıştır.

4. 9. 2. 1. Travma Dönemi Sağlık Endişesi

Örseleyici olaydan sonraki zorlu süreçte, sağlığıyla ilgili endişe yaşayan gaziler görüşlerini şu sözlerle dile getirmiştir:

- G3: *Gazi olduktan sonra gelecekle ilgili sağlık anlamında sıkıntı yaşayabilirim diye düşünmüştüm. Sağlığın bizi rahat ettirmeyeceğini düşünüyordum. İlk zamanlar protezler rahat ettirecek mi, nasıl hayata tutunabilirim diyordum. Ama o şekilde değilmiş insan istediği zaman ulaşamayacağı yapamayacağı iş yok. Kimisi koşarak yapar, biz de yürüyerek yapacağız. İlk zamanlar o kötü psikolojiden kurtulmak için bir çabam olmadı ama işe başladıktan sonra bir mücadele isteği oluştu. Şu anda gelecekle ilgili bir endişe duymuyorum, devlet iş vermiş, maaşımız var, bir şekilde hayat devam edecek diye düşünüyorum.*
- G9: *Travmayı yaşadktan sonra gelecekle ilgili vardı endişelerim, bir iki sene zorlu dönem oluyor, yataktasın, neyin ne olacağını düşünüyorsun, başkasına muhtaçsın, tek başına bir şey yapamıyorsun yerinden bile kıpırdayamıyorsun. O zamanlar öyleydi ama şimdi değil.*
- G11: *Terör, travma yaşadığım şeyler olumsuz olunca, birikiyor birikiyor beyin ufak şeyde hata veriyor. Şu an biraz sağlık yönünden endişem oluyor.*
- G18: *1993-94 de daha hassas olduğum için, ameliyatlısın bir yerden atlarken ne olacak platini aldırılmışım tekrar kırılacak mı şeklinde endişeler oluyor. Şu anda gelecekle ilgili endişelerimiz yok, insan kendi bir yol bulur. Gelecek de ne olacak acaba onu Allah bilir.*

Bu görüşme alıntılarında da anlaşılacağı gibi, terör olayının yeni yaşandığı sıkıntılı süreçte; yatakta olmak, kendi ihtiyaçlarını karşılayamamak, başkasına muhtaç olmak vb. sağlıkla ilgili sorunlar gazilerin oldukça stres yaşamalarına sebep olmuştur. Gaziler, bu dönemdeki sağlıkla ilgili problemlerine eşlik eden “fiziksel olarak eskisi gibi olmayacağını düşünme; geleceğe yönelik belirsizlik; platin, protez ve fizyolojik sıkıntılar sebebiyle hayata uyum sağlayamama” vb. korku ve kaygılarının da var olduğunu ifade etmişlerdir. Gaziler, sağlıkla ilgili sıkıntılarının yoğun, gelecekle ilgili endişelerinin yüksek olduğu

dönemde, kötü psikolojiyle başa çıkma, sorunlarla mücadele etme isteğinin oldukça düşük olduğunu belirtmişlerdir. İfadelerinin devamında ise ayağa kalktıktan sonra işe girme, sosyal ortamlara katılmayla birlikte olumsuz psikolojiden kurtulma çabası içine girdiklerini, mücadele etme gayreti içinde olduklarını ve böylelikle sağlıklarıyla ilgili endişelerinin ortadan kalktığını dile getirmişlerdir. Gazilerin mülakatlarından elde edilen sonuçlar incelendiğinde, sağlıklarının düzeleceğine dair inançlarının zayıf oluşu, kötü psikolojinin sebep olduğu isteksizlik, geleceğe dair olumsuz beklentilere sahip olma vb. duygu ve düşünceler travmatik yaşantı sonucu oluşan ve gazilerin toparlanma güçlerini olumsuz olarak etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte gazilerin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerinin, sorunlarıyla başa çıkma ve çevreye uyum sağlama sürecini olumsuz etkilediği sonucuna varılabilir.

4. 9. 2. 2. Toplumun Olumsuz Söylemleri

Yapılan araştırmada gazilerin bazıları, toplumun olumsuz söylemlerinin kendilerini üzdüğünü ve bu söylemlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti içinde olmalarına neden olduğunu ifade etmişlerdir. Gaziler konuyla ilgili yaşanmışlıklarını ve görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

G5: *Gazi olduktan sonra yaralanma sürecinde bazı şüphelerim oldu. O anlarda toplumdan manevi destek göremiyorsun, kimileri konuşuyor, onların konuşmaları üzüyordu. Mesela bunun beli kırıldı evlenemez, çocuğu olmaz, yürüyemez vb. O açıdan biraz beni bunaltan düşüncelerim oldu. Ta ki evlenip çocuğum olana kadar bu böyle sürdü.*

G17: *Köyde çoğu zaman psikolojim bozuldu, sakat kalacaksın dediler, bağırsağını içeri alamayacaklar, ömür boyu öyle kalacaksın dediler. Evlenemezsin, çocuğun olmaz, bir iş sahibi olamazsın dediler. Annenin babanın dizinin dibinde sakat olarak kalırsın dediler. Psikolojim bozuldu. Askerden beri psikolojim bozulmuştu, Doğu'nun, tepelerin, operasyonun bize vermiş olduğu psikoloji vardı bizde. Gözünü bir şeyden sakınmıyorsun, biri karşında bir şey dediği zaman afallayıp patlıyordun. Köyde özellikle bu baskıyı çok yaşadım. İntihara da kalkıştım. Bir akşam kendimi bıçaklıyordum, karnımda bir yama vardı sadece bir bıçakla onu patlatıp intihar edecektim. Annem dedi ki oğlum sakat da kalsan sağlam da olsan bekar da olsan evlenemezsen de ben senin annenim bu da baban biz ömrümüzün sonuna kadar senin arkadayız. Sonra ben hayata tutundum tekrar onların desteğiyle. Onlara hiçbir zaman laf söylemem, söyletmem de.*

G26: *Dirayetini insanlar kırıyor, diyorlar ki benim için mi gazi oldun. İnsanlar benim için mi gazi oldun diyor çok üzücü.*

Yukarıdaki görüşme alıntılarında da anlaşılacağı üzere, katılımcılar, gazi olduktan sonraki tedavi sürecini, sağlıkla ilgili şüphe, beden ve organlarının sağlığına kavuşamayacağına dair korku ve gelecekteki belirsizliğin sebep olduğu endişe duygularını en yoğun yaşadıkları dönem olarak ifade etmişlerdir. Bununla birlikte sahip oldukları negatif duygu ve düşüncelere eşlik eden toplumun moral bozucu cümlelerinin toparlanma güçlerini olumsuz olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Çevrelerindeki insanların “yürüyemez, eski sağlığına kavuşamaz, sakat kalır, bakıma muhtaç olur, evlenemez, çocuğu olamaz” vb. ifadelerinin kendilerini bunalıma soktuğunu vurgulamışlardır.

Toplumun ifadelerine bakıldığında her bir cümle geleceğe yönelik olumsuz anlamlar içeren, kişiyi karamsarlığa itecek niteliktedir. Gaziler, evlenip çocuğu olana kadar; bu belirsizliğin, olumsuz ihtimalin sürdüğünü ve geleceğe yönelik hep bir endişe içinde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Bu veriler ışığında, çevre tarafından yapılan olumlu yardımların psikolojiyi iyileştirdiği kadar, olumsuz yaklaşımların da bireylerin psikolojilerini bir o kadar kötüleştirdiğini söyleyebiliriz. Toplumun olumsuz etkisinin kendisini intihar noktasına getirdiğini ifade eden G17'nin ifadelerine bakıldığında anne baba desteği sayesinde güçlendiğini, tekrardan motive olduğunu ve hayata tutunma çabası içine girdiğini vurgulamıştır. Toparlamak gerekirse, olumsuz olarak değerlendirilen desteğin gazilerde geleceğe yönelik olumsuz duyguları arttırdığı, tedaviye uyumlarını, çaba göstermelerini engellediği, motivasyonlarını kaybetmelerine sebep olduğu söylenebilir. Bunun aksine sosyal desteğin varlığının, gazilerin stresli yaşam olaylarıyla baş etmeyi kolaylaştırdığı, kendini toparlamaya yardımcı olduğu sonucuna varılabilir.

4. 9. 2. 3. Manevi Devlet Desteğinin Olmaması

Devletten manevi olarak yeterli değeri göremediklerini ifade eden ve bu durumun geleceğe umutla bakmalarını engellediğini belirten gazilerin görüşleri şu şekildedir:

G6: *Gelecekle ilgili umudum ortada, olumlu olumsuzun ortası. Çok çok da olumlu olacağını sanmıyorum. Gazilik değerini hükümet yerle bir etti, gaziye değer verilmiyor. Askerliği polis hükümeti olarak yapmaya çalıştılar, askeri biraz peygamber ocağından çıkardılar. Şu anda bir Amerikan gazisi Bay Clinton ile sabah koşusu kahvaltısı yapabiliyor, biz peygamber ocağı dediğimiz dinimizin bütün olduğu bir askerlik hizmetini yapıp da gazi olduktan sonra sıradan bir belediye başkanından randevu alamıyoruz. O adam Hristiyan, dine Allah'a inanmayan kişiler, gazi olmuş kişisine değer veriliyor, bizim burada gazilik değerini sıradan bir müdür olsun amir olsun randevü alamıyorsun nasıl endişelenmeyim. Şu anda ben çocuğumu göğsümü gere gere askere verip de*

gazi veya şehit olsun diye göndermek istemem. Çünkü sorunları ben yaşadım, o yüzden endişeliyim ve beklentim yok.

G26: Geleceğe umutlu bakamıyorum ki, Türkiye'deki olaylar etkiliyor bunu. Amerika'nın gazisi geleceğe umutla bakabiliyorken ben neden bakamıyorum çünkü önümü aydınlık göremiyorum ve gaziye, şehide yeterince değer verilmiyor.

Yukarıdaki alıntılarda görüldüğü gibi, katılımcılar, gaziliğin hükümetin politikaları yüzünden değersizleştirildiğini, önceki dönemlerde gösterilen hürmetin bu dönemde gösterilmediğini ve bu durumun motivasyonlarını düşürdüğünü, morallerini bozduğunu dile getirmişlerdir. Gaziler, askeriye dışındaki kurumların kendilerine gereken hürmeti göstermediğini, vatan için yaptıkları mücadelenin kıymetinin bilinmediğini vurgulamışlardır. Yaptıkları mücadelenin takdirini görmeyen, hak ettikleri saygıyı bulamadığını ifade eden gaziler bu sebepleri göstererek geleceğe dair negatif duygular beslediklerini belirtmişlerdir. G6 ve G26'nın görüşlerindeki ortak ifadeye bakıldığında ise Türkiye ile Müslüman olmayan ülkeleri kıyasladıkları görülmektedir. Bu kıyaslamada Müslüman olmayan ülkelerde bürokrasinin gaziye daha fazla değer verdiği düşüncesi söz konusudur. Müslüman ülkelerde gazi veya şehit olmanın değerini arttıran inançla gaziliği daha da kutsal kabul etmek beklenirken bu şekilde olmadığını görmenin üzüntüsünü dile getirmişlerdir. Kendilerinin bu dönemde sorun yaşadığını var olan problemleriyle bürokrasinin ilgilenmediğini ifade eden G6, şu ana bakarak gelecekle ilgili endişe yaşadığını belirtmiştir. Gaziye değer verilmediği için geleceğe umutla bakamadığını ifade eden gaziler çocuklarını askere gönderdiklerinde gazi veya şehit olma durumlarında maddi ve manevi destek noktasında kaygılarının olduğunu ifade etmişlerdir.

4. 9. 2. 4. İzlenen Devlet Politikaları

Ülke içinde izlenen devlet politikaları nedeniyle kendi geleceğinden ziyade ülkenin geleceğiyle ilgili endişe sahibi olduğunu belirten gaziler konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir:

G8: Gazi olmadan önce gelecekle ilgili herhangi bir endişem yoktu. Şu an geleceği göremediğim için bir endişem de yok aslında, gelecekte iyi şeyler de olabilir kötü şeyler de. Mesela Abdullah Öcalan 30.000 tane şehidin elebaşı. Bu adamlar daha düne kadar vatan haini. Şu an ise sayın diye hitap edilebiliyor. Bu durumlar Türkiye geleceği olarak endişe duyuyorum. Kendi açımdan bir gelecekle ilgili bir kaygım yok.

G21: Şu an ise kendimle ilgili endişem yok ülkemle ilgili endişem var, toprağımızla ilgili endişem var daha da ileriye gitmeyelim. Entrika kavga güdültü eksilmiyor.

G22: *Şu an gelecekle ilgili kendim için bir endişem yok ama ülkem için endişem çok. Gazi olmadan önce ülkemle ilgili endişem yoktu çünkü o zaman kimse gelip de ülkemizin rejimi ile uğraşmayacaktı. Her gelen Cumhuriyet hükümeti olacak derdim. Şimdi yine belki de öyle olacak ama çok kırılmalar olacak milletimiz üzülecek, kırılacak.*

Yukarıda örnek gösterilen ham verilere bakıldığında, katılımcılar, kendisinin, çocuğunun, ailesinin geleceğiyle ilgili değil de ülkesinin geleceğiyle ilgili endişelere sahip olduğunu dile getirmişlerdir. Gelecekle ilgili iyi şeylerin olabileceği gibi kötü şeylerin de olma ihtimalinin olduğunu belirten gaziler, düne kadar vatan haini olarak adlandırılan kişilerin bugün ciddiye alınmasını örnek göstererek ülke geleceği adına kaygılarının olduğunu ifade etmiştir. G22 ise eskiye oranla şu anda daha çok kaygı duyduğunu belirterek ülke rejimiyle ilgili sallantıların olma ihtimalinin çok düşük olsa dahi kendisini fazlasıyla endişelendirdiğini söylemiştir. Aynı zamanda bu zamana kadar birlik ve beraberlik içinde yaşayan Türk milletinin kopmalar, ayrışmalar, bölünmeler yaşama ihtimaline dair olumsuz düşüncelerinin varlığının üzüntü duymasına sebep olduğunu belirtmiştir. G26 ise açılım süreciyle ilgili duygu ve düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

G26: *Benim karamsar olduğum tek nokta gaziliğimiz ve çektiğimiz sorunlar. Senin savaştığın insanlar vatan hainleri senin önüne geçiyor. Şu anda anlatırken bile bazı kelimeleri sarf etmemek için zor tutuyorum kendimi. Ben gelecekle ilgili iyi şeylerin olacağına inanmıyorum, özellikle bizim açımızdan gaziler açısından. Düşünün ülkemiz şehidine ne kadar tazminat veriyor, 80 bin civarında ama bundan dört yıl önce Türk uçaklarını vurdu bana sorarsan terörist ama hükümete sorarsan kaçakçı, onlar 250 bin para alıyor, benim askerim 80 bin alıyor, bu ne demek benim askerim teröristten daha değersiz. Ülkemiz için bu zamana kadar binlerce asker vermişsin ama açılım süreci adı altında öyle bir şey çıkardın ki adamların her istediklerini verdin şimdiki pozisyona bak. Benim arkadaşlarım vardı görev yapıyor diyor ki adamlar bizi karakola hapsedtiler, istediğini yapıyorlar müdahale edemiyorsun. Bayrağını indirdiler bayrak senin namusundur, bu bayrak için binlerce şehit verdik bir şey diyemedin aman aman açılım bozulmasın niye? Şimdi üç yıl boyunca toparlandılar şehirlerde yapılandılar sağa sola bombalar gömdüler. Bunlardan MİT'in haberi var mıydı vardı tabi ki MİT ne iş yapar. Ya sen toprağı açarken nasıl haberi olmaz ama işte açılım zarar görmesin diye çok ödünler verdik şimdi de onların yerine şehitler veriyoruz.*

G26 ve diğer gazilerin görüşleri incelendiğinde, vatan, millet, bayrak uğruna kan döken, organını kaybeden gaziler, açılım süreciyle birlikte vatan hainlerinin bulunmuş

olduğu pozisyondan son derece rahatsız olduklarını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte G26, açılım süreci adı altında teröristlere çok taviz verildiğinin altını çizerek gelecekte bunun zararını ülke olarak görüleceğini belirtmiştir.

Açılım süreciyle birlikte gaziliğin değer kaybettiğini vurgulayan G15 konuyla ilgili görüşlerini şöyle belirtmiştir:

G15: Tansu Çiller bir laf demişti o gururumuzu ne kadar çok okşamıştı. "Bu ülke için kurşun atan da yiyen de bizim baş tacımızdır." o lafı yaklaşık 20 yıla yakın önce söylemişti o laf hala daha kulağımdan gitmiyor. Bu laf motive sebebidir. Ama maalesef şu son dönemler bazı söylemler çok ağırıma gitti. Ben şimdi gazi olduğumdan utanmaya başladım, ilk zamanlar askeriyenin kaymakamlık olsun ekâbir takımı olsun bize bakış açıları daha iyiydi, bizi onure ediyordu, bundan haz duyuyordum, demek ki bir şeyler yaptık diyordum. Değer veriyorlardı, askeriye hala daha değer veriyor, gazi deyince hürmet gösteriyor ama gel gör ki siyasiler... Devam etmek istemiyorum, demoralize oluyorum. Şimdi adamlar vatan haini gibi bakmaya başladılar, vay sen Doğu ile çatışmışsın, bak şimdi şehit gelmiyor da. Ya! şehidin adını ağzına alma şehit gelmiyormuş, şehit gelsin, şehidin 70 kişiye şefaati var. İnsanları şehitten soğutuyorsunuz, yapmayın etmeyin, yarın savaştacak insan bulamazsınız. Şehitlik mertebesi özendirilecek mertebedir. Resullah'ımızın methiyesine mazhar olmuş, komşu olacak mertebedir. Sen bugün çocuğuna dersin ki bak şehit gelmiyor, yarın öbür gün o çocuğunu savaştıramazsın. Ve bu topraklarda biz olduğumuz müddetçe savaş hiçbir zaman durmayacaktır, legal veya illegal, mutlaka savaşaacağız, bu topraklarda dünyanın gözü var. Bizim çocuklarımız savaşmanın ne demek olduğunu bilmeli, şehitliğin kutsallığını bilip ona göre savaşmalıdır. Kurtuluş Savaşı'nda Atatürk'ün dediğini unutmayalım, o savaşı onlara kazandıran imandır, şehit olmanın vermiş olduğu hazdır.

G15'in ifadesine bakıldığında, açılım süreciyle birlikte terörle mücadeleye farklı açıdan yaklaşan hükümet politikasını kendi duygu, düşünce ve yaşanmışlıklarına göre yorumladığı görülmektedir. G15 ve bu süreci değerlendiren gaziler Doğu'da terör örgütüyle çatışmanın bir çözüm getirmediğini ifade eden hükümetin, bu politikayla birlikte Doğu'da çatışıp gazi ve şehit olan Türk askerlerinin verdiği mücadeleyi, akıttığı kanı, daha değersiz hale getirdiğini ifade etmişlerdir. Hükümetin bu politikasını doğru bulmayan, desteklemeyen gaziler, bu durumdan son derece rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Türkiye'de yaşanan bu olaylar sebebiyle geleceğe umutla bakamadıklarını, gelecekle ilgili endişe duyduklarını vurgulamışlardır. Gazilerin verdiği cevaplar gösteriyor ki, gaziler ülkede olup bitenleri kendilerine göre yorumlayıp anlamlandırmakta ve bu doğrultuda

geleceğe yönelik çıkarımlarda bulunmaktadır. Gazilerin bu yorum ve çıkarımlarının negatif oluşunun, yaşama uyumlarını ve psikolojilerini olumsuz etkilediği sonucuna varılabilir.

Ülke içinde yaşanan olaylar, gelişmeler, izlenen politikalar ve ülke gündemi bütün vatandaşları etkilemektedir. Fakat gazilerin ifadelerinden görülmektedir ki vatan mücadelesinde sağlıklarını, organlarını kaybetmiş olmaları onları vatanın bütünlüğü, bölünmezliği, daimiliği için daha da hassas bir noktaya getirdiği söylenebilir. Var olan bu hassasiyetin ülkeleri adına daha çok kaygı duymalarına sebep olduğu sonucuna varılabilir. Bir avuç toprağa dahi olsa zarar gelme ihtimali gazileri son derece korkutmakta, kaygılandırmaktadır. Gazilerin, ülke gündeminde veya izlenen politikalarda, kendi yorum ve değerlendirmelerine, bakış açılarına göre ülkeyle ilgili tehdit edici bir durum söz konusu olduğunda huzursuz oldukları, ülke adına kaygılandıkları gözlenmiştir. Bu veriler ışığında, gazilerin, ülkenin siyasi durumundan etkilendikleri, ilgili durumların psikolojilerine ve hayata adapte olmalarına etki ettiği söylenebilir.

4. 10. Gazilerin 15 Temmuz'a İlişkin Görüşleri

Araştırma kapsamında, gazilere 15 Temmuz gecesi ve sonraki süreçte ne tür duygu düşünce ve davranışa sahip olduklarına ilişkin gözlem ve görüşlerine dair sorular yöneltilmiş, yaşananları değerlendirmeleri istenmiştir. Araştırma gurubundaki gazilerin konuyla ilgili görüşleri Tablo 14'te sunulmuştur.

Tablo 14. Gazilerin 15 Temmuz ile İlgili Görüşleri

	Duygusal	Bilişsel	Eleştirel
GAZİLERİN 15 TEMMUZ İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERİ	<ul style="list-style-type: none"> • Türk Milletine, gazi ve şehitlere minnettarlığını dile getirme (G8,G11,G24) • Türk Milleti'nin azmiyle, mücadelesiyle, direnişiyle, zaferiyle gurur duyma (G8,G11,G24) • Türk halkının sahip olduğu vatan, bayrak sevgisinin kendisini güçlendirdiğini ifade etme (G11,G23) • 15 Temmuz gecesi yaşanan olayların çatışma ve yaralanma anılarını anımsatması (G24,G28) • Psikolojik olarak olumsuz etkilenme(Şehit ailelerinin, gazilerin durumu) (G22,G28) 	<ul style="list-style-type: none"> • 15 Temmuz'u ülke içindeki yapılanmaya karşı temizlik süreci olarak adlandırma (G2,G15,G23) • Geleceğe yönelik iyimser bakış açısına sahip olma (G2,G11) 	<ul style="list-style-type: none"> • Devlet dairelerinde yapılan temizleme operasyonlarında daha dikkatli olunması gerektiğini ifade etme (G10) • Türk Devlet yapısının yıpratılması (G22) • Gaziler arası ayrımcılık (G2)

Tablo 14'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan gazilerden alınan görüşler doğrultusunda, gazilerin 15 Temmuz Darbe Girişimi ve sonraki süreçle ilgili ifadeleri üç kategori altında toplanmıştır. Bu kategoriler “Duygusal, Bilişsel ve Eleştirel” olarak adlandırılmıştır.

4. 10. 1. Duygusal

Tablo 14'te görüldüğü gibi araştırmaya katılan gazilerin 7'si, 15 Temmuz ile ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını ifade ederken 15 Temmuz Darbe Girişimi gecesini ve zaferle sonuçlanan sonraki süreçte, Türk milletine, gazi ve şehitlere minnettarlığını dile getirmiş, Türk milletinin azmiyle, mücadelesiyle, direnişiyle, zaferiyle gurur duyduğunu vurgulamıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zaferi ile ilgili görüşlerini ifade ederken yaşanan olayların duygusal yönünü vurgulayan gazilerin görüşlerinden bazıları şu şekildedir:

- G8: *Üzücü bir durumdu. Ben kutluyorum, gönülden herkes sokağa çıktı, tankın önüne geçti şu anda aç şu televizyonu öl desen hiç kimse ölmez ama vatan ve bayrak olunca benim de başkalarının da gözü hiçbir şey görmüyor.*
- G11: *15 Temmuz da, diyorduk ki Çanakkale'de milli mücadele için canlarını feda etmiş atalarımız var, 15 Temmuzda da aynı şekilde Türk halkı için gerçekleşmiştir. Bu tüm dünyaya da gösterilmiştir. İstiklal mücadelesinde gerek canımızı vermişiz gerek yaralanmış dedelerimiz atalarımız. 15 Temmuzda da aynı şeyler yaşanmış ve Türk halkı da aynı şekilde vatanına toprağına sahip çıkmıştır. Bundan sonraki süreçte Türk halkına yönelik batılılaşmaya yönelik oyunlar oynansa da, Türk halkı damarında o istiklal mücadelesi için canını seve seve vereceğini Dünya'ya kanıtlamış oldu.*

Araştırma grubundaki gazilerin bazıları Türk halkının sahip olduğu vatan, bayrak sevgisinin kendisini güçlendirdiğini; ülkesine, bayrağına, toprağına, milletine sahip çıkan Türk milletinin kendisini güvende hissetmesini sağlayarak psikolojik olarak daha iyi hissetmesine katkıda bulunduğunu ifade etmiştir. Konuyla ilgili G11'in görüşünü şu şekilde dile getirmiştir:

- G11: *Olay olduğunda olumsuz şeyler olmuş olsa da ben İstanbul'daydım, sokaklara çıktık ben Atatürk Havalimanına kadar gittim. Olayları bizzat yaşadım. Gördüğüm topluluk sanki Türk halkı mermilere göğüs geriyor, nerde tank var kendini canlı siper ederek gidiyor. Baya psikolojik olarak beni güçlendirdi. Şöyle bir düşünce vardı acaba herhangi bir durumda insanımız bırakıp kaçır*

mı? Bu düşünceyi yenmiş olduk. Üzücü olaylar tabi ki olumsuz etkiledi ama sonrasında vatan sevgisine sahip insanların varlığı beni güçlendirdi.

Son olarak gazilerin bazıları, 15 Temmuz günü yaşananların, sonrasında gelen gazi ve şehit haberlerinin, sosyal medyada izlenenlerin kendilerinde kaygı, üzüntü, şaşkınlık vb. olumsuz duyguları yaşamalarına sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Sosyal medyada izlenenler, o gece Türk milletinin yaşamış olduğu çatışmalar, ülkenin içinde bulunduğu kaosu kendilerini askerlik yıllarında yaşamış olduğu çatışma ve olay anına götürdüğünü dile getirmişlerdir. Araştırmaya katılan gaziler, gerek 15 Temmuz gazileri gerek şehit yakınlarıyla empati kurarak onları anlamaya çalışmanın kendilerini derinden etkilediğini vurgulamışlardır. Konuyla ilgili G28'in görüşleri şu şekildedir:

G28: 247 kişi artık yok, duygusal olarak çok büyük bir yıkım hala daha etkisi var o insanları görünce yaralanmam olsun çarpışmam olsun aklıma geliyor. Ve bu ülke için bedel ödedik her zaman da öderiz böyle mi olacaktı diyoruz. Hala daha da bizim gibi bedel ödemeye hazır insanlar var. Bu hem gururlandırdı hem de üzdü. Çünkü çocuklar babasız anneler evlatsız kaldı. Psikolojik olarak çökertti elbette.

Tablo 14 ve örnek gösterilen ham veriler incelendiğinde araştırmaya katılan gaziler, 15 Temmuz gecesi yaşananların üzerlerinde bırakmış olduğu etki hakkında duygularını ifade etmişlerdir. 15 Temmuz gecesi ülkede yaşanan olayların kendi geçmişlerinde tecrübe ettikleri çatışma, müdafaa, kaos anılarını canlandığını belirtmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu gazisi olarak ülkede yaşanan olaylara karşı daha hassas bir yapıya sahip olduklarının altını çizerek yaşananlardan olumlu veya olumsuz daha fazla etkilendiklerini dile getirmişlerdir. 15 Temmuz gecesi ve sonrasında vatan ve millet için canını feda eden şehitler ile ülke müdafaasında hayatta kalarak gazilik unvanına nail olmayı hak eden gazilerle gurur duyduklarını, milletin zaferiyle sonuçlanmasının mutlu ve umutlu hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Bunların yanında yaşanan bu zorlu süreçte kaygı, korku, üzüntü duyduklarını; ülke geleceği adına endişe yaşadıklarını da belirtmişlerdir.

4. 10. 2. Bilişsel

Tablo 14'e bakıldığında araştırma gurubundaki gaziler, 15 Temmuz gecesi ve sonraki süreçle ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını ifade ederken 15 Temmuz ve sonraki yaşananların ülke içindeki hain yapılanmaya karşı temizlik süreci olduğunu vurgulamış, yaşanan durumun ülkeyi ve kendilerini nasıl etkilediği ile ilgili görüşlerini dile

getirmişlerdir. Duygu ve düşüncelerini bilişsel kategorisine yönelik olarak ifade eden gaziler görüşlerini şu sözlerle belirtmişlerdir:

G2: *Bana göre askeriye'nin içinde bilinmedik bir güç ortaya çıktı. Ülkemizin geleceğini bana göre iyi yönde etkiledi çünkü sonuçta bu yara büyüyordu ve sonunda bu açığa çıktı. İnsanın vücudunda bir çıban çıkıyor, çıban biliyorsunuz yaradır, temizlenmediğinde insanı götürür. Bu yara da aynı, burada yara temizlendi. Bana göre daha iyi olacak.*

G23: *Bana göre temizlik oldu bu olay. Bu durumun böyle olması şer gibi göründü ama hayır oldu benim görüşüm. Yoksa ülke adına ilerleyen zamanlarda daha üzücü olaylar olabilirdi.*

Yukarıdaki ham verilere bakıldığında, araştırmaya katılan gaziler, 15 Temmuz'u ülke içindeki yapılanmaya karşı temizlik süreci olarak adlandırmıştır. Ülke içindeki yapılanmanın açığa çıkmasını, ülkeye yönelik farklı emelleri olan vatan hainlerinin ifşa edilmesini olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Aynı zamanda gaziler, bu temizlenmenin Türk milleti ve Türkiye geleceği için olumlu kazanımlar içerdiğini dile getirerek geleceğe yönelik iyimser bakış açısına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye geleceği için güzel şeylerin olacağına inandıklarını ifade eden gaziler bu duygu ve düşüncelerin kendilerine iyi geldiğini vurgulamışlardır.

4. 10. 3. Eleştirel

Tablo 14 incelendiğinde, araştırma gurubundaki gazilerin bazıları, 15 Temmuz gecesi ve sonraki süreçle ilgili duygu, düşünce ve davranışlarını ifade ederken olumsuz bir tutum içinde olduklarını belirtmiş, ülke içinde yaşananlara eleştirel bir bakış açısıyla yaklaştıklarını dile getirmişlerdir. Konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden gazilerin görüşleri "Eleştirel" kategorisinde toplanmıştır.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve sonraki süreçle ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden gazilerden bazıları 15 Temmuz gazilerinin, -haklar ve tanınan ayrıcalıklar konusunda- Güneydoğu ve Doğu Anadolu gazilerinden daha farklı bir konuma getirilmesini eleştirmişlerdir. Konuyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden G2'nin görüşleri şu şekildedir:

G2: *15 Temmuz olayının şehit ve gazilerini farklı bir konuma getirdiler, farklı bir kanun statüsüne, daha seri bir şekilde. Mesela şehit ailelerine daha fazla maddi manevi haklar gazilere de aynı şekilde seri bir biçimde olanak sağlandı, bizim yıllarca uğraşp da yaptığımız kazanımların çok çok ilerisinde hak tanıdılar onlara. Vatan sevgisi öyle basit bir şey değil, metre ile ölçülecek bir*

şey hiç değil. Onu yaşayacaksınız onu yaşamayan insan vatan sevgisini açıklayamaz, onun şuurunda olamaz. Bana biraz saçma geldi, bir anda öyle böyle diye ayırmak. Bu insanların hepsi vatanını seviyor. Bu insanların hepsi vatan için şehit olmak istiyor. Gaziliği şahıslar vermiyor Allah tarafından verilen ve bizim dinimizde olan bir şey. Şehitlik gazilik mertebelerini insanlar vermiyor ama sen ayırım yaparsan doğru olmaz. Bakın olaydan hemen sonra Trabzonlu kaymakamımız şehit oldu bunun şehitliğiyle sen 15 Temmuz'daki şehidi ayırırsan yanlış yaparsın. Kim ayırırsa yanlış yapar. 15 Temmuz'dan sonra böyle bir ayırım oldu.

Örnek gösterilen ham veri ve araştırma gurubundaki gazilerin görüşleri incelendiğinde; gaziler, vatan, millet, bayrak için birileri gazi veya şehit oluyorsa çatışma veya olayın Doğu'da veya Batı'da olmasının gaziye veya şehide daha fazla değer katmaması gerektiğini ifade etmişlerdir. Sahip olunan haklar konusunda, 15 Temmuz gazi ve şehitleri - Doğu ve Güneydoğu gazi ve şehitleri, olarak yapılan ayırımın doğru olmadığını dile getirmişlerdir. Ayrıca gazi oldukları yıllarda kendi çabalarıyla güç bela elde etmiş oldukları hakların, 15 Temmuz gazi ve şehitlerine daha hızlı bir şekilde verilmesinin rahatsızlığını dile getirmişlerdir. Duygu ve düşüncelerini ifade eden gaziler 15 Temmuz şehit ve gazilerinin sahip oldukları hakları sonuna kadar hak ettiklerinin altını çizmiş üzerinde durdukları konunun kendi yıllarında bu hakları elde ederken yaşamış oldukları zorluk ve yıpranmışlıklardır, geçmişte yaşadıklarını anımsayıp bu kadar kolay elde edilebilecek hakların kendi zamanlarında neden uğraştırıcı olduğunu sorgulamışlardır.

Devlet dairelerinde yapılan temizleme operasyonlarında daha dikkatli olunması gerektiğini ifade eden G10 konuyla ilgili görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir:

G10: Ben şu anda devlet memuruyum devlet dairesinde çalışıyorum, ben herhangi bir şey söyleyemem, şu anda devletimize hükümetimize güvenmek zorundayız. Biz düşmanların karşısındayız biz şehit ve gazilerin yanındayız. Ama şu anda devlet dairelerinde bir temizleme operasyonu var ama bu temizleme yapılırken bazı temiz olan kişilerin arada kaynadığını görüyoruz. İnşallah geri dönüş yapıp bu işten aklanırlar, bunu temenni ediyoruz. Çünkü gerçekten bildiğimiz bu işin içinde olmayan insanlar var. Bu süreçte biraz zor ama ilerleyen süreçte umarım hakları iade edilir, edileceğine de inanıyorum. Ben dilimin döndüğünce burada yapılan haksızlığı söylemeye çalışıyorum. Burada belki ben mağdur değilim ama arkadaşım mağdur. Onların adına bir şeyler yapmamız lazım eğer sessiz kalırsak hükümet de şunu diyecek bu yapılanlar doğrudur deyip devam edecek. Yanlışı söyleyelim de yanlışlar düzelsin. Doğruyu söylemek mecburiyetindeyiz, doğruyu söylemeyen dilsiz şeytandır. Elimizden geldiğince doğruları söyleyip doğruların yanında olalım.

Yukarıda yapılan alıntı ve katılımcıların görüşlerine bakıldığında, gaziler 15 Temmuz'dan sonra devlet dairelerinde yapılan temizleme operasyonlarında dikkatli olunması gerektiğini ifade etmişlerdir. Yapılan operasyonlarda görevi sonlandırılan, sorguya çekilen, açığa alınan kişileri ayırt ederken titizlikle hareket edilmesi gerektiğini vurgulamış yapılan bazı haksız durumlara karşı sessiz kalınmaması gerektiğini dile getirmişlerdir.

15 Temmuz Darbe Girişimi gecesini yaşananların ve sonraki süreçteki gelişmelerin, Türk Silahlı Kuvvetlerini, askeriyeyi, devleti olumsuz etkilediğini ve etkilemeye devam edeceğini ifade eden G22'nin görüşleri şöyledir:

G22: Çok kötü bir durum asla tasnif etmiyorum. Ülkemizi çok kötü etkiledi, ben Türkiye Cumhuriyeti ve Atatürk ilkelerine taraf olduğum için çok kötü etkiledi ve moralim çok bozuk. Olumlu düşünecek bir durum yok ki Türk askeri Türk milleti üzerine öyle veya böyle silah çekti, çok daha kötü şeyler oldu ve görüldüğü gibi olduğunu da düşünmüyorum. Çünkü Türk Silahlı Kuvvetleri'nin tek tek kazanımları gitti. Askeriyeyi de devleti de olumsuz etkiledi. Her vatandaşı kötü etkiler çünkü ordusu olmayan hiçbir devlet ayakta kalamaz ki Türkiye Cumhuriyeti'nin olduğu bir coğrafyada.

Örnek gösterilen ham veri incelendiğinde, G22, 15 Temmuz Darbe girişiminin askeriyeyi, devleti olumsuz etkilediğini ifade etmiştir. 15 Temmuz gecesini ve sonrası yaşananların vatandaşlarının psikolojilerini alt üst ettiğini, olumlu olarak değerlendirilecek hiçbir tarafın olmadığını dile getirmiştir. Türk Silahlı Kuvvetlerinin içindeki yapılanmanın, darbe girişimi ve sonraki sürecin ülke savunmasını, Türk ordusunun gücünü zedelediğini vurgulayarak jeopolitik önemi büyük olan Türkiye gibi bir coğrafya da bu durumun yıkıcı bir etki oluşturduğu ifade etmiştir.

15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletın Zaferi ile ilgili duygu ve düşüncelerini ifade eden katılımcıların görüşleri incelendiğinde ülkeyi, Türk milletini derinden etkileyen bu durumu çok yönlü olarak değerlendirdikleri görülmektedir. Gazilerin yaşanan olaya ve sonrasındaki sürece duygusal olarak anlam yükledikleri, askerde yaşamış oldukları olaydan ötürü etkilendikleri, aynı zamanda Türk milletine hayran oldukları, kendilerini, mutlu, umultu ve güvende hissettikleri tespit edilmiştir. Özetle gazilerin ülke içinde yaşanan olaylara karşı ayrı bir hassasiyet içinde oldukları ve kendi geçmiş deneyimlerinin etkisiyle olayı değerlendirdikleri söylenebilir.

5. TARTIŞMA

Bu araştırma, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da, askerlik görevini yaparken veya askeriye bünyesinde mesleğini icra ederken çatışmada, operasyonda, görev dönüşünde, mayına basma, pusuya düşürülme veya vurulma sonucu gazi olan güvenlik görevlilerinin psikolojik sağlıklarını incelenmeyi amaçlamıştır. Araştırma sonucunda elde edilen bulgular, gazilerin psikolojik sağlıklarına etki eden çok çeşitli durumların söz konusu olduğunu ortaya koymuştur. Bu bölümde, araştırmanın bulguları literatürdeki çalışmalar doğrultusunda tartışılmıştır.

5. 1. Gazilerin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya Gitmeye İlişkin Tercihlerinin Sonuçları

Araştırmada, gazilerin ilk eğitim sürecini (acemi birliği) tamamladıktan sonra, terör bölgesinde (Doğu ve Güneydoğu Anadolu) gönüllü olarak görev yapmaya ilişkin tercihlerinin altında psikolojik, sosyal ve duygusal etmenlerin olduğu görülmüştür. Gazilerin görevlerine, terör bölgesinde devam etme tercihlerini etkileyen sebeplerin, vatan sevgisi, dini inanç, geçmiş yaşantılar (örselenmişlik) ve kariyer planı olduğu belirlenmiştir. Terörle mücadele etme isteği, vatani koruma amacı, şehit haberlerine duyarlılık, meslek sahibi olma ve TSK bünyesinde çalışma hedefi, şehit ve gaziye yüklenen manevi duyguların varlığı, parçalanmış aileye, olumsuz hayat koşullarına sahip olma gibi nedenlerin gazilerin terör bölgesine gitmelerini etkilediği tespit edilmiştir.

Gaziler, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'ya gitmenin kendi tercihleri olduğunu, yaşamış oldukları sarsıcı olaydan sonraki süreçte gazi olmanın, yaralanmanın, organ kaybına uğramanın kendi seçimleri olduğunu vurgulamışlardır. Bu bağlamda, Kobasa (1979) psikolojik sağlamlığı, kendini toparlama becerilerine sahip bireylerin kişilik özelliği olarak ele almış, sağlam kişilerin seçim yapma ve bunun sorumluluğunu alma yeteneğine sahip olduğunu belirtmiştir. Ayrıca varoluşçu yaklaşıma göre de, bireyler bilinçli, amaçlı, seçimler yapabilen ve bu seçimler doğrultusunda davranışlarına yön verebilen varlıklardır. Kişiler, seçimlerini eyleme dönüştürdüklerinde iradesini kullanmış ve kendi varoluşlarına katkıda bulunmuş olurlar (Yalom, 1999, s. 245). Seçim yapabilen ve yaptığı seçimin sorumluluğunu alan bireyler için farkındalığı yüksek, olayları anlamlandırabilme becerisine sahip, benlik bilinci ve duygularını tanımlayabilme yeterliği gelişmiştir denilebilir (Dökmen, 2009, s. 173). Gazilerin, Doğu ve Güneydoğu'ya gönüllü olarak gittikleri, bu tercihi kendi iradeleriyle verdikleri ve bu tercihin sorumluluğunu sağlıklı bir şekilde aldıkları görülmüştür. Gazi olma süreci, stres oluşturan bir durum olmasına rağmen gaziler bunu

ifade ederken “Doğu’ya gitmeyi kendim tercih ettim, ben istedim, benim kararımdı” cümlelerini gururla söylemeleri; onların kendi seçimleri sonucunda gazi olmanın farkındalığının, yaralanma sonrası toparlanma ve uyum sürecindeki zorlu yaşantılarla başa çıkma süreçlerini kolaylaştırdığı söylenebilir.

5. 2. Gazilerin Gazilik Kavramına İlişkin Atıflarının Sonuçları

Doğu ve Güneydoğu’da terörle mücadele sonucu gazi olan katılımcıların, gazilik kavramına yönelik duygu ve düşünceleri incelendiğinde; gaziliği, vatan ve bayrak sevgisi; kutsal değer; dini bir unvan, mükâfat; onur, gurur ve şeref duyulacak bir mertebe olarak tanımladıkları tespit edilmiştir. Bununla birlikte, gazilerin, toplumun, yakın çevrenin, ailelerinin kendilerine değer verip saygı duymasıyla mutlu oldukları, gazilik gururunu ve onurunu yaşayarak psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissettikleri görülmüştür.

Bireylerin benlik saygısı, kendi ve başkalarının değerlendirmeleri sonucu oluşan bir kavram olup bireylerin fiziksel ve ruhsal sağlığını etkilemektedir (Kararımak ve Çetinkaya, 2016; Özkan, 1994). Leary, Tambor, Terdal ve Downs’ın (1995) yapmış olduğu çalışmada, yüksek benlik saygısının strese ve diğer olumsuz duygulara karşı kişiyi koruyarak bireysel uyumu ve pozitif duyguyu arttırdığı, düşük benlik saygısının ise depresyon, kaygı ve uyumsuzluk ile ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Psikolojik sağlamlığı yüksek bireyler, olumsuz duygusal deneyimlerle başa çıkmada olumlu duyguları kullanmakta, kendilerini toplama güçlerini artırmaktadırlar (Tugade ve Fredrickson, 2004). Bu bağlamda, gazilerin kendilerine yönelik olumlu değerlendirmeleri ve sosyal çevrelerinden almış oldukları olumlu geribildirimler benlik saygılarını arttırarak psikolojik sağlamlıklarına koruyucu faktör olarak katkı sağladığı söylenebilir.

Ayrıca gazilerin travmadan sonra yaşamış oldukları sıkıntı, ruhsal bunalımın olumsuz etkisini dini inanış ve manevi duygularla azalttıkları, dini başa çıkma için işlevsel bir değer olarak kullandıkları görülmektedir. Erdoğan’ın (2015), Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve dindarlığın psikolojik sağlamlık ile ilişkisini incelediği araştırmada, risk durumu ya da olumsuz yaşam olayı yaşayan bireylerin, Allah’a inancının güçlü olmasının, O’na güvenip sığınarak kendisini kurtaracağına, kendisine yardım edeceğine, sabrının mükâfatını vereceğine inanmanın, ruh sağlığını koruduğunu ve psikolojik sağlamlığa katkı sağladığını ortaya koymuştur. Bu anlamda dine ve kültüre duyarlı başa çıkma sürecinin işletilmesi sonucunda, dine yönelim (iman, dua, tefekkür, niyaz vb.), maneviyat gibi yaşantılar, gazilerin toparlanma ve uyum süreçlerini olumlu yönde etkilediği yorumu yapılabilir.

5.3. Gazilerin Görüşlerine Göre Toplumun Gazilik Algısı

Gazilere ülkemizde gazilik kavramına ilişkin toplumun bakış açısının nasıl olduğuna yönelik sorular sorulduğunda, gazilerin bir kısmı toplumun gaziye saygı duyduğunu, duyarlı ve hassas duygulara sahip olup davranışlarıyla bunu gösterdiğini ifade ederken çoğunluğu ise toplumun bilinçsiz, maddi bakış açısına sahip ve gaziye değer vermeyen bir tutuma sahip olduğunu belirtmiştir. Gaziliğe olumlu anlam yükleyen, değer veren, saygı duyan çevreye, topluma sahip gazilerin kendilerini değerli ve önemli hissettikleri, toplumdan aldıkları olumlu geri bildirimler sayesinde ruhsal olarak daha iyi oldukları görülmüştür. Buna karşın, gazilerin çektiği sıkıntıları, zorlukları vatan için ödediği bedelleri göz ardı ederek, gaziye hak ettiği değeri vermeyip bilinçsiz davranan, saygı göstermeyen, duyarlı olmayan, gaziliğe maddi anlamlar yükleyen, yara alan bedenine değil de gazilere sunulan yasal haklara odaklanan toplumun gazileri mutsuz ettiği, psikolojik olarak yıpratmış belirlenmiştir.

Benlik saygısının gelişiminde, “başkalarından saygı görme, yeterlik ve kişinin bu iki kaynağı kendisi için değerlendirmesi” olmak üzere üç faktör etkilidir (Kohut, 1971’den akt., Özkan, 1994, s. 5). Başkalarının saygısı, duygusal etkileşimi, fikir ve yaklaşımları, toplumsal ilişkileri, kişinin kendiliğini etkilemekte, başkaları tarafından kabul, onay, sevgi gören kişi bunun gurur, mutluluk ve huzurunu yaşamaktadır (Özkan, 1994). Burdan yola çıkılarak gazilerin toplumdan almış oldukları olumlu veya olumsuz geribildirimlerin benlik saygılarını önemli ölçüde etkilediği düşünülmektedir. Kararımak ve Çetinkaya (2016) tarafından yapılan bir çalışmada, bireylerin benlik saygısı arttıkça psikolojik sağlamlıklarının da arttığı ve benlik saygısı yüksek olan bireylerin dönemsel krizlerin üstesinden daha kolay gelebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Erarslan’ın (2014), yaptığı araştırmada ise psikolojik sağlamlığın benlik, dünya ve gelecek hakkındaki pozitif bilişler aracılığı ile yaşam memnuniyetini arttırdığı ve ruhsal sorunları azalttığı sonucuna varılmıştır. Başka bir çalışmada ise benlik saygısının, olayları ve bireylerin kendilerini daha olumlu yorumlamalarına yardımcı olan, stresli olaylarla baş etme becerilerini etkileyen bir koruyucu faktör olduğu belirtilmiştir (Eisenbarth, 2012).

Araştırmaya katılan gazilerin çevre ve toplumdan aldığı olumlu veya olumsuz geri bildirimlerin, değerlendirmiş oldukları tutum ve davranışların benlik saygılarına etki ettiği görülmektedir. Vatan için mücadele eden, bu amaçla canını ve bedenini hiçe sayan gazilerin elde ettikleri başarılarla gurur duyma, bunu övünç kaynağı olarak görme eğiliminde olup olumlu benlik saygısına sahip oldukları söylenebilir. Gazilerin var olan olumlu benlik saygılarını koruma güdüsüyle hareket etmelerine karşın, kendilerine yönelik olumsuz değerlendirmeler aldıklarında ise kaygı, huzursuzluk, hayal kırıklığı ve üzüntü gibi olumsuz duygular yaşadıkları belirlenmiştir.

5. 4. Gazilerin Algıladıkları Sosyal Destek Durumlarına İlişkin Sonuçlar

5. 4. 1. Aile Sosyal Desteğine İlişkin Sonuçlar

Travmatik yaşam olayından sonraki süreçte anne-babalarından, kız kardeşlerinden, eş ve çocuklarından destek aldığını ifade eden gaziler, almış oldukları fiziksel, duygusal, manevi, psikolojik desteğin kendilerine toparlanma gücü verdiğini, umut vaat ettiğini, yaşamlarına anlam kattığını, hayata uyum sağlama becerilerini ve yaşama bağlılıklarını arttırdığını ifade etmişlerdir. Sosyal desteğin, psikolojik sağlamlığı arttırdığı, bireyin karşılaştığı stresli deneyim ve olumsuz sonuçları kontrol altına alma, bireye sorunlar karşısında yalnız olmadığı duygusunu sağlama, geleceğe daha olumlu bakabilme becerisi kazandırdığı belirtilmiştir (Terzi, 2016). Duran ve Ünsal (2014) tarafından yapılan bir çalışmada ise, şehit aileleri ve malul gazilerin depresyon ve psikolojik sağlamlık düzeylerinin belirlenmesi amaçlanmış, bireylerin psikolojik sağlamlıklarını belirlemede ailenin bir sosyal destek kaynağı olarak oynadığı rol, diğer destek kaynaklarına göre daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elliot ve diğerlerinin (2015), Irak/Afganistan savaş gazileri üzerinde yaptığı çalışmada, kendilerini toplama gücüne sahip, psikolojik sağlamlığı yüksek gazilerin düşük depresyon ve travma sonrası stres bozukluğu gösterdiği, psikolojik sağlamlığın sosyal destek ile ilişkili olduğu belirtilmiş, gazilerin uyumlarının psikolojik sağlamlık ve sosyal destek ile arttığı ortaya koyulmuştur. Aile ilişkilerinin kalitesi ve yakınlığı, aile bireyleri arasındaki iyi iletişim, bağlılık, sevmeye, ait olma vb. duygusal ihtiyaçların karşılanması gazilerin psikolojik sağlamlığına etki eden faktörlerdir (King, Vogt, ve King, 2003; Vogt, Smith, King ve King, 2012). Bu bağlamda, yakın ilişkilere sahip, uyumlu, iletişimi ve bağlılığı güçlü, destek veren bir aileye sahip olma, gazilere sevildikleri ve korundukları hissi vererek yaşam streslerine karşı onları daha güçlü bireyler haline getirdiği, sorunlarının üstesinden gelebilme cesareti kazandırdığı söylenebilir.

5. 4. 2. Arkadaş, Akraba ve Yakın Çevre Desteğine İlişkin Sonuçlar

Ailenin dışında arkadaş, akraba ve yakın çevre tarafından destek gördüğünü belirten gaziler, sosyal ortamlar aracılığıyla kurulan iletişim, gösterilen ilgi, yapılan paylaşımlar ve ziyaretler sayesinde; sevildiğini, yalnız olmadığını, değer gördüğünü belirtmişlerdir. Gaziler, sıkıntılı ve zor durumdayken arkadaş, akraba ve yakın çevreden destek alabileceği birilerinin varlığını bilmenin kendilerini motive ettiğini, psikolojik olarak rahatlama sağladığını ifade etmişlerdir. Bireylerin psikolojik sağlamlık düzeylerinin algılanan sosyal destek açısından incelendiği bir çalışmada; algılanan sosyal desteğin psikolojik sağlamlığın anlamlı bir yordayıcısı olduğu görülmüş, yapılan analiz sonucuna

göre algılanan sosyal desteğin, psikolojik sağlamlığın %78'ini açıkladığı sonucuna ulaşılmıştır (Topbay, 2016). Bununla birlikte aynı çalışmada, sosyal destek kaynaklarından olan aile ve arkadaşlardan algılanan sosyal destek düzeyinin psikolojik sağlamlığı anlamlı biçimde yordadığı ortaya koyulmuştur.

Psikolojik sağlamlık ve sosyal destek arasındaki ilişkinin incelendiği farklı bir çalışmada ise psikolojik sağlamlık ile aile ve arkadaş desteği arasında pozitif yönde, anlamlı ilişkinin olduğu bulunmuştur (Bulut, 2016). Bireylerin ailelerinden, yakın akraba ve arkadaşlarından aldıkları destek arttıkça psikolojik sağlamlıklarının arttığı, kendilerini yalnız hissetmedikleri, hayata dair daha olumlu duygular besledikleri görülmüştür (Dayıoğlu, 2008; Turan, 2014; Turgut, 2015). Bu bulgular araştırma sonuçlarımızla tutarlılık göstermektedir. Sonuç olarak gazilerin, arkadaş, akraba ve yakın çevre desteği ile sosyal arkadaşlık, yakın ilişkiler, bağ kurma gibi ihtiyaçlarını giderdiği, streslerini azalttıkları ve sosyal faaliyetler, etkinlikler, ortamın verdiği samimiyet ve sıcak ilişkilerle sorunlardan uzaklaşmaya zemin hazırlayarak olumsuz psikolojinin zararlı etkilerini hafifletmeye yardımcı olduğu söylenebilir.

5. 4. 3. Devlet Desteğine İlişkin Sonuçlar

Gazilerin devletten aldıkları destek ile ilgili görüşlerine bakıldığında; devletin gazilere eğitim, ekonomik, sağlık, sosyal vb. alanlarda yararlanabilecekleri çeşitli yasal haklar tanıdığı, bu haklarla birlikte devletin borçlu olduğu gazilerine sahip çıktığı, güven, değer ve destek verdiği belirlenmiştir. Sağlanan hakların gaziler tarafından ödül ve dayanak olarak algılanıp kendilerini toparlamalarına önemli ölçüde katkı sağladığı görülmüştür. Ayrıca devletin gazilere sağladığı iş imkanıyla birlikte meslek sahibi oldukları, bir işle meşgul olmanın psikolojilerine iyi geldiği, para kazanıp ev geçindirmenin mutluluğunu yaşadıkları, kendilerini geliştirerek topluma katkı sağladıkları, iş ortamında kurulan arkadaşlıklarla bir sosyal ortama ait hissettikleri, iletişim, paylaşım, kurdukları diyaloglar sayesinde sosyal ihtiyaçlarını karşıladıkları, gazilerin görüşleri doğrultusunda tespit edilmiştir. Sosyal destek bireye sadece duygusal anlamda sağlanan bir yardım olmamakla birlikte, bilgi vermeyi, tavsiyelerde bulunmayı, parasal yardımı, bakım ve eğitimle ilgili yardımları da içerir (Kaner, 2003). Gazilere eğitim, sağlık, ekonomik ve sosyal alanlarda gerekli hizmetlerin sağlanması, yaşamlarında var olan bir takım sorunların doğrudan çözümüne yardımcı olmaktadır, aynı zamanda, bu destek kaynakları bireyde rahatlama veya farklı faaliyetlere vakit ayırma fırsatı sağladığı için yaşamlarındaki stresin olumsuz etkisini hafifletmektedir (Cohen ve Wills, 1985).

Türkiye Cumhuriyeti, Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında bulunan gazilere ve yakınlarına çeşitli haklar sağlamıştır. Terörle Mücadele Kanunu (1991)

kapsamında bulunan malul gaziler ve yakınlarına tanınan haklar incelendiğinde, aylık bağlanması, ortez, protez ve diğer iyileştirici araç ve gereçlerin temin edilmesi, bazı tedavi ve sağlık giderlerinin karşılanması, bakıma muhtaçlık ödemeleri, istihdam (iş) hakkı, devlet memurları alımlarında ayrıcalık, kamu konutlarından yararlanma, sosyal tesislerden, müze ve ören yerlerinden, devlet tiyatrolarından ücretsiz yararlanma gibi sağlık, ekonomik, eğitim, sosyol ve kültürel alanlarda birçok ayrıcalığa sahip oldukları tespit edilmiştir (URL-11, 2015). Sonuç olarak, devletin sağlamış olduğu hakların, gazilerin psikolojik, sosyolojik ve ekonomik ihtiyaçlarının karşılanmasına yardımcı olduğu, kendilerine ve geleceklerine yönelik endişelerini azalttığı, kendilerinin toparlanmalarına önemli ölçüde katkı sağladığı sonucuna varılabilir.

5. 4. 4. Askeriye Desteğine İlişkin Sonuçlar

Araştırmaya katılan gaziler, askeriye tarafından ziyaret edilerek komutanların kendilerini çocukları gibi görüp fizyolojik ve psikolojik destek sağlamaları, sahip oldukları yasal haklar hususunda kendilerine bilgi vermeleri, yardımcı olmaları vb. konularda askeriyeden çok büyük destek aldıklarını dile getirmişlerdir. Özellikle gazilerin, askeriyeyi kendi yaşadıkları sıkıntıları en iyi bilen, kendi hallerinden en iyi anlayan kurum olarak görmeleri, askeriyeden alınan desteği çok önemli ve değerli kılmakta, yaşadıkları acıları unutturmada çok büyük etkisinin olduğunu göstermektedir. Askeriye desteği olarak da ifade edebileceğimiz birim sosyal desteği, yurtdışında yapılan araştırmalarda gazilerin ve askerlerin psikolojik sağlamlıklarını arttırmada ve korumada olumlu bir faktör olarak ele alınmakta, bir bireyin askeriyedeki birim üyeleri ve birim liderleri tarafından destek ve takdir algısı olarak tanımlanmaktadır (Pietrzak vd., 2010b; Vogt vd., 2012). Askeriyedeki akranlarla yakınlık ve dostluk duygusu, üstlerinin kendilerini takdir ettiğini ve kendisinin kişisel refahı ile ilgilendiklerini düşünmesi birim sosyal destek algısının yüksek olduğunu ifade etmekte, bireyin psikolojik durumunu olumlu etkilemektedir (Vogt vd., 2012). Birim desteği aynı zamanda bireye destek alabileceği kurumlar, kaynaklar, yasal haklar ile ilgili bilgi vererek stres yaratan durumların üstesinde gelebilmeye de yardımcı olmaktadır (Meredith vd., 2011).

Pietrzak ve diğerlerinin (2010b), 272 Afganistan ve Irak Gazisi üzerinde yaptığı araştırmada, gazilerin travma sonrası stres bozukluğu, depresif belirtiler ve psikosozal zorluklar üzerinde koruyucu etkiye sahip olduğu düşünülen psikolojik sağlamlık, birim desteği ve sosyal desteğin aracı rolü incelenmiştir. Yapılan araştırmada, düşük askeriye desteği ve sosyal desteğin travma sonrası stres ve depresif belirtileri arttırdığı, psikolojik sağlamlık ve psikosozal işlevselliği azalttığı sonucuna ulaşılmış, birim desteği ve sosyal desteğin gazilerin psikolojik sağlamlıklarına etki eden önemli bir faktör olduğu ortaya

koyulmuştur. Askeriyedeki üstlerin, komutan ve liderlerin psikolojik sağlık ve stresle başa çıkmayı etkilediğini ortaya koyan farklı bir çalışmada ise liderlerin örnek davranışlar sergileyerek, askerlerin yaşam, çalışma ve stresli deneyimlere karşı tepkilerini şekillendirdiğini belirtmiştir (Bartone, 2006). Araştırma sonucunda askeri desteğin, davranışlar ve kelimeler aracılığıyla güçlü bir bağlılık, kontrol ve meydan okuma duygusu gösterdiği, strese karşı gösterilen tepkilerin değerli olabileceği, öğrenme ve gelişmeye katkı sağlayabileceği vurgulanmıştır. Bu bağlamda, gazilerin askeriyeden almış oldukları sosyal desteğin, yaşanan olumsuz ve yıpratıcı deneyimleri, stres yaratan durumları olumlu anlamlandırmalarına, yorumlanmalarına katkı sağladığı, sağlamlığı arttırmada koruyucu faktör olarak rol oynadığı sonucuna varılabilir.

5. 5. Gazilerin Beden İmgesi Algılarına İlişkin Sonuçlar

Organ kaybına uğrayan veya kalıcı yara izine sahip olan katılımcıların bedenleriyle ilgili görüşlerine bakıldığında; fizyolojik rahatsızlık hissi yaşadığını, başkalarının bakışlarından rahatsız olduğunu ve bedenleriyle ilgili eksikliklerden psikolojik olarak olumsuz etkilendiğini ifade eden gazilerin fiziksel durumlarıyla ilgili olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olduğu belirlenmiştir. Bununla birlikte bedeniyle ilgili olumlu görüş ifade eden gazilerin ise bedeniyle gurur duyduğu, olayların iyi yönlerini görmeye çalıştığı, içinde bulunmuş olduğu durumu kabullendiği, kader inancıyla birlikte dine sığındığı, rehabilitasyon desteği sayesinde uyum gösterdiği tespit edilmiştir.

Horgan ve MacLachlan (2004) yapmış oldukları bir araştırmada, organ kaybı yaşayan kişilerin sahip olduğu sosyal ve psikolojik zorlukların neler olduğunu ve bu zorlukların psikolojik uyuma olan etkisini incelemişlerdir. Araştırma sonucunda, organ kaybı yaşamaya psikolojik olarak uyum sağlamanın, depresif ve kaygılı belirtiler, beden imajı, sosyal işlevsellik, sosyal problemler, kendilik algısı, ve fiziksel kısıtlamalarla ilişkili olduğu ortaya koyulmuştur. Sosyal rahatsızlık ve beden imajı kaygısı bulunan kişilerde daha fazla aktivite kısıtlaması, depresyon ve anksiyete görüldüğü ve kötü psikolojik uyumla ilişkili olduğu sonucuna varılmıştır. Bununla birlikte organ kaybına psikolojik olarak daha iyi uyum sağlayan kişilerde sosyal desteğin daha yüksek olduğu, protezden daha yüksek düzeyde memnuniyet duyduğu, aktif başa çıkma becerilerini daha etkili kullandığı, iyimser kişilik eğiliminde olduğu ve daha düşük uzuv ağrısı yaşadığı belirlenmiştir (Horgan ve MacLachlan, 2004). Bu araştırmada da, gazilerin sahip oldukları beden imgesi algılarının olumlu veya olumsuz oluşunun, psikolojik ve duygusal durumlarına; sosyal ilişki ve sosyal çevrelerine; hayata ve kendilerine dair yorumlarına göre şekillendiği sonucuna ulaşılmıştır. Bedenlerine ilişkin olumlu bakış açısı geliştirebilen ve olumsuz psikolojik süreçle baş edebilme yeterliğine sahip gazilerin vatani görevleri sırasında uzuv kaybına

uğrama veya yaralanma durumlarına yükledikleri anlamların olumlu ve sağlıklı olduğu söylenebilir. Bu bağlamda olumlu beden imgesi algısına sahip gazilerin değişimden sonra toparlanma ve hayata uyum sağlama süreçlerinin sağlıklı bir gelişim göstereceği, buna karşın olumsuz beden imgesi algısına sahip gazilerin ise bu süreçte daha çok zorlanacağı sonucuna ulaşılabilir.

5. 5. 1. Fizyolojik Rahatsızlık Hisseden Gazilerin Beden İmgesi Algılarına İlişkin Sonuçları

Fizyolojik olarak rahatsızlık hisseden gaziler genel olarak, kullanmış oldukları protez ve platinle ilgili sıkıntılar yaşadıklarını, koşamama, diledikleri gibi hareket edememe, zaman zaman destek yardımıyla yürümek zorunda kalma, fizyolojik ve psikolojik ağırlara sahip olma gibi sağlıkla ilgili şikayetlerinin olduğunu belirtmişlerdir. Var olan rahatsızlıkların kendilerine güç kaybı yaşattığını, hareketlerinde kısıtlanmaya sebep olduğunu vurgulamışlardır fakat kendi hayatlarını var olan rahatsızlığa göre düzenleyip yaşama uyum sağlamaya çalıştıklarını ifade etmişlerdir. Fizyolojik rahatsızlık yaşayan gaziler bedenlerinin herhangi bir yerini göstermekten çekinme veya beğenmeme şeklinde düşük beden algısına sahip olmadıklarını özellikle belirtmişlerdir.

Gündoğan'ın (2006), hastalık sonucu vücudunda meydana gelen değişimleri veya hastalığın kişilerin yaşamını etkilemesi durumunu dikkate alarak yürütmüş olduğu bir araştırmada, dış görünüşünde değişiklik olmadığını bildiren hastaların, dış görünüşünde değişiklik olduğunu bildirenlere göre beden imajı ve benlik saygısı puan ortalamalarının anlamlı düzeyde yüksek olduğu görülmüştür. Bununla birlikte vücudundaki değişikliklerden rahatsızlık duymayan hastaların, vücudundaki değişikliklerden rahatsızlık duyanlara göre beden imajı ve benlik saygısı puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışma hayatı, kişiler arası ilişkiler, aile içi ilişkiler ve sağlık (sınırlı, halsiz olma durumu) boyutunda değişiklik yaşadığını belirten bireylerin, bedenlerine yönelik algılarının daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Hastalığı süresince sosyal destek almadığını bildiren bireylerin beden imajı puan ortalamalarının, hastalığı süresince destek aldığını bildirenlerden daha yüksek olduğu ve aileden alınan sosyal desteğin, beden imajını olumlu etkilediği görülmüştür. Elde edilen sonuçlar bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir.

Çatışma sonucu uzuv kaybı yaşayan veya organ zedelenmesine uğrayan gazilerin görüşlerine bakıldığında bu durumu sadece fiziksel sağlık sorunu olarak değerlendirmekte oldukları, kendileriyle ilgili olumsuz algılama boyutu yaşamadıkları, psikolojik olarak bu durumdan ciddi anlamda etkilenmedikleri belirlenmiştir. Bu bağlamda aile, arkadaş, yakın çevreden alınan destekler ve sağlık kuruluşlarından aldıkları fizyolojik ve psikolojik

desteğin değişime ayak uydurmada ve durumu kabullenmede yararının olduğu söylenebilir. Aynı zamanda gazilerin “vatan sağ olsun, bu unvan bize yeter” diyerek organ kaybına veya yaralanmaya yükledikleri anlamların ve kendilerine dair algılarının olumlu oluşu toparlanma sürecine önemli katkılar sağladığı yorumu yapılabilir.

5. 5. 2. Toplumun Göz Teması, Tutumları ve Gazilerin Beden İmgesi Algılarına İlişkin Sonuçlar

Çatışma veya kazada organ kaybı yaşayan gaziler, çevrelerindeki bireylerin tutumlarından, özellikle de bakışlarından olumsuz etkilendiklerini belirtmişlerdir. Gazi oldukları ilk dönemde, başkalarının kendi bedeniyle ilgili görüşlerini sıkıntı ettiklerini, birinin bakışına maruz kaldıklarında utandıklarını, çekindiklerini, rahat kıyafetler giyemediklerini, başkalarının kendi bedenlerini görmesinden rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Ayrıca yakın çevre ve toplumdaki bireylerin organ kaybı ve buldukları durumdan dolayı kendilerine acıma duygusuyla baktıklarında psikolojik olarak kendilerini daha da yıpranmış hissettiklerini vurgulamışlardır. Bununla birlikte gaziler, kendi bedenlerindeki değişikliğe uyum sağladıkça ve toplumun olumlu ve bilinçli tepkileri sayesinde bedenleriyle ilgili olumsuz görüşlerinin değiştığını belirtmişlerdir.

Bireylerin beden imgesi algılarının, yaşam doyumunu ve umut düzeylerini etkilediğini ortaya koyan bir çalışmada, vücudunu beğenen bireylerin yaşam doyumlarının yüksek olduğu, beden imgesi algısı düşük olan bireylerin ise geleceğe dair umutsuz bir beklenti içinde olduğu belirtilmiştir (Güler, 2015). Polat'ın (2007), rahatsızlığı olan bireylerin beden imgesi algılarının, benlik saygıları ve aldıkları sosyal destek ile ilişkisinin olduğunu düşünerek yürütmüş olduğu bir çalışmada, bireylerin bedenlerine yönelik olumlu değerlendirmelerinin benlik saygılarını arttırdığını ortaya koymuştur. Aynı zamanda yeterli sosyal desteğe sahip bireylerin bedenlerine ilişkin algılarının olumlu olduğu, aileden alınan sosyal desteğin, sosyal destek kaynakları arasında en güçlü etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca günlük yaşam aktivitelerini tek başına yerine getiremeyen, başkasının yardımına muhtaç bireylerin bedenlerine yönelik değerlendirmelerinin olumsuz olduğu ve kendilerine olan saygılarının düşük olduğu görülmüştür.

Sonuç olarak, gazilerin beden imgesi algılarını, kendi bedenlerine dair görüşleri ile yakın çevreden ve toplumdan almış oldukları geribildirimlerin etkilemekte olduğu söylenebilir. Gaziye acıma duygusu ve başkasına muhtaç düşüncesiyle bakan bir topluma maruz kalan gazinin toparlanma sürecinde daha çok zorluk çekeceği, hayata uyumunun zorlaşacağı düşünülmektedir. Beden imgesi algısının oluşmasında değerli bir yere sahip olduğu düşünülen toplumun bu konuda duyarlı ve hassas olması gazilerin bedensel değişikliğe uyum sürecine yardımcı olacaktır. Özetle gazilerin bedenlerine ilişkin olumlu

duygu ve düşünceleri; hayattan aldıkları zevki, yaşama isteğini, geleceğe yönelik beklentilerini, zorluklarla başa çıkma becerilerini olumlu olarak etkileyeceği sonucuna varılabilir.

5. 5. 3. Gazilerin Organ Kaybı ve Bedensel Yaralanmalarına İlişkin Görüşlerinin Sonuçları

Araştırmaya katılan gaziler, vücutlarında var olan kalıcı yara izini, organ kaybına uğramış olmayı, onur, şeref ve gazilik nişanesi olarak gördüklerini, bununla gurur duyduklarını, bu eksikliklerden dolayı zorluk, sıkıntı yaşamış olsalar bile onları ayakta tutan gücün dış görünüşlerine yüklemiş oldukları olumlu anlamlar olduğunu ifade etmişlerdir. Gazilerin görüşlerinden elde edilen bu sonucu destekleyecek bir araştırma Oktan ve Şahin (2010) tarafından yapılmıştır. Beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelendiği çalışmada bireylerinin kendi bedeni hakkında sahip olduğu olumlu duyguların varlığının, kişinin kendi bedenini kabulüne, bedenine karşı gerçekçi bir bakış açısı geliştirmesine, bedeninden ve bulunduğu durumdan memnun olmasına olumlu etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda gazilerin gazi olmaya yüklemiş oldukları “onur, şeref, nişane” gibi gurur verici anlamların uzuv kaybı veya yaralanmış olmaya ilişkin atıflarını olumlu olarak etkilediği düşünülmektedir. Vatan ve milletin birlik beraberliği uğruna, canlarını, bedenlerini feda etmeyi göze olarak gazilik ünvanına nail olan gaziler kendi görevlerinin kutsallığını bilerek, sahip oldukları sıfatın gururunu yaşayarak bedensel durumlarına olumlu anlamlar yüklemekte teröre maruz kalma sonucu bedensel değişime uğramanın yaratmış olduğu olumsuz stresle kolaylıkla başa çıkabilmektedir sonucuna varılabilir.

5. 5. 4. Gazilerin Beden İmgesi Baş Etme Durumlarına İlişkin Sonuçlar

Organ kaybı veya bedensel hasara uğramış gazilerin bedenleriyle ilgili duruma uyum sağlamalarına yardımcı olan duygu, düşünce ve davranışları incelendiğinde olumlu bakış açısı benimsedikleri, daha kötü durumda olan kişileri görüp şükrettikleri, buldukları durumun iyi yönlerini görmeye çalıştıkları, bedenleriyle ilgili eksiklikleri kabullenip hayatlarını buna göre şekillendirdikleri, durumlarıyla barışık olma çabası içinde oldukları, dine sığınarak kader inancıyla birlikte üstesinden gelmeye çalıştıkları belirlenmiştir. Bunun yanı sıra rehabilitasyon merkezinden alınan psikolojik destek, orada bulunan gazi arkadaş desteği ve olumlu sosyal ilişkilere sahip olma sayesinde gazilerin kendilerini toparladıkları saptanmıştır.

Öznur (2013), silahlı çatışmalar sonucu organ kaybı yaşayan bireyler üzerine yapmış olduğu bir derleme çalışmasında, travmatik ampüteli askerlerin rehabilitasyon sürecinde ruh ve beden sağlığının birlikte ele alınması gerektiğini vurgulamıştır. Organ kaybı yaşayan bireylerin, kendilerini eksik görme, bazı becerileri yerine getirmede eskisi kadar yeterli olmayacaklarını düşünme, yaşama uyum sağlamada zorluklarla karşılaşacaklarına inanma vb. olumsuz anlam yüklemeye ve değerlendirmelerle benlik saygılarını zedeledikleri belirtilmiştir. Bireyler, beden imgeleriyle ilgili olumsuz duygu ve düşüncelerle baş ederken pozitif ve mantığa dayalı bir tutum sergileyerek uyum sağlayıcı ya da bedenini gizleme, sosyal ortamlardan uzaklaşma gibi kaçınmacı davranışlar benimserler (Kozan ve Hamarta, 2017). Buna karşın, kendi fiziksel görünüşleriyle ilgili değerlendirmelerinde uyum sağlayıcı davranış örüntüleri benimseyen kişilerin ise daha az kaygı yaşadıkları, daha az problem davranış sergiledikleri saptanmıştır (Doğan, Sapmaz ve Totan, 2011). Bu araştırma bulguları çalışma sonuçlarını destekler niteliktedir. Gaziler, dış görüşleriyle ilgili kaygı yaşamadıklarını, fiziksel durumlarına yönelik olumsuz algıya sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Uzuvsuz kaybı veya bedensel hasara uğramış gazilerin bedenleriyle ilgili değişime uyum sağlama sürecinde, şükretme, olumlu bakış açısı benimseme, kabullenme, dine sığınma gibi işlevsel olan baş etme becerileriyle olumsuz duygusal sürecin yıkıcı etkisini en aza indirmeye çalıştıkları tespit edilmiştir.

5. 6. Bireysel Koruyucu Faktörlere İlişkin Sonuçlar

5. 6. 1. İkinci Hayatımı Yaşıyorum Düşüncesi

Araştırmaya katılan gaziler gazi olma durumundan sonraki süreci "ikinci hayatını yaşamak" olarak adlandırmıştır. Gazilerin, fazladan yaşama, uzatmaları oynama, ölümden dönme, yaşadığına inanmama gibi duygu ve düşüncelerle yaşıyor olmalarına kendi deneyimleriyle çeşitli anlamlar yükledikleri görülmüştür. Gaziler, başlarından geçen travmatik olaydan sonra yaşamaya devam ediyor olmanın, hayata bakış açılarını değiştirdiğini, bundan sonraki süreçte yaşamaya, ölüme, karşılaştıkları sıkıntılara mizahla yaklaştıklarını ve kendilerine güven duyduklarını belirtmişlerdir. Ayrıca bu duygu ve düşüncelere sahip gaziler, geçmişe takılmadıklarını, gelecek kaygısı yaşamadıklarını, içinde buldukları zamana odaklanarak anı yaşadıklarını ve anın keyfini çıkardıklarını vurgulamıştır.

Bireyler topluma, çevreye, hayatlarındaki değişikliğe uyum sağlayabilmek için başlarına gelen olaylara, çevresinde olup bitenlere, anlam verme ihtiyacı hissederler. Bireylerin acı verici bir yaşantıyla karşılaştıklarında, kendilerini değiştirerek, geliştirerek, bu acıdan karlı çıkması, bir anlamda yenilgiyi başarıya dönüştürmesini ifade eder (Frankl,

1996, s. 76). Yaşanan sıkıntıda anlam bulmak, yaşamak için bir nedene sahip olmak demektir, bu nedene sahip olan kişi zorluklara katlanma, dayanma ve toparlanma gücüne sahiptir diyebiliriz. Nietzsche'nin "Beni öldürmeyen acı güçlendirir" sözü, gazilerin kendilerini ifade ettikleri duygu ve düşünelere yakışır bir söylem olmuştur. Onca acıya, zorluğa, sıkıntıya rağmen hayata devam ediyor olmak, yaşıyor olmak gazilere içten içe güçlü olduğu izlenimi vermekte, geleceğe dair umut duygularını beslemekte, hayata tutunmalarını kolaylaştırmaktadır. Bu bağlamda zorluklarla savaşmak ve hayata devam ediyor olmak gazileri olgunlaştırmış, daha da güçlü ve sağlam kılmıştır demek mümkündür.

Son olarak gazilerin ifade etmiş olduğu geçmişe takılmamak, gelecek kaygısı duymamak ve içinde bulunduğu ana odaklanmak gazilerin bu süreçte sağlıklı bir gelişim gösterdiğini, etkili bir başa çıkma süreci yaşadığını, hayatlarına bütünsel olarak değer kattığını göstermektedir (Daş, 2012, s. 50). Gaziler yaşamış olduğu travmatik deneyim ve sonraki sürece öznel anlamlar yüklemiş, yaşama devam ediyor olmayı fırsat olarak değerlendirmişlerdir. Bu bağlamda olumlu duygu düşünce geliştiren gazilerin anlamlandırma ve değer yüklemelerle birlikte hayata daha kolay uyum sağladıkları söylenebilir.

5. 6. 2. Mizah

Bu araştırmada ulaşılan bulgulardan biri de gazilerin, hayatın zorluklarıyla başa çıkmada, stres yaratan durumların olumsuz etkisinden uzaklaşmada, mizahı kullandıklarıdır. Bu doğrultuda, araştırmaya katılan gazilerin komedi filmi izleyerek, mizahi karikatürler okuyarak deşarj oldukları; olumsuz havayı dağıtmada espriden faydalandıkları; fiziksel yetersizlik, organ kaybı, dış görünüş, sahip oldukları haklar konularında birbirlerine mizahi şekilde takıldıkları; olayların eğlenceli yanlarını görerek mutlu olmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Açıköz (2016) tarafından yapılan araştırmada bireylerin psikolojik sağlık ve mutluluk düzeylerinin, katılımcı ve kendini geliştirici mizah tarzıyla pozitif ilişkili olduğu saptanmıştır. Özbay, Palancı, Kandemir ve Çakır'ın (2012) yaptığı çalışmada, mizah, öznel iyi oluşa etki eden değişkenlerden biri olarak ele alınmış olup, kendini geliştirici mizahın öznel iyi olma durumuna katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak mizahın olumlu anlamda kullanılmasının sosyal etkileşim, iletişim becerileri ve uyum sağlamaya yönelik çabaları kolaylaştırdığı belirtilmiştir. Bu sonuç İlhan'ın (2005) kişilik boyutları ve mizah tarzları arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, dışadönük kişilik özelliğine sahip bireylerin katılımcı mizah ve kendini geliştirici mizah ile yüksek ve olumlu düzeyde ilişkili olduğu sonucuyla benzerlik göstermektedir. Öner (2012) tarafından yapılan araştırmada, uyumlu mizah tarzlarından biri olan kendini

geliştirici mizaha sahip bireylerin psikolojik olarak daha sağlıklı, kaygı seviyesi düşük, karşılaşmış olduğu problemlerde olumsuz duyguları kontrol edebilen ve bakış açılarını olumlu olarak değiştirebilen kişiler olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Mizah ile ilgili yapılan çalışmalar incelendiğinde bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmektedir. Gazilerin, stresle başa çıkmada, sorunlara olan bakış açılarını değiştirmede, olumsuz duyguları azaltmada bilişsel, duyuşsal, davranışsal ve sosyal olarak mizahtan faydalandıkları görülmektedir. Gazilerin başkalarını ve kendilerini eğlendirmede, rahatlatmada, kişiler arası ilişkilerde gerilimi azaltmada mizahı kullandıkları, üzüntü, kaygı gibi olumsuz duyguları bu sayede tolere edebildikleri söylenebilir.

5. 6. 3. Öz yeterlilik

Gazilerin travmatik deneyimden sonraki süreçte yaşamış oldukları duygu ve düşüncelere bakıldığında gaziler toparlanmalarının kendi ellerinde olduğunu, kendi çabalarıyla ve kendi yeteneklerine olan güven sayesinde zorlukları aştıklarını belirtmişlerdir. Aynı zamanda çevreden ne kadar sosyal destek alırlarsa alsınlar kendi çabaları ve düzeleceklerine olan inançları olmadığı müddetçe hiçbir ilerleme kat edemeyeceklerini vurgulamışlardır. Kişilerin önceki başarılı deneyimleri, kişisel olarak benzer deneyimleri yaşayıp başarılı olan diğer kişilerin öyküleri, çevreden aldıkları olumlu geribildirimler ve olumlu duygusal özellikler özyeterlilik inancını besleyen kaynaklardır (Bandura, 1977). Kişisel yeterlilik beklentileri, bireyin çabasının ne şekilde olacağını, ne ölçüde çaba harcayacağını, engeller ve zorlu deneyimler karşısında ne kadar dayanıklı olacağını belirlemektedir. Arslan ve Balkıs (2006), tarafından yapılan araştırmada psikolojik sağlamlık ve öz yeterliğin bireylerin problem davranışlarını azalttığı, koruyucu faktör olarak rol oynadığı sonucuna varılmıştır. Yetenek ve kapasitelerinin farkında olan gazilerin, kendilerine olan inançları, güvenleri arttıkça, daha az problem davranışa sahip oldukları, risk durumlarına daha kolay uyum sağlayabildiği, bu durumların üstesinden gelebilme gücünü hissettikleri söylenebilir. Telef ve Ergün'ün (2013) yapmış olduğu araştırmada öz yeterliği yüksek yetişkinlerin depresyon, anksiyete gibi psikolojik belirtileri daha az yaşadığı ve daha yüksek benlik saygısına sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Buradan hareketle bireyin gerçekleştirmek istediği bir amaca ulaşmada kendi yeteneklerine olan inancı ne kadar yüksek olursa hedefe ulaşmada ve karşılaştığı zorlukları aşmada daha çok motivasyon sahibi olduğu söylenebilir (Laçın ve Yalçın, 2015).

Araştırmaya katılan gaziler, askerlik döneminde ve sonraki süreçte, zorlu yaşam deneyimlerinin, sıkıntılarını aşmak için verdiği mücadelenin, sıkıntılarla başa çıkabilme ve başarılı gelişim göstermenin kendilerini güçlü hissetmelerine sebep olduğunu dile

getirmişlerdir. Bu sonuç gazilerin sahip oldukları becerilere güvendiklerini, olumsuz bir durumla baş etmede yetenekleriyle ilgili farkındalıklarının yüksek olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda gazilerin; vatan ve milletin birlik beraberliğini sağlama, ülkeyi koruma yolunda kanını, uzvunu feda etme; teröre maruz kalma durumuna rağmen ayakta olabilme; gerek görevde gerek görev sonrasında yaşanan zorluklarla baş edebilme, deneyimlerini gaziler başarı olarak değerlendirmekte ve kendilerine olan inanç ve güvenlerini beslemekte olduğu düşünülmektedir. Gazilerin zorluklara rağmen üstesinden gelebildiğini ispatlayan deneyimler, en zor engellerin bile çaba ile aşılabileceğini tecrübe ettirdiği ve bu durumun gazilere kendi kendini motive edebilme gücüne katkı sağladığı söylenebilir.

5. 6. 4. Gazilik Gururu

Gazilerin ifade etmiş olduğu veriler doğrultusunda elde edilen bulgulardan biri de, gazi olmanın gururunu yaşamamanın, örseleyici deneyimin olumsuz etkisini hafifleten bir duygu olduğudur. Gaziliğe yükledikleri bireysel anlamlar duygusal olarak kendilerini tatmin etmekte, kendilerine olan saygılarını arttırdığı görülmektedir. Bununla birlikte gaziler, toplumun göstermiş olduğu saygı ve değeri toplumun vermiş olduğu güç olarak ifade etmiş, bu doğrultuda üstünlük duygusu yaşadıklarını belirtmişlerdir. Gaziler, aile, arkadaş, yakın çevre tarafından alınan olumlu geri bildirimleri, onur kaynağı olarak değerlendirmekte, bununla gurur duymakta, bu bağlamda da bu olumlu duygular, olumsuz psikolojisinin üstesinden gelmede koruyucu faktör olarak görev yapmaktadır. Bireyin yaşamına ilişkin değerlendirmelerinin ve olaylara verdiği duygusal tepkilerin sonucu olarak kabul edilen öznel iyi oluş (Diener, 1984), neşe, güven, ilgi, gurur gibi olumlu duygulara sahip olmayla artmakta, bireyin ruh sağlığını olumlu olarak etkilemektedir (Dost, 2016; Eryılmaz, 2009;). Bireylerin olumlu duygularının olumsuz duygularından fazla olması, aile, arkadaş ve çevreyle olan ilişkileri, kendini ve geçmişini kabulü, iyi oluşunu arttırmakta (Özbay vd., 2012) ve psikolojik olarak daha sağlam olmalarına katkı sağlamaktadır (Malkoç ve Yalçın, 2015). Bu doğrultuda gazilerin yaşamış oldukları travmatik deneyimleri gaziliğe atfettikleri anlamlar sayesinde olumlu olarak değerlendirdikleri ve gazilik unvanıyla yaşamış oldukları gurur, onur, mutluluk gibi olumlu duygularla uyum sağlama ve kendini toplama güçlerini arttırdıkları söylenebilir. Bu sonuç daha önce ele alınmış olan bireylerin gaziliğe yüklemiş oldukları anlamlar temasıyla paralellik göstermektedir ve sonuçlar birbirini destekler niteliktedir.

5. 6. 5. Problem Çözme Becerisi

Gazilere, travmatik deneyimden sonraki süreçte zorluk, sıkıntı ve engellerle karşılaştıklarında nasıl bir çaba içinde oldukları sorulduğunda; gaziler, yeni çözüm yolları üretme, sorunların üstesinden gelme, duygularını kontrol altına alma gibi çabalar göstererek psikolojik olarak iyi hissetme, güçlü kalabilme gayreti içinde olduklarını belirtmişlerdir. Bununla birlikte gazi olma durumlarına özgü bedensel eksikliklerinde, eskisi gibi yürüyememe, koşamama, hareket edememe gibi durumlarda pes etmediklerini yeni durumlarına alışabilmek için farklı çözüm yolları denediklerini, yılmadıklarını, hayata küsmediklerini vurgulamışlardır.

Yiğit (2013), yaptığı bir çalışmada, olumlu duyguları yüksek ve yaşamını olumlu değerlendiren bireylerin hayatlarında karşılaştığı problemleri olumlu ve gerçekçi bir şekilde çözmeye çalıştıkları, problemi görmezden gelmek yerine problemin üzerine gitmeyi tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Problem çözme becerileri yüksek bireylerin, dikkatli ve sistematik olarak problemle ilgili gerçekleri ve bilgileri topladıkları, istekleri ve engelleri belirledikleri, gerçekçi bir problem çözme hedefine sahip oldukları ve çözüm için çeşitlilik oluşturdukları belirtilmiş, bu kişilerin kaygı seviyelerinin de daha düşük olduğu saptanmıştır (Belzer, D'Zurilla ve Maydeu-Olivares, 2002). Terzi'nin (2008), iyimserlik, özyeterlik ve problem çözme odaklı başa çıkma faktörlerinin bireylerin kendini toparlama gücüne ne düzeyde etki ettiğini ortaya koymayı amaçladığı çalışmada, problem çözme başa çıkma stratejisini kullanan bireylerin olumsuz yaşam koşulların üstesinden gelmede daha başarılı oldukları sonucuna varılmıştır.

Risk grubunda olarak değerlendirilen bireylerin psikolojik sağlamlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtilerinin incelendiği farklı bir çalışmada ise, dış yardım arama başa çıkma tarzı ve aktif planlama başa çıkma tarzının psikolojik sağlamlığa katkı sağladığı ve psikolojik belirtileri azalttığı sonucuna ulaşılmıştır (Kurt-Ulucan, 2013). Karataş'ın (2016) psikolojik sağlamlık ve başa çıkma stillerini incelendiği çalışmada da bireylerin başa çıkma stratejileri arttıkça psikolojik sağlamlık düzeylerinin arttığı belirlenmiştir. Sonuç olarak, problem çözme başa çıkma stratejilerini kullanan gazilerin, içinde buldukları sıkıntılı durumu değerlendirme, kontrol etme ve bu stres yaratan durumu çözmek için alternatif çözüm yolları bulma konusunda başarılı oldukları belirlenmiştir. Bu bağlamda etkili problem çözme becerisine sahip olan gazilerin teröre maruz kalmanın oluşturmuş olduğu stres yaratan durumların üstesinden gelmede daha başarılı oldukları söylenebilir.

5. 6. 6. Durumu Kabullenme

Araştırmaya katılan gaziler, organ kaybı, yaralanma, sağlığın eskisi gibi olmayışı durumlarını kabullenip hayatlarına kaldıkları yerden devam ettiklerini veya hayatlarını var olan durumlarına, yeterliklerine, kapasitelerine göre şekillendirdiklerini ifade etmişlerdir. Gazilerin kendi durumlarını kabullenme olarak belirttikleri ifade, hayata uyum sağlama gayretiyle oluşan, kendilerini daha iyi hissetmelerine katkı sağlayan sağlıklı bir duygu, düşünce ve davranışın sonucudur. Başa çıkma yollarından biri olan duygu odaklı başa çıkmanın alt boyutu olan kabullenme, bireylerde stres oluşturan durumların kabulünü ve gerçek yaşantının farkına varmayı sağlar (Bacanlı, Sürücü ve İlhan, 2007). Problem odaklı başa çıkma stratejilerinde, doğrudan stres yaratan durumun ortadan kaldırılması amaçken, duygu odaklı başa çıkma stratejilerinde durumun olduğu gibi kabulü ve yaşanan rahatsızlığın olumsuz etkilerini hafifleterek uyum sürecini kolaylaştırmak amaçtır (Lazarus ve Folkman, 1984a). Bu bağlamda gaziler teröre maruz kalmış olma, organ kaybına uğrama durumlarını değiştiremeyeceklerine göre, durumlarını gerçekçi bir gözle kabul etmenin duygusal gerilimi azaltmaya, hayata uyum sağlamaya katkı sağladığı söylenebilir. Kabullemenin, gazilerin stres oluşturan bir durumla karşılaştıklarında başarılı uyum sağlama becerilerin arttıran, psikolojik ve sosyal gelişimlerinin sağlıklı bir şekilde devam etmesini sağlayan stresle başa çıkma yollarından biri olduğu düşünülmektedir.

5. 6. 7. Olumlu Bakış Açısı

Bu araştırmada ulaşılan bulgulardan biri de, gazilerin buldukları durumun iyi yönlerine odaklanma, olumlu bakış açısına sahip olma, pozitif bir yaklaşım benimseme tutumlarının kendilerini toparlamalarına yardımcı olduğudur. Hayatta olmak, sevdikleriyle birlikte yaşamaya devam ediyor olmak, gaziliğin haklarından faydalanarak sahip olduğu imkânları düşünmek, hayatının olumlu yönde değiştiğine inanmak, daha kötüsü yaşanmadığı için mutlu olmak gibi duygu ve düşüncelere sahip olan gaziler var olan durumların iyi taraflarına odaklanmayı tercih ederek daha güçlü kalabildiklerini belirtmişlerdir. Bireyler, olumsuz durumların yıpratıcı etkisiyle başa çıkmada farklı davranış şekilleri benimserler, çünkü insanların hayata bakışı, mücadele edebilme gücü, olaydan etkilenme durumu sahip olduğu imkanlar, sosyal çevre, kültürel değerler ve inançları farklılık göstermektedir (Carver, 1997; Carver, Scheier ve Weintraub, 1989).

Bireyler yaşamlarını tehdit eden bir olayla karşılaştıklarında, bu durumla nasıl baş edebileceğine dair değerlendirmeler yaparlar (Şahin ve Durak, 1995). Bu değerlendirmeler durumun kontrol edilip edilememesiyle ilgilidir. Birey kontrol edilebilir bir olayla karşılaştığında problem odaklı başa çıkma becerilerini kullanmaya yönelirken, kontrol

edilemeyen bir durumda ise duygusal başa çıkma becerilerini kullanarak durumun kabulü ve olumsuz duyguların azaltılması yoluna seçerler (Dağ, 1990; Lazarus ve Folkman, 1984b). Alkan'ın (2014), psikolojik sağlık, yaşam doyumu ve stresle başa çıkma tarzları arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmada, bireylerin psikolojik sağlamlığı arttıkça stresli bir durumla karşılaştıklarında her şeye yeniden başlayacak gücü kendinde bulma ve olaylardan olumlu bir şeyler çıkarmaya çalışma eğiliminin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.

Olumsuz yaşam olayları sonucu gazi olan güvenlik görevlileri yaşamlarında yer alan stres oluşturan durumlarla mücadele etmek ve hayata uyumlarını kolaylaştırmak adına duygusal, bilişsel, davranışsal, sosyal çaba içine girmişlerdir. Bu araştırmada, gazilerin, yaralandıktan veya organ kaybına uğradıktan sonraki süreçte, hayatlarının seyrini değiştiren ve streslerini arttıran olayla mücadele etmede ve fiziksel, psikolojik ve sosyal değişikliklere uyum sağlamada çeşitli başa çıkma mekanizmaları geliştirdikleri tespit edilmiştir. Gaziler gazi olma durumlarını, geçmişte başlarından geçen olumsuz yaşam deneyimini değiştiremeyeceklerine göre olayın oluşturmuş olduğu yıpratıcı duygulara odaklanarak, olumsuz duyguların yerine kendilerini daha iyi hissedecekleri, uyumlarını kolaylaştırıcı olumlu duygular yerleştirdikleri görülmüştür. Böylelikle geçmişte değiştiremeyecekleri bir olaya takılıp kalmak yerine şu anki duygularına ve hissettiklerine odaklanarak başarılı bir uyum ve gelişim göstermelerine katkı sağladıkları düşünülmektedir. Olumlu bakış açısına sahip olma ile pozitif yeniden yorumlamayı tercih eden gaziler duygu odaklı başa çıkma tarzını benimseyerek, sorunun yaratmış olduğu duygusal etkiyi düzenleme, olumsuz duyguyu hafifletme, olumlu duyguyu arttırmayı amaçladıkları söylenebilir.

5. 6. 8. Şükretme

Araştırmada, gazilerin sağlıklarına, bedensel durumlarına, hayatta olmalarına şükrederek içinde bulunmuş olduğu zorlu durumun üstesinden gelmeyi başardıkları, hayata sağlıklı uyum gösterebildikleri görülmüştür. Kendilerinden daha kötü durumda olan gazileri gördüklerinde, kendi sağlık durumlarına şükrettikleri, askerde şehit olan arkadaşlarını hatırladıklarında yaşama tutunma istek ve gayretlerinin arttığı, olumsuz duygu durumlarında azalma olduğu, olumsuz psikolojiden kolaylıkla uzaklaşabildikleri, sağlıklı baş edebildikleri belirlenmiştir.

Göcen (2012), tarafından yapılan araştırmada, şükreden bireylerin psikolojik iyi oluşlarının arttığı, psikolojik olarak iyi oluşu yüksek bireylerin ise daha çok şükretme eğilimi içinde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Şükretme davranışının, bireyin kendini kabulüne, bireysel gelişimine ve hayata yüklediği anlamlara olumlu etki ettiği, bireyin sosyal hayatındaki ilişkilerde olumlu ve sağlıklı bir tutum geliştirmesini sağladığı

belirtilmiştir. Pozitif psikolojinin kavramlarından biri olan şükretme (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000), kişinin kendisine armağan edilen değerleri dışavurma isteğini içeren olumlu duygusal bir durum, maneviyatla meşgul olan insanlarda baskın olan bir özellik ve olumsuz psikolojik durumla baş etmede ayırt edici bir nitelik taşıdığı belirtilmektedir (Emmons ve Paloutzian, 2003). Şükretme, bir motive edici olarak işlev görmekte, olumlu duyguları arttırmakta, olumlu sosyal davranışlarda bulunmayı pekiştirmektedir (McCullough, Emmons ve Kilpatrick, 2001). McCullough, Emmons ve Tsang'ın (2002) yürüttüğü çalışma sonucunda, şükretmenin, olumlu duygular, iyi oluş, dayanma gücü, mutluluk, yaşam memnuniyeti, umut, iyimserlik, maneviyat ve depresif ve kaygılı durumların yoksunluğu ile ilişkili bulunmuştur. Kendilerinin şükretme eğilimlerinin yüksek olduğunu ifade eden kişiler bu özelliği olumlu bir özellik olarak algılamakta, depresyon, anksiyete, kıskançlık gibi olumsuz duyguları daha az yaşamakta ve maddi konulara daha az odaklanmaktadır. Şükretme eğilimi, iyi oluş, olumlu sosyal davranış, maneviyet/dindarlık ile bağlantılı olup, şükretme eğilimi daha düşük insanlarla karşılaştırıldığında şükreden insanların, daha empatik, affedici, yardımsever, destekleyici, dışadönük olmaları dolayısıyla daha toplum odaklı oldukları belirtilmiştir (McCullough vd., 2002).

Şükretme davranışı gösteren insanların daha çok manevi ve dini düşüncelere sahip olduğunu (Emmons ve Kneezel, 2005; Uygur, 2016) gösteren araştırma bulgularından yola çıkılarak, Kur'an-ı Kerim'de şükretmeyle ilgili ayetler incelenmiş, Al-i İmran suresi, 145. ayette, *"Hiçbir kimse Allah'ın izni olmadan ölmez. Ölüm belirli bir süreye göre yazılmıştır. Kim dünya menfaatini isterse, kendisine ondan veririz. Kim de ahiret mükafatını isterse, ona da ondan veririz. Biz şükredenleri mükâfatlandıracağız."*, Furkan suresi, 62. ayette: *"O, öğüt almak isteyen ve çok şükredici olmayı dileyen kimseler için geceyi ve gündüzü birbiri ardınca getirendir."*, Kamer suresi, 34 ve 35. ayetlerinde, *"Şüphesiz biz de üzerlerine taşlar savuran bir rüzgâr gönderdik. Yalnız Lut'un ailesi başka. Katımızdan bir nimet olarak bir seher vakti onları kurtardık. Şükredenleri işte böyle mükafatlandırırız."* şükretme, sabır, imtihan ve sonunda gelen mükafata dair sözlerin yer aldığı tespit edilmiştir (DİB, 2010).

Kişilerin dini inanış ve yaşayış biçimleri duygu, düşünce ve davranışlarını etkilemektedir. Gazilerin konuyla ilgili ifade ettiği görüşler, ayetlerde verilen mesajlardan etkilendikleri izlenimini vermektedir. Şöyle ki, gazilerin ahirette mükâfatlandırılacaklarını bildikleri için, içinde buldukları duruma şükretme, zorluk ve sıkıntıdan sonra kolaylığın, mutluluğun geleceğine inanma ve bu nedenle sabır ve şükür ile hareket etme, deneyimledikleri zorlu olayları imtihan olarak görüp bu imtihanı geçebileceklerine inanarak

yaşamaya devam etme gibi duygu ve düşüncelere sahip olmaları yukarıda örnek gösterilen ayetlerin verdiği mesajlarla paralellik göstermektedir.

Sonuç olarak, şükremenin pozitif psikoloji akımıyla literatüre kazandırılan bir kavram olmasının yanı sıra dini inançların etkisiyle de oluşan bir duygu olması sebebiyle Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerle de açıklanabileceği düşünülmektedir. Konuyla ilgili yapılan araştırmalardan ve Kur'an-ı Kerim'den alınan ayetlerden yola çıkılarak gazilerin zorluktan sonra rahatlığa kavuşacağına inanma, sağlık durumlarına ve yaşıyor olmalarına şükretme ve şükretmeyle birlikte mükâfatlandırılacaklarını düşünme ile psikolojik sağlıklarına katkı sağladığı söylenebilir.

5. 6. 9. Mücadeleci Kişilik - Güçlü Kişilik

Yapılan araştırmada, yetişme tarzlarının etkisiyle güçlü kişilik özelliğine sahip olduğunu düşünen gaziler, çocukluklarında düşük sosyoekonomik duruma sahip olma, parçalanmış ailenin çocuğu olma, zorluk ve yokluk içinde büyüme gibi nedenlerin kendilerini güçlü kıldığını, kendi ayakları üstünde durmayı, mücadele etmeyi öğrettiğini dile getirmişlerdir. Mücadele etmeyi seven kişilik kategorisinde yer alan gaziler, karşılaştıkları zorluklarla sabırla mücadele edebilecek güçte olduklarını, pes etmeyi sevmediklerini, mücadeleyi hayatlarının bir parçası gibi gördüklerini vurgulamışlardır. Kaner ve Bayraklı (2010) tarafından yapılan Aile Yılmazlık Ölçeği geliştirme çalışmasında, yılmaz bireylerin ve yılmaz ailelerin özelliklerine odaklanılmış, mücadelecilik yılmazlığın temel bileşeni olarak belirlenmiştir. Bireylerin psikolojik sağlığının, güç koşullarla mücadele edebilme, zorlukların üstesinde gelme, olumsuz koşullara rağmen ayakta kalabilme ve risk alabilme gücüyle ilgili olduğu belirtilmiş, mücadeleci olmanın yılmazlığın güçlü bir yordayıcısı olduğu ortaya koyulmuştur.

Kaner, Bayraklı ve Güzeller (2011) tarafından yapılan farklı bir çalışmada ise, psikolojik sağlığı yüksek olan kişilerin kendilerini daha yetkin, iyimser, mücadeleci ve dayanıklı olarak değerlendirdiği saptanmıştır. Bu araştırmada gazilerin, geçmiş deneyimlerini değerlendirerek var olan sıkıntılarla daha kolay baş edebilme gücüne sahip olduklarını ifade ettikleri görülmüştür. Bu bağlamda geçmiş yaşantıların etkisiyle güçlü bir yapıya sahip olduğunu düşünen gazilerin, aile ortamı, aile bireyleriyle olan ilişkiler, sahip olduğu imkanlar, yaşam tarzları vb. faktörlerin gazileri güçlü kıldığını ve bu gücün gazilere terörün yaratmış olduğu yıkıcı etkinin üstesinden gelme yeteneği sağladığı sonucuna varılabilir.

5. 6. 10. Dışadönük Kişilik - Yardımsever Kişilik

Gaziler, stres verici olaydan sonra hayata uyum sağlamada, başkalarına yardım etmenin, destek olmanın, onların sorunlarıyla ilgilenmenin, olumlu duygu oluşturmak için farklı alanlara yönelmenin, zamanlarını faydalı uğraşlarla değerlendirmenin yaşamlarındaki stresin olumsuz etkisini hafiflettiğini, kendilerine iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Bununla birlikte güleç, sıcakkanlı, cana yakın, başkaları tarafından sevilen, şaka yapmayı seven, enerjik, anlayışlı, merhametli olduklarını ifade eden gaziler, sahip oldukları bu özelliklerin yaşadıkları olumsuz deneyime karşı uyum gösterici tepki vermeyi kolaylaştırdığını belirtmişlerdir. Özer (2013) tarafından, bireylerin psikolojik sağlamlığının duygusal zeka ve beş faktör kişilik özellikleri açısından incelendiği çalışmada, beş faktör kişilik özelliklerinden biri olan dışadönüklüğün ve duygusal zekanın özelliklerinden biri olan sosyalliğin psikolojik sağlamlık ile olumlu yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bununla birlikte, sosyallik ve dışadönüklüğün psikolojik sağlamlığı yordamada önemli etkiye sahip olduğu görülmüştür.

Gelişmiş sosyal becerilere sahip, girişken, hakkını savunan, aktif, konuşkan, açık sözlü, içten, başkalarının duygularını yönetebilen bireyler sahip olduğu sosyal beceriler sayesinde psikolojik sağlamlıklarını korumaktadırlar (Petrides ve Furnham, 2001). Eryılmaz ve Öğülmüş (2010) tarafından yapılan araştırmada kişilik özelliklerinin öznel iyi oluşun önemli belirleyicilerinden olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Dışa dönük bireyler, toplumla ilişkisini arttırmak amacıyla daha fazla sosyal beceri geliştirmeye istekli ve daha fazla olumlu duygu yaşamaya eğilimlidirler. Bu doğrultuda dışadönük ve sosyal yeterliğe sahip gazilerin olumsuz yaşam olaylarıyla karşılaştıklarında nitelikli ilişkiler oluşturma yeteneği sayesinde hayata başarılı bir şekilde uyum sağlayabilecek güçte oldukları söylenebilir.

5. 6. 11. Dine Sığınma

Mülakat sonuçları incelendiğinde, gaziler yaşamış oldukları travmatik deneyimin olumsuz etkilerini azaltmak ve daha dayanıklı kalabilmek için dine sığındıklarını, dini ve manevi duygu, düşünce ve davranışlardan güç aldıklarını dile getirmişlerdir. Gazilerin belirtmiş olduğu “kadere sığınmak, dini inançla birlikte gaziliğin kutsal olduğunu düşünmek, öteki dünyada ödüllendirileceklerine inanmak, dua etmenin manevi huzurunu hissetmek” şeklindeki ifadelerine bakıldığında, travmatik durumun üstesinden gelebilmede bilişsel, duyuşsal ve davranışsal olarak dini başa çıkma yöntemini kullandıkları söylenebilir. Uysal ve diğerlerinin (2017) yapmış olduğu araştırmada, dini başa çıkma, umut, yaşam memnuniyeti ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki ve etkileşim incelenmiş,

yaşam memnuniyeti, umut düzeyi ve psikolojik sağlamlığın olumlu dini başa çıkma ile pozitif yönde anlamlı bir ilişkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yetişkin bireylerin dini başa çıkma tutum ve davranışları ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkinin araştırıldığı farklı bir çalışmada ise, olumsuzluk ve zorluklarla mücadele ederken dine yönelen bireylerin, yaşadıklarını kutsal bir durumla ilişkilendirme, imtihan edildiğini düşünme, Allah'ın yüceliğine sığınma gibi tutumlarının psikolojik sağlamlıklarına katkı sağladığı sonucuna varılmıştır (Batan ve Ayten, 2015).

Sıkıntılı durumlarla karşılaşıldığında dini ve manevi kaynakların kullanılması, ibadet etmek, Allah ile kurulan güvenli ilişki gibi dini baş etme yöntemleri bireylerin mutlu ve doyumlu bir yaşam sürmelerine etkili etmektedir (Uysal vd., 2017). Allah'a yakın olmaya çalışma, dua etme, ibadetlere yönelme, hayra yorma, başkalarına yardım etme gibi olumlu dini başa çıkma tutumuna sahip bireyler, Allah'a güven duyma ve olumlu bir ilişki içinde olma eğilimine sahiptirler, bu eğilim bireylerin ruh sağlığını korumaktadır (Ayten ve Sağır, 2014; Uygur, 2016; Uysal vd., 2017). Gazilerin öteki dünyada ödüllendirileceklerine dair inançları ve gaziliğe yüklemiş oldukları manevi anlamların kendilerini toparladıklarını dile getirmeleri bu bulgularla paralellik göstermektedir.

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Nisa suresinin 74. ayetinde "Kim Allah yolunda savaşır da öldürülür veya galip gelirse, biz ona büyük bir mükâfat vereceğiz" gaziliğin, kutsallığı ve mükâfatı hak eden bir derece olduğu belirtilmiş, Tevbe suresi, 52. ayette ise "Deki bizim için siz, (şehitlik ve zafer olmak üzere) ancak iki güzellikten birini bekleyebilirsiniz." sözleriyle gazilik övülmüştür (DİB, 2010). Gazilerin dini yönelimlerle birlikte edinmiş olduğu bilgiler ve bu bilgilerin verdiği manevi güç, yaşamış oldukları zorluk ve sıkıntıların üstesinden daha kolay gelmelerine yardımcı olduğu yorumu yapılabilir.

5. 7. Sosyal Koruyucu Faktörlere İlişkin Sonuçlar

5. 7. 1. Evlilik, Eş Desteği

Gaziler, yaralanmadan sonraki süreçte, evlilik ile birlikte daha çabuk toparlandıklarını, evliliğin ve eş desteğinin yaşanan olumsuz duygu ve düşüncelerden uzaklaşmaya katkı sağladığını belirtmişlerdir. Evlendikten sonra eş, çocuk sevgisi, aileye bağlılık, ailenin sorumluluğu, ailenin hayata bağlayışı gibi etmenlerin sıkıntı sonrası toparlanma sürecinde ve hayata uyum sağlamada kendilerine yardımcı olduğunu dile getirmişlerdir. Aile bireyleri arasındaki iletişim, muhabbet, sevgi, paylaşım, hayatın yükünü birlikte omuzlamak vb. güzel yönlerini dile getiren gaziler sıkıntılarını unuttuklarını, kendilerini hayatın akışına bıraktıklarını, aile olmanın amaç ve sorumluluklarını yerine getirme çabasıyla yaşama uyum sağladıklarını vurgulamışlardır.

Şaşmaz'ın (2016) çocuğu olan evli ve evli olmayan bireylerin psikolojik sağlamlıklarını incelediği araştırmada, çocuğu olan evli bireylerin psikolojik sağlamlıkları arttıkça mutluluk düzeylerinin de arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Eşler, birbirlerine duygusal destek sağlayarak, ilgi göstererek, takdir ederek, maddi yardım ve bilgi desteği sunarak destek olabilir ve bedensel ve psikolojik sağlıklarını koruyabilirler (Yıldırım, 2016). Birbirlerine destek olan eşler, evliliklerinden doyum aldıkları gibi (Çağ, 2011), stresli yaşam olaylarına karşı destekleyici tutumlar sayesinde daha kolay bir şekilde baş edebilme gücüne sahiptirler (Yıldırım, 2016). Evlilik ve eş desteği ile ilgili yapılan araştırma sonuçları bu araştırmanın bulgularını destekler niteliktedir. Sonuç olarak gazilerin teröre maruz kaldıktan sonraki süreçte uyum sağlama ve toparlanmalarına evlilik ve eş desteğinin büyük bir katkısının olduğu söylenebilir.

5. 7. 2. İşe Girme, Sosyal Çevre

Araştırmaya katılan gaziler, işe girme ve bunun sonucunda sosyal çevreye sahip olmayı toparlanma sürecinde dönüm noktası olarak ifade etmişlerdir. Devletin tanımış olduğu haklardan biri olan iş sahibi olma hakkının; daha düzenli bir hayat, sosyal çevreye ait olma, olumlu sosyal ilişkiler geliştirme ve topluma karışma gibi fırsatlar sunduğunu, maddi ve manevi kazançlar sağladığını vurgulayarak bu durumun toparlanmalarına ve sağlıklı uyum göstermelerine olan katkısını belirtmişlerdir. Arslan (2015) tarafından yapılan bir araştırmada, sosyal bağlılık ve aidiyet duygusunun psikolojik sağlamlığı arttırdığı, bireylerin, çocukluk, ergenlik ve yetişkinlikte sosyal bağlılık ve aidiyet duygularının desteklenmesinin, olumsuz yaşam deneyimlerine karşı bireyi koruduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Psikolojik olarak sağlıklı insanların sosyal bağlılıkları yüksektir ve başkalarıyla olumlu ilişkilere sahiptirler, ancak bu ilişkileri geliştirme ve sürdürme becerisi, bireylerin sahip olduğu kişilerarası ilişkilerin işlevselliğine de bağlıdır (Ashida ve Heaney, 2008). Sosyal bağlılığı yüksek olan kişiler, başkalarıyla kurmuş oldukları iletişimin durumunu ve değerini olumlu olarak değerlendirme eğilimindedirler ve bu bireyler sosyallik, samimiyet, uysallık, kendine güven gibi geliştirilebilir ve uyum sağlayıcı kişiler arası ilişkiler sergilemeyi tercih ederler (Lee, Draper ve Lee, 2001). Bu bağlamda, işe girme sonucu sosyal çevre edinen, sosyal bağlılık ve aidiyet duyguları gelişen gazilerin sarsıcı deneyimlerinin olumsuz etkisini fırsata çevirebilme avantajı yakaladıkları ve bu sayede hayata uyumlarının kolaylaştığı düşünülmektedir. Gazilerin işe girmesiyle birlikte daha yoğun sosyal bir ağın içine girdikleri, çevrelerinde daha fazla kişinin olmasıyla birlikte sosyal ve duygusal ihtiyaçlarını bu sayede karşılayabildikleri ve olumsuz yaşam deneyiminin yıkıcı etkisini üzerlerinden atmalarına yardımcı olduğu sonucuna varılabilir.

5. 7. 3. Çevrenin Olumlu Tepkisi

Gazilerle yapılan mülakatların verileri incelendiğinde; aileden, çevreden, toplumdan gazi olma durumlarıyla ilgili aldıkları olumlu tepkilerin gazileri mutlu ettiği görülmektedir. Gaziler, yakın akraba tarafından ziyaret edilmek, arkadaşları tarafından gazi unvanıyla anılmak, toplumun minnet ve saygı duyması, değer vermesi, ilgi alaka göstermesi gibi olumlu tutumlarla karşılaştıklarında kendilerini daha iyi hissettiklerini belirtmiş ve bu çevresel desteğin güçlü kalabilmelerine yardımcı olduğunu vurgulamışlardır.

Bazı sosyal destek kaynakları bireylerin içinde bulunduğu toplum ve kültür aracılığıyla değer kazanır ve bireyler tarafından daha çok önemsenir (Hobfoll, 2002). Toplumun önemseydiği birtakım değerlere sahip olan bireyler başkaları tarafından daha fazla olumlu geribildirim almaktadırlar. Gazi olmak, “onur, şeref, saygınlık” değerlerini taşıdığı için, toplum tarafından övülmeye takdir edilmeye layık unvan olması sebebiyle gazilerin ruhsal sağlıklarını olumlu olarak etkileyecek bir sosyal destek kaynağı olarak tanımlanabilir. Çevre tarafından gazi olmanın takdirini alan, değerini gören, saygısına nail olan gazilerin bu olumlu tepkiler yardımıyla psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissettikleri, yaşama sevinçlerinin arttığı yorumu yapılabilir.

5. 7. 4. Makamların Desteği

Araştırma gurubundaki gaziler, askeriye, kaymakamlık, valilik gibi makamların bayramlarda, gazi günlerinde ziyarete gelme, telefon görüşmeleriyle hal hatır sorma vb. davranışlarda bulduklarını dile getirmişlerdir. Aile, yakın akraba ve arkadaş dışındaki sosyal kaynaklardan gelen desteğin gazilere yalnız olmadıkları, yanlarında oldukları mesajı verdiği için gazilerin morallerinin yükselmesine ve psikolojik olarak iyi hissetmelerine katkı sağladığı tespit edilmiştir. Sosyal destek üzerine yapılan araştırmalarda, sosyal desteğin olumsuz yaşam olaylarına maruz kalan bireylerde travmatik stres ve buna bağlı psikopatoloji oluşumunu engelleyen koruyucu bir faktör olduğu belirlenmiştir (Brewin vd., 2000; Charuvastra ve Cloitre, 2008; Koenen vd., 2003; Özbay vd., 2008; Pietrzak vd., 2009).

Sosyal destek aynı zamanda, stresli olayları takiben daha az sıkıntı yaşamaya ve daha iyi olmaya katkı sağlar (Karademas, 2006). Bireyin mevcut ilişkileri ve destek ihtiyaçlarını zamanında aktif olarak kullanıp sürdürme becerisi özellikle psikopatolojiye karşı koruyucu etki yapmaktadır. Bununla birlikte sağlam bireyler sosyal ağlar kurmada ve ihtiyaç duyduğu zamanlarda sosyal desteği arayarak, aile, arkadaşlar, toplumsal kurum ve kuruluşlar arasındaki ilgiyi, anlayışı, desteği artırabilme becerisine sahiptirler (Pietrzak vd., 2010b). Sosyal destek üzerine yapılan araştırma sonuçları bu araştırmanın bulgularını

destekler niteliktedir. Sonuç olarak gazilerin aile, akraba, yakın çevrenin yanı sıra farklı bir destek kaynağı olan makamlardan destek görmeleri mutlu olmalarına katkı sağlayarak psikolojik sağlıklarını ve uyumlarını arttırmaktadır denilebilir.

5. 7. 5. Rehabilitasyon Merkezi Desteği

Gaziler, örseleyici yaşam deneyiminden sonra almış oldukları rehabilitasyon merkezi desteğinin fiziksel ve psikolojik olarak daha iyi sonuçlara ulaşmalarına katkı sağladığını belirtmişlerdir. Rehabilitasyon merkezinden alınan psikolojik destek, çalışanların ilgi ve alakası, merkezlerde yürütülen spor aktiviteleri, gazilerle birlikte olmanın vermiş olduğu mutluluk, paylaşımlarda bulunma, iletişim kurma, kendinden daha kötü durumda olan gazileri görüp haline şükretme, diğer gazilerden cesaret alma, kendine güven duyma gibi kendilerini toparlayacak yaşantılar geçirdiklerini ifade etmişlerdir.

Türkiye'deki gazilere yönelik Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Merkezleri araştırıldığında, Ankara'da, Gaziler Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim Araştırma Hastanesi'nin -ilk ismiyle TSK Rehabilitasyon ve Bakım Merkezi- vatan savunmasında sakatlanan ve uzvunu kaybeden gazilerin fiziksel, psikolojik ve sosyal rehabilitasyonlarının yapılabilmesi amacıyla hizmet verdiği tespit edilmiştir. Bu kurum bünyesinde, gazilerin, doğayla baş başa kalarak tedavilerini desteklemek, terapilerine ve rehabilitasyon sürecine katkı sağlamak için 19 Eylül 2004 tarihinde Gazi Uyum Evi inşa edilmiş ve hizmete girmiştir. Ayrıca gazileri sosyal hayata bağlamak, fiziki gelişimlerine katkı sağlamak ve meslek edinmelerine yardımcı olmak amacıyla çeşitli branşlardaki spor takımlarından oluşan Engelliler Spor Kulübü kurulmuş; ampute futbol, okçuluk, atıcılık sahaları ile tesis binasından oluşan 19 Eylül Spor Tesisleri, Gazi sporcuların hizmetine sunulmuştur (URL-12, 2018). Bu kurumların sahip olduğu imkânlar, gazilerin de ifade ettiği gibi hayata uyumlarına ve kendilerini toparlamalarına çok büyük katkı sağlamaktadır.

Gazilere yönelik hizmet veren farklı bir kurum ise TSK Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi'dir. Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi, TSK tarafından, çeşitli sebeplerle gazi olan subay, astsubay, erbaş ve erler'in rehabilitasyonunu sağlamak amacıyla kurulan bir tesistir. TSK mensubu şehit aileleri, malul ve harp mamulü gazilerin aileleri tesisten yararlanma hakkına sahiptirler. TSK Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi engellilere yönelik olarak dizayn edilmiş olmakla birlikte, tesiste, doktor, sosyal hizmet uzmanı ve psikolog bulunmaktadır (URL-13, 2016). Gazilere ücretsiz tatil imkanı sunan tesis, gazilerin kader ortağı olarak adlandırdığı gazi arkadaşlarıyla birlikte vakit geçirmek imkanı sunmaktadır. Gaziler, TSK Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi'ni kendilerine ait bir dünya olarak görmekte, tesisin

sahip olduğu imkanlar ve sunduğu ortam gazileri mutlu etmekte, değerli olduklarını hissettirmekte ve yaşama uyumlarını arttırmaktadır denilebilir.

5. 7. 6. Maddi Destek

Bu araştırma sonucunda ulaşılan bulgularından biri de, gazilerin maddi desteği, toparlanma sürecinde güçlü kalabilmeye yardımcı olan kaynaklardan biri olarak belirtmeleridir. Araştırmaya katılan gaziler, gazi olduktan sonra devlet tarafından sağlanan maddi imkânların; maddi sıkıntıları, imkânsızlıkları düşünüp daha çok sıkıntı yapmaya engel olduğu için stresli yaşam deneyiminden sonraki süreçte psikolojik rahatlama sağladığını ifade etmişlerdir. Tuzgöl-Dost (2004), bireylerin öznel iyi oluş düzeyleri ile algılanan ekonomik durum arasında anlamlı ilişki olduğunu ve algılanan ekonomik durumu iyi ve orta olan bireylerin öznel iyi oluş düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bonanno ve diğerleri (2007), tarafından yapılan bir çalışmada ise, felaket sonrasında ortaya çıkan psikolojik sağlamlığın; demografik faktörler, sosyal ve maddi kaynakların kullanılabilirliği veya kaynakların kaybı, geçmiş ve şimdiki yaşam stresleri gibi farklı sosyoekonomik faktörlere göre nasıl değişebileceğini araştırmayı amaçlamıştır. Araştırmada travmaya maruz kalma sonrası yaşanan gelir değişimi ve sosyal desteğin sağlamlığın güçlü belirleyicileri olarak görülmüştür. Gelir düzeyinin yüksek oluşu ve maddi kaynakların varlığı psikolojik sağlamlığı olumlu olarak etkileyen bir faktör olarak ortaya çıkmış, gelir kaybı yaşamının dayanıklılığı düşürdüğü sonucunda varılmıştır. Yapılan araştırma sonuçları, bu çalışmanın bulgularını destekler niteliktedir. Özetle, gazilere sağlanan maddi desteğin, ekonomik kaygıları ortadan kaldırarak, gazilerin hayatlarında strese sebep olabilecek ve psikolojik sağlıklarını olumsuz etkileyecek ekonomik mevzuların ortadan kalkmasına yardımcı olduğu belirlenmiştir.

5. 7. 7. Sosyal Faaliyetler

Gaziler, yaralanma veya organ kaybı sonrası yapmış oldukları sosyal faaliyetleri toparlanmalarına yardımcı olan faktörlerden biri olarak göstermişlerdir. Gaziler, gezmek, piknik yapmak, seyahat etmek, yüzmek, futbol izlemek, tarımla uğraşmak vb. sosyal faaliyetlerin, travma anını ve sonraki sıkıntıları düşünmekten alıkoyup kendilerini iyileştirdiğini ifade etmişlerdir. Gazilerin var olan streslerini farklı bir uğraş ile dışa vurma, yaşadığı sıkıntıyı farklı aktiviteler sayesinde unutma, anlık bile olsa o kötü psikolojiden uzaklaşmaya katkı sağladığı söylenebilir.

Carless, Peacock, McKenna ve Cooke (2013) yapmış oldukları araştırmada, fiziksel veya psikolojik sorunları olan askeri personelin, rehabilitasyonunu ve kişisel gelişimini

desteklemeyi amaçlayan spor ve maceracı eğitim kursunun psikososyal sonuçlarını araştırmayı amaçlamışlardır. Çalışma kapsamında, 20-43 yaş arası 11 erkeğe 5 günlük bir program düzenlenmiştir. Kurs programı, katılımcıların fiziksel olarak daha aktif olmalarını, amaç duygusunu yeniden keşfetmelerini, ait olma duygusuyla başkalarıyla duygusal bağ kurabilmelerini, önceki yaşamlarını yeniden değerlendirmelerini ve kendilerine ilişkin algılarını düzeltmelerini sağlamıştır. Stresten uzak farklı bir ortam sunduğu için doğal ortamda vakit geçirmenin, tedavi edici etkisinin olduğu, doğanın iyileştirici güce sahip olduğunu belirlenmiştir. Farklı bir çalışmada ise doğanın içinde yapılan, balık tutma, yürüyüş, piknik yapmak gibi zevkli aktiviteler ve eğlencelerin terapötik etki oluşturarak gazilere keyif ve huzur verdiği, rahatlattığı, enerjilerini ve mutluluklarını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Dustin, Bricker, Arave ve Wall, 2011; Mowatt ve Bennett, 2011). Bu bağlamda çeşitli sosyal faaliyetlere katılımın, sarsıcı deneyimler ve yaralanmadan sonra gazilerin yaşamlarında keşfedilecek yeni alanların oluşmasına fırsat sağladığı, gazilere farklı yollar, olanaklar ve psikolojik kaynaklar sunarak rahatlama sağladığı sonucuna ulaşılabılır.

5. 7. 8. Spor

Araştırma gurubunda fiziksel engele sahip olan gaziler, zorlu yaşantıdan sonraki süreçte, spor faaliyetleriyle ilgilenmenin, zorlu yaşantının yıkıcı etkisinden kurtulmaya yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Gazilerin katıldıkları ve başarı gösterdikleri sportif faaliyetlerin zamanı değerlendirme, kendilerine güvenme, başarı duygusunu yaşama, sosyal ilişkiler geliştirme gibi konularda kendilerine destek sağlayarak fiziksel sağlığın yanında psikolojik sağlıklarına da iyi geldiğini ifade etmişlerdir. Bireyin ilgilendiği ve yapmaktan keyif aldığı etkinliklerden biri olan spor ve fiziksel aktivite, stres yaratan durumlarla baş etmede ve sıkıntılı yaşantılara uyum göstermede koruyucu ve geliştirici bir faktör olarak görev almaktadır (Şahin, Yetim ve Çelik, 2012). Yıldırım (2015), spora dayalı fiziksel aktivitelere katılımın, bireylerin yaşam kalitesi, akademik başarı ve sosyalleşme üzerine etkisini incelediği araştırmada, fiziksel aktivitenin kişilerin fiziksel ve psikolojik sağladıklarına olumlu etki ederek yaşam kalitesi, akademik başarı ve sosyalleşmelerinin artmasına katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır. Fiziksel aktivite ve sporun, bireyin fiziksel, zihinsel, psikolojik, ruhsal ve sosyal gelişimini olumlu yönden etkilediği, bireyi stresten uzak tutarak motivasyonu ve kendine güveni yüksek, zararlı alışkanlıklardan uzak, sosyal yeterliğe sahip, sağlıklı birer birey olmasında önemli katkılar sağladığı söylenebilir.

Yaralı ve engelli gaziler, farklı faaliyetler sayesinde savaş ve sakatlıklarıyla ilgili olarak yaşamış oldukları stres ve problemleri daha iyi yönetebilmektedirler (Brittain ve

Green, 2012; Burke ve Utley, 2013). Gaziler yapmış oldukları sportif faaliyetleri aktif başa çıkma aracı olarak görüp, aktif olarak görev ve sorumluluk almayla kendi mutluluklarının ellerinde olduğu duygusunu tatmışlardır yorumu yapılabilir. Brittain ve Green (2012) tarafından yapılan farklı bir çalışmada ise, paralimpiklere katılımın, gazilerin fiziksel engellerini daha iyi yönetebilmelerine ve savaş ve sakatlığın olumsuz psikolojisiyle baş edebilmelerine yardımcı olduğu ortaya konulmuştur. Paralimpik oyunlara katılmanın, engele sahip olursa bile engelli gazilere başarı duygusunu yaşatarak hayata karşı olumlu bir bakış açısı geliştirmeye yardımcı olduğu belirlenmiştir (Brittain ve Green, 2012). Bu bağlamda, sportif faaliyetler, amaca yönelik çaba gösterme, elde etme, başarma, kendine güven, özyeterlik gibi duyguların gelişimini sağlayarak gazilerin fiziksel ve psikolojik olarak iyileşmesini kolaylaştırmaktadır denebilir.

Sonuç olarak, spor ve fiziksel aktivitenin, sıkıntılı süreçteki bireylerin strese verdiği tepkiyi daha doğru ve sağlıklı yollarla ifade etmesine, bireyi rahatlatmasına yardımcı olduğu söylenebilir. Bununla birlikte sporun sosyal ortamda kişiye kendini ifade edebilme ve başkalarıyla iletişime geçebilme fırsatı sunması sebebiyle sıkıntıya uyum sağlamada koruyucu faktör olarak etki ettiği sonucuna varılabilir. Gazilerin sakatlıklarının ötesini görebilmeleri ve neleri başarabileceklerinin farkına varabilmeleri, sporla birlikte engelli olma durumunu, normalleştirebildikleri söylenebilir. Ayrıca sporla birlikte başarı duygusunu tadan bireylere kendilerini olumlu değerlendirme deneyimi yaşattığı için var olan sıkıntıyı aşabilecek güçte hissetmelerine yardımcı olabileceği kanısına varmak mümkündür.

5. 8. Toparlanma Sürecini Olumsuz Etkileyen Faktörler

5. 8. 1. Şehit Haberleri - Terör Eylemleri

Bu araştırmada ulaşılan bulgulardan biri de, gazilerin şehit ve terör haberlerine karşı aşırı duyarlılık göstermeleri ve bu hassasiyetin psikolojik olarak kendilerini yıpratmasıdır. Gaziler, yaşamış olduklarının etkisiyle, terör eylemlerine, şehit haberlerine, ülke gündemine toplumdaki diğer vatandaşlardan daha duyarlı olduklarını, bu olaylardan daha çok etkilendiklerini ifade etmişlerdir. Bu sebeple sosyal medya, televizyon, gazete vb. kitle iletişim araçlarından uzak durmaya çalışarak olumsuz psikolojik havaya girmemeye gayret ettiklerini fakat haberdar olma isteğinden, düşünmekten kendilerini alıkoyamadıklarını dile getirmişlerdir. Toplumu aşındırmaya çalışan terörizm, terör eylemleri ve ideolojik, politik gündemlerle toplumda korku, kaygı, güvensizlik, belirsizlik oluşturmaktadır. Bu durum toplumun güvenlik, emniyet ve uyumunu bozan ve olumsuz etkileyen psikolojik bir saldırıya dönüşmektedir (Hamaoka vd., 2004). Bireyler, teröre doğrudan maruz kalabildikleri gibi medya araçlığıyla dolaylı olarak da maruz kalabilmekte ve durum

bireylerde kaygı, stres, olumsuz duygular (Slone ve Shoshani, 2006), ruhsal bozukluklar oluşturabilmektedir (Pfefferbaum, Stuber, Galea ve Fairbrother, 2006). Terör kitle iletişim araçları ve teknolojinin gelişimiyle beraber birey ve toplum üzerindeki etkisini arttırmakta, kişilerin olayları yorumlamalarını, yaşam şekillerini, ruhsal durumlarını, sağlıklarını, geleceğe dair duygu ve düşüncelerini etkilemektedir (Demirli, 2011).

Cho ve diğerleri (2003), yapmış oldukları çalışmada, gazete ve televizyon haberlerinin insanların kamusal olaylara vermiş olduğu duygusal tepkileri etkilediğini, bireylerin terör olaylarına olumsuz duygusal tepkiler gösterdiğini belirtmişlerdir. Aynı çalışmada, gazete haberlerinden çok televizyon haberlerinde izlenen terörist saldırılarının, kitlelerde daha güçlü olumsuz duygusal durumlara yol açtığı görülmüştür. Bunun sebebi olarak da, televizyonda izlenen olayların ses, görüntü ve çeşitli efektleri kullanması nedeniyle gerçeğe daha yakın olması gösterilmiştir. Özetle, Türkiye gündeminde çok faal yere sahip olan terör olaylarıyla basın ve medya aracılığıyla karşılaşmak çok olasıdır. Bu bağlamda terör ve şehit haberleri, gazilerin yaşamış oldukları travmatik olayları tekrardan hatırlamalarına sebep olarak, bu haberlere karşı daha hassas olan gazilerin streslerinin artmasına neden olduğu sonucuna varılabilir.

5. 8. 2. İzlenen Devlet Politikaları

Araştırmaya katılan gaziler, ülkede izlenen devlet politikalarının kendi psikolojilerini olumsuz etkilediğini belirterek “Boşuna mı o kadar mücadele verdik?” düşüncesinin kendilerini demoralize ettiğini ifade etmişlerdir. Gaziler, ülke içerisinde yaşananları, izlenen devlet politikalarını, devletin durumunu yorumlarken; doğru bulmadıkları, onaylamadıkları, ülkenin geleceği adına endişe duydukları konuların dayanıklı kalmalarını olumsuz etkilediğini vurgulamışlardır.

Ülke içinde izlenen devlet politikaları, özellikle açılım süreci olarak ifade edilen, PKK'nın terör eylemlerini durdurmasına, çatışma ve şiddetin engellenmesine ilişkin siyasi düzenlemeleri kapsayan adımlar, ülke içinde sosyal, ekonomik, psikolojik ve güvenlikle alakalı endişelerin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Köse, 2017). Burdan yola çıkılarak, terörle mücadelenin içinden gelmiş kişiler olarak gazilerin, ülke içinde izlenen devlet politikalarına karşı çok duyarlı oldukları ve ülkeyi ilgilendiren onaylamadıkları bir durumla karşılaştıklarında stres, kaygı, üzüntü, umutsuzluk yaşadıkları söylenebilir.

5. 8. 3. Resmi Makamların Duyarsızlığı

Araştırmaya katılan gaziler; aile, arkadaş, akraba ve askeriye dışında belediye, kaymakamlık, valilik gibi resmi makamlardan bekledikleri desteği görmemenin duygu

durumlarını olumsuz etkilediğini ifade etmişlerdir. Sosyal desteğin varlığının kendilerini mutlu ettiğini vurgulayarak, özellikle özel günlerde resmi makamlardan bekledikleri ilgi ve alakayı göremediklerinde kendilerini kötü hissettiklerini dile getirmişlerdir. Terör veya savaş sonrası gazilerde oluşma ihtimali yüksek olan travmatik stres ve depresif belirtilere karşı koruyucu faktörleri inceleyen araştırmalar psikolojik sağlık ve sosyal desteğin, travmatik stres ve depresif belirtilerin gelişimine karşı koruma sağladığı görülmüştür (Pietrzak vd., 2009, 2010, 2011). Çatışmaya ve strese maruz kaldıktan sonraki süreçte, yeterli ve etkili sosyal desteğe sahip olan gazilerin psikolojik sorun yaşama, ruhsal bozukluk gösterme ihtimalinin azaldığı söylenebilir. Resmi makamların duyarsızlığının kendilerini mutsuz ettiğini ifade eden gazilerin görüşlerinden elde edilen sonuçlar, daha önce belirtilmiş olan, sosyal desteğin gazilerin psikolojik sağlıklarını olumlu etkileyen bir faktör olduğu sonucunu destekler niteliktedir.

5. 8. 4. Toplumun Olumsuz Bakışı

Gaziler, yaralanma veya organ kaybına uğradıktan sonra, akrabasının, yakın çevrenin, toplumun olumsuz söylemlerinin sağlıklı kalmaya ve başarılı uyum sağlamaya engel olduğunu ifade etmişlerdir. Akriba, yakın çevre ve toplumun gaziye gereken manevi değeri vermemesi, maddi bakış açısıyla bakması, sakat, hasta, başkasına muhtaç olarak adlandırması gibi tutumların kendilerini olumsuz etkilediğini psikolojik olarak yıpranmalarına sebep olduğunu dile getirmişlerdir. Elde edilen bu sonuç daha önce ortaya konulan “toplumun gaziye bakış açısı” ve “sosyal destek” isimli kategorilerdeki bulguları destekler niteliktedir. Kişilerin çevreden ve toplumdaki almış oldukları benliklerine yönelik olumsuz değerlendirmeler depresif belirtilere neden olmakta (Özcan vd., 2013), bu durum da kişilerin benlik saygılarının azalmasına, daha fazla stresli deneyim yaşamalarına sebebiyet vermektedir (Barker, 2007). Buna karşın, benlik saygısı yüksek olan kişiler, kendilerini saygıya ve kabul edilmeye değer, önemli ve yararlı kişiler olarak algılama eğilimindedirler (Dönmez, 1985). Sonuç olarak toplumdaki olumlu geribildirimler alan gazilerin kendileriyle ilgili olumlu değerlendirmelerinin arttığı ve buna bağlı olarak stres karşısında koruyucu faktör olarak etki eden benlik saygılarının olumlu yönde geliştiği, fiziksel ve ruhsal sağlıklarına olumlu etki ettiği söylenebilir. Buna karşın olumsuz geri bildirim alan gazilerin ise kendilerine, gazi olma durumlarına ve hayatlarına yükledikleri anlamlar negatif yüklü olacağı için olumsuz yaşantılar karşısında güçlü kalabilme durumları zayıflayacak, olumsuz duygusal süreçten çıkmaları zorlaşacaktır kanısına varılabilir.

5. 8. 5. Sosyal Destek Yoksunluğu

Araştırmaya katılan gaziler, aile, arkadaş, akraba, yakın çevreden bekledikleri desteği görmemenin kendilerini çok yalnız, depresif, kötü hissetmelerine sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Travma dönemi ve sonraki süreçte, ihtiyaç duydukları sosyal destekten yoksun olduğunu ifade eden gaziler, hayata uyum sağlamada güçlük yaşadıklarını, sarsıcı olaydan sonraki süreçte toparlanmalarının daha fazla zaman aldığını dile getirmişlerdir. Yaralanma veya organ kaybı sonucu gazi olan güvenlik görevlilerinin eve döndükten sonra almış oldukları sosyal destek, topluluk içinde ailenin, arkadaşların ve çevrenin, gaziye, duygusal ihtiyaç ve destek sağlama durumunu ifade eder ve aidiyet duygusu, olumlu benlik gelişimine katkı sağlar (King, King, Fairbank, Keane ve Adams, 1998; King, King, Foy ve Gudanowski, 1996; Vogt vd., 2012). Araştırma kapsamında gazilerle yapılan görüşmelerde, sosyal destek alan gaziler daha çabuk toparlandığını, sarsıcı olayın etkisinden daha çabuk kurtulduğunu dile getiriyorken, sosyal destek almadığını söyleyen gaziler, hala daha olumsuz psikolojiyle baş etmeye çalıştığını, zaman zaman örseleyici yaşantıya geri dönüşler yaşadığını ifade etmişlerdir. Bu bulgu, daha önce belirtilmiş olan, sosyal desteğin gazilerin psikolojik sağlıklarını olumlu etkileyen bir faktör olduğu bulgumuzla paralellik göstermektedir. Sonuç olarak, aile, çevre, toplumdan alınan sosyal destek gazinin yaptığı hizmetten gurur duymasını sağlayarak, gaziye güç verecek, duygusal ihtiyaçlarını karşılayarak toparlanmasına katkı sağlayacaktır denilebilir.

5. 8. 6. Tetikleyicilerin Yaşantıları Aktive Etmesi - Travmatize Yaşantının Devam Etmesi

Araştırmaya katılan gaziler, zaman zaman çatışma veya yaralanma anına geri döndüklerini, yaşanan zorluğu, teröristlerle karşı karşıya geldikleri anı, şehit arkadaşlarını anımsadıklarını belirtmiş, bu durumun psikolojik sıkıntıyı, duygusal stresi arttırdığını vurgulamışlardır. Çatışma anını hatırlamanın belli bir şeye bağlı olmadığını, bazen yürürken bazen otobüste akıllarına geldiğini bazen de rüyalarına girdiğini dile getirmişlerdir. Bu durumun sürekli olmadığını çok nadir olduğunu buna rağmen o anları hatırlamanın kaygı seviyelerini arttırdığını belirtmişlerdir. Bazı gaziler ise asker yaralandığında, şehit haberleri geldiğinde tekrar o anlara geri döndüklerini ifade etmişlerdir. Şehit haberleri geldiğinde, şehit ailelerinin yaşadığı acıyı, üzüntüyü düşündüklerini, onların yerine üzüldüklerini, kendilerini yıprattıklarını, çok fazla etkilendiklerini, soğukkanlı, dayanıklı kalamadıklarını belirtmişlerdir. Gazilerin bazıları da, zaman zaman psikolojik sorunlar yaşadığını, bu sorunların hayata uyum sağlamayı

engellediğini, bu sebeple de yaralanma olayının bırakmış olduğu psikolojik örselenmişliği tam olarak atlatamadığını ifade etmiştir.

İnsanların bilgi işleme sistemi, yaşanmışlıkları, anıları, duygusal sağlığa katkı sağlayacak şekilde saklama eğiliminde olmasına rağmen, travmatik bir olay, örseleyici bir yaşantı, stresli yaşam deneyimi gibi olumsuz yaşam olayları bu sistemin çalışmasını sekteye uğratabilir veya işlevsiz hale getirebilir (Shapiro ve Maxfield, 2002). EMDR ise göz hareketleriyle beyinde fizyolojik değişikliklere sebep olarak bilgiye ulaşma ve bilginin yeniden sağlıklı bir şekilde işlenmesine kolaylık sağlar (Solomon ve Shapiro, 2008). Russell (2006), Irak Savaşına katılan, travma sonrası stres bozukluğu ve akut stres bozukluğu tanısı almış dört ABD gazisi üzerine yapmış olduğu araştırmada EMDR'nin belirgin iyileşme sağladığı sonucuna ulaşmıştır. Cvetek (2008), yaşamlarında stres yaratan olaylara maruz kalmış ancak travma sonrası stres bozukluğu tanısı almamış bireylerle yaptığı deneysel çalışmada, EMDR'nin, algılanan stres düzeyi ve durumluk kaygıyı azaltma üzerindeki etkisini incelemiş, araştırma sonucunda, kontrol grubundaki bireylere kıyasla, EMDR terapisi alan grubun algılanan stres düzeyinde ve durumluk kaygı puanlarında anlamlı bir düşüş gözlemiştir. Bu bulgulardan yola çıkılarak EMDR ile gazilerin sarsıcı yaşam deneyimlerini sağlıklı bir şekilde yeniden anlamlandırması sağlanarak olumsuz psikolojinin yıpratıcı etkisinden kurtulmaya ve hayata uyum sağlamaya yardımcı olacağı düşünülmektedir.

5. 8. 7. Farklı Travmalar

Gazilerle yapılan mülakatların verileri incelendiğinde, gazilerin, teröre maruz kalma dışında hayatlarında var olan başka zorluk ve sıkıntıların sağlıklı ve başarılı uyum göstermelerine engel olduğu, bu sıkıntılarla baş etmelerinin güçleştiği görülmektedir. Araştırmaya katılan gaziler, terörü yaşamış olmanın olumsuz psikolojisi dışında anne baba kaybı, parçalanmış aile çocuğu olma, depresyon vb. başka travmatik olaylar yaşamamanın toparlanma döneminde olumsuz etki yarattığını, hayata uyum sağlamayı zorlaştırdığını ifade etmişlerdir.

Bonanno ve diğerleri (2007), 11 Eylül 2001 terör saldırısından sonra, New York'da travmaya maruz kalan yetişkinler üzerinde yaptıkları bir çalışmada, psikolojik sağlamlık ile çeşitli sosyoekonomik faktörler arasındaki ilişki örüntülerini incelemişlerdir. Yapılan analizler sonucunda, kronik hastalık, ek yaşam stresörleri ve geçmiş travmatik deneyimlerinin psikolojik sağlamlığı yordadığı sonucuna varılmıştır. Araştırmada daha öncesinde travmatik olay yaşadığını bildirmeyen, yeni yaşam stresleri olmayan ve 11 Eylül'den bu yana herhangi bir travmatik olay deneyimi yaşamayan kişilerin psikolojik sağlamlıkları daha yüksek bulunmuştur. Aynı zamanda kronik hastalığın yokluğunun

psikolojik sağlamlık ile gcl bir ilişkiye sahip olduğu görülmüştür. Bu sonuç araştırma bulgularımızla benzerlik göstermektedir. Sonuç olarak, gazilerin, terörü yaşamış olmanın olumsuz psikolojisi dışında anne baba kaybı, parçalanmış aile çocuğu olma, deprem vb. başka travmatik olaylar yaşamanın toparlanma dönemine olumsuz etki yarattığı, hayata uyum sağlamayı zorlaştırdığı söylenebilir.

5. 8. 8. Sağlığın Bozulması

Gaziler, psikolojik sağlığın yerinde olabilmesi için öncelikle bedeneni, biyolojik olarak sağlıklı olmak gerektiğini belirtmişlerdir. Fizyolojik ağrı veya sağlık problemi yaşadıklarında hasta psikolojisine girerek, enerji ve motivasyonlarının dŐtŐn, duygusal çöküntü yaşadıklarını, sağlıklarıyla ilgili kaygı seviyelerinin arttığını dile getirmişlerdir. Tuzgöl-Dost (2004) ğrencilerin öznel iyi oluş düzeyleri ile fiziksel sağlık durumu arasında anlamlı bir ilişki olduğunu ve sürekli tedavi gerektiren önemli bir sağlık sorunu veya fiziksel engeli olmayan öğrencilerin öznel iyi olma düzeylerinin daha yüksek olduğunu saptamıştır. Bununla birlikte aynı çalışmada, öğrencilerin fiziksel görünüŐlerinden memnuniyetleri arttıa, iyi oluşlarının da arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Farklı bir çalışmada ise stres Şiddeti, sıklığı, genel stres durumunun beden sağlık sorunları üzerinde etkisinin olduğu tespit edilmiş, bireylerin depresyon, anksiyete ve genel fiziksel sağlık sorunlarını etkilediği belirtilmiştir (Erol, 2008).

Tugade ve diğerlerinin (2004), psikolojik sağlamlık ve olumlu duygular üzerine yapmış oldukları araştırmada, psikolojik yapıların, bireylerin fizyolojisini ve sağlığını etkilediğini ortaya koymuŐ, sağlamlığın sadece psikolojik bir olgu olmadığını, sağlığı ve fizyolojik tepkileri anlama ve yordamada kullanılabileceğini ileri sürmüştür. Bununla birlikte aynı çalışmada sağlam bireylerin kullanmış oldukları olumlu deneyim ve duygularının sağlıklarını geliştirici ve iyileştirici rol oynadığı sonucuna ulaşılmıştır. Sonuç olarak olumlu duyguların, etkili başa çıkma yolu olarak kullanılması sağlamlığı arttırmakta, psikolojik iyi oluşa katkı sağlayarak fiziksel sağlığı da olumlu etkilemekte ve sağlıklı kalmaya yardımcı olmaktadır denilebilir. Bu bağlamda gazilerin sağlıklarıyla ilgili olumlu duygulara sahip olmaları, yaşadıkları stresin olumsuz etkisini azaltacağı, var olan sorunlarla kolaylıkla baş edebilmelerine yardımcı olacağı ve hayata uyumlarına katkı sağlayacağı yorumu yapılabilir.

5. 8. 9. Spordan Uzaklaşma

Mülakat sonuçları incelendiğinde, gazi olduktan sonra sakatlanma, organ kaybına uğrama, güç kaybı yaşama sonucunda spor faaliyetlerinden uzaklaşan gaziler, bu

uzaklaşmanın psikolojilerinde yıkıcı bir etki oluşturduğunu ifade etmişlerdir. Sporla ilgilenmekten zevk alıp sporu hayatında önemli gören gaziler, zevk aldığı faaliyetten mahrum kalma, hayal kırıklığına uğrama, ait olduğu sosyal ortamdan uzaklaşma vb. olumsuz duygular yaşamanın zorlu yaşam olayından sonraki süreçte uyum sağlama ve toparlanma becerilerini düşürdüğünü dile getirmişlerdir.

Caddick ve Smith'in (2014), spor ve fiziksel aktivitenin, fiziksel ve psikolojik olarak savaşa maruz kalan gazilerin refahı üzerindeki rolünü inceleyen derleme çalışmasında konuyla ilgili 11 makale çalışmaya dahil edilmiş, veriler içerik analizine tabi tutularak, sonuçlar raporlaştırılmıştır. Araştırma sonucunda, spor ve fiziksel aktivitenin, aktif başa çıkma ve farklı şeylerle uğraşma sayesinde olumsuz psikolojik semptomların azalmasına, olumlu duygudurum deneyimlerinin yaşanmasına, doğa aktivitesi ve yaşam kalitesinin artmasına yardımcı olduğu saptanmıştır. Aynı zamanda, bireyin ufku ve yeteneklerini geliştirdiği; içsel güç, kararlılık, kişilik ve benliğin sağlıklı gelişimine katkıda bulunduğu; başarıya, üstesinden gelme hissi sağladığı; sosyal iyi oluşa olumlu etki ettiği ve bu sayede bireylerin psikolojik iyi oluşlarına katkıda bulunduğu belirtilmiştir. Bu bağlamda spor veya fiziksel aktiviteye katılmak gazilerin yaşam motivasyonlarını, yaşamdan duydukları memnuniyeti artırdığı, aynı zamanda gazilerin refahını ve rehabilite olma sürecini desteklediği söylenebilir. Bununla birlikte sporu hayatında önemli yere koyan ve yaralanma veya uzuv kaybı ile birlikte spordan uzaklaşan gazilerin bu durumdan olumsuz etkilendikleri düşünülmektedir. Gazilerin, spordan uzaklaşma durumlarının kendi psikolojileri olumsuz olarak etkilediğine dair elde edilen bulgular, sporun psikolojik sağlıklarına ve uyumlarına iyi geldiğine ilişkin elde edilen bulgularla paralellik göstermektedir.

5. 9. Gazilerin Geleceğe Yönelik Beklentilerinin Sonuçları

5. 9. 1. Motivasyon

Gaziler, yaşamış oldukları çatışma sonrasındaki süreçte psikolojik yıpranmışlık, fizyolojik rahatsızlık ve sıkıntılarla baş etmede; "ayağa kalkacağına, düzeleceğine inanmanın, bu doğrultuda kendilerini motive etmenin, gelecekle ilgili olumlu beklenti içinde olmanın, yeteneklerine güvenmenin" kendilerine yardımcı olduğunu ifade etmişlerdir. Gazilerin, geleceğe yönelik umutlu düşünceye sahip olma, düzeleceğine, sağlığına kavuşacağına inanma, normal hayatına döneceğini hayal ederek psikolojik olarak kendini canlı tutma, olumlu bakış açısıyla kendine moral verme gibi duygu, düşünce ve inanışlarla kendilerini toparladıkları hem psikolojik hem fizyolojik olarak iyileştikleri görülmektedir.

Yetişkinlik dönemindeki stres ve umudun psikolojik sağlık üzerine etkisini inceleyen araştırmada, umudun olumsuz duyguları azalttığı, strese karşı uyum sağlayıcı tepkiler geliştirmeye yardımcı olduğu ve duygusal olarak sağlıklı olmaya ilişkin koruyucu etki yaptığı belirlenmiştir (Ong, Edwards ve Bergeman, 2006). Umut düzeyi yüksek bireyler, duygularını yönetebilme, olumlu duygular geliştirebilme, bu duygular aracılığıyla güç durumlarla başa çıkabilme ve stresin olumsuz etkisini en aza indirebilme yeteneğine sahiptirler (Aydın, 2010). Bireylerin, amaçlarına ulaşmak için alternatif yollar oluşturma, amaçlarının peşinden gitme ve bu yolda ilerleyecek enerjiye sahip olma durumları mutluluk (Çankaya ve Meydan, 2018) ve iyi oluşlarını (Usta, 2013) arttırmaktadır.

Umut, insanların hedeflerine ulaşabileceğine dair kendiyile ilgili algısı, inancı ve motivasyonudur (Snyder, 2000; Snyder vd., 1991). Bu bağlamda umutlu gazilerin, başarılı bir amaca yönelik kararlı olma, başarılı bir hedefe yönelik plan yapma eğilimi içinde oldukları söylenebilir. Umut düzeyi yüksek olan gaziler, hedefleri doğrultusunda daha fazla yol bulma arayışı içine girdikleri düşünülmektedir (Snyder vd., 1991). Bu araştırmada yüksek umut düzeyine sahip gazilerin, çeşitli yaşam koşullarında daha fazla motivasyon ve plana sahip oldukları ve bu sayede kendilerini stresten korudukları, olumsuz yaşam olaylarına karşı uyumlarının kolaylaştığı tespit edilmiştir. Umutlu gazilerin sağlıklı bir yaşam tarzına, yaşam krizlerinden kaçınan ve stresörlerle daha iyi başa çıkabilme becerilerine sahip olduğu söylenebilir.

5. 9. 2. Amaç Sahibi Olma

Gaziler, kendileriyle, çocuklarıyla, iş ve eğitim hayatlarıyla ilgili geleceğe yönelik hedeflerinin olduğunu, hedeflerine ulaşacaklarına inandıklarını, hedeflerine ulaşmak için çaba sarf ettiklerini, hedeflerinden güç alarak hayata devam ettiklerini, bu sayede de yaşama bağlılıklarının arttığını ifade etmişlerdir. Bununla birlikte gaziler yıpratıcı olaydan hemen sonraki süreçte geleceğin çok belirsiz olduğunu bu sebeple de geleceğe yönelik plan yapma çabası içinde olmadıklarını, sağlıklarının düzelmesi ve kendilerini toparlamaya başlamalarıyla birlikte geleceğe dair amaç sahibi olma isteği içine girdiklerini belirtmişlerdir. Önder ve Mukba (2017) tarafından yapılan çalışmada, umut, içsel ve dışsal amaçların psikolojik iyi oluşla pozitif yönde anlamlı bir ilişkiye sahip olduğu ve bireylerin yaşam amaçlarının psikolojik iyi olmayı yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Yani bireylerin umutlarının artması, içsel ve dışsal yaşam amaçlarının artmasına sebep olmakta ve bu artış da psikolojik iyi oluşu güçlendirmektedir. Yaşam amaçlarını belirlemiş olan bireyler gelecekle ilgili plan yapma ve bu plana yönelik eylemler gerçekleştirmeleri sebebiyle daha umut dolu oldukları söylenebilir. Bununla birlikte geleceğe yönelik amaç ve umut sahibi olan bireyler, içinde bulunmuş olduğu zorluğa takılıp kalmak yerine, mutlu olmaya ve bu

sıkıntıyı aşmaya yönelik çabaları daha sağlıklı, olumlu ve bireyi geliştirici niteliktedir demek mümkündür.

Amaçlar bireylerin ulaşmak, elde etmek ve deneyimlemek istediği şeylerdir ve bireyler kısa veya uzun vadeli birçok yaşam amacına sahiptirler (Snyder vd., 2002). Kendi yaşamlarındaki hedeflerine yönelik çaba ve motivasyonlarının artması sebebiyle yüksek umut düzeyine sahip bireylerin daha fazla yaşam amacına sahip olması ve ulaşabilecek, gerçekçi, esnek ve kendilerini güdüleyebilecek hedeflere sahip olması beklenir (Snyder, 2000; Snyder vd., 1991). Bu bulgular ışığında gazilerin iyi oluşları ve kendilerini toplama güçleri arttıkça geleceğe yönelik hedef sahibi olma, plan yapma çabası içine girdikleri, kendilerini motive ettikleri, amaçlarına ulaşmak için çaba sarf ettikleri söylenebilir. Hedef sahibi olan, ne istediğini bilen gaziler, hedefe ulaşma çabası sayesinde istikrarlı bir şekilde yoluna devam edebilir, hayata uyumu diğerlerine göre daha kolay olabilir sonucuna ulaşılabilir.

5. 9. 3. Farklı Yollar Deneme

Araştırmaya katılan gaziler, farklı yollar deneyerek karşılaştıkları problemlerin üstesinden geldiklerini ve travma dönemindeki sıkıntılı süreci atlatarak normal hayatlarına devam etme çabasında olduklarını ifade etmişlerdir. Olumsuz yaşam deneyimden sonraki süreçte, gazilerin gelecekte beklenenleri; eski sağlığına kavuşmak, olumsuz psikolojiden kurtulmak, psikolojik yıpranmışlık ve fiziksel hasarlara rağmen yaşamına kaldığı yerden devam etmek, sahip olduğu şekilde hayata uyum sağlayabilmek olduğu görülmektedir. Bu amaçlara sahip olan gaziler, arzuladıkları hedefe ulaşmak için çaba içinde olduklarını, sadece istemekten öte harekete geçtiklerini vurgulamaktadırlar. Bireyler ulaşmak istediği yolları belirler veya planlar yaparlar. Bu planların bazıları eyleme geçildiğinde istenildiği gibi sonuçlanmayabilir, umut düzeyi yüksek olan bireyler hedefe ulaşmada karşılaşmış oldukları zorlukları aşmak için daha farklı yollar deneyip, farklı planlar oluşturabilme yeteneğine ve isteğine sahiptirler (Snyder vd., 2002). Bireyleri varmak istedikleri noktaya ulaşmak için harekete geçiren şey onların başaracaklarına dair kendilerini yeterli görmeleri, kendilerine güvenmeleri ve motivasyonlarını yüksek tutacak güce sahip olmalarıdır (Snyder, Irving ve Anderson, 1991).

Usta'nın (2013), umut ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişkiyi incelemek için yaptığı araştırmada, umudun, psikolojik iyi olmanın alt boyutlarından olan kendini kabul, başkalarıyla olumlu ilişkiler geliştirebilme, bağımsız hareket edebilme, çevreyi yönetebilme, yaşam anlam ve amacına sahip olma, yeni deneyim ve gelişimlere açık olmayla olumlu ve anlamlı bir ilişki içinde olduğu sonucuna varılmıştır. Bu doğrultuda, umut düzeyi yüksek olan kişilerin kendine karşı olumlu tutum geliştiren, iyi veya kötü sahip

olduğu özellikleri kabul edebilen, yaşamak için hedefleri olan, geçmiş yaşamını değerlendirmede olumlu tutuma sahip, geçmiş yaşamın anlamlı olduğuna inanan kişiler olduğu söylenebilir. Umut düzeyi yüksek olan gazilerin, mutlu ve olumlu duygulanım içinde olduğu sonucundan yola çıkılarak, başkalarıyla samimi, empatik, güvene dayalı ilişkiler geliştirebilen, hayatını yönlendirebilme becerisine sahip, özerk, etrafındaki fırsatları değerlendirebilen, çevresel faktörleri düzene sokup, kontrol edebilen, yeni deneyim ve gelişimlere açık, kendini tanıyan ve potansiyelinin farkında olan, kendini ve davranışlarını zaman içinde iyileştirebilme güce sahip olduğunu söylemek mümkündür (Önder ve Mukba, 2017; Usta, 2013; Valle, Huebner ve Suldo, 2006).

İlgili çalışma sonuçlarının bu araştırmanın bulgularını destekler nitelikte olduğu görülmüştür. Sonuç olarak, gazilerin “bedensel yetersizliklerine takılmadan, engellenme duygusu hissetmeden” sosyal ortamlara girme, etkinliklere katılma, işe girip sorumluluk alma, sosyal faaliyetlerde bulunma gibi hedefe yönelik davranışlar sergiledikleri, çaba içinde oldukları gözlenmiştir. Ayrıca gazilerin karşılaştıkları problemleri çözmede kendilerine güvendikleri, sorunlarına aşacaklarına inandıkları, vazgeçmek yerine farklı çözüm yolları arayışında oldukları, umutsuzluğa kapılmadıkları, kendilerini sonuca ulaştırmanın, işe yarayan yöntemleri benimsedikleri ve bu sayede tekrar ayağa kalkmanın mümkün olduğunu vurguladıkları saptanmıştır.

5. 9. 4. Olumlu Gelecek Beklentisi

Araştırmaya katılan gazilerin bazıları geleceğin umut dolu olduğuna inandıklarını ve bu düşünceyle hareket ederek, terörün olumsuz etkisi, sağlığın bozulması, psikolojik yıpranmışlık, organ kaybı vb. sıkıntılı duygu ve düşüncelerden uzaklaştıklarını ifade etmişlerdir. Vatani görevlerini yaparken operasyonlarda, teröre maruz kaldıklarında sağ salim köye dönme, anne babaya kavuşma vb. düşünce, istek ve hayallerle kendilerini canlı tuttıklarını, travmatik deneyimden sonraki süreçte ise çocuklarıyla, kendileriyle ilgili planlar yapmanın, hayatın devam ediyor olmasının, nefes alıp veriyor olmanın kendilerine umut verdiğini dile getirmişlerdir. Gazilerin, umudu yaşamın anlamı olarak, hayat mücadelesi vermek için kendilerini kamçılayan bir duygu olarak adlandırdıkları görülmüştür. Bununla birlikte gazilerin bazıları Türk Silahlı Kuvvetleri'nin kırk yıllık başarısına güvendiğini, bu sebeple ülkenin bölünmeyeceğine, devletimizin daima ayakta olacağına dair inançlarının olduğunu ve sayede geleceğe umutla bakabildiklerini ifade etmiştir. Ayrıca gaziler, devletin maddi ve manevi desteği, gaziye tanıdığı haklar, sunduğu eğitim, sağlık, sosyal imkânlar, askeriyenin desteği sayesinde gelecekte endişe duymadıklarını da belirtmişlerdir.

Eryılmaz (2011) tarafından yapılan bir çalışmada, olumlu gelecek yönelimine sahip bireylerin, gelecek konusunda oldukça iyimser oldukları, geleceğe umutla baktıkları, olumlu duyguları olumsuz duygulardan daha sık yaşadıkları ve yaşamlarından yüksek düzeyde doyum aldıkları sonucuna varılmıştır. Bu bağlamda olumlu gelecek beklentisi olan gazilerin, olumsuz beklentiye sahip olanlara oranla gelecekteki amaçlarına ulaşma konusunda yılmadan çaba gösterme ve olumlu davranışlar sergileme ihtimallerinin yüksek olduğu yorumu yapılabilir. Farklı bir çalışmada ise, geleceğe yönelik olumlu tutuma sahip olan bireylerin daha mutlu, farkındalığı yüksek, geleceğe yönelik hedeflere ulaşmada istekli, geçmişe ve hayata karşı olumlu algıya sahip olduğu tespit edilmiştir (Drake, Duncan, Sutherland, Abernethy ve Henry, 2008). Geleceğe yönelik olumlu beklenti içinde olanlar, sıkıntılı durumlara mücadele ederken yılmak yerine daha iyi sonuçlara ulaşmak için mücadele verir, farklı çözüm yolları arar, olumlu duygulardan daha fazla faydalanır ve uyuma yönelik davranışlar geliştirirler (Sydner vd., 1991). Bu bağlamda olumlu gelecek beklentisine sahip kişilerin, genel olarak kendilerini kaygı, endişe, mutsuzluk gibi olumsuz duygulardan koruma eğiliminde oldukları ve bu eğilimin zor koşullar altında uyumlu tepkiler geliştirebilme, psikolojik sağlıklarını korumaya yardımcı olduğu söylenebilir.

Yaşamlarında sıkıntı ile karşılaşan bireylerin olayı değerlendirme ve yorumlama biçimi olayla mücadelesini etkilemekte (Seligman ve Csikszentmihalyi, 2000), sıkıntıyı olumlu yorumlama eğiliminde olan bireyler daha yüksek motivasyonla birlikte sorunu daha kolay bir şekilde atlatabilme gücünü kendinde bulabilmektedir (Peterson, 2000). Gazilerin geleceğe yönelik olumlu beklenti için de olmaları umut düzeylerinin yükselmesine, amaçlar edinmelerine, gelecekteki olası durumların ve olayların pozitif yorumlanmasına ve iyimser düşünmeyi geliştirmelerine yardımcı olduğu söylenebilir. Aynı zamanda gelecekte kendilerini olumlu olayların beklediğine inanan gaziler, hedef, beklenti ve davranışlarını bu yönde düzenleyerek, hedefe ulaşmada karşılaştıkları sıkıntı ile mücadele etme gücünü kendilerinde buldukları yorumu yapılabilir.

5. 9. 5. Dolaylı Duygulanım

Terörle mücadele ederken çatışma esnasında veya mayına basarak, bacağını, ayağını, elini, kolunu kaybeden gaziler, GATA'daki tedavi sürecinde, kendisi gibi zorlu süreçten geçip protezle yürüyebilen, sağlığına kavuşan, normal hayatına dönebilen kişileri gördüklerinde moral bulduklarını ifade etmişlerdir. Gazilerin hayal ettiği şeylere başkalarının ulaşmış olması, kendileri için de aynı şeyin mümkün olduğunu göstermiş, bunu başaracaklarına inanmalarını sağlamıştır. Buradan yola çıkarak iki ayağı olmadığı halde protezle yürüyen, normal hayatına kaldığı yerden devam eden komutanlarının, gazi

arkadaşlarının varlığı onlara en güzel motivasyon, mutluluk ve umut kaynağı olduğunu söylemek mümkündür.

Dolaylı deneyimler, bireylerin öz yetkinliklerini etkileyen durumlardan biri olup, bireyler başkalarının olumlu sonuçlar elde ettiğine şahit olduklarında kendilerinin de bu durumu başaracağına dair inançları artmaktadır (Milner ve Hoy, 2003). Bireyler yaşamlarında kendilerine ve geleceğe dair ulaşmak istedikleri amaçları, başkaları başardığında, onları rol model almakta, kendilerine olan güvenleri, inançları, motivasyonları, olumlu duyguları, umutları artmaktadır. Başkalarının toparlandığını, ayağa kalktığını, hayata kaldıkları yerden sağlıklı bir şekilde devam ettiğini gören gazilere bu durum umut olmakta, kendilerinin de aynı başarıyı elde edebileceğine dair inançları ve motivasyonları artmaktadır diyebiliriz.

5. 9. 6. İyimser Bakış Açısına Sahip Olma

Gaziler hayata ve geleceğe dair olumlu bir bakış açısı benimsedikleri, ülke ve kendi geleceğine dair iyi şeylerin olacağına inandıkları, olumsuz düşünerek mutsuz olmaktansa olumlu düşünerek mutlu olmayı tercih ettikleri, kötümser bakış açısından uzak durdukları görülmektedir. Aynı zamanda yaşamış oldukları zorlu süreçte iyi şeylerin olacağına inanarak hayata devam etmenin, iyimser bakış açısına sahip olmanın psikolojik olarak toparlanmalarına çok büyük katkı sağladığını vurgulamışlardır. Bu sebeple de yaşamlarında iyi şeylerin olacağına inanarak yaşamının kendilerine mutluluk, güzellik getirdiğini, stresi azalttığını, zorlu süreci atlattıklarına yardımcı olduğunu tecrübe eden gaziler için iyimser bakış açısına sahip olmanın koruyucu bir faktör olduğunu söylemek mümkündür.

Segovia ve diğerlerinin (2012), ABD'nin 1960-1970 yılları arasında Vietnam'da uzun yıllar boyunca esir alınmış ABD savaş esirleri üzerinde yaptıkları araştırmada, travmaya maruz kalmalarına rağmen dayanıklı kalabilen, herhangi bir semptom geliştirmeyen askerlerin psikolojik sağlamlıklarına etki eden faktörler incelenmiştir. Sonuç olarak 37 yıllık takip süresi boyunca hiçbir psikiyatrik tanı almayıp sağlam olarak nitelendirilen esirlerin sahip oldukları iyimserlik eğilimlerinin onlar için koruyucu bir faktör olarak görev yaptığı ve psikolojik sağlamlıklarının en güçlü yordayıcısı olduğu belirlenmiştir. İyimserliğin düşünce kalıplarıyla ilgili olduğu ileri sürülerek, bireylerin olayları yorumlama biçimine etki eden bir özellik olduğunu ifade edilmiştir. Karacaoğlu ve Köktaş'ın (2016), yaptığı araştırmada ise yüksek düzeyde psikolojik iyi olma duygusuna sahip insanların yaşadıkları olaylara daha olumlu bir tutumla yaklaşma eğiliminde olduğu ve sorunların üstesinden kolaylıkla gelebildiği sonucuna varılmıştır. İyimserliğin psikolojik iyi oluş ve psikolojik sağlamlığı

açıklamada aracı role sahip olduğu, olaylardaki olumlu tarafı görme eğilimi içindeki bireylerin psikolojik olarak iyi ve sağlıklı olduğu belirlenmiştir (Souri ve Hasanirad, 2011).

Bireylerin iyi veya kötü hayatlarında karşılaştığı olayları olumlu veya olumsuz olarak değerlendirme eğilimleri vardır. İyimser bireyler ise yaşamında olumsuz olaylardan çok olumlu olaylarla karşılaşacağına inanır (Scheier ve Carver, 1985). Bu bağlamda iyimserlik yaşama uyum sağlamayı kolaylaştıran özelliklerden biri olduğu söylenebilir (Başak, 2012). Goleman (2007) iyimserliği, sıkıntı ve güçlüklerle rağmen hayatta her şeyin iyi gideceğine dair güçlü bir beklenti içinde olmak olarak tanımlamıştır. İyimserlik bireylerin olumsuz psikolojiye girmesini engellediği gibi strese karşı koruyucu etki yaparak ruhsal bozuklukların yaşanma ihtimalini azaltmaktadır (Ai, Evans-Campbell, Santangelo ve Cascio, 2006; Parmaksız, 2011). Konuyla ilgili yapılan araştırmalar ve bu araştırma sonucu elde edilen bulgular değerlendirildiğinde, etkili ve gerçekçi iyimser olan gaziler, güçlük ve problem ile karşılaştığında toparlanmaya, ayağa kalkmaya odaklanırlar, olayı kabullenip, gelişimin bir parçası olarak görme ve ileriye bakma eğilimi içindedirler diyebiliriz.

5. 9. 7. Travma Süreci Sağlık Endişesi

Gaziler, terör olayını yaşadıkları zamana yakın süreçte sağlıklarıyla ilgili oldukça endişe sahibi olduklarını, yatakta olmak, ayağa kalkamamak, kendi ihtiyaçlarını görememek, başkasının yardımına muhtaç olmak gibi durumların kaygı yaşamalarına neden olduğunu dile getirmişlerdir. Bununla birlikte kötü sağlık durumlarına eşlik eden “fiziksel olarak eskisi gibi olmayacağını düşünme; geleceğe yönelik belirsizlik; platin, protez ve fizyolojik sıkıntılar sebebiyle hayata uyum sağlayamama” vb. olumsuz duygu ve düşünceler; gelecekle ilgili kaygı duymalarına, stres seviyelerinin artmasına, kendilerini toparlama güçlerinin zayıflamasına sebep olduğunu belirtmişlerdir.

Mednick ve diğerlerinin (2007), kronik hastalığı olan çocukların ebeveynlerin psikolojik sağlamlıklarına etki ettiği düşünülen umut ve kaygı arasındaki ilişkinin incelendiği araştırmada, umut düzeyi yüksek olan yetişkinlerin daha az kaygı yaşadığı ve umudun psikolojik sıkıntıya karşı koruyucu faktör olarak etki ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Daha yüksek umut düzeyine sahip bireylerin, gelecekle ilgili daha az endişeye sahip, daha uyumlu, sıkıntıyla baş edebilme gücü yüksek kişiler olduğu belirlenmiştir. Farklı bir çalışmada ise, umudun bireylerin yaşam kalitesini etkilediği, umutlu kişilerin, motivasyon ve enerjileri yüksek, olumlu duygulara eğilimli, olumsuz fiziksel sağlıkla mücadele edebilme gücüne sahip, kendisini duygusal ve fiziksel olarak daha enerjik, sosyal ilişkileri gelişmiş özelliklere sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Esenay, 2007).

Sonuç olarak, gazilerin sağlıklarının düzeleceğine dair inançlarının zayıf oluşu, kötü psikolojinin sebep olduğu isteksizlik, geleceğe dair olumsuz beklentilere sahip olma vb. duygu ve düşünceler zorlu yaşantı sonucu oluşan ve gazilerin toparlanma güçlerini olumsuz olarak etkileyen faktörler olarak karşımıza çıkmaktadır. Bununla birlikte gazilerin geleceğe yönelik olumsuz beklentilerinin, sorunlarıyla başa çıkma ve çevreye uyum sağlama sürecini olumsuz etkilediği sonucuna varılabilir.

5. 9. 8. Toplumun Olumsuz Söylemleri

Araştırmaya katılan gaziler, toplumun olumsuz söylemlerinin kendilerini üzdüğünü ve bu söylemlerin geleceğe yönelik olumsuz beklenti içinde olmalarına sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcıların, gazi olduktan sonraki tedavi sürecini, sağlıkla ilgili şüphenin, gelecek kaygısının, belirsizliğin, korkuların, endişenin en yoğun yaşandığı dönem olarak ifade ettikleri görülmektedir. Bununla birlikte sahip oldukları negatif duygu ve düşüncelere eşlik eden toplumun moral bozucu cümlelerinin toparlanma güçlerini olumsuz olarak etkilediğini belirtmişlerdir. Çevrelerindeki insanların “yürüyemez, eski sağlığına kavuşamaz, sakat kalır, bakıma muhtaç olur, evlenemez, çocuğu olamaz” vb. ifadelerinin kendilerini bunalıma soktuğunu vurgulamışlardır.

Gaziler tarafından belirtilen toplumun ifadelerine bakıldığında her bir cümle geleceğe yönelik olumsuz anlamlar içeren, kişiyi karamsarlığa itecek niteliktedir. Gaziler, evlenip çocuğu olana kadar; bu belirsizliğin, olumsuz ihtimalin sürdüğünü ve geleceğe yönelik hep bir endişe içinde yaşadıklarını belirtmişlerdir. Psikolojik sağlamlığı yüksek olan gaziler, eve döndükten sonra daha az psikososyal sorun yaşamaktadırlar (Bonanno vd., 2006). Buna göre, psikososyal zorlukları (ör. iş, aile, çevre ve mali) hafifletmeye yardımcı olan ve normal yaşama yeniden adapte olmayı kolaylaştıran önleyici veya sonrasında yapılan müdahaleler, bu nüfusta ilgili stresle mücadelede sağlamlığı artırmaya yardımcı olabilmektedir (Larson, Highfill-McRoy ve Booth-Kewley, 2008; Pietrzak ve Southwick, 2011).

Araştırma sonuçları göstermektedir ki, toplumsal çevre tarafından yapılan olumlu müdahaleler gazilerin hayatlarındaki değişime ayak uydurmalarını kolaylaştırmaktadır. Buna karşın toplum ve çevrenin göstermiş olduğu olumsuz tutum ve davranışlar ise gazilerin örseleyici yaşantılar karşısında güçlü kalmalarını zayıflatmaktadır diyebiliriz. Toparlamak gerekirse, olumsuz olarak değerlendirilen desteğin gazilerde geleceğe yönelik olumsuz duyguları arttırdığı, tedaviye uyumlarını, çaba göstermelerini engellediği, motivasyonlarını kaybetmelerine sebep olduğu söylenebilir. Bunun aksine sosyal desteğin varlığının, gazilerin stresli yaşam olaylarıyla baş etmeyi kolaylaştırdığı, kendini toparlamaya yardımcı olduğu sonucuna varılabilir.

5. 9. 9. Manevi Devlet Desteğinin Olmaması

Gaziler, manevi devlet desteğinin yeterli olmadığını, devletin gaziye vermesi gereken değeri vermediğini; bu durumun kötü psikolojiye ve geleceğe yönelik olumsuz duygu ve düşüncelere sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Katılımcılar, hükümetin sahip olduğu yanlış politikalar yüzünden gaziliğin değersizleştiğini, önceki dönemlerde gösterilen hürmetin bu dönemde gösterilmediğini ve bu durumun motivasyonlarını düşürdüğünü, morallerini bozduğunu dile getirmişlerdir. Gaziler, askeriye dışındaki kurumların kendilerine gereken hürmeti göstermediğini, vatan için yaptıkları mücadelenin kıymetinin bilinmediğini vurgulamışlardır. Yaptıkları mücadelenin takdirini görmeyen, hak ettikleri saygıyı bulamadığını ifade eden gaziler bu sebepleri göstererek geleceğe dair negatif duygular beslediklerini belirtmişlerdir. Ayrıca Müslüman ülkelerde gazi veya şehide, dini inanç gereği, daha fazla değer verilmesi gerekirken Müslüman olmayan ülkelerin gazilerinin daha fazla değer gördüğüne şahit olmanın kendilerini üzdüğünü dile getirmişlerdir.

Zengin'in (2013), yaşamlarında stres oluşturabilecek duruma sahip yetişkinlerin psikolojik sağlık, sosyal destek ve umut düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelediği çalışmada, yetişkinlerin umut düzeylerinin psikolojik sağlık ve algılanan sosyal destek ile anlamlı bir ilişkisinin olduğu sonucuna varmıştır. Sosyal destek, stresli bir olayla baş etmede bireye güç veren, yalnız olmadığını hissettiren, duygusal ihtiyaçları karşılayarak bireyin fiziksel ve psikolojik olarak dayanıklı olmasını sağlayan bir faktördür (Hobfoll, 2002). Yeterli sosyal desteğe ve sosyal destek kaynağına sahip yetişkinlerin sıkıntı veren bir olayla karşılaştıklarında bu olayın üstesinden gelme inancının artmasına, geleceğe daha umutlu bakabilmesine, daha az olumsuz duygu yaşamasına yardımcı olabileceği söylenebilir. Bu çalışmada gazilerin devletten beklediği takdir, ilgi, minnet, vefa vb. manevi duyguları görmemeleri; kendilerinin verdiği mücadeleyi sorgulamalarına, yalnız ve değersiz hissetmelerine, kaygı, üzüntü, mutsuzluk yaşamalarına sebep olduğu düşünülmektedir. Manevi devlet desteği almamanın gazilerin psikolojilerini olumsuz etkilediğine dair elde edilen araştırma sonuçları daha önce ele alınan gazilerin devlet desteğine ilişkin görüşlerinin sonuçlarıyla paralellik göstermektedir.

5. 9. 10. İzlenen Devlet Politikaları

Araştırmada elde edilen bulgulardan biri de ülke içinde izlenen devlet politikaları nedeniyle kendi geleceğinden ziyade ülkenin geleceğiyle ilgili endişe sahibi olduğunu dile getiren gazilerin duygu ve düşünceleridir. Gaziler, ülkede izlenen politikaların, özellikle açılım sürecinde benimsenen görüşlerin ülke geleceği adına kaygı yaşamalarına,

üzülmelerine, morallerinin bozulmasına sebep olduğunu vurgulamışlardır. Açılım süreciyle birlikte, vatan haini olarak adlandırılan kişilerin ciddiye alınması, bu kişilere taviz verilmesi, vb. durumların gelecek adına endişe yaşamalarına sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Özellikle açılım sürecinden olumsuz etkilendiğini ifade eden gaziler, Doğu'da terör örgütüyle çatışmanın bir çözüm getirmediğini ifade eden hükümetin, bu politikayla birlikte Doğu'da çatışıp gazi ve şehit olan Türk askerlerinin verdiği mücadeleyi, akıttığı kanı, daha değersiz hale getirdiği yorumunu yapmışlardır. Hükümetin bu politikasını doğru bulmayan, desteklemeyen gaziler, bu durumdan son derece rahatsız olduklarını dile getirmişlerdir. Türkiye'de yaşanan bu olaylar sebebiyle geleceğe umutla bakamadıklarını, gelecekle ilgili endişe duyduklarını vurgulamışlardır.

Hükümet, açılım süreciyle, yıllarca askeri, siyasi, sosyo-kültürel kayıplar yaşatan PKK terörünün, askeri mücadele ile istenen çözüme kavuşturulamadığını öne sürerek siyasi bir çözüm yoluna gitmeyi tercih etmiştir. Açılım sürecin başından beri, örgütün yapılan uzlaşmaya yanaşmaması, farklı emellerin peşinde olması, demokratik açılım sürecinin amacı dışında hal alıp, farklı noktalara gelmesine, siyasal, toplumsal kayıpların verilmesine sebep olmuştur (Tavaloğlu, 2016). Açılım süreciyle birlikte PKK terörünün bitmesi için yürütülen politikalar, örgüt için kazanım ve propaganda malzemesi olarak kullanılma tehlikesi oluşturmuştur (Şener, 2012). Terör örgütü bu süreçte bölgede çok rahat hareket etmiş, ciddi kazanımlar elde etmiştir. PKK bölgedeki halk yapılanmasını güçlendirmiş, kendilerini destekleyen belediyeler aracılığıyla asfaltlar bombalarla döşenmiştir. Bu durumların ardından Kürtçe'nin resmi dil olması, anadilde eğitim, özerklik, özgür kürdistan gibi mantık dışı istekleri söz konusu olmuştur. Görülen bu durumlar çözüm sürecini akıl almaz ve kontrolü güç bir süreç haline getirmiş ve bu süreç 2015'te sona erdirilmiştir (Tavaloğlu, 2016). Bu bilgiler ışığında, gazilerin görüşlerine göre terör örgütüne verilen bu tavizler, zamanında Doğu ve Güneydoğu'da terör örgütüne karşı vatan topraklarını korumak için uzuv bağışlayıp, kan akıttıkları, savaştıkları, verdikleri mücadeleyi sorgulamalarına, boşuna mı canımızı feda ettik düşüncelerinin gelişimine, mutsuzluk, umutsuzluklarının artmasına sebep olmuştur denilebilir. Yaşanan bu olumsuz duyguların gazilerin psikolojik sağlıklarına olumsuz etki ettiği, psikolojik sağlıklarını zedelediği yorumu yapılabilir.

5. 10. Gazilerin 15 Temmuz'a İlişkin Görüşlerinin Sonuçları

5. 10. 1. Duygusal

Gaziler, 15 Temmuz gecesi ülkede yaşanan olayların kendi geçmişlerinde tecrübe ettikleri çatışma, müdafaa, kaos anılarını canlandığını belirtmişlerdir. Doğu ve Güneydoğu

gazisi olarak ülkede yaşanan olaylara karşı daha hassas bir yapıya sahip olduklarının altını çizerek yaşananlardan duygusal olarak olumlu veya olumsuz daha fazla etkilendiklerini dile getirmişlerdir. 15 Temmuz gecesi ve sonrasında vatan ve millet için canını feda eden şehitler ile ülke müdafaasında hayatta kalarak gazilik unvanına nail olmayı hak eden gazilerle gurur duyduklarını, milletin zaferiyle sonuçlanmasının kendilerini mutlu ve umutlu hissetmelerini sağladığını ifade etmişlerdir. Bunların yanında yaşanan bu zorlu süreçte kaygı, korku, üzüntü duyduklarını; ülke geleceği adına endişe yaşadıklarını da ifade etmişlerdir.

15 Temmuz gazileriyle yapılan ropörtajlar incelendiğinde, vatani koruma, şanlı tarihin zaferlerini ilelebet sürdürme, tek yürek olma arzusuyla yola çıktıkları, tankların önüne yattıkları, ölümü hiçe saydıkları gözlenmiştir (URL-14, 2016). Bununla birlikte şehit olma niyetiyle meydanlara gittiklerini, pes etmediklerini, o anda kendilerine tarif edilemez güç geldiğini, çatışma anlarında Çanakkale ruhunu hissettiklerini vurgulamışlardır. Darbe hafızası oldukça trajik hatıralarla dolu olan Türkiye’de, toplum, siyasal hayatında ilk kez demokrasiye kastedenlerin karşısında bir bütün olarak karşı durmuş, mücadele vermiştir (Miş, Gülen, Coşkun, Duran ve Ayvaz, 2016). Yüzlerce şehidin verildiği bu mücadele neticesinde bir terör örgütü önderliğinde girişilen darbe girişimi başarısızlığa uğratılmıştır. Bu mücadeleye hakim olan değer bu ülkenin tüm unsurlarını bir araya getiren vatan sevgisi ve demokrasinin korunması olmuştur. Türkiye toplumunun darbe girişimine dair oldukça net bir tavır sergilediği görülmüş, gazilerin de bu mücadeleye sonuna kadar destek verdiği tespit edilmiştir.

5. 10. 2. Bilişsel

Araştırmaya katılan gaziler, 15 Temmuz’u ülke içindeki yapılanmaya karşı temizlik süreci olarak adlandırmıştır. Ülke içindeki yapılanmanın açığa çıkmasını, ülkeye yönelik farklı emelleri olan vatan hainlerinin ifşa edilmesini olumlu olarak değerlendirmişlerdir. Aynı zamanda gaziler, bu temizlenmenin Türk milleti ve Türkiye geleceği için olumlu kazanımlar içerdiğini dile getirerek geleceğe yönelik iyimser bakış açısına sahip olduklarını ifade etmişlerdir. Türkiye geleceği için güzel şeylerin olacağına inandıklarını ifade eden gaziler bu duygu ve düşüncelerin kendilerine iyi geldiğini vurgulamışlardır.

Miş ve diğerleri (2016) tarafından yapılan bir araştırmada toplumun 15 Temmuz Darbe Girişimi’ne yönelik algısı mülakatalar yardımıyla tespit edilmeye çalışılmıştır. Araştırma sonuçları değerlendirildiğinde katılımcılar, darbe girişiminde FETÖ ile birlikte dış güçlerinde işin içinde olduğunu, darbe girişimini önlenerek Türkiye’nin gücünün diğer ülkelere bir kez daha gösterildiğini, Türkiye Cumhurbaşkanı Erdoğan’ın o geceki kriz yönetimini ve süreçteki liderliğini darbenin başarısızlığını sağlayan en önemli etken

olduğunu, benzer olayların yaşanmaması için başta istihbarat ve emniyet kuruluşları olmak üzere devletin çeşitli kademelerinde yeniden yapılanmaya gidilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Ayrıca görüşme sonuçları, insanları demokrasi nöbetlerinde meydanlarda toplayan ana nedenlerden birinin darbe girişiminin toplumda yarattığı güvensizlik duygusu olduğu ifade edilmişse de katılımcıların yarıdan fazlası Türkiye’de kendilerini güvende hissettiklerini belirtmiştir. Sonuç olarak gerek diğer çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular gerek bu araştırmada gazilerin 15 Temmuz ile ilgili görüşleri değerlendirildiğinde Türk toplumunun ülke bütünlüğü, bağımsızlığı ve geleceği ile ilgili duyarlı oldukları, aynı amaç doğrultusunda hareket edebildikleri, mücadele etme gücünü kendilerinde buldukları söylenebilir.

5. 10. 3. Eleştirel

Araştırma sonuçlarından biri de gazilerin bazılarının, 15 Temmuz’a ilişkin duygu ve düşüncelerini ifade ederken eleştirel ve sorgulayıcı bir bakış açısına sahip olmalarıdır. 15 Temmuz gazilerinin, -haklar ve tanınan ayrıcalıklar konusunda- Doğu ve Güneydoğu Anadolu gazilerinden daha farklı bir konuma getirilmesini, ayırım yapılmasını, daha fazla değer verilmesini eleştirmişlerdir. Gaziler, 15 Temmuz şehit ve gazilerinin sahip oldukları hakları sonuna kadar hak ettiklerinin altını çizmiş, üzerinde durdukları konu kendi yıllarında bu hakları elde ederken yaşamış oldukları zorluk ve yıpranmışlıklardır, bu kadar kolay elde edilebilecek hakların kendi zamanlarında neden uğraştırıcı olduğunu sorgulamışlardır. Bununla birlikte 15 Temmuz’dan sonra devlet dairelerinde yapılan temizleme operasyonlarında dikkatli olunması gerektiğini ifade etmişler, yapılan bazı haksız durumlara karşı sessiz kalınmaması gerektiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, 15 Temmuz darbe girişiminin askeriyeyi, devleti olumsuz etkilediğini, vatandaşlarının psikolojilerini alt üst ettiğini, Türk Silahlı Kuvvetleri’nin içindeki yapılanmanın ve darbe girişiminin, Türk ordusunun gücünü zedelediğini dile getiren gazilerin farklı bir bakış açısı sunduğu görülmektedir.

Alkan’ın (2016), 15 Temmuz’u anlamaya dair yaptığı bir çalışmada, üç önemli noktaya dikkat çekmiştir. Darbe girişiminin, silahlı kuvvetlerin kontrol alanı, mesleki profesyonellik ya da kuyucu misyon edinme yaklaşımı ile açıklanabilmesinin zor olduğunu ve sorunun ordu merkezli bir yaklaşımla çözülmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. 15 Temmuz girişiminin her şeyden önce kurumsallaşma geleneğinde yaşanan sorunlardan kaynaklandığını, topluma mesafeli ve merkeze bağımlı bürokratik kadrolar oluşturma arayışına dayalı sistemin, devlet ile millet arasında derin bir boşluk oluşmasına sebebiyet verdiğini öne sürmüştür. Fırsat eşitliğine, yeterliğe ve güvene dayalı olan kamu hizmeti anlayışının oluşturulması ve bunun eğitim sistemine entegre edilmesi gerektiği

belirtilmiştir. Son olarak da dini değer ve kavramların öğretilmesinde öneme sahip din eğitiminin yenilenmesi ve sağlam bir zemine oturtulması gerektiği ifade edilmiştir.

15 Temmuz ile ilgili kamuoyu ve literatür incelemesi sonucunda 15 Temmuz Darbe Girişimi ve Milletin Zaferi'nin, ülkeyi ve Türk Milleti'ni derinden etkilediği belirlenmiştir. Gazilerin, yaşanan olaya ve sonrasındaki sürece dair hem olumlu hem de olumsuz değerlendirmelerinin olduğu ve bu değerlendirmelerin gazileri psikolojik olarak etkilediği söylenebilir.

6. SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Araştırmanın bu bölümünde, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da çatışma, mayına basma, patlayıcı bomba sonucu yaralanan, uzvunu kaybeden gazi olmuş güvenlik görevlilerinin fiziksel, duygusal, sosyal ve psikolojik durumlarına etki eden olumlu veya olumsuz faktörlere ilişkin görüşlerinin belirlenmesini amaçlayan bu çalışmadan elde edilen bulgular doğrultusunda ulaşılan sonuçlar ve ilgili konu çerçevesinde geliştirilen çeşitli öneriler sunulmuştur.

6. 1. Sonuçlar

1. Araştırmaya katılan gazilerin görüşlerinden elde edilen bulgulara göre gazilerin acemi birliğinden usta birliğine geçişte Doğu ve Güneydoğu'ya gönüllü gitme tercihlerinin altında yatan sebeplerin; vatan sevgisi, kariyer, dini inanış ve geçmiş yaşam deneyimlerinin (örselenmişlik) olduğu tespit edilmiştir.
  - a) Vatan sevgisi kategorisi altında duygu ve düşünceleri bir araya getirilen gazilerin, terör bölgesine gönüllü olarak gitmeyi tercih etmelerine sebep olan şeyin vatanını, bayrağını, milletini koruma, onların bekasını sağlama, onlar için mücadele etme isteği olduğu belirlenmiştir. Gazilerin, terör eylemleri ve şehit haberlerinden etkilendikleri, vatan uğruna canlarını feda etmeyi göze aldıkları, ülke geleceği için bir şeyler yapmak istedikleri, çocukluktan itibaren hayalleri ve hedefleri olan düşmanla savaşmak, ülkeyi bölmek isteyenlere engel olmak, şehit haberlerinin gelmesini engellemek gibi amaçlarını gerçekleştirmek için Doğu ve Güneydoğu'ya gönüllü gittikleri görülmüştür.
  - b) Kariyer kategorisi altında ise, Türk Silahlı Kuvvetler bünyesinde görev yapma, kariyerine asker olarak devam etme isteği; iş ve meslek sahibi olma, gelecek kaygısı yaşamama durumu; askerde acemi birliğinde göstermiş olduğu başarılı performans sayesinde komutanı tarafından terör bölgesine yönlendirilme gibi sebeplerden ötürü Doğu ve Güneydoğu'ya gittikleri tespit edilmiştir.
  - c) Dini inançları gereği, gaziliğin şehitlikten sonra değeri çok yüksek olan, kutsal kabul edilen bir makam olması inancıyla hareket ederek canlarını vatan uğruna feda etme düşüncesiyle terör bölgesine gitmeyi tercih ettikleri bulgusuna ulaşılmıştır.

- d) Gazilerin Doğu'ya gitmeyi tercih etme sebeplerinden birinin de, geçmişte yaşanan stres verici, duygusal olarak yıpratıcı olayların, zor hayat koşullarının etkisi ve "kaybedecek hiçbir şeyim yok düşüncesi" olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
- e) Özetle, gazilerin, Doğu ve Güneydoğu'ya gitmeyi tercih etmelerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, bu tercihi kendi istekleriyle, gönüllü olarak yaptıkları için psikolojik olarak her şeye hazır oldukları, yapacakları görevin zorluğunu göze aldıkları, orada neyle karşılaşacaklarını bildikleri, çatışmaya girme, yaralanma, uzuv kaybı yaşama, fiziksel ve duygusal olarak yıpranma ihtimallerinin bilincinde oldukları görülmüştür. Bu bağlamda Doğu ve Güneydoğu'ya gönüllü olarak giden gazilerin yapmış oldukları tercih sebebiyle yaşadıkları zorluğun, sıkıntının sorumluluğunu üzerlerine aldıkları, gazi olmayla ilgili sıkıntı veren durumlarla karşılaştıklarında uyuma yönelik tutum ve davranışlar sergiledikleri sonucuna varılmıştır.
2. Araştırma verilerinden elde edilen bulgulara göre katılımcıların gazilik kavramına yükledikleri anlam ve gaziliğe ilişkin duygu ve düşüncelerinin farklılık gösterdiği sonucuna ulaşılmıştır. Katılımcıların gaziliğe yükledikleri anlamlar; vatan ve bayrak sevgisi, kutsallık ve onur duyma kategorileri altında toplanmıştır.
- a) Vatan ve bayrak sevgisi kavramıyla gaziliği tanımlayan katılımcıların, gaziliği, ülke bütünlüğünü koruma, vatanın bütünlüğü, devletin bekası için mücadele etme, vatan ve bayrak sevgisiyle dolu nesil yetiştirme, tarihi başarıları günümüzde de sürdürme amaçlarıyla yaralanma veya uzuv kaybına uğrama olarak tanımladıkları belirlenmiştir.
- b) Kutsallık boyutuna vurgu yapan katılımcılar için gazilik, şehitlikten sonra gelen kutsal değer, Allah katında mükâfatı olan bir mertebe olarak görülmektedir.
- c) Katılımcıların çoğunun ise gaziliği onur, gurur ve şeref duyulacak bir unvan olarak tanımladığı tespit edilmiştir.
3. Katılımcıların bazıları, Türk toplumunun gazilik kavramına yönelik tutum ve davranışlarını olumlu olarak değerlendirirken bazıları da olumsuz ifadelerle görüşlerini belirtmiştir.
- a) Toplumdan alınan "başarılarıyla övülme, beğenilme, sevilme, değer görme ve takdir edilme" olumlu geribildirimler sayesinde kendilerini değerli ve önemli hisseden, mutlu olan gazilerin benlik saygılarına bu durumun olumlu

katkı sağladığı, stresle başa çıkmada önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır.

- b) Toplumdan olumsuz geri bildirim alan gaziler ise, toplumun askerde yaşanan “çatışmaya girme, patlayıcı bombaya maruz kalma, mayına basma ihtimaliyle görev yapma, ölümlerle burun buruna olma” gibi zorlu, yıpratıcı durumlar ve gazi olduktan sonraki sıkıntılı süreci bilmedikleri için toplumda gazilik bilincinin oluşmadığını ifade etmişlerdir. Bilinçsiz tutum ve tavır sergileyen toplumun, gaziyi anlamada, dünyaya onun gözünden bakabilmede, ona saygı duymada yetersiz olduğu, gaziye manevi anlamlar yüklemek yerine maddi anlamlar yükleme, gazi gözüyle değil de sakat gözüyle bakmanın eğitim eksikliğinden, tarih bilincinin olunmamasından kaynaklandığını belirtmişlerdir. Toplumdan olumsuz geribildirim aldığını ifade eden gazilerin durumdan olumsuz etkilendiği sonucuna varılmıştır.
- c) Sonuç olarak, olumlu geribildirimlerin gazileri mutlu, onure ettiği, kendilerini değerli hissettiği bu sayede de hayata uyumda destek sağladığı buna karşı olumsuz geribildirimlerin ise gazileri demoralize ettiği, incittiği, manevi olarak yaraladığı tespit edilmiştir.
4. Araştırmanın diğer bir bulgusu ise gazilerin aile, sosyal çevre ve resmi makamlardan gördükleri yakın ilgi ve ilişkilere ilişkin sosyal destek algılarının psikolojik sağlamlıklarına olan etkisidir. Bu bağlamda; yaralanma anı, tedavi süreci ve eve döndükten sonraki süreçte gazilerin; “ailelerinden, yakın akrabalar ve arkadaşlarından, devletten, tıp kurumlarından, gazi arkadaşlarından, GATA’dan, askeriye” maddi, manevi destek aldıkları belirlenmiştir.
- a) Gazilerin stresli yaşam olayından sonraki süreçte başkalarına ihtiyaç duydukları, özellikle kendi gereksinimlerini karşılamada yetersiz oldukları dönemde, anne ve babalarından, kız kardeşlerinden, eş ve çocuklarından destek aldıkları belirlenmiş, iyi durumda olmanın, toparlanmanın, hayata tutunmanın aile desteği sayesinde olduğunu ifade ettikleri tespit edilmiştir. Sonuç olarak, aile desteğinin, sıkıntılı sürecin vermiş olduğu yıpranmışlık, hayattan zevk almama, yaşama isteğinin azalması, anlamsızlık, karamsarlık, umutsuzluk gibi olumsuz psikolojinin etkisini en aza indirdiği sonucuna varılmıştır.
- b) Gazilerin, arkadaş ve çevreleriyle girmiş oldukları sosyal ortamların, kişiler arası ilişkilerin ve kurdukları iletişimin; sorunlarını paylaşma, yaşanan sıkıntıyla ilgili duygu ve düşüncelerini ifade etme, duygusal boşalım sağlama gibi olumlu etkilerinin olduğu belirlenmiştir.

- c) Gazilerin görüşleri ışığında, devletin sağladığı yasal hakların oldukça çeşitlilik gösterdiği, özellikle iş hakkına sahip olmanın kendilerini toparlamada ve hayata uyum sağlamada çok katkı sağladığı belirlenmiştir. Gazilerin işe girme sonucu, stresli yaşantının izlerini üzerlerinden atma, farklı şeylerle meşgul olma, sosyal ortama girme, ait olma, kendini ifade etme fırsatı yakalama, kendini yeterli görme, ekonomik kazanç sağlayıp gelecek endişesi yaşamama, topluma, ailesine faydalı bir birey olduğunu hissetme gibi birçok olumlu duygusal, psikolojik ve sosyal deneyim elde etmelerine yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır.
- d) Araştırmada, GATA ve askeriyeden alınan desteğin gaziler için çok önemli bir yere sahip olduğu görülmüştür. Askeri makamların ziyarette bulunması, ilgi, sevgi, şefkat göstermesi, fizyolojik ve psikolojik destek sağlaması, sahip olunan yasal haklar konusunda bilgi vermesi gibi durumların gazilerin sıkıntılı süreçle başa çıkmada oldukça yardımcı olduğu belirlenmiştir. Gazilerin, askeriye ve GATA çalışanlarını, kendi yaşadıklarını en iyi bilen kendilerini en iyi anlayan kurum olarak görmeleri; anlaşılma, dert ortaklığı yapma, benzer deneyimler yaşamamanın etkisiyle ayrı bir bağın oluşmasına zemin hazırladığı görülmüştür. Oluşan bu bağ ve ait olma duygusu, olumsuz duyguların paylaşımına, ifade edilmesine, karşı taraftan anlaşıldığına dair geri dönütler alınmasına katkı sağladığı için gazilerin hem ruhsal hem de fiziksel sağlıklarına olumlu etki ettiği sonucuna varılmıştır.
- e) Gaziler, tıp desteklerinin yeterli ve daima gelişmekte olduğunu, gelişen imkânlardan kendilerinin kolaylıkla yararlandığını, tıp desteği olarak özellikle GATA'dan almış oldukları tıbbi ve psikolojik yardımla ilgili memnuniyetlerini ifade etmişlerdir. Alınan tıp desteğinin gazilerin hem fiziksel hem de psikolojik sağlıklarına kavuşmada önemli rol oynadığı sonucuna varılmıştır.
- f) Gazilerin Türkiye Muharip Gaziler Derneği aracılığıyla tanıştıkları, iş veya sosyal ortamlardan edindikleri gazi arkadaşlarının desteğinin farklı ve önemli bir destek kaynağı olduğu tespit edilmiştir. Gazi arkadaş desteğinin, aynı kaderi paylaşma, aynı deneyimlere, sıkıntılara, zorluklara şahit olma, benzer duygu ve düşünceleri yaşama gibi etkenlerden dolayı birbirleriyle paylaşım yapmanın, vakit geçirmenin, şakalaşmanın, sohbet etmenin gazilere çok iyi geldiği ve bu şekilde birbirlerine psikolojik destek sağladığı tespit edilmiştir.
- g) Alınan sosyal desteğin yeterli olmadığını veya istenilen şekilde karşılanmadığını ifade eden gaziler, ait oldukları kırsal kesimdeki kültürün etkisiyle çocuklara ilgi, sevgi gösterilmediğini ve eğitim eksikliği sebebiyle de

gazilik bilincinin oluşmadığını, kendilerine gazi olarak değil de sakat gözüyle bakıldığını belirtmişlerdir. Bunların yanı sıra, gazi olduğu dönemde anne, babayı kaybetmiş olma, 90'lı yıllarda ülke gündemini meşgul eden olaylar sebebiyle toplumun asker ve gaziye bakışının olumsuz oluşu gibi durumların, dışlanmış ve yalnız hissetme gibi olumsuz duygusal süreçler yaşamaya sebep olduğunu ifade etmişlerdir. Olumsuz sosyal destek algısına sahip olan gazilerin hayata uyum sağlamada zorluk çektikleri, psikolojik olarak yıprandıkları tespit edilmiştir.

- h) Katılımcıların bir kısmı ise psikolojik olarak kendilerini iyi hissettiklerini, bu sebeple de desteğe ihtiyaç duymadıklarını, çok ilgi görmenin kendilerini sıktığını, başkalarının kendilerine acıyarak bakmalarını istemediğini dile getirerek destek görmeyi reddettiklerini belirtmişlerdir.
5. Yapılan araştırmada organ kaybına uğrayan veya kalıcı yara izine sahip olan gazilerin bir kısmının bedenlerine yönelik olumlu duygu ve düşünceler besleyerek uyum gösterebildikleri, birkaçının da olumsuz duygu, düşünce ve yaşantılar sebebiyle hayata uyum sağlamada zorlu süreçten geçtikleri tespit edilmiştir.
- a) Bedensel değişimden sonra, hayata uyum sağlamada bir takım zorluklar yaşadığını ifade eden gazilerin fizyolojik rahatsızlık hissi yaşama, başkalarının bakışlarından rahatsız olma, bedenleriyle ilgili eksikliklerden psikolojik olarak olumsuz etkilenme gibi durumlardan dolayı çekinme, rahat hareket edememe, yalnızlık, umutsuzluğa kapılma gibi stres verici duygular yaşadıkları belirlenmiştir.
- b) Bedeniyle gurur duyan; olumlu bakış açısına sahip; kader inancı, dine sığınma ve rehabilitasyon desteği sayesinde organ kaybı, kalıcı yara izi gibi durumlara uyum gösterebilen gazilerin, hem fiziksel hem de psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissettikleri sonucuna ulaşılmıştır.
6. Araştırmanın bulguları incelendiğinde gazilerin Türk Silahlı Kuvvetleri bünyesinde görev yaparken karşılaşmış oldukları sarsıcı olaydan sonra toparlanmalarına, hayata uyumlarına, yaşadıkları stresin olumsuz etkisini en aza indirmeye katkı sağlayan, yardımcı olan bir takım sosyal, bilişsel, duygusal ve dinsel faktörler ile kişilik özelliklerinin olduğu saptanmıştır.
- a) Gazilerin görüşleri incelendiğinde, ikinci hayatımı yaşıyorum düşüncesiyle yaralanma veya organ kaybına uğradıktan sonraki sürece farklı bir anlam yükledikleri, yüklenen bu anlam sayesinde problemlerle, sıkıntılarla, stresle daha kolay baş edebildikleri görülmüştür. Ölümle karşılaşmanın ve şu anda

yaşamaya devam ediyor olmanın farkındalığı ile hareket ederek şu anki zamana odaklandıkları, geçmişin sıkıntıları ve geleceğin kaygıları ile ilgilenmedikleri sonucuna varılmıştır.

- b) Gazilerin mizahı kullanarak karşılaştıkları sıkıntı verici durumların üstesinden gelebildikleri, komedi filmi izleme, mizahi karikatürler okuma, espri yapma, birbirlerine şaka amaçlı takılma, şen şakrak olma gibi tutum ve davranışların gazileri mutlu ettiği, psikolojik rahatlama sağladığı sonucuna varılmıştır.
- c) Araştırmaya katılan gazilerin zorlu süreçte kendi yeteneklerine olan güvenleri, toparlanacaklarına ilişkin güçlü inançları, sıkıntıların üstesinden gelebilmede kendilerini motive edebilme becerileri yani kendilerine dair özyeterlik algılarının yüksek oluşu yılmama, sağlıklı gelişim gösterme gibi olumlu süreçlere katkı sağladığı tespit edilmiştir.
- d) Gazilerin örseleyici yaşam olayından sonraki süreçte, fiziksel engele sahip olmaları, sağlıklarının eskisi gibi olmayışı, eskisi gibi yürüyememe, koşamama, hareket edememe durumları onlar için stres yaratan ve uyumlarını zorlaştıran faktörler olmasına rağmen; değişikliğe uyum sağlama sürecinde, pes etmedikleri, farklı çözüm yolları denedikleri, mücadele ettikleri, duygularını kontrol altına aldıkları ve güçlü kalabilme gayreti içinde oldukları belirlenmiştir.
- e) Katılımcıların gerek gaziliğe kendilerinin yüklemiş olduğu anlamlar gerek toplum ve yakın çevreden alınan olumlu geri bildirimler sayesinde gaziliğin gurur ve onurunu yaşadıkları, mutlu oldukları görülmüştür. Bu bağlamda, katılımcıların gazi unvanıyla gurur ve onur duymaları ile çevrenin olumlu tepkisi sayesinde olumlu duygularının, motivasyonlarının, kendilerine olan güvenlerinin, benlik saygılarının arttığı saptanmıştır.
- f) Araştırmaya katılan gaziler, görevden önce sahip oldukları yaşantı, görev esnasında karşılaştıkları güçlükler ve görev sonrası zorlu hayat koşullarının kendilerini güçlü kıldığını, kendilerine yılmamayı öğrettiğini ifade etmişlerdir.
- g) Araştırmada gazilerin, sağlıklarına, bedensel durumlarına, hayatta olmalarına şükrederek içinde bulunmuş olduğu zorlu durumun üstesinden gelmeyi başardıkları, hayata sağlıklı uyum gösterebildikleri görülmüştür.
- h) Yapılan araştırmada, teröre maruz kalma sonucu uzuv kaybını, yaralanmayı ve yaşamındaki değişiklikleri kabullenen gazilerin, sahip olduğu imkanlara ve yeterliklerine göre hayatını devam ettirme gayreti içinde oldukları görülmüştür. Bu doğrultuda zorlu yaşam sürecinde durumlarını kabullenerek

kendileriyle barışık bir şekilde hayatlarına devam eden gazilerin, olumsuz yaşam deneyiminin stresini daha az yaşadıkları sonucuna varılmıştır.

- i) Katılımcıların, “yaşamaya devam ediyor olma, sevdikleriyle aynı hayatı paylaşıyor olma, gaziliğin bahşetmiş olduğu maddi ve manevi imkânlarla sahip olma, hayatın olumlu yönde değiştiğine inanma, daha kötüsü yaşanmadığı için mutlu olma” gibi duygu ve düşüncelerle gaziliğin olumlu yönlerine odaklandıkları, stresli yaşam deneyiminin üstesinden gelebildikleri, hayata uyumlarının kolaylaştığı sonucuna ulaşılmıştır.
  - j) Gazilerin kendi kişilik özelliklerine ilişkin görüşleri incelendiğinde, mücadeleci, idealist, güçlü, yardımsever, dışa dönük olarak kendilerini ifade ettikleri görülmüştür. Gaziler belirtmiş oldukları bu kişilik özellikleri yardımıyla stres verici sürecin olumsuz etkisini en aza indirdikleri ve toparlanmada kendilerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.
  - k) Yapılan araştırmada gazilerin; başlarından geçen olumsuz olayları, kader, alinyazısı, nasip olarak değerlendirme, kendi sorumlulukları dışında gelişen bir olay olarak anlamlandırma, gaziliğin şehitlik kadar kutsal bir değer olduğunu düşünme, öteki dünyada mükafatını alacaklarına inanma, her şerde bir hayır arama gibi kadere ve dine sığınma eğiliminde oldukları görülmüştür. Dua etme, kadere inanma, ilahi güce sığınma gibi baş etme yollarına başvuran gaziler için dine sığınma, kendilerine güç veren, sıkıntılı süreci aşmalarına yardımcı olan etkili bir başa çıkma yolu olduğu sonucuna varılmıştır.
7. Araştırma grubundaki gazilerin askerde yaşamış oldukları örseleyici olaydan sonraki süreçte hayatlarındaki değişime sağlıklı ve başarılı uyum sağlamada kendilerine yardımcı olan çeşitli sosyal koruyucu faktörlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Gazilerin görüşlerinden elde edilen sosyal koruyucu faktörler evlilik, eş ve aile desteği, işe girme, sosyal çevreye sahip olma, çevrenin olumlu tepkisi, makamların desteği, rehabilitasyon merkezi desteği, maddi destek, sosyal faaliyetler ve spor olarak belirlenmiştir.
- a) Araştırmadaki gaziler, olumsuz yaşantıdan sonraki süreçte evlilikle birlikte sosyal destek kaynaklarına,, eş ve çocuk desteğinin de eklenmesiyle daha çabuk toparlandıklarını ifade etmişlerdir. Eş ve çocuk sevgisi, ait olma, duygusal paylaşımlar, dış dünyanın stresini alacak, geçmiş yaşantıların izlerini silecek sıcak, samimi bir aile ortamı, zorlukların üstesinden gelebilmede, hayatın yükünü paylaşabilmede kişiye yardımcı olan bir hayat

arkadaşının varlığı gaziler için çok önemli dışsal bir koruyucu faktör olduğu belirlenmiştir.

- b) Terörle Mücadele Kanunu (1991) kapsamında bulunan malul gazilere sağlanan haklardan biri olan istihdam hakkı ile birlikte işe giren gazilerin, meslek edinme, ekonomik gelir elde etme, maddi olarak kendini daha yeterli görme gibi olumlu duygu ve düşüncelere sahip oldukları tespit edilmiştir. Bununla birlikte işe girme sonucu sosyal çevresi oluşan gazilerin, ait olma, iletişim, sorumluluk alma, başarıyı tatma, topluma faydasının olduğunu düşünme gibi bireyin sosyal ihtiyaçlarının karşılanması durumu gazilerin psikolojilerine iyi geldiği sonucuna ulaşılmıştır.
- c) Aileden, yakın akrabadan, arkadaştan, resmi kurumlardan ve toplumdan “sevgi ve saygı görme, minnet duyulma, hürmet edilme, vefa görme, değer verilme” gibi olumlu tepkilerin gazileri onure ettiği, mutlu ettiği, yaşamış olduğu zorlu sürece değdiği dair duygu ve düşüncelerinin oluşmasını sağladığı, kendileriyle gurur duyduğu tespit edilmiştir. Çevrenin olumlu tepkisinin gazilerin psikolojilerine iyi geldiğine dair elde edilen sonuç, gazilerin topluma ilişkin olumlu atıfları kategorisine dair elde edilen araştırma sonuçlarıyla tutarlılık göstermektedir.
- d) Rehabilitasyon merkezinden alınan desteğin hayata uyum sağlamada, güçlüklerin üstesinden gelmede, stresle başa çıkabilmede gazilere çok büyük katkı sağladığı belirlenmiştir. Bağımsız yaşama becerilerini geliştirme, sportif etkinliklerle rehabilite etme, teknolojik imkanlarla fiziksel sağlıklarını iyileştirmeyi amaçlama, psikolojik destek sağlama, güven verici, samimi bir ilişki geliştirme gibi birçok vizyona sahip rehabilitasyon merkezi desteği gazilerin değişen yaşama uyumlarında onlara yardımcı olduğu sonucuna varılmıştır.
- e) Araştırmaya katılan gazilerin çoğu, yaralanma, organ kaybına uğrama sonucu hayatlarının eskisinden daha farklı bir yöne doğru aktığını ifade etmiş, öncesinde sahip oldukları mesleği, işi yapamayacak duruma geldiklerini belirtmişlerdir. Gazilere tanınan haklar, maddi yardımlar onların yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilecek, ailesine karşı sorumluluklarını yerine getirebilecek, bu sayede de kendilerini daha iyi hissedebilecek faydalar sağladığı görülmüştür.
- f) Sosyal aktivite ve sporun gazilerin daha sağlıklı ve zinde olmalarına, toparlanmalarına, psikolojik olarak kendilerini daha iyi hissetmelerine katkı sağladığı sonucuna ulaşılmıştır.

8. Gazilerin yaşamlarında kritik bir yere sahip olan teröre maruz kalma durumundan sonraki süreçte hayata tutunmalarına, uyumlarına destek sağlayan etkenlerin olduğu gibi toparlanmalarını olumsuz etkileyen bir takım faktörlerin de olduğu tespit edilmiştir.
- a) Mülakata katılan gazilerin, şehit haberleri, terör eylemleri ve ülke içinde izlenen devlet politikalarına karşı oldukça hassas oldukları görülmüştür. Gazilerin “yaralanmış ve incinmiş” olmalarından ötürü, gazete, televizyon, internetten takip edilen ülke gündemi, terör eylemleri, şehit ve gazi haberlerine karşı oldukça duyarlı oldukları ve ilgili haberlerden olumsuz etkilendikleri tespit edilmiştir.
- b) Resmi makamların duyarsızlığı; gaziye hak ettikleri ilgi, sevgi, saygı ve değeri göstermemeleri; gazileri sadece 19 Eylül Gaziler Gününde hatırlamaları; toplumdan alınan olumsuz tepkilerin varlığı; aile, arkadaş, akraba, yakın çevreden beklenen değeri görmemeleri vb. durumların gazileri kötü ruhsal duruma soktuğu, kendilerini daha yalnız ve değersiz hissettiği tespit edilmiştir. Yeterli, sağlıklı, doyum sağlayıcı sosyal desteğe sahip olmayan gazilerin hayata uyumlarının daha zor olduğu, olumsuz psikolojiyle baş etmede güçlüklerle karşılaştığı belirlenmiştir. Araştırma kapsamında gazilerle yapılan görüşmelerde, sosyal destek alan gazilerin hayata uyumlarının kolaylaştığı, alınan desteğin sarsıcı olayın olumsuz etkisini hafiflettiği ortaya koyulmuşken, yeterli sosyal destek almadığını belirten gazilerin ise zaman zaman örseleyici yaşantıyla baş etmede zorluklar yaşadığı sonucuna varılmıştır.
- c) Teröre maruz kalmanın sarsıcı deneyimini yaşayan gazilerin zaman zaman çatışma veya yaralanma anına geri döndükleri, yaşanan zorluğu, teröristleri, şehit arkadaşlarını anımsadıkları bu durumun psikolojik sıkıntıyı, duygusal stresi arttırdığı belirlenmiştir. Bununla birlikte asker yaralandığında, şehit haberleri geldiğinde, hatta röportaj yaparken tekrar o anlara geri dönen ve kaygı seviyesi yükselen gazilerimizin de olduğu görülmüştür.
- d) Araştırmaya katılan gaziler, terörü yaşamış olmanın olumsuz psikolojisi dışında anne-baba kaybı, parçalanmış aile çocuğu olma, deprem vb. başka travmatik olaylar yaşamının toparlanma döneminde olumsuz etki yarattığı, hayata uyum sağlamayı zorlaştırdığı tespit edilmiştir. Ayrıca gazilerin bazılarının da, zaman zaman psikolojik sorunlar yaşadığı, bu sebeple de yaralanma olayının bırakmış olduğu psikolojik yıpranmışlığı tam olarak atlatamadığı görülmüştür.

- e) Gazilerin görüşleri incelendiğinde, genel sağlığın bozulması, kullanılan protezin ağrı yapması, hareket kısıtlanmaları durumlarıyla karşılaşan gazilerin morallerinin bozulduğu, kaygı ve stres seviyelerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır.
9. Gazilerden alınan görüşler doğrultusunda elde edilen veriler incelendiğinde, katılımcılardan bazılarının olumsuz yaşantılar karşısında ve geleceğe yönelik duygu, düşünce ve hedeflediği davranışları ifade ederken umutlu bir tutum sergiledikleri bazılarının ise umutsuz bir tutuma sahip oldukları görülmüştür.
- a) Araştırmaya katılan gazilerin görüşlerinden elde edilen bulgulara göre, stresli, zorlu, sıkıntılı durumlarla karşılaştıklarında geleceğe yönelik olumlu beklentiler içinde olan, umut düzeyi yüksek gazilerin, geleceğe yönelme ve olumlu gelişim gösterme durumlarının daha olası olduğu sonucuna varılmıştır. Amaç sahibi olan, amacına ulaşmak için farklı yollar deneyen, çaba sarf eden, gelecekte ulaşmak istediği şeye dair motivasyonu yüksek olan, olumlu bakış açısına sahip, endişesi olmayan gazilerin daha umutlu olduğu sonucuna varılmıştır. Geleceğe dair umutlu olma eğilimine sahip gazilerin olumsuz yaşantılar karşısında güçlü kalabildikleri, sıra dışı koşul ve durumlara uyum sağlamada başarılı oldukları ve stresin yıkıcı etkisini en aza indirebilme yeterliğine sahip oldukları tespit edilmiştir.
- b) Gazilerin askerde yaşamış oldukları sarsıcı yaşam deneyimden sonraki sürece ilişkin görüşleri incelendiğinde, olumsuz deneyime çok yakın olan dönemde yaşanan sağlık endişesi, toplumun olumsuz, moral bozucu söylemleri, manevi devlet desteğinin yetersizliği, ülke gündemi ve izlenen devlet politikalarının gazilerin ruhsal durumunu olumsuz etkilediği, hayata ve geleceğe yönelik umutsuz bir tutum sergilemelerine sebep olduğu sonucuna varılmıştır.
10. Gazilerin, 15 Temmuz'a yönelik duygu ve düşünceleri incelendiğinde bu süreçten hem olumlu ve hem de olumsuz olarak etkilendikleri görülmüştür.
- a) 15 Temmuz gecesi ülkede yaşanan olaylar gazilere askerde yaşamış oldukları acı tecrübeyi hatırlattığı, ülkede yaşanan olaylardan derinden etkilendikleri, şehit ve gazilerle gurur duyma, mutlu ve umutlu hissetme gibi olumlu duygularla beraber, korku, kaygı, üzüntü, endişe gibi olumsuz duyguları da yaşadıkları görülmüştür.
- b) Gazilerin, 15 Temmuz ve sonraki süreci, ülke içindeki yapılanmaya karşı temizlenme süreci olarak değerlendirdikleri, bu durumun ülke geleceğine

olumlu etki edeceğine inandıkları, olumlu bakış açısı geliştirdikleri bu şekilde de kendilerini daha iyi hissettikleri sonucuna varılmıştır.

- c) Araştırmada gaziler, 15 Temmuz gazilerinin, -haklar ve tanınan ayrıcalıklar konusunda- Doğu ve Güneydoğu Anadolu gazilerinden daha farklı bir konuma getirilmesini, ayırım yapılmasını, kolaylıkla elde edilebildiği görülen hakların kendi dönemlerinde neden güç bela, zorluk ve sıkıntılarla elde edildiğini sorgulamışlardır. Bunun yanı sıra, 15 Temmuz darbe girişiminin askeriye, devleti olumsuz etkilediğini, vatandaşlarının psikolojilerini alt üst ettiğini, Türk Silahlı Kuvvetleri'nin içindeki yapılanmanın ve darbe girişiminin, Türk ordusunun gücünü zedelediğini dile getiren gazilerin olaya farklı bir bakış açısı kazandırdığı görülmüştür.

6. 2. Öneriler

Bu araştırma kapsamında elde edilen sonuçlara dayalı olarak öneriler geliştirilmiştir. Geliştirilen öneriler *Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler ve İleride Yapılabilecek Araştırmalara Yönelik Öneriler* alt başlıkları halinde aşağıda sunulmuştur.

6. 2. 1. Araştırma Sonuçlarına Dayalı Öneriler

1. Araştırma sonuçlarına göre gaziler, toplumun gaziye değer vermediğini, saygı göstermediğini, bilinçsiz olduğunu ifade etmişlerdir. Bu bağlamda toplumun bilinçlendirilmesi adına Milli Eğitim Bakanlığı ilkokul, ortaokulu ve ortaöğretim kademelerine hitap edecek şekilde gazilik bilinci, gaziye vefa, vatan, millet, bayrak sevgisi değerlerinin kazandırılmasına yönelik eğitim-öğretim faaliyetlerinin artırılması planlanabilir. Okul öğrencileriyle çoğu ilde bulunan Türkiye Muharip Gaziler Derneği şubeleri, gazilerin iş imkanından faydalanarak girmiş oldukları kamu kurum ve kuruluşları ziyaret edilebilir. Belirli plan program dahilinde gaziler okullara davet edilerek görev sürecinde yaşamış oldukları zorluklar, girdiği çatışmalar, gazi unvanını almasına neden olan olay ve gazi olduktan sonraki yaşam süreciyle ilgili söyleşi yapılması genç nesillerde bilinç ve farkındalık uyandıracakı düşünülmektedir.
2. Genç nüfusun yanı sıra toplumda bilinç uyandırmak adına 19 Eylül Gaziler Günü daha farklı etkinlikler, gösteriler, çeşitli projelerle desteklenerek kutlanabilir. Kamu kurum ve kuruluşlarında gazilere yönelik sosyal projeler geliştirilebilir.

3. Gazilerin daha çok askeriye ve GATA'dan almış olduğu duygusal desteğin diğer kurum ve kuruluşlar tarafından da gösterilmesi gazileri oldukça mutlu edecek değer görme, unutulmadığını hissetme duygusu onları daha da hayata bağlayacaktır.
4. Araştırmada, gazi arkadaşlardan alınan sosyal desteğin gaziler için çok önemli bir yere sahip olduğu sonucundan yola çıkılarak, Türkiye Muharip Gaziler Derneği'nin sosyal faaliyetlerinin artırılması, ait olma duygusunun olumlu etkisi düşünülerek derneğe üye olmayan gazilere ulaşma ve birlik ve beraberliği artırıcı etkinlikler yapılması önerilmektedir.
5. Fiziksel engele sahip olan gazilerin Türkiye'de yolların, kaldırımların, kamu ve özel sektöre ait binaların engellilerin erişimine uygun olmaması durumunu dile getirmeleri dikkate alınarak toplumda engellilerin yaşama aktif katılımını sağlayacak, sosyal ortamlara başkasının desteği olmadan hareket edebilecek yaşam alanları oluşturmak önerilmektedir.
6. Araştırmada gazilerin, ailelerinden, arkadaşlarından, yakın çevrelerinden aldıkları sosyal desteğin yanı sıra kaymakamlık, valilik, belediye gibi makamların manevi destek sağlaması gazileri onure ve motive ettiği sonucuna varılmıştır. Bu sebeple makamların, sadece 19 Eylül Gaziler Günü'ne özel değil tüm günlerde gazisinin yanında olduğunu hissettirecek eylemleri artırması önerilmektedir.
7. Rehabilitasyon merkezlerinden alınan fiziksel, psikolojik ve sosyal destek, gazilerin hayatlarındaki değişikliğe uyum sağlama ve çabuk toparlanmalarına yardımcı olduğu dikkate alındığında bu merkezlerin çoğaltılması, gazilerin daha kolay ve maddi kaybı olmadan buralardan faydalanabilmeleri sağlanmalıdır.
8. TSK tarafından gazilere ücretsiz tatil imkanı sunan, Ali Çetinkaya İlk Kurşun Rehabilitasyon Merkezi gibi tesislerin devlet desteği ile birlikte sayıca artırılarak daha çok gaziye hizmet vermesi sağlanmalıdır.
9. Gazilerin herhangi bir spor dalıyla ilgilenmeleri, kendilerini ifade edebilecekleri, başarıyı tadabilecekleri, sosyal ortama sahip olabilecekleri fırsatlar sunmak, fiziksel ve psikolojik sağlıklarına iyi gelmesi sebebiyle gaziler sportif faaliyetlere yönlendirilmeli, herhangi bir spor dalıyla uğraşmaya teşvik edilmelidir.
10. Meşguliyet Tedavisi ve Mesleki Rehabilitasyon Ünitelerinde yürütülen faaliyetlerle gaziler ve engelliler hobi edinmekte, mesleki eğitim kurslarına katılmakta ve meslek edinmektedirler, Meşguliyet Tedavisi ve Mesleki

Rehabilitasyon Ünitelerinin ülke genelinde yaygınlaştırılmasının sağlanması ve daha çok gazinin faydalanabilmesi için imkan tanınması önerilmektedir.

11. Son olarak da gazilere ve onlara en büyük desteği sağlayan ailelerine, psikolojik sağlıklarını arttıracak psiko-eğitim, müdahale programları hazırlanmalı ve gazilere vakıflar, dernekler aracılığıyla daha kolay ulaşabilecekleri danışmanlık hizmetleri sunulmalıdır.

6. 2. 2. Gelecekte Yapılacak Çalışmalar İçin Öneriler

1. Bu araştırma, Samsun, Ordu, Giresun, Trabzon ve Rize'de yaşayan gazilerle yapılan mülakatlar sonucu elde edilen veriler doğrultusunda yürütülmüştür, ülkenin farklı bölgelerinde yaşayan gazilerin hayata bakışı, inanışları, kültürleri, yaşayış tarzları, sahip olduğu imkanlar ve geldikleri toplum farklılık göstereceği için bu konuda yapılacak farklı çalışmalarda, bilgi çeşitliliği sağlanması açısından, katılımcıların farklı bölgelerden seçilmesi önerilmektedir.
2. Gazilerin psikolojik sağlıklarına ilişkin veriler elde edilirken, sarsıcı yaşam deneyimi ve sonraki süreci kapsayan uzun bir zaman dilimine ilişkin psikolojik, sosyal ve duygusal durumları incelenmiş, kesitsel araştırma türü benimsenmiştir. Gazilerin psikolojik sağlıklarının gelişimini inceleyen boyutsal araştırmaların yapılması daha farklı sonuçların elde edilmesine katkı sağlayabilir.
3. Gazilerin psikolojik sağlıklarını derinlemesine incelemek amacıyla yapılan bu çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş, gazilerin psikolojik sağlıklarına etki eden çeşitli faktörler detaylı olarak elde edilmiştir. Gazilerin psikolojik sağlıklarının incelenmesi amacıyla yapılacak olan çalışmalarda nitel-nicel yaklaşımların birlikte kullanılması verilerin karşılaştırmasına imkan sağlaması açısından önerilmektedir.
4. Yapılan bu çalışmaların yaygınlaştırılmasını sağlama adına Türk Silahlı Kuvvetleri başta olmak üzere ilgili kurum ve kuruluşlar nezdinde tanıtıcı ve yaygınlaştırıcı çalışmalar yapılması önerilmektedir.

7. KAYNAKLAR

- Açıkgöz, M. (2016). *Çukurova Üniversitesi Tıp Fakültesi öğrencilerinin psikolojik sağlamlık ile mizah tarzları ve mutluluk düzeyi arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Ai, A. L., Evans-Campbell, T., Santangelo, L. K. and Cascio, T. (2006). The traumatic impact of the September 11, 2001, terrorist attacks and the potential protection of optimism. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(5), 689-700.
- Alim, T. N., Feder, A., Graves, R. E., Wang, Y., Weaver, J., Westphal, M., ...Mellman, T. A. (2008). Trauma, resilience, and recovery in a high-risk African-American population. *American Journal of Psychiatry*, 165(12), 1566-1575.
- Alkan, E. (2014). *Farklı cinsel yönelime sahip bireylerin yaşam doyumu, stresle başa çıkma stratejileri ve psikolojik dayanıklılık düzeylerinin karşılaştırılması* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Alkan, H. (2016). 15 Temmuz'u anlamak: Parametreler ve sonuçlar. *Bilig*, 79, 253-272.
- Arslan, G. (2015). Psikolojik istismar, psikolojik sağlamlık, sosyal bağlılık ve aidiyet duygusu arasındaki ilişki. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1(36), 47-58.
- Arslan, G. ve Balkıs, M. (2016). Ergenlerde duygusal istismar, problem davranışlar, öz-yeterlik ve psikolojik sağlamlık arasındaki ilişki. *Sakarya University Journal of Education*, 6(1), 8-22.
- Arslan, M. (2014). *İngiltere'de gazilere yönelik sosyal politikalar*. <http://www.sosyalargem.com/argem/10/England.asp> adresinden 8 Temmuz 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Ashida, S. and Heaney, C. A. (2008). Differential associations of social support and social connectedness with structural features of social networks and the health status of older adults. *Journal of Aging and Health*, 20(7), 872-893.
- Aydın, B. (2010). *Üniversite öğrencilerinin duygusal zeka ve umut düzeyleri ile psikolojik sağlamlıkları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon.
- Ayten, A. ve Sağır, Z. (2014). Dindarlık, dinî başa çıkma ve depresyon ilişkisi: Suriyeli sığınmacılar üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47(47), 5-18.
- Bacanlı, H., Sürücü, M. ve İlhan, T. (2013). Başa çıkma stilleri ölçeği kısa formunun (BÇSÖ-KF) psikometrik özelliklerinin incelenmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*, 13(1), 81-96.

- Bahadır, E. (2009). *Sağlıkla ilgili fakültelerde eğitime başlayan öğrencilerin psikolojik sağlamlık düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bal, İ. (2006). *Terörizm: Terör, terörizm ve küresel terörle mücadelede ulusal ve bölgesel deneyimler* (12. baskı). Ankara: Usak Yayınları.
- Bandura, A. (1977). Self-efficacy: Toward a unifying theory of behavioral change. *Psychological Review*, 84(2), 191-215.
- Bandura, A. (2002). Environmental sustainability by sociocognitive deceleration of population growth. In P. Schmuck & W. Schultz (Eds.), *The psychology of sustainable development* (pp. 209–238). Dordrecht, The Netherlands: Kluwer.
- Barker, D. B. (2007). Antecedents of stressful experiences: Depressive symptoms, self-esteem, gender and coping. *International Journal of Stress Management*, 14(4), 333-349.
- Bartone, P. T. (2006). Resilience under military operational stress: Can leaders influence hardiness? *Military psychology*, 18(1), 131-148.
- Bartone, P. T., Johnsen, B. H., Eid, J., Brun, W. and Laberg, J. C. (2002). Factors influencing small-unit cohesion in Norwegian Navy officer cadets. *Military Psychology*, 14(1), 1-22.
- Başak, B. E. (2012). *Düşük gelirli ailelerden gelen üniversite öğrencilerinin öz duyarlılık, sosyal bağlılık ve iyimserlik ile psikolojik dayanıklılık düzeyleri arasındaki ilişkiler* (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Batan, N. S. ve Ayten, A. (2015). Dinî başa çıkma, psikolojik dayanıklılık ve yaşam doyumu ilişkisi üzerine bir araştırma. *Dinbilimleri Journal*, 15(3), 67-92.
- Belzer, K. D., D’Zurilla, T. J. and Maydeu-Olivares, A. (2002). Social problem solving and trait anxiety as predictors of worry in a college student population. *Personality and Individual Differences*, 33(4), 573-585.
- Benard, B. (1991). *Fostering resiliency in kids: Protective factors in the family, school, and community*. (ERIC Document Reproduction Service No. ED 335 761).
- Benight, C. C. and Bandura, A. (2004). Social cognitive theory of posttraumatic recovery: The role of perceived self-efficacy. *Behaviour Research and Therapy*, 42(10), 1129-1148.
- Benight, C. C. and Harper, M. L. (2002). Coping self-efficacy perceptions as a mediator between acute stress response and long-term distress following natural disasters. *Journal of Traumatic Stress*, 15(3), 177-186.
- Berry, J. W., Elliott, T. R. and Rivera, P. (2007). Resilient, undercontrolled and overcontrolled personality prototypes among persons with spinal cord injury. *Journal of Personality Assessment*, 89(3), 292-302.

- Bonanno, G. A. (2004). Loss, trauma, and human resilience: Have we underestimated the human capacity to thrive after extremely aversive events? *American Psychologist*, *59*(1), 20-28.
- Bonanno, G. A. (2005). Resilience in the face of potential trauma. *Current Directions in Psychological Science*, *14*(3), 135-138.
- Bonanno, G. A. (2012). Uses and abuses of the resilience construct: Loss, trauma, and health-related adversities. *Social Science & Medicine*, *74*(5), 753-756.
- Bonanno, G. A. and Burton, C. L. (2013). Regulatory flexibility: An individual differences perspective on coping and emotion regulation. *Perspectives on Psychological Science*, *8*(6), 591-612.
- Bonanno, G. A. and Mancini, A. D. (2008). The human capacity to thrive in the face of potential trauma. *Pediatrics*, *121*(2), 369-375.
- Bonanno, G. A. and Mancini, A. D. (2012). Beyond resilience and PTSD: Mapping the heterogeneity of responses to potential trauma. *Psychological Trauma: Theory, Research, Practice, and Policy*, *4*(1), 74-83.
- Bonanno, G. A., Brewin, C. R., Kaniasty, K. and Greca, A. M. L. (2010). Weighing the costs of disaster: Consequences, risks, and resilience in individuals, families, and communities. *Psychological Science in The Public Interest*, *11*(1), 1-49.
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A. and Vlahov, D. (2006). Psychological resilience after disaster: New York City in the aftermath of the September 11th terrorist attack. *Psychological Science*, *17*(3), 181-186.
- Bonanno, G. A., Galea, S., Bucciarelli, A. and Vlahov, D. (2007). What predicts psychological resilience after disaster? The role of demographics, resources, and life stress. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, *75*(5), 671-682.
- Bonanno, G. A., Ho, S. M., Chan, J. C., Kwong, R. S., Cheung, C. K., Wong, C. P. and Wong, V. C. (2008). Psychological resilience and dysfunction among hospitalized survivors of the SARS epidemic in Hong Kong: A latent class approach. *Health Psychology*, *27*(5), 659-667.
- Bonanno, G. A., Kennedy, P., Galatzer-Levy, I. R., Lude, P. and Elfström, M. L. (2012). Trajectories of resilience, depression, and anxiety following spinal cord injury. *Rehabilitation Psychology*, *57*(3), 236-247.
- Bonanno, G. A., Mancini, A. D., Horton, J. L., Powell, T. M., LeardMann, C. A., Boyko, E. J., ...Smith, T. C. (2012). Trajectories of trauma symptoms and resilience in deployed US military service members: Prospective cohort study. *The British Journal of Psychiatry*, *200*(4), 317-323.
- Bonanno, G. A., Westphal, M. and Mancini, A. D. (2011). Resilience to loss and potential trauma. *Annual Review of Clinical Psychology*, *7*, 511-535.

- Brenner, L. A., Ivins, B. J., Schwab, K., Warden, D., Nelson, L. A., Jaffee, M. and Terrio, H. (2010). Traumatic brain injury, posttraumatic stress disorder, and postconcussive symptom reporting among troops returning from Iraq. *The Journal of Head Trauma Rehabilitation*, 25(5), 307-312.
- Brewin, C. R., Andrews, B. and Valentine, J. D. (2000). Meta-analysis of risk factors for posttraumatic stress disorder in trauma-exposed adults. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 68(5), 748-766.
- Brittain, I. and Green, S. (2012). Disability sport is going back to its roots: Rehabilitation of military personnel receiving sudden traumatic disabilities in the twenty-first century. *Qualitative Research in Sport, Exercise and Health*, 4(2), 244-264.
- Brown, A. D., Antonius, D., Kramer, M., Root, J. C. and Hirst, W. (2010). Trauma centrality and PTSD in veterans returning from Iraq and Afghanistan. *Journal of Traumatic Stress*, 23(4), 496-499.
- Bulut, B. (2016). *Ergenlerin anksiyete, sosyal destek ve psikolojik sağlamlık düzeyleri arasındaki ilişkilerin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Atatürk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Erzurum.
- Bural, E. B. (2017). *Türkiye'nin 2017 yılında terörle mücadele stratejisi: Önleyici kolluk ve kesintisiz mücadele*. <http://www.21yyte.org/tr/> adresinden 26 Kasım 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Burke, S. and Utley, A. (2013). Climbing towards recovery: Investigating physically injured combat veterans' psychosocial responses to scaling Mt. Kilimanjaro. *Disability & Rehabilitation*, 35(9), 732-739.
- Butler, L. D., Koopman, C., Azarow, J., Blasey, C. M., Magdalene, J. C., DiMiceli, S., ... Kraemer, H. C. (2009). Psychosocial predictors of resilience after the September 11, 2001 terrorist attacks. *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 197(4), 266-273.
- Büyüköztürk, ř., Aygün, Ö., Kılıç-Çakmak, E. ve Karadeniz, ř. (2016). *Bilimsel araştırma yöntemleri* (21. baskı). Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Caddick, N. and Smith, B. (2014). The impact of sport and physical activity on the well-being of combat veterans: A systematic review. *Psychology of Sport and Exercise*, 15(1), 9-18.
- Cantener, Ö. F. ve Tümlü, F. (2016). PKK terör örgütünün eylemlerinin güvenlik güçleri zaiyatı açısından analizi. *Kara Harp Okulu Bilim Dergisi*, 26(1), 1-22.
- Carless, D., Peacock, S., McKenna, J. and Cooke, C. (2013). Psychosocial outcomes of an inclusive adapted sport and adventurous training course for military personnel. *Disability and Rehabilitation*, 35(24), 2081-2088.
- Carver, C. S. (1997). You want to measure coping but your protocol'too long: Consider the brief cope. *International Journal of Behavioral Medicine*, 4(1), 92-100.

- Carver, C. S., Scheier, M. F. and Weintraub, J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personality and Social Psychology*, 56(2), 267-283.
- Casey, G. W. (2011). Comprehensive soldier fitness: A vision for psychological resilience in the US Army. *American Psychologist*, 66(1), 1-3.
- Charney, D. S. (2004). Psychobiological mechanisms of resilience and vulnerability: Implications for successful adaptation to extreme stress. *Focus*, 161(3), 195-391.
- Charuvastra, A. and Cloitre, M. (2008). Social bonds and posttraumatic stress disorder. *Annual Review of Psychology*, 59, 301–328.
- Cho, J., Boyle, M. P., Keum, H., Shevy, M. D., McLeod, D. M., Shah, D. V. and Pan, Z. (2003). Media, terrorism, and emotionality: Emotional differences in media content and public reactions to the September 11th terrorist attacks. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 47(3), 309-327.
- Cicchetti, D. (2010). Resilience under conditions of extreme stress: A multilevel perspective. *World Psychiatry*, 9(3), 145–154.
- Cicchetti, D. and Curtis, W. J. (2007). Multilevel perspectives on pathways to resilient functioning. *Development and Psychopathology*, 19(3), 627-629.
- Cohen, S. and Wills, T. A. (1985). Stress, social support, and the buffering hypothesis. *Psychological Bulletin*, 98(2), 310-357.
- Cohn, M. A., Fredrickson, B. L., Brown, S. L., Mikels, J. A. and Conway, A. M. (2009). Happiness unpacked: Positive emotions increase life satisfaction by building resilience. *Emotion*, 9(3), 361-368.
- Cole, M., Bruch, H. and Vogel, B. (2006). Emotions as mediators between perceived supervisor support and psychological hardiness on employee cynicism. *Journal of Organizational Behavior*, 27(4), 463–484.
- Connor, K. M. and Davidson, J. R. (2003). Development of a new resilience scale: The Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC). *Depression and Anxiety*, 18(2), 76-82.
- Conrad, M. and Hammen, C. (1993). Protective and resource factors in high and low-risk children: A comparison of children with unipolar, bipolar, medically ill and normal mothers. *Development and Psychopathology*, 5(4), 593-607.
- Conway, A. M. and McDonough, S. C. (2006). Emotional resilience in early childhood. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 272-277.
- Cornum, R., Matthews, M. D. and Seligman, M. E. (2011). Comprehensive soldier fitness: Building resilience in a challenging institutional context. *American Psychologist*, 66(1), 4-9.
- Creswell, J. W. (2014). *Araştırma deseni* (S. B. Demir, Çev.) Ankara: Eğiten Kitap.

- Cvetek, R. (2008). EMDR treatment of distressful experiences that fail to meet the criteria for PTSD. *Journal of EMDR Practice and Research*, 2(1), 2-14.
- Çağ, P. (2011). *Evli bireylerde eş desteği ve evlilik doyumu* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Çankaya, Z. C. ve Meydan, B. (2018). Ergenlik döneminde mutluluk ve umut. *Electronic Journal of Social Sciences*, 17(65), 207-222.
- Dağ, İ. (1990). *Kontrol odağı, stresle başa çıkma stratejileri ve psikolojik belirti gösterme ilişkileri* (Yayımlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Daş, C. (2012). *Gestalt terapi* (4. baskı). Ankara: HYB Yayıncılık.
- Dayıoğlu, B. (2008). *Üniversite giriş sınavına hazırlanan adaylarda psikolojik sağlamlık: Öğrenilmiş güçlülük, algılanan sosyal destek ve cinsiyetin rolü* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Demirli, A. (2011). Terörizm, psikososyal etkileri ve müdahale modelleri. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 66-76.
- DeRoon-Cassini, T. A., Mancini, A. D., Rusch, M. D. and Bonanno, G. A. (2010). Psychopathology and resilience following traumatic injury: A latent growth mixture model analysis. *Rehabilitation Psychology*, 55(1), 1-11.
- Diener, E. (1984). Subjective well-being. *Psychological Bulletin*, 95(3), 542-575.
- Diyaret İşleri Başkanlığı [DİB]. (2010). *Kur'an-ı Kerim meali* (19. baskı). Ankara: Yazar.
- Doğan, T., Sapmaz, F. ve Totan, T. (2011). Beden imgesi baş etme stratejileri ölçeğinin Türkçe uyarlaması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 12(2), 121-129.
- Dost, M. T. (2016). Öznel iyi oluş ölçeğinin geliştirilmesi: Geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(23), 103-111.
- Döğüş, S. (2018). *Anadolu'da gazilik ve gaza ideolojisi*. <https://www.beyaztarih.com/turk-tarihi/anadoluda-gazilik-ve-gaza-ideolojisi> adresinden 30 Haziran 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Dökmen, Ü. (2009). *Evrenle uyumlaşma sürecinde varolmak, gelişmek, uzlaşmak* (12. baskı). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Döner, İ. (2005). Uluslararası hukukta ve Türk hukukunda terör ve terörizm. *Hukuk, Ekonomi ve Siyasal Bilimler Aylık İnternet Dergisi*, 43. <http://www.e-akademi.org> adresinden 29 Ekim 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Dönmez, A. (1985). Denetim odağı, kendine saygı ve üç değişken: Çevre büyüklüğü, yaş, aile ortamı. *Eğitim ve Bilim*, 10(55), 4-15.

- Drake, L., Duncan, E., Sutherland, F., Abernethy, C. and Henry, C. (2008). Time perspective and correlates of wellbeing. *Time & Society*, 17(1), 47-61.
- Duran, S. ve Ünsal, G. (2014). Çankırı ilindeki şehit aileleri ve malul gazilerin psikolojik dayanıklılık ve depresif durumlarının belirlenmesi. *Acıbadem Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(2), 158-163.
- Dustin, D., Bricker, N., Arave, J. and Wall, W. (2011). The promise of river running as a therapeutic medium for veterans coping with post-traumatic stress disorder. *Therapeutic Recreation Journal*, 45(4), 326-340.
- Eisenbarth, C. (2012). Does self-esteem moderate the relations among perceived stress, coping, and depression? *College Student Journal*, 46(1), 149-157.
- Ekiz, D. (2009). *Bilimsel araştırma yöntemleri*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Elbogen, E. B., Johnson, S. C., Newton, V. M., Timko, C., Vasterling, J. J., Van Male, L. M., ...Beckham, J. C. (2014). Protective mechanisms and prevention of violence and aggression in veterans. *Psychological Services*, 11(2), 220-228.
- Elbogen, E. B., Johnson, S. C., Wagner, H. R., Newton, V. M., Timko, C., Vasterling, J. J., and Beckham, J. C. (2012). Protective factors and risk modification of violence in Iraq and Afghanistan war veterans. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 73(6), 767-773.
- Elliott, T. R., Hsiao, Y. Y., Kimbrel, N. A., Meyer, E. C., DeBeer, B. B., Gulliver, S. B., ...Morissette, S. B. (2015). Resilience, traumatic brain injury, depression, and posttraumatic stress among Iraq/Afghanistan war veterans. *Rehabilitation Psychology*, 60(3), 263-276.
- Eminağaoğlu, N. (2006). *Güç koşullarda yaşayan sokak çocuklarında dayanıklılık (sağlamlık)* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Emmons, R. A. and Kneezel, T. T. (2005). Giving thanks: Spiritual and religious. *Journal of Psychology and Christianity*, 24(2), 140-148.
- Emmons, R. A. and Paloutzian, R. F. (2003). The psychology of religion. *Annual Review of Psychology*, 54(1), 377-402.
- Erarlan, Ö. (2014). *Üniversite öğrencilerinde psikolojik sağlamlık ile depresif belirtiler ve yaşam memnuniyeti arasındaki ilişkide benlik saygısı, pozitif dünya görüşü ve umudun aracı rolünün incelenmesi* (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Erdoğan, E. (2015). Tanrı algısı, dini yönelim biçimleri ve öznel dindarlığın psikolojik dayanıklılıkla ilişkisi: Üniversite örnekleme. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(29), 223-246.

- Erol, R. Y. (2008). *Stres ve sağlık arasındaki ilişkide, sosyal desteğin (alınan ve algılanan) dzenleyici etkisi: Kontrol odağının onemi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ersoy, M. A. (2011). *Safahat* (26. baskı). İstanbul: İnkılap Kitapevi.
- Eryılmaz, A. (2009). Ergen öznel iyi oluş ölçęinin geliştirilmesi. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 7(4), 975-989.
- Eryılmaz, A. (2011). Ergen öznel iyi oluşu ile olumlu gelecek beklentisi arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi*, 24(3). <http://onlinemakale.dusunenadamdergisi.org/pdf/dusunenadam/1692011202224-3-6.pdf> adresinden 25 Şubat 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Eryılmaz, A. ve Öğülmüş, S. (2010). Ergenlikte öznel iyi oluş ve beş faktörlü kişilik modeli. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 11(3), 189-203.
- Esenay, F. I. (2007). *Sağlıklı ve kanserli ergenlerde umut* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ege Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, İzmir.
- Fear, N. T., Jones, M., Murphy, D., Hull, L., Iversen, A. C., Coker, B., ...Greenberg, N. (2010). What are the consequences of deployment to Iraq and Afghanistan on the mental health of the UK armed forces? A cohort study. *The Lancet*, 375(9728), 1783-1797.
- Feder, A., Nestler, E. J. and Charney, D. S. (2009). Psychobiology and molecular genetics of resilience. *Nature Reviews Neuroscience*, 10(6), 446-457.
- Fletcher, D. and Sarkar, M. (2013). Psychological resilience: A review and critique of definitions, concepts, and theory. *European Psychologist*, 18(1), 1-33.
- Frankl, V. E. (1996). *Duyulmayan anlam çığlığı: Psikoterapi ve hümanizm* (S. Budak, Çev.) Ankara: Öteki Yayınevi.
- Fredrickson, B. L. (2013). Positive emotions broaden and build. In L. Berkowitz (Ed.), *Advances in experimental social psychology* (pp. 1-53). United Kingdom: Academic Press.
- Fulton, J. J., Calhoun, P. S., Wagner, H. R., Schry, A. R., Hair, L. P., Feeling, N., ...Beckham, J. C. (2015). The prevalence of posttraumatic stress disorder in Operation Enduring Freedom/Operation Iraqi Freedom (OEF/OIF) veterans: A meta-analysis. *Journal of Anxiety Disorders*, 31, 98-107.
- Gable, S. L., Reis, H. T., Impett, E. A. and Asher, E. R. (2004). What do you do when things go right? The intrapersonal and interpersonal benefits of sharing positive events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(2), 228-245.
- Gillham, J. E. and Seligman, M. E. (1999). Footsteps on the road to a positive psychology. *Behaviour Research and Therapy*, 37(1), 163-173.

- Gizir, C. A. (2016). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler üzerine bir derleme çalışması. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(28), 113-128.
- Goleman, D. (2007). *Duygusal zeka neden IQ'dan daha önemlidir?* (B. Seçkin-Yüksel, Çev.) İstanbul: Varlık Yayınları.
- Göcen, G. (2012). *şükür ve psikolojik iyi olma arasındaki ilişki üzerine bir alan araştırması* (Yayınlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Green, K. T., Beckham, J. C., Youssef, N. and Elbogen, E. B. (2014). Alcohol misuse and psychological resilience among US Iraq and Afghanistan Era veterans. *Addictive Behaviors*, 39(2), 406-413.
- Green, K. T., Calhoun, P. S., Dennis, M. F. and Beckham, J. C. (2010). Exploration of the resilience construct in posttraumatic stress disorder severity and functional correlates in military combat veterans who have served since September 11, 2001. *Journal of Clinical Psychiatry*, 71(7), 823-830.
- Green, K. T., Hayward, L. C., Williams, A. M., Dennis, P. A., Bryan, B. C., Taber, K. H., ...Calhoun, P. S. (2014). Examining the factor structure of the Connor–Davidson resilience scale (CD-RISC) in a post-9/11 US military veteran sample. *Assessment*, 21(4), 443-451.
- Grieger, T. A., Cozza, S. J., Ursano, R. J., Hoge, C., Martinez, P. E., Engel, C. C. and Wain, H. J. (2006). Posttraumatic stress disorder and depression in battle-injured soldiers. *American Journal of Psychiatry*, 163(10), 1777-1783.
- Güler, K. (2015). *Beden imajının üniversite öğrencilerinde yaşam doyumu ve umutsuzluk üzerine etkisi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Güloğlu, B. ve Kararımak, Ö. (2013). Güneydoğu gazilerinde travma sonrası stres bozukluğu gelişimi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 14(3), 237-244.
- Gültekin, E., Ekici, N. ve Tepe, F. (2011). Terör mağduru polislerde travma sonrası stres bozukluğu belirtilerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 2(1), 25-36.
- Gündoğan, F. (2006). *Sirozlu hastaların beden imajı ve benlik saygılarının değerlendirilmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Güneş, B. T. (2007). *Gazilik ve kimlik*. İstanbul: Kora Yayın.
- Gürbüz, K. (2017). *Unutmayın: Gazilerin gerçeği*. İstanbul: Kırmızı Kedi Yayınevi.
- Gürgan, U. (2006). *Grupla psikolojik danışmanın üniversite öğrencilerinin yılmazlık düzeylerine etkisi* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

- Hamaoka, D., Shigemura, J., Hall, M. and Ursano, R. (2004). Mental health's role in combating terror. *Journal of Mental Health*, 13(6), 531-535.
- Hobfoll, S. E. (2002). Social and psychological resources and adaptation. *Review of General Psychology*, 6(4), 307-324.
- Hoge, C. W., Auchterlonie, J. L. and Milliken, C. S. (2006). Mental health problems, use of mental health services, and attrition from military service after returning from deployment to Iraq or Afghanistan. *Jama*, 295(9), 1023-1032.
- Hoge, C. W., Castro, C. A., Messer, S. C., McGurk, D., Cotting, D. I. and Koffman, R. L. (2004). Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care. *New England Journal of Medicine*, 351(1), 13-22.
- Hoge, C. W., Terhakopian, A., Castro, C. A., Messer, S. C. and Engel, C. C. (2007). Association of posttraumatic stress disorder with somatic symptoms, health care visits, and absenteeism among Iraq war veterans. *American Journal of Psychiatry*, 164(1), 150-153.
- Horgan, O. and MacLachlan, M. (2004). Psychosocial adjustment to lower-limb amputation: A review. *Disability and Rehabilitation*, 26(14-15), 837-850.
- Iversen, A. C., Fear, N. T., Ehlers, A., Hughes, J. H., Hull, L., Earnshaw, M., ...Hotopf, M. (2008). Risk factors for post-traumatic stress disorder among UK armed forces personnel. *Psychological Medicine*, 38(4), 511-522.
- İlhan, T. (2005). *Öznel iyi oluşa dayalı mizah tarzları modeli* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- James, L. M., Van Kampen, E., Miller, R. D. and Engdahl, B. E. (2013). Risk and protective factors associated with symptoms of post-traumatic stress, depression, and alcohol misuse in OEF/OIF veterans. *Military Medicine*, 178(2), 159-165.
- Kaner, S. (2003). Aile destek ölçeği: Faktör yapısı, güvenilirlik ve geçerlik çalışmaları. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 4(1), 57-72.
- Kaner, S. ve Bayraklı, H. (2010). Aile yılmazlık ölçeği: Geliştirilmesi, geçerliği ve güvenilirliği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 11(2), 47-62.
- Kaner, S., Bayraklı, H. ve Güzeller, C. O. (2011). Anne-babaların yılmazlık algılarının bazı değişkenler açısından incelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 12(2), 63-78.
- Karacaoğlu, K. ve Köktaş, G. (2016). Psikolojik dayanıklılık ve psikolojik iyi olma ilişkisinde iyimserliğin aracı rolü: Hastane çalışanları üzerine bir araştırma. *İş ve İnsan Dergisi*, 3(2), 119-127.
- Karademas, E. C. (2006). Self-efficacy, social support and well-being: The mediating role of optimism. *Personality and Individual Differences*, 40(6), 1281-1290.

- Kararırmak, Ö. (2006). Psikolojik sağlamlık, risk faktörleri ve koruyucu faktörler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(26), 129-142.
- Kararırmak, Ö. ve Çetinkaya, R. S. (2016). Benlik saygısının ve denetim odağının psikolojik sağlamlık üzerine etkisi: Duyguların aracı rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 4(35), 30-43.
- Karasar, N. (2014). *Bilimsel araştırma yöntemi* (3. baskı). Ankara: Anı Yayınları.
- Karataş, R. (2016). *Özel eğitim okullarında çalışan öğretmenlerin psikolojik dayanıklılık düzeyleri ve başa çıkma stratejilerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- King, D. W., King, L. A., Foy, D. W. and Gudanowski, D. M. (1996). Prewar factors in combat-related posttraumatic stress disorder: Structural equation modeling with a national sample of female and male Vietnam veterans. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(3), 520-531.
- King, D. W., Vogt, D. S. and King, L. A. (2003). Risk and resilience factors in the etiology of chronic PTSD. In B. T. Litz (Ed.), *Early interventions for trauma and traumatic loss in children and adults: Evidence-based directions* (pp. 34-64). New York: Guilford.
- King, L. A., King, D. W., Fairbank, J. A., Keane, T. M. and Adams, G. A. (1998). Resilience-recovery factors in post-traumatic stress disorder among female and male Vietnam veterans: Hardiness, postwar social support, and additional stressful life events. *Journal of Personality and Social Psychology*, 74(2), 420-434.
- Kobasa, S. C. (1979). Stressful life events, personality, and health: An inquiry into hardiness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 37(1), 1-11.
- Koenen, K. C., Stellman, J. M., Stellman, S. D. and Sommer, J. F. (2003). Risk factors for course of posttraumatic stress disorder among Vietnam veterans: A 14 year follow up of American legionnaires. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71(6), 980-986.
- Kok, B. E. and Fredrickson, B. L. (2010). Upward spirals of the heart: Autonomic flexibility, as indexed by vagal tone, reciprocally and prospectively predicts positive emotions and social connectedness. *Biological Psychology*, 85(3), 432-436.
- Kok, B. E., Coffey, K. A., Cohn, M. A., Catalino, L. I., Vacharkulksemsuk, T., Algoe, S. B., ...Fredrickson, B. L. (2013). How positive emotions build physical health: Perceived positive social connections account for the upward spiral between positive emotions and vagal tone. *Psychological Science*, 24(7), 1123-1132.
- Kozan, H. İ. Ö. ve Hamarta, E. (2017). Beliren yetişkinlikte beden imgesi: Bağlanma ve sosyal görünüş kaygısının rolü. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 7(48), 63-81.
- Köprülü, M. F. (2003). *Türk edebiyatında ilk mutasavvıflar* (9. baskı). Ankara: Akçağ Yayınları.

- Köse, T. (2017). Çözüm sürecinin yükseliş ve düşüşü. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 4(1), 13-40.
- Kurt-Ulucan, T. (2013). *Ebeveynleri boşanmış ergenlerin yılmazlık, benlik saygısı, başa çıkma ve psikolojik belirtiler arasındaki ilişkinin incelenmesi: Yılmazlığın aracı rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Kuş, E. (2012). *Nitel-nitel araştırma teknikleri* (4. baskı). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kuterovac-Jagodic, G. (2003). Posttraumatic stress symptoms in Croatian children exposed to war: A prospective study. *Journal of Clinical Psychology*, 59(1), 9-25.
- Laçın, B. G. D. ve Yalçın, İ. (2015, Ekim). *Üniversite öğrencilerinde öz-yeterlilik ve stresle başa çıkma stratejilerinin bilişsel esnekliği yordama düzeyleri*. 13. Ulusal PDR Kongresi'nde sunulan bildiri, Mersin Üniversitesi, Mersin.
- Larson, G. E., Highfill-McRoy, R. M. and Booth-Kewley, S. (2008). Psychiatric diagnoses in historic and contemporary military cohorts: Combat deployment and the healthy warrior effect. *American Journal of Epidemiology*, 167(11), 1269-1276.
- Lazarus, R. S. and Folkman, S. (1984a). Coping and adaptation. In W. D. Gentry (Ed.), *The handbook of behavioral medicine* (pp. 282-325). New York: Guilford.
- Lazarus, R. S. and Folkman, S. (1984b). *Stress, appraisal, and coping*. New York: Springer Publishing.
- Leary, M. R., Tambor, E. S., Terdal, S. K. and Downs, D. L. (1995). Self-esteem as an interpersonal monitor: The sociometer hypothesis. *Journal of Personality and Social Psychology*, 68(3), 518-530.
- Lee, R. M., Draper, M. and Lee, S. (2001). Social connectedness, dysfunctional interpersonal behaviors and psychological distress: Testing a mediator model. *Journal of Counseling Psychology*, 48(3), 310-318.
- Lew, H. L., Tun, C. and Cifu, D. X. (2009). Prevalence of chronic pain, posttraumatic stress disorder, and persistent postconcussive symptoms in OIF/OEF veterans: Polytrauma clinical triad. *Journal of Rehabilitation Research and Development*, 46(6), 697-702.
- Luthar, S. S. (1991). Vulnerability and resilience: A study of high-risk adolescents. *Child Development*, 62(3), 600-616.
- Luthar, S. S. (2006). Resilience in development: A synthesis of research across five decades. In D. Cicchetti & D. J. Cohen (Eds.), *Developmental psychopathology: Risk, disorder, and adaptation* (pp. 739-795). Hoboken, NJ, US: John Wiley & Sons Inc.
- Luthar, S. S. and Cicchetti, D. (2000). The construct of resilience: Implications for interventions and social policies. *Development and Psychopathology*, 12(4), 857-885.

- Luthar, S. S., Cicchetti, D. and Becker, B. (2000). The construct of resilience: A critical evaluation and guidelines for future work. *Child Development*, 71(3), 543-562.
- Malkoç, A. ve Yalçın, İ. (2015). Üniversite öğrencilerinde psikolojik dayanıklılık, sosyal destek, başa çıkma ve iyi oluş arasındaki ilişkiler. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 5(43), 35-43.
- Mansfield, A. J., Bender, R. H., Hourani, L. L. and Larson, G. E. (2011). Suicidal or self-harming ideation in military personnel transitioning to civilian life. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, 41(4), 392-405.
- Masten, A. S. (2001). Ordinary magic: Resilience processes in development. *American Psychologist*, 56(3), 227-238.
- Masten, A. S. (2004). Regulatory processes, risk, and resilience in adolescent development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1021(1), 310-319.
- Masten, A. S. (2006). Developmental psychopathology: Pathways to the future. *International Journal of Behavioral Development*, 30(1), 47-54.
- Masten, A. S. (2007). Resilience in developing systems: Progress and promise as the fourth wave rises. *Development and Psychopathology*, 19(3), 921-930.
- Masten, A. S. (2011). Resilience in children threatened by extreme adversity: Frameworks for research, practice, and translational synergy. *Development and Psychopathology*, 23(2), 493-506.
- Masten, A. S. (2013). Risk and resilience in development. In P. D. Zelazo (Ed.), *The Oxford handbook of developmental psychology* (pp. 579-607). New York, NY, US: Oxford University Press.
- Masten, A. S. (2014). Global perspectives on resilience in children and youth. *Child Development*, 85(1), 6-20.
- Masten, A. S. and Cicchetti, D. (2010). Developmental cascades. *Development and Psychopathology*, 22(3), 491-495.
- Masten, A. S. and Coatsworth, J. D. (1998). The development of competence in favorable and unfavorable environments: Lessons from research on successful children. *American Psychologist*, 53(2), 205-220.
- Masten, A. S. and Narayan, A. J. (2012). Child development in the context of disaster, war and terrorism: Pathways of risk and resilience. *Annual Review of Psychology*, 63, 227-257.
- Masten, A. S. and Obradovic, J. (2006). Competence and resilience in development. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 13-27.
- Masten, A. and Obradovic, J. (2008). Disaster preparation and recovery: Lessons from research on resilience in human development. *Ecology and Society*, 13(1).

Retrieved September 5, 2017, from <https://www.ecologyandsociety.org/vol13/iss1/art9/main.html>.

- Masten, A. S. and Reed, M. G. J. (2002). Resilience in development. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 74-88). New York: Oxford University Press.
- Masten, A. S. and Wright, M. O. D. (1998). Cumulative risk and protection models of child maltreatment. *Journal of Aggression, Maltreatment & Trauma*, 2(1), 7-30.
- Masten, A. S., Best K. M. and Garmezy, N. (1990). Resilience and development: Contributions from the study of children who overcome adversity. *Development and Psychopathology*, 2(4), 425-444.
- Masten, A. S., Burt, K. B. and Coatsworth, J. D. (2006). Competence and psychopathology in development: Risk, disorder and psychopathology. *Developmental Psychopathology*, 43(3), 696-738.
- Masten, A. S., Burt, K. B., Roisman, G. I., Obradovic, J., Long, J. D. and Tellegen, A. (2004). Resources and resilience in the transition to adulthood: Continuity and change. *Development and Psychopathology*, 16(4), 1071-1094.
- Masten, A. S., Cutuli, J. J., Herbers, J. E. and Reed, M. G. (2009). Resilience in development. In C. R. Snyder & S. Lopez (Eds.), *Handbook of positive psychology* (pp. 74-88). Oxford, UK: Oxford University Press.
- Masten, A. S., Hubbard, J. J., Gest, S. D., Tellegen, A., Garmezy, N. and Ramirez, M. (1999). Competence in the context of adversity: Pathways to resilience and maladaptation from childhood to late adolescence. *Development and Psychopathology*, 11(1), 143-169.
- McClain, D. B., Wolchik, S. A., Winslow, E., Tein, J. Y., Sandler, I. N. and Millsap, R. E. (2010). Developmental cascade effects of the new beginnings program on adolescent adaptation outcomes. *Development and Psychopathology*, 22(4), 771-784.
- McCullough, M. E., Emmons, R. A. and Tsang, J. A. (2002). The grateful disposition: A conceptual and empirical topography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82(1), 112-127.
- McCullough, M. E., Kilpatrick, S. D., Emmons, R. A. and Larson, D. B. (2001). Is gratitude a moral affect? *Psychological Bulletin*, 127(2), 249-266.
- McFarlane, A. C. and Yehuda, R. (1996). Resilience, vulnerability, and the course of posttraumatic reactions. In B. A. van der Kolk, A. C. McFarlane & L. Weisaeth (Eds.), *Traumatic stress* (pp. 155–181). New York: Guilford.
- Mednick, L., Cogen, F., Henderson, C., Rohrbeck, C. A., Kitessa, D. and Streisand, R. (2007). Hope more, worry less: Hope as a potential resilience factor in mothers of very young children with type 1 diabetes. *Children's Healthcare*, 36(4), 385-396.

- Meredith, L. S., Sherbourne, C. D., Gaillot, S. J., Hansell, L., Ritschard, H. V., Parker, A. M. and Wrenn, G. (2011). Promoting psychological resilience in the US military. *Rand Health Quarterly*, 1(2). Retrieved September 5, 2017, from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC4945176/>.
- Milliken, C. S., Auchterlonie, J. L. and Hoge, C. W. (2007). Longitudinal assessment of mental health problems among active and reserve component soldiers returning from the Iraq war. *Jama*, 298(18), 2141-2148.
- Milner, H. R. and Hoy, A. W. (2003). A case study of an African American teacher's self-efficacy, stereotype threat, and persistence. *Teaching and Teacher Education*, 19(2), 263-276.
- Morgan, B. J. and Bibb, S. C. G. (2011). Assessment of military population-based psychological resilience programs. *Military Medicine*, 176(9), 976-985.
- Mowatt, R. and Bennett, J. (2011). War narratives: Veteran stories, PTSD effects, and therapeutic fly-fishing. *Therapeutic Recreation Journal*, 45(4), 286-308.
- Murray, C. (2003). Risk factors, protective factors, vulnerability, and resilience: A framework for understanding and supporting the adult transitions of youth with high-incidence disabilities. *Remedial and Special Education*, 24(1), 16-26.
- Njenga, F. G., Nicholls, P. J., Nyamai, C., Kigamwa, P. and Davidson, J. R. (2004). Post-traumatic stress after terrorist attack: Psychological reactions following the US embassy bombing in Nairobi: Naturalistic study. *The British Journal of Psychiatry*, 185(4), 328-333.
- Norris, F. H., Stevens, S. P., Pfefferbaum, B., Wyche, K. F. and Pfefferbaum, R. L. (2008). Community resilience as a metaphor, theory, set of capacities, and strategy for disaster readiness. *American Journal of Community Psychology*, 41, 127-150.
- Obradovic, J., Burt, K. B. and Masten, A. S. (2006). Pathways of adaptation from adolescence to young adulthood. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 1094(1), 340-344.
- Obradovic, J., Shaffer, A. and Masten, A. S. (2012). Risk and adversity in developmental psychopathology: Progress and future directions. In L. C. Mayes & M. Lewis (Eds.), *Cambridge handbooks in psychology: The Cambridge handbook of environment in human development* (pp. 35-57). New York, NY, US: Cambridge University Press.
- Oktan, V. ve Şahin, M. (2010). Kız ergenlerde beden imajı ile benlik saygısı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 553-556.
- Ong, A. D., Bergeman, C. S. and Boker, S. M. (2009). Resilience comes of age: Defining features in later adulthood. *Journal of Personality*, 77(6), 1777-1804.
- Ong, A. D., Bergeman, C. S., Bisconti, T. L. and Wallace, K. A. (2006). Psychological resilience, positive emotions, and successful adaptation to stress in later life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 91(4), 730-756.

- Ong, A. D., Edwards, L. M. and Bergeman, C. S. (2006). Hope as a source of resilience in later adulthood. *Personality and Individual Differences*, 41(7), 1263-1273.
- Ong, A. D., Zautra, A. J. and Reid, M. C. (2010). Psychological resilience predicts decreases in pain catastrophizing through positive emotions. *Psychology and Aging*, 25(3), 516-523.
- Orcutt, H. K., Bonanno, G. A., Hannan, S. M. and Miron, L. R. (2014). Prospective trajectories of posttraumatic stress in college women following a campus mass shooting. *Journal of Traumatic Stress*, 27(3), 249-256.
- Önder, F. C. ve Mukba, G. (2017). Üniversite öğrencilerinde umut ve psikolojik iyi oluş arasındaki ilişkide yaşam amacının aracı rolü. *International Journal of Academic Social Science Studies*, 62, 103-116.
- Öner, A. (2012). *Yetişkin bireylerin anksiyete bozukluğuna sahip olup olmaması ile kullandıkları mizah tarzları arasındaki ilişkinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Özbay, F., Fitterling, H., Charney, D. and Southwick, S. (2008). Social support and resilience to stress across the life span: A neurobiologic framework. *Current Psychiatry Reports*, 10(4), 304-310.
- Özbay, Y., Palancı, M., Kandemir, M. ve Çakır, O. (2012). Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının duygusal düzenleme, mizah, sosyal öz-yeterlik ve başa çıkma davranışları ile yordanması. *Journal of Turkish Educational Sciences*, 10(2), 325-345.
- Özcan, H., Subaşı, B., Budak, B., Çelik, M., Gürel, Ş. C. ve Yıldız, M. (2013). Ergenlik ve genç yetişkinlik dönemindeki kadınlarda benlik saygısı, sosyal görünüş kaygısı, depresyon ve anksiyete ilişkisi. *Journal of Mood Disorders*, 3(3), 107-113.
- Özer, E. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin duygusal zeka ve beş faktör kişilik özellikleri açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Özer, E. J., Best, S. R., Lipsey, T. L. and Weiss, D. S. (2003). Predictors of posttraumatic stress disorder and symptoms in adults: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 129(1), 52-73.
- Özkan, İ. (1994). Benlik saygısını etkileyen etkenler. *Düşünen Adam*, 7(3), 4-9.
- Öznur, T. (2013). Çatışmayla ilişkili travmatik amputasyonların fiziksel rehabilitasyon sürecinde eşlik eden psikiyatrik sorunlar. *Gülhane Tıp Dergisi*, 55, 332-341.
- Öztürk, N. (2013). *Aşıkpaşazade tarihi*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.
- Panther-Brick, C. and Eggerman, M. (2012). Understanding culture, resilience, and mental health: The production of hope. In M. Ungar (Ed.), *The social ecology of resilience* (pp. 369-386). New York, NY: Springer.

- Panter-Brick, C. and Leckman, J. F. (2013). Editorial commentary: Resilience in child development—interconnected pathways to wellbeing. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 54(4), 333-336.
- Park, N., Peterson, C. and Seligman, M. E. (2004). Strengths of character and well-being. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 23(5), 603-619.
- Parmaksız, İ. (2011). *Öğretmen adaylarının benlik saygısı düzeylerine göre iyimserlik ve stresle başaçıkma tutumlarının incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Selçuk Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Patterson, G. R., Forgatch, M. S. and DeGarmo, D. S. (2010). Cascading effects following intervention. *Development and Psychopathology*, 22(4), 949-970.
- Patton, M. Q. (2014). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (M. Bütün & S. B. Demir, Çev.) Ankara: Pegem Akademi.
- Peterson, C. (2000). The future of optimism. *American Psychologist*, 55(1), 44-55.
- Petrides, K. V. and Furnham, A. (2001). Trait emotional intelligence: Psychometric investigation with reference to established trait taxonomies. *European Journal of Personality*, 15(6), 425-448.
- Pfefferbaum, B., Stuber, J., Galea, S. and Fairbrother, G. (2006). Panic reactions to terrorist attacks and probable posttraumatic stress disorder in adolescents. *Journal of Traumatic Stress*, 19(2), 217-228.
- Pietrzak, R. H. and Cook, J. M. (2013). Psychological resilience in older US veterans: Results from the national health and resilience in veterans study. *Depression and Anxiety*, 30(5), 432-443.
- Pietrzak, R. H. and Southwick, S. M. (2011). Psychological resilience in OEF–OIF veterans: Application of a novel classification approach and examination of demographic and psychosocial correlates. *Journal of Affective Disorders*, 133(3), 560-568.
- Pietrzak, R. H., Goldstein, M. B., Malley, J. C., Rivers, A. J., Johnson, D. C. and Southwick, S. M. (2010a). Risk and protective factors associated with suicidal ideation in veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Journal of Affective Disorders*, 123(1), 102-107.
- Pietrzak, R. H., Johnson, D. C., Goldstein, M. B., Malley, J. C. and Southwick, S. M. (2009). Psychological resilience and postdeployment social support protect against traumatic stress and depressive symptoms in soldiers returning from Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom. *Depression and Anxiety*, 26(8), 745-751.
- Pietrzak, R. H., Johnson, D. C., Goldstein, M. B., Malley, J. C., Rivers, A. J., Morgan, C. A. and Southwick, S. M. (2010b). Psychosocial buffers of traumatic stress, depressive symptoms and psychosocial difficulties in veterans of Operations Enduring Freedom and Iraqi Freedom: The role of resilience, unit support, and postdeployment social support. *Journal of Affective Disorders*, 120(1), 188-192.

- Polat, A. (2007). *Düzce ilindeki hemodiyaliz hastalarının beden imajı ve benlik saygısı düzeylerinin belirlenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Bolu.
- Polusny, M. A., Kehle, S. M., Nelson, N. W., Erbes, C. R., Arbisi, P. A. and Thuras, P. (2011). Longitudinal effects of mild traumatic brain injury and posttraumatic stress disorder comorbidity on postdeployment outcomes in national guard soldiers deployed to Iraq. *Archives of General Psychiatry*, 68(1), 79-89.
- Ramchand, R., Schell, T. L., Karney, B. R., Osilla, K. C., Burns, R. M. and Caldarone, L. B. (2010). Disparate prevalence estimates of PTSD among service members who served in Iraq and Afghanistan: Possible explanations. *Journal of Traumatic Stress*, 23(1), 59-68.
- Reivich, K. J., Seligman, M. E. and McBride, S. (2011). Master resilience training in the US army. *American Psychologist*, 66(1), 25-34.
- Renshaw, K. D. (2011). An integrated model of risk and protective factors for post-deployment PTSD symptoms in OEF/OIF era combat veterans. *Journal of Affective Disorders*, 128(3), 321-326.
- Richardson, G. E. (2002). The metatheory of resilience and resiliency. *Journal of Clinical Psychology*, 58(3), 307-321.
- Riley, J. R. and Masten, A. S. (2005). Resilience in context: Linking context to practice and policy. In R. D. Peters, B. Leadbeater & R. J. McMahon (Eds.), *Resilience in children, families and communities: Linking context to practice and policy* (pp. 13-25). New York, NY: Kluwer Academic/Plenum.
- Russell, M. C. (2006). Treating combat-related stress disorders: A multiple case study utilizing eye movement desensitization and reprocessing (EMDR) with battlefield casualties from the Iraqi war. *Military Psychology*, 18(1), 1-18.
- Rutter, M. (1987). Psychological resilience and protective mechanisms. *American Journal of Orthopsychiatry*, 50(3), 316-331.
- Saban, A. ve Ersoy, A. (2016). *Eğitimde nitel araştırma deseni*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Sameroff, A., Gutman, L. M. and Peck, S. C. (2003). Adaptation among youth facing multiple risks: Prospective research findings. In S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities* (pp. 364-392). New York: Cambridge University Press.
- Scheier, M. F. and Carver, C. S. (1985). Optimism, coping, and health: Assessment and implications of generalized outcome expectancies. *Health Psychology*, 4(3), 219-247.
- Seal, K. H., Bertenthal, D., Miner, C. R., Sen, S. and Marmar, C. (2007). Bringing the war back home: Mental health disorders among 103,788 US veterans returning from Iraq and Afghanistan seen at Department of Veterans Affairs facilities. *Archives of Internal Medicine*, 167(5), 476-482.

- Seal, K. H., Metzler, T. J., Gima, K. S., Bertenthal, D., Maguen, S. and Marmar, C. R. (2009). Trends and risk factors for mental health diagnoses among Iraq and Afghanistan veterans using Department of Veterans Affairs health care, 2002-2008. *American Journal of Public Health*, 99(9), 1651-1658.
- Segovia, F., Moore, J. L., Linnville, S. E., Hoyt, R. E. and Hain, R. E. (2012). Optimism predicts resilience in repatriated prisoners of war: A 37-year longitudinal study. *Journal of Traumatic Stress*, 25(3), 330-336.
- Seligman, M. E. and Csikszentmihalyi, M. (2000). Special issue on happiness, excellence, and optimal human functioning. *American Psychologist*, 55(1), 5-183.
- Seligman, M. P. E. (2002). Positive psychology, positive prevention and positive therapy. In C. R. Snyder & S. J. Lopez (Eds.), *Oxford handbook of positive psychology* (pp. 3-13), New York: Oxford University Press.
- Sey, C. (2005). *ABD'de bugün gaziler günü*. <https://www.dw.com/tr/abdde-bug%C3%BCn-gaziler-g%C3%BCn%C3%BC/a-2523232> adresinden 5 Temmuz 2018 tarihinde edinilmiştir.
- Seyyar, A. ve Köleoğlu, Y. (2011). *Sosyal politikalar açısından gaziler ve şehit aileleri*. İstanbul: Lalezar Kitapevi.
- Shapiro, F. and Maxfield, L. (2002). Eye movement desensitization and reprocessing (EMDR): Information processing in the treatment of trauma. *Journal of Clinical Psychology*, 58(8), 933-946.
- Sherrieb, K., Norris, F. H. and Galea, S. (2010). Measuring capacities for community resilience. *Social Indicators Research*, 99(2), 227-247.
- Shiner, R. L., Masten, A. S. and Tellegen, A. (2002). A developmental perspective on personality in emerging adulthood: Childhood antecedents and concurrent adaptation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 83(5), 1165-1177.
- Shonkoff, J. P., Boyce, W. T. and McEwen, B. S. (2009). Neuroscience, molecular biology and the childhood roots of health disparities: Building a new framework for health promotion and disease prevention. *Jama*, 301(21), 2252-2259.
- Simpson, G. and Jones, K. (2013). How important is resilience among family members supporting relatives with traumatic brain injury or spinal cord injury? *Clinical Rehabilitation*, 27(4), 367-377.
- Slone, M. and Shoshani, A. (2006). Evaluation of preparatory measures for coping with anxiety raised by media coverage of terrorism. *Journal of Counseling Psychology*, 53(4), 535-542.
- Smith-Osborne, A. (2007). Life span and resiliency theory: A critical review. *Advances in Social Work*, 8(1), 152-168.
- Snyder, C. R. (Ed.). (2000). *Handbook of hope: Theory, measures, and applications*. San Diego: Academic press.

- Snyder, C. R., Harris, C., Anderson, J. R., Holleran, S. A., Irving, L. M., Sigmon, S. T., ...Harney, P. (1991). The will and the ways: Development and validation of an individual-differences measure of hope. *Journal of Personality and Social Psychology*, 60(4), 570-585.
- Snyder, C. R., Irving, L. M. and Anderson, J. R. (1991). Hope and health. *Handbook of Social and Clinical Psychology: The Health Perspective*, 162, 285-305.
- Snyder, C. R., Shorey, H. S., Cheavens, J., Pulvers, K. M., Adams III, V. H. and Wiklund, C. (2002). Hope and academic success in college. *Journal of Educational Psychology*, 94(4), 820-826.
- Solomon, R. M. and Shapiro, F. (2008). EMDR and the adaptive information processing model potential mechanisms of change. *Journal of EMDR Practice and Research*, 2(4), 315-325.
- Solomon, Z., Benbenishty, R. and Mikulincer, M. (1991). The contribution of wartime, pre-war and post-war factors to self efficacy: A longitudinal study of combat stress reaction. *Journal of Traumatic Stress*, 4, 345-361.
- Solomon, Z., Weisenberg, M., Schwarzwald, J. and Mikulincer, M. (1988). Combat stress reaction and posttraumatic stress disorder as determinants of perceived self efficacy in battle. *Journal of Social and Clinical Psychology*, 6, 356-370.
- Souri, H. and Hasanirad, T. (2011). Relationship between resilience, optimism and psychological well-being in students of medicine. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 30, 1541-1544.
- Southwick, S. M., Bonanno, G. A., Masten, A. S., Panter-Brick, C. and Yehuda, R. (2014). Resilience definitions, theory, and challenges: Interdisciplinary perspectives. *European Journal of Psychotraumatology*, 5(1), 1-14.
- Şahin, M., Yetim, A. ve Çelik, A. (2012). Psikolojik sağlamlığın gelişiminde koruyucu bir faktör olarak spor ve fiziksel aktivite. *International Journal of Academic Social Science Studies*, 5(8), 373-380.
- Şahin, N. H. ve Durak, A. (1995). Stresle başa çıkma tarzları ölçeği: Üniversite öğrencileri için uyarlanması. *Türk Psikoloji Dergisi*, 10(34), 56-73.
- Şar, V. (2017). Savaş ve terör yaşantılarında travma sonrası stres. *Ok Meydanı Tıp Dergisi*, 33(1), 114-120.
- Şaşmaz, Ş. C. (2016). *Çocuğu olan evli ve evli olmayan bireylerin psikolojik sağlamlık ve mutluluk düzeylerinin incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Şeker, M. (2007). *Fetihlerle Anadolu'nun türkleşmesi ve islamlaşması* (6. baskı). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Şener, B. (2012). *Demokratik açılım ve terörle mücadele süreci: Yanlış bilinenler ve temel açmazlar*. <http://www.21yyte.org/tr/> adresinden 18 Kasım 2017 tarihinde edinilmiştir.

- Tavalioğlu, B. (2016). *Çözüm süreci tarihçesi ve değerlendirmesi*. <http://sahipkiran.org/2016/04/02/cozum-sureci-tarihcesi/> adresinden 18 Kasım 2017 tarihinde edinilmiştir.
- Telef, B. B. ve Ergün, E. (2013). Lise öğrencilerinin öznel iyi oluşlarının yordayıcısı olarak öz-yeterlik. *Kuramsal Eğitimbilim Dergisi*, 6(3), 423-433.
- Terörle Mücadele Kanunu. (1991). *T. C. Resmi Gazete*, 20843, 12 Nisan 1991.
- Terzi, Ş. (2008). Üniversite öğrencilerinde kendini toparlama gücünün içsel koruyucu faktörlerle ilişkisi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 35(35), 297-306.
- Terzi, Ş. (2016). Üniversite öğrencilerinin psikolojik dayanıklılıkları ve algıladıkları sosyal destek arasındaki ilişki. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(29), 1-11.
- Thomas, J. L., Wilk, J. E., Riviere, L. A., McGurk, D., Castro, C. A. and Hoge, C. W. (2010). Prevalence of mental health problems and functional impairment among active component and National Guard soldiers 3 and 12 months following combat in Iraq. *Archives of General Psychiatry*, 67(6), 614-623.
- Tiet, Q. Q., Bird, H. R., Davies, M., Hoven, C., Cohen, P., Jensen, P. S. and Goodman, S. (1998). Adverse life events and resilience. *Journal of the American Academy of Child & Adolescent Psychiatry*, 37(11), 1191-1200.
- Topbay, Y. (2016). *Ortaokul öğrencilerinin psikolojik sağlık düzeylerinin algılanan sosyal destek ve aile işlevleri açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Beykent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Tugade, M. M. and Fredrickson, B. L. (2004). Resilient individuals use positive emotions to bounce back from negative emotional experiences. *Journal of Personality and Social Psychology*, 86(2), 320-333.
- Tugade, M. M., Fredrickson, B. L. and Feldman Barrett, L. (2004). Psychological resilience and positive emotional granularity: Examining the benefits of positive emotions on coping and health. *Journal of Personality*, 72(6), 1161-1190.
- Turan, A. (2014). *Ergenlerde çocukluk örselenme yaşantıları ve yılmazlık düzeyinin algılanan sosyal destek açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Konya.
- Turgut, Ö. (2015). *Ergenlerin psikolojik sağlık düzeylerinin, önemli yaşam olayları, algılanan sosyal destek ve okul bağlılığı açısından incelenmesi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Anadolu Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Tuzgöl-Dost, M. (2004). *Üniversite öğrencilerinin öznel iyi oluş düzeyleri* (Yayınlanmamış doktora tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Türkiye Cumhuriyeti Emekli Sandığı Kanunu. (1949). *T. C. Resmi Gazete*, 7235, 17 Haziran 1949.
- Türk Dil Kurumu [TDK]. (2011). *Türkçe sözlük*. Ankara: TDK Yayınları.

- Türkiye Diyanet Vakfı [TDV]. (1996). *Türkiye diyanet vakfı islam ansiklopedisi*. İstanbul: Yazar.
- Türkiye Emekli Subaylar, Emekli Astsubaylar, Harp Malûlü Gaziler, Şehit Dul Ve Yetimleri İle Muharip Gaziler Dernekleri Hakkında Kanun. (1983). **T. C. Resmi Gazete**, 18081, 18 Haziran 1983.
- Tracy, S. J. (2013). *Qualitative research methods: Collecting evidence, crafting analysis, communicating impact*. US: Wiley Company.
- URL-1, <http://muharipgaziler.org.tr/gazi-tanimi/> Gazi Tanımı. 19 Eylül 2013.
- URL-2, www.turkedebiyati.org/battalname.html Battalname Destanı ve Özellikleri. 10 Eylül 2007.
- URL-3, www.siyasetdergisi.com.tr/19-eylul-gaziler-gunu-tarihi-gelisimi-ve-anlami/ 19 Eylül Gaziler Günü Tarihi Gelişimi ve Anlamı. 19 Eylül 2015.
- URL-4, www.yenisafak.com/15-temmuz-feto-darbe-girisimi-hakkinda-her-sey-h-2618794 15 Temmuz Fetö Darbe Girişimi Hakkında Her Şey. 23 Şubat 2017.
- URL-5, www.ntv.com.tr/turkiye/saat-saat-15-temmuzda-yasananlar,KQ4ykznyIU6v_gW1ecMB6_w Saat saat 15 Temmuz'da yaşananlar. 14 Temmuz 2017.
- URL-6, www.milliyet.com.tr/firat-kalkani-harekati-nin-yildonumu-kilis-yerelhaber-224_0347/ Fırat Kalkanı Harekati'nin Yıl Dönümü. 24 Ağustos, 2017.
- URL-7, www.trthaber.com/haber/gundem/cumhurbaskanligindan-zeytin-dali-harekatiyla-ilgili-10-soruya-10-cevap-347860.html Cumhurbaşkanlığı'ndan Zeytin Dalı Harekati'yla ilgili 10 soruya 10 cevap. 26 Ocak 2018.
- URL-8, www.va.org/what-is-a-veteran-the-legal-definition/ What is a Veteran? The Legal Defition. 10 Eylül 2015.
- URL-9, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/49016/20071008Personal_Status_Categories_LandHIVE_IMU.pdf Personal Status Category Definitions. 18 Ekim 2007.
- URL-10, www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/gazi-malul-ve-yakinlarina-saglanan-haklar Gazi, Malul ve Yakınlarına Sağlanan Haklar. 3 Şubat 2015.
- URL-11, www.msb.gov.tr/SehitGazi/icerik/3713-sayili-terorle-mucadele-kanunu-kapsamin-da-bulunan-malul-gaziler-ve-yakinlarina-saglanan-haklar/ 3713 Sayılı Terörle Mücadele Kanunu Kapsamında Bulunan Malul Gaziler ve Yakınlarına Sağlanan Haklar. 18 Şubat 2015.
- URL-12, www.gazilerftr.saglik.gov.tr T.C. Sağlık Bakanlığı Sağlık Bilimleri Üniversitesi Gaziler Fizik Tedavi ve Rehabilitasyon Eğitim ve Araştırma Hastanesi. 9 Ocak 2018.

- URL-13, www.ahaber.com.tr/gundem/2016/07/13/tskdan-gazilere-ve-sehit-ailelerine-uccretsiz-tatil TSK'dan Gazilere ve Şehit Ailelerine Ücretsiz Tatil. 13 Temmuz 2016.
- URL-14, www.hurriyet.com.tr/15-temmuz-gazileri-o-gunu-anlatiyor-40177779 15 Temmuz Gazileri O Günü Anlatıyor. 1 Ağustos 2016.
- Usta, F. (2013). *Üniversite öğrencilerinin psikolojik iyi olma ve umut düzeyleri arasındaki ilişki* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Sakarya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.
- Uygur, A. E. (2016). *Değerler sisteminin (dini başa çıkma, affedicilik ve emmons şükür ölçekleri açısından) anksiyete duyarlılığı üzerindeki yordayıcı etkisi: Metakognisyonların aracı rolü* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Üsküdar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Uysal, V., Göktepe, A. K., Karagöz, S. ve İlerisoy, M. (2017). Dinî başa çıkma ile umut, hayat memnuniyeti ve psikolojik sağlamlık arasındaki etkileşim üzerine bir araştırma. *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 52(52), 139-160.
- Vaishnavi, S., Connor, K. and Davidson, J. R. (2007). An abbreviated version of the Connor-Davidson resilience scale (CD-RISC), the CD-RISC2: Psychometric properties and applications in psychopharmacological trials. *Psychiatry Research*, 152(2), 293-297.
- Valle, M. F., Huebner, E. S. and Suldo, S. M. (2006). An analysis of hope as a psychological strength. *Journal of School Psychology*, 44(5), 393-406.
- Vogt, D., Smith, B. N., King, D. W. and King, L. A. (2012). *Manual for the deployment risk and resilience inventory-2 (DRRI-2): A collection of measures for studying deployment-related experiences of military veterans*. Boston, MA: National Center for PTSD.
- Walsh, F. (2007). Traumatic loss and major disasters: Strengthening family and community resilience. *Family Process*, 46(2), 207-227.
- Weissberg, R. P., Kumpfer, K. L. and Seligman, M. E. P. (2003). Prevention that works for children and youth: An introduction. *American Psychologist*, 58(6-7), 425-432.
- Werner, E. E. and Smith, R. S. (1992). *Overcoming the odds: High risk children from birth to adulthood*. Ithaca: Cornell University Press.
- West, A. N. and Weeks, W. B. (2006). Mental distress among younger veterans before, during, and after the invasion of Iraq. *Psychiatric Services*, 57(2), 244-248.
- Windle, G. (2011). What is resilience? A review and concept analysis. *Reviews in Clinical Gerontology*, 21(2), 152-169.
- Wisco, B. E., Marx, B. P., Miller, M. W., Wolf, E. J., Mota, N. P., Krystal, J. H., ...Pietrzak, R. H. (2016). Probable posttraumatic stress disorder in the US veteran population according to DSM-5: Results from the national health and resilience in veterans study. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 77(11), 1503-1510.

- Wisco, B. E., Marx, B. P., Wolf, E. J., Miller, M. W., Southwick, S. M. and Pietrzak, R. H. (2014). Posttraumatic stress disorder in the US veteran population: Results from the national health and resilience in veterans study. *Journal of Clinical Psychiatry*, 75(12), 1338-1346.
- Wright, M. O. and Masten, A.S. (2005). Resilience process in development. In S. Goldstein & R. B. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (pp. 17-39). New York: Springer.
- Wright, M. O. D., Masten, A. S. and Narayan, A. J. (2013). Resilience processes in development: Four waves of research on positive adaptation in the context of adversity. In S. Goldstein & R. Brooks (Eds.), *Handbook of resilience in children* (pp. 15-37). Boston, MA: Springer.
- Wyman, P. A. (2003). Emerging perspectives on context specificity of children's adaptation and resilience. In S. S. Luthar (Ed.), *Resilience and vulnerability: Adaptation in the context of childhood adversities* (pp. 293-317). New York: Cambridge University Press.
- Yalom, İ. (1999). *Varoluşçu psikoterapi* (Z. İ. Babayiğit, Çev.) İstanbul: Kabalıcı Yayınevi.
- Yates, T. M. and Masten, A. S. (2004). Fostering the future: Resilience theory and the practice of positive psychology. In A. P. Linley & S. Joseph (Eds.), *Positive psychology in practice* (pp. 521-540). New Jersey: John Wiley & Sons.
- Yehuda, R. (2004). Risk and resilience in posttraumatic stress disorder. *The Journal of Clinical Psychiatry*, 65(1), 29-36.
- Yehuda, R. and Flory, J. D. (2007). Differentiating biological correlates of risk, PTSD and resilience following trauma exposure. *Journal of Traumatic Stress*, 20(4), 435-447.
- Yıldırım, İ. (2016). Eş destek ölçeğinin geliştirilmesi. *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, 3(22), 19-26.
- Yıldırım, M. (2015). *Üniversite öğrencilerinin spora dayalı fiziksel aktivitelere katılımları ve yaşam kalitelerinin akademik başarı ve sosyalleşme üzerine etkisi (Eskişehir Osmangazi Üniversitesi örneği)* (Yayınlanmamış doktora tezi). Anadolu Üniversitesi, Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Yıldırım A. ve Şimşek H. (2016). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri* (3. baskı). Ankara: Seçkin.
- Yılmaz, Y. (2015). Osmanlıların kuruluşuna dair ikilemler. *Tarih ve Gelecek Dergisi*, 1(1), 8-38.
- Yiğit, R. (2013). Öğretmen adaylarının öznel iyi oluşu ile sosyal problem çözme becerileri arasındaki ilişkinin incelenmesi. *İlköğretim Online*, 12(2), 550-560.
- Youssef, N. A., Green, K. T., Dedert, E. A., Hertzberg, J. S., Calhoun, P. S., Dennis, M. F., ...Beckham, J. C. (2013). Exploration of the influence of childhood trauma, combat exposure, and the resilience construct on depression and suicidal ideation

among US Iraq/Afghanistan era military personnel and veterans. *Archives of Suicide Research*, 17(2), 106-122.

Zengin, B. (2013). *Özel eğitime muhtaç çocuğa sahip ebeveynlerin algıladıkları sosyal destek, psikolojik dayanıklılık ve umut düzeyleri* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

8. EKLER

Ek 1. Kişisel Bilgi Formu

1. Yaşınız:
2. Eğitim düzeyiniz:
3. Mesleğiniz:
4. Medeni durumunuz:
5. Çocuk sayınız:
6. Bakmakla yükümlü olduğunuz kişiler:
7. Kaç yılında gazi oldunuz:
8. Gazi olduğunuzdaki statünüz (Er, erbaş, astsubay, subay):
9. Nerede gazi oldunuz (Operasyonda, kışlada, görevde, görev dönüşünde mi?):
10. Nasıl gazi oldunuz (Kaza mı, çatışma mı, biraz bilgi verir misiniz?):
11. Gaziliğin derecesi nedir (Uzuv kaybı, kalıcı yara izi, psikolojik etkilenme mi?):

Ek 2. Yarı Yapılandırılmış Görüşme Formu (Örnek Sorular)

- Düşünce ve değerlerinize göre “gazilik” sizce ne demektir? Bize gaziliği tanımlayabilir misiniz?
- Sizce ülkemizde “gazilik” kavramına insanların yaklaşımı, bakış açısı nasıldır?
- Gazi olduktan sonra çevrenizden herhangi bir destek aldınız mı? Eğer destek aldıysanız bu desteği nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Gazi olduğunuz ilk dönemde hangi tür desteği aradınız? Nedeniyle birlikte açıklar mısınız?
- Vücudunuzdan bir organınızı kaybetmiş olmak bedeninizle ilgili görüşlerinizi nasıl etkiliyor?
- Fiziksel görüşünüzle ilgili toplumdan almış olduğunuz geri bildirimleri nasıl değerlendiriyorsunuz?
- Yaşamda güçlüklerle karşılaştığınızda nasıl bir tutum sergiliyorsunuz?
- Gazilik hayatınızdaki diğer olumsuz durumlara bakışınızı nasıl etkiliyor?
- Gazi olduktan sonra kendinizi toparlamanızda size yardımcı olduğunu düşündüğünüz ne tür duygu, düşünce ve davranışlara sahiptir?
- Hayatınıza uyumunuzu kolaylaştıracak neler yaptınız, nasıl bir çaba içinde oldunuz?
- 15 Temmuz gecesini ve sonraki süreci nasıl değerlendiriyorsunuz?
- 15 Temmuz psikolojik olarak sizin üzerinizde nasıl bir etki bıraktı, biraz açıklar mısınız?

9. ÖZ GEÇMİŞ VE İLETİŞİM BİLGİLERİ

25.02.1992 tarihinde Trabzon'un Araklı ilçesinde doğdu. İlköğretimini Araklı Atatürk İlköğretim okulunda, ortaöğretimini ise Sürmene Hasan Sadri Yetmiş Bir Anadolu Lisesi'nde tamamladı. 2013 yılında Samsun On Dokuz Mayıs Üniversitesi, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık bölümünden mezun oldu. 2013 yılında Giresun Eynesil Anadolu Lisesi'ne psikolojik danışman ve rehber öğretmen olarak atandı. 2014 yılında Karadeniz Teknik Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bilim Dalı'nda yüksek lisans eğitimine başladı. 2015 Eylül ayından itibaren Araklı Saffet Çebi Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi'nde psikolojik danışman ve rehber öğretmen olarak görev yapmaktadır.

İLETİŞİM BİLGİLERİ

Adres : Şüle HASANÇEBİ, Hürriyet Mahallesi, Eski Sürmene Caddesi, Çeşme Yolu
Küme Evleri, No:4/3, Araklı, Trabzon

E-Posta : sulehasancebi@gmail.com

Tel : 0 538 839 55 00